

ISMA
ANNO 1994

**ISMA University
of Applied Sciences**

**Dnipro State University
of Internal Affairs**

**ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT
AGENCIES TO ENSURE PUBLIC SAFETY
AND ORDER DURING THE LEGAL REGIME
OF MARTIAL LAW**

Scientific monograph

2024

*Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 5 dated 28.05.2024;
by the Academic Council of Dnipro State University of Internal Affairs
according to the Minutes № 11 dated 30.05.2024*

REVIEWERS:

Dr.sc.ing., Professor, Academician **Djakons Romans**, Chairman of the Board of ISMA University of Applied Sciences;

Dr.Sc. (Law), Professor, **Roman Myroniuk**, Professor at the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity, Dnipro State University of Internal Affairs;

Dr.Sc. (Law), Professor, **Andrii Sobakar**, Head of the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity, Dnipro State University of Internal Affairs.

Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. 476 p.

CONTENTS

SECTION 1. Adaptation of labor legislation to the needs of modern military personnel: problems and prospects (Bondar O. S.)	1
1. The system of normative legal regulation of labor relations with military personnel	2
2. Key problems of military personnel to be addressed at the legislative level	4
3. Material support for military personnel	7
4. Leaves for military personnel	8
5. Labor guarantees for military personnel	11
SECTION 2. International mechanisms for the return of deported and forcibly displaced Ukrainian children by the Russian Federation (Burak M. V., Bolistoska D. D.)	18
1. Protection of children in conditions of armed conflict in international law	21
2. The international community protects the rights of deported and forcibly displaced Ukrainian children	25
SECTION 3. Interaction of criminal police units with other subjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security (Darahan V. V., Kyselov A. O., Kopylov E. V.)	46
1. Prerequisites for the interaction of criminal police units with other subjects of control over the implementation of public procurement as an element of ensuring economic security	47
2. Peculiarities of interaction of criminal police units with units of the State Treasury Service of Ukraine in the process of combating criminal offenses in the field of public procurement	48
3. Peculiarities of interaction of criminal police units with units of the Accounting Chamber of Ukraine in the process of combating criminal offenses in the field of public procurement	49
4. Peculiarities of interaction of criminal police units with units of the Antimonopoly Committee of Ukraine in the process of combating criminal offenses in the field of public procurement	50
5. Peculiarities of interaction between criminal police units and units of the State Audit Service of Ukraine in the process of combating criminal offenses in the field of public procurement	52
6. Peculiarities of the interaction of criminal police units with the public in the process of combating criminal offenses in the field of public procurement	55

SECTION 4. International standards of customs services and ways of their implementation in Ukraine (Denysenko S. I.).....	62
1. Analysis of the main international standards of customs services	63
2. Ways to implement international standarts of customs services in Ukraine	72
SECTION 5. Activities of the National Police of Ukraine to stabilize the illegal circulation of firearms (Drok I. S.).....	80
1. Circulation of firearms registered in the occupied territory of Ukraine.....	83
2. Stimulation and encouragement of the population to surrender firearms.....	88
SECTION 6. Conceptual provisions of law enforcement activities under the legal regime of martial law (Kobzar O. F., Romanov M. Yu.).....	101
1. Law enforcement activity: concept and content.....	102
2. Peculiarities of the implementation of powers by law enforcement under the legal regime of martial law.....	106
SECTION 7. The essence and features of the powers of the National Police regarding the PR vention of offenses against public order and security (Kononets V. P., Bohuslavsky M. G.).....	113
1. Preventive activities of the National Police to ensure public order	114
2. Measures and powers of the National Police to ensure public order	119
SECTION 8. Activities of the National police to protect children’s rights during the martial law regime (Lohvynenko B. O., Molchanov R. Y.)....	128
1. Theoretical and legal basis of the National Police’s activities to protect children’s rights during martial law.....	129
2. Organizational framework for the National Police to protect children’s rights during martial law	136
3. The role of the National Police in the re-socialization of children affected by active hostilities.....	140
SECTION 9. Guaranteeing information security during cross-border cooperation of territorial communities, taking into account the risks of martial law (Mendzhul M. V., Mulesa O. Yu.).....	145
1. The concept of information security and threats to it in the conditions of martial law	146
2. Legal principles of information security at the level of territorial communities .	148
3. Cross-border cooperation of territorial communities and information security ..	153

SECTION 10. Implemented projects of the interaction of local government authorities with the police and other authorities regarding law enforcement in the conditions of martial state (Myroniuk R. V., Myroniuk S. A.)	160
1. Organizational and legal principles of cooperation between local government and the police in the field of ensuring the vital activities of the region in the conditions of martial law	162
2. Forms of cooperation between local government and the police in the field of ensuring the vital activities of the region in the conditions of martial law.....	164
3. Prospective projects of interaction of local self-government bodies with the police and other bodies regarding the creation of a safe environment and the way of their financing	166
 SECTION 11. The interaction of the police and local government bodies in the sphere of ensuring the living activities of the region and creating a safe environment under the conditions of the state of martial: legal and organizational aspects (Morgunov O. A.).....	179
1. Legal principles of the activities of the police and local self-government bodies in the field of ensuring the security environment of the region under martial law ..	181
2. Legal principles of interaction between the police and local self-government bodies in the sphere of ensuring the vital activities of the region	184
3. Forms and directions of interaction between the police and local self-government bodies in the sphere of ensuring the vital activities of the region and creating a safe environment in the conditions of martial law	189
 SECTION 12. Stabilization measures in the de-occupied territories of juvenile prevention units for the protection of children’s rights (Opatsky R. M., Derevianko K. V., Deviatkina N. M.).....	195
1. The relevance of stabilization measures in the de-occupied territories of juvenile prevention units for the protection of children’s rights	196
2. Peculiarities of stabilization measures in the de-occupied territories of juvenile prevention units for the protection of children’s rights	202
 SECTION 13. Theoretical and legal foundations of the law of national security of Ukraine in the conditions of European integration (Pikulia T. A.) ...	213
1. The concept of the national security system	214
2. The concept of the law of national security of Ukraine.....	218

SECTION 14. Features of service and combat activities of educational institutions with specific learning conditions of the MIA system in consolidated forms with the state border service of Ukraine in the controlled border district ogo's martial state regime: current state and challenges today (Pokaichuk V. Ya., Tinin D. G., Zavistovskiyi O. D.) ...	237
1. Normative – legal provision of service and combat activities of cadets of educational institutions with specific training conditions of the MIA system during interaction with the State Border Service of Ukraine in the controlled border area	238
2. Features of ensuring public safety and order by cadets of higher educational institutions with specific training conditions of the MIA system together with employees of the State Border Service of Ukraine during the operation of the legal regime of martial law in the controlled border area.....	244
3. Peculiarities of detecting the criminal intent of subjects regarding the violation of the established regime of stay in the controlled border area and the intention to illegally cross the state border under the conditions of the legal regime of martial law: the capabilities of cadets, police officers and servicemen of the State Security Service.....	252
 SECTION 15. International public safety standards and their impact on the implementation of the protection of women and children’s rights under martial law in Ukraine (Rezvorovych K. R., Yunina M. P.)	265
1. The impact of international standards on the protection of children’s rights under martial law	266
2. The impact of international standards on the protection of women’s rights under martial law	270
3. Improving legislation to protect the rights of women and children.....	271
 SECTION 16. Artificial intelligence technologies in documenting and investigation of criminal offenses (Rohalska V. V., Sanakoiev D. B., Rudenko A. V.).....	277
1. Realities and prospects of using AI in documenting criminal offenses	280
2. Realities and prospects of using AI in the investigation of criminal offenses	285
 SECTION 17. Combating domestic violence: challenges in martial law (Rufanova V. M.)	296
1. Trends in the influence of martial law on the state of combating domestic violence	297
2. Controversial issues affecting the qualification of domestic violence and criminal offenses related to domestic violence	304

SECTION 18. Activities of the national police regarding the prevention of criminal offenses committed by children (Korohod S. V., Savenko V. P., Chorna A. H.).....	321
1. The state of legal regulation of the system of measures to prevent criminal offenses committed by children and its effectiveness	323
2. The system of entities empowered to prevent criminal offenses	325
3. The system of entities empowered to prevent criminal offenses	329
4. System of measures to prevent criminal offenses committed by children.....	333
 SECTION 19. Problems of ensuring human rights and freedoms during the pre-judicial investigation in the conditions of martial law (Stupnyk Ya. V.).....	 342
1. Analysis of the regulatory framework and main changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the restriction of rights and freedoms during a pre-judicial investigation under martial law	343
2. Generalization of the relevant judicial practice on the researched issue.....	348
3. Proposals for the settlement of problematic issues	351
 SECTION 20. Capabilities of units of the National Guard of Ukraine in carrying out stabilization measures in the de-occupied territories under the conditions of the legal regime of martial law (Tytarenko O. O., Kryachko O. I.)	 357
1. The current state and problematic issues in the implementation of stabilization measures in the de-occupied territories	359
2. The role and capabilities of the units of the National Guard of Ukraine in the implementation of security measures in the de-occupied territories	364
3. Can the National Guard of Ukraine be the main entity that coordinates the implementation of stabilization measures in the de-occupied territories?.....	367
 SECTION 21. Scientific controversy regarding the features of the investigation of criminal offenses against property committed under the conditions of marital state (Chaplynskyi K. O., Volikov T. A., Yefimov M. M.)	 376
1. Theoretical and legal bases of forensic classification of criminal offenses against property, their concepts and signs.....	377
2. Certain aspects of the organization and planning of the investigation of criminal offenses against property committed under martial law.....	384
3. Peculiarities of the tactics of conducting individual investigative (search) actions of the initial stage of the investigation of criminal offenses against property committed under martial law	391

SECTION 22. Prevention of offenses in the field of border security and inviolability of state borders by law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Shablysty V. V., Shevchenko S. I., Berezniak V. S.).....	402
1. Determinants of offenses in the field of border security and inviolability of state borders	404
2. Areas of prevention of offenses in the field of border security and inviolability of state borders by law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine	412
SECTION 23. Application of police measures of administrative responsibility for commitment of offenses: national practice, foreign experience and possibilities of its implementation (Yunin O. S.).....	426
1. Legislative support for the application of police measures of administrative responsibility for the commission of an offense in Ukraine	427
2. Peculiarities of the procedure for the application by the police of measures of administrative responsibility for the commission of an offense in Ukraine	428
3. Peculiarities of the application of administrative liability measures by the police for the commission of an offense in the countries of Western Europe	432
SECTION 24. Information security of the activities of law enforcement bodies of Ukraine under the conditions of the legal regime of the martial state (Sobakar A. O., Nestertsova-Sobakar O. V.).....	443
1. Normative principles, the current state and the basis of the problem of information support for the activities of law enforcement agencies under the conditions of the legal regime of martial law	444
2. Information provision and coordination of the activities of law enforcement agencies under the conditions of the legal regime of martial law	451
3. International standards and global practices of informational interaction of law enforcement agencies regarding the provision of public safety in the conditions of the complication of the security component	455

АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПОТРЕБ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бондар О. С.

ВСТУП

Завдання адаптації трудового законодавства до вимог сучасності, особливо у контексті потреб військовослужбовців, є критичними в плані забезпечення належного соціального захисту цієї категорії громадян та їх сімей. Конституція України гарантує населенню соціальне благополуччя, що передбачає забезпечення гідних умов життя для всіх громадян. Згідно з Основним Законом України кожен громадянин має право на соціальний захист при втраті працездатності, безробітті, в старості та за інших обставин, закріплених у законодавстві.

Водночас специфічні обставини життя та служби військовослужбовців вимагають від держави особливого підходу до їхнього соціального захисту. Військова служба часто пов'язана з підвищеними ризиками, вимагає жертвності та відданості, що зумовлює необхідність вдосконалення системи соціального захисту як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей.

У час війни захист прав та забезпечення потреб військовослужбовців – пріоритет національної безпеки та оборони. Чинне трудове законодавство вимагає переосмислення та адаптування до специфіки діяльності військовослужбовців, врахування унікальних викликів, з якими вони стикаються. Розробка та впровадження ефективних законодавчих ініціатив, спрямованих на підтримку та соціальний захист військовослужбовців і їх сімей, має стати важливим кроком у зміцненні обороноздатності держави та забезпеченні стабільності у суспільстві.

Тема адаптації трудового законодавства до потреб сучасних військовослужбовців нова і недостатньо висвітлена у науковій літературі, що робить її актуальною для дослідження. Відсутність глибоких наукових праць спонукає звернутися до аналізу чинного законодавства та експертних оглядів, які містять важливі практичні напрацювання та рекомендації, що можуть слугувати основою для подальших досліджень.

У нормативних документах розглядається широкий спектр проблем, пов'язаних з трудовими відносинами військовослужбовців: від організації трудових відносин в умовах воєнного стану до соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Законодавчі акти, такі як Кодекс законів про працю України, Конституція України, а також специфічні закони, присвячені військовим та їх сім'ям, відіграють ключову роль у формуванні правового поля, в якому розгортаються трудові відносини цієї категорії громадян.

Особливу увагу привертають публікації у сучасних інтернет-виданнях, які розкривають актуальні зміни та виклики, з якими стикаються військовослужбовці у контексті трудового законодавства. Ці матеріали висвітлюють зміни у грошовому забезпеченні, умовах відпусток та в інших аспектах трудових відносин, що вказує на динамічний характер даної сфери і необхідності її постійного аналізу та оновлення. Також важливе місце займають статті з практичними порадами та роз'ясненнями, які вносять вклад у розуміння та інтерпретацію трудових гарантій для мобілізованих працівників, що є критично важливим в умовах сучасних викликів.

Попри достатню кількість експертної літератури з даної теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, що пояснює потребу у глибокому аналізі, групуванні та систематизації наявної інформації. Це необхідно для створення цілісної картини, яка дозволить не тільки оцінити сучасний стан законодавчого регулювання трудових відносин військовослужбовців, але й визначити перспективні напрямки для подальших реформ та досліджень.

1. Система нормативно-правового регулювання трудових відносин із військовослужбовцями

Вітчизняне трудове законодавство базується на принципі рівності прав та свобод людини, який залишається непорушним, незалежно від обставин, в яких може опинитися держава чи її громадяни. Саме цей принцип є ключовим при регулюванні відносин у сфері праці, що підтверджується положеннями Кодексу Законів про працю України (КЗпП)¹, згідно з яким трудове законодавство є єдиним для всіх працівників без винятку. Ця єдність трудового законодавства спрямована на забезпечення беззаперечної важливості дотримання прав та свобод громадян у контексті організації функціонування кожної сфери життєдіяльності, включаючи трудові правовідносини.

¹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Незважаючи на складні обставини, економічна сутність трудових відносин зберігається, визначаючи специфіку взаємодії між сторонами – державою, роботодавцем і працівником. Основні ознаки трудових відносин включають особисте виконання роботи працівником, регулювання процесу праці, що має постійний характер, забезпечення умов праці роботодавцем, систематичну оплату праці, а також встановлення тривалості робочого часу та часу відпочинку.

В умовах війни важливою є адаптація трудового законодавства до нових викликів. Прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»² дозволяє зберігати гнучкість при регулюванні трудових відносин і одночасно враховувати потреби держави у забезпеченні її обороноздатності.

Особливості трудового законодавства України щодо військовослужбовців полягають у необхідності врахування їхньої подвійної ролі як працівників та захисників держави, що передбачає гнучкість у регулюванні робочого часу, включаючи можливість надзвичайної служби поза стандартними годинами, спеціальні умови для відпусток та лікарняних, адаптовані до вимог військової служби. Внаслідок цього забезпечується баланс між професійними обов'язками військовослужбовців і їхніми правами як працівників, незважаючи на особливі умови воєнного часу чи військових дій.

Система нормативно-правового регулювання трудових відносин із військовослужбовцями базується на ст. 17 Конституції України³, яка забезпечує соціальний захист військовослужбовців та їх сімей. Основоположним законом, що регламентує соціальний і правовий захист цієї категорії осіб, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»⁴, який визначає комплексну систему гарантій, включаючи матеріальне, медичне, житлове забезпечення, пільги та компенсації. Важливу роль відіграють також інші законодавчі акти: «Про Збройні сили України»⁵, «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»⁶ та «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального

² Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

³ Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

⁴ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

⁵ Про Збройні Сили України : Закон України від 6.12.1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

⁶ Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9.04.1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.

захисту»⁷, що деталізують положення про захист прав військовослужбовців у різних аспектах їхнього життя та служби.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» розглядає соціальний захист як діяльність держави, спрямовану на створення комплексу юридичних та соціальних заходів, які забезпечують дотримання конституційних прав військовослужбовців, задоволення їх матеріальних та нематеріальних потреб з урахуванням особливостей військової служби та їх статусу в суспільстві. Закон забезпечує захист військовослужбовців та їх сімей в разі втрати працездатності, безробіття або в інших зазначених в законодавстві ситуаціях, що вимагають соціальної підтримки. Цей закон має на меті компенсувати обмеження та умови, характерні для військової служби, забезпечує військовослужбовцям та їх сім'ям доступ до пільг, гарантій і компенсацій, які мають інші громадяни України. Згідно із законодавством і рішеннями місцевої влади, при наявності декількох опцій вони вибирають найбільш вигідний для себе варіант⁸.

Дослідження нормативно-правових актів, які регулюють трудові відносини військовослужбовців, свідчать, що ця сфера права неперервно розвивається та оновлюється. Проте, окремі аспекти трудових прав регулюють різні нормативні акти, немає однозначності і чіткості в нормах, якими встановлені правила трудових відносин для військових. Для одержання повної інформації про трудові права і обов'язки військовослужбовців необхідно проаналізувати безліч законодавчих актів. Таким чином, існуюча система не передбачає уніфікованого підходу до регулювання трудових прав військовослужбовців, що ускладнює їх захист і реалізацію. Незважаючи на законодавчі ініціативи, спрямовані на покращення трудових умов для військовослужбовців, залишаються невирішеними питання, що вимагають не тільки кількісних, але й якісних змін у трудовому законодавстві.

2. Основні проблеми військовослужбовців, які підлягають вирішенню на законодавчому рівні

У процесі виконання своїх службових обов'язків військовослужбовці стикаються з рядом проблем, зокрема з порушенням норм трудового права, що переважно пов'язано з

⁷ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

⁸ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

непередбачуваністю обставин, необхідністю оперативного реагування та адаптації до мінливих умов. Такими обставинами є раптове перекидання підрозділів, необхідність тривалого перебування у польових умовах, виконання завдань поза штатним розкладом роботи тощо. На виконання норм трудового законодавства суттєво впливає нестача кваліфікованих військових кадрів, що призводить до надмірного навантаження на особовий склад: зменшення часу на відпочинок, неможливості своєчасного використання відпустки, роботи понад встановлені норми годин тощо. Ускладнюють дотримання стандартних трудових правил і специфічні характеристики військової служби, такі як високий рівень ризику для життя та здоров'я, психологічні та фізичні навантаження, обмеження зв'язків із сім'єю та суспільством.

На нашу думку, основними проблемами військовослужбовців, які можна вирішити на законодавчому рівні є:

1. *Невизначеність термінів служби*: відсутність чітких критеріїв і термінів проходження військової служби викликають у військовослужбовців психологічну напругу та невпевненість.

2. *Виплати та матеріальне забезпечення*: своєчасність, адекватність та справедливість матеріального забезпечення та стимулюючих виплат, особливо для тих військовослужбовців, які беруть активну участь у бойових діях.

3. *Проблеми надання відпусток*: обмежені можливості для надання відпусток, особливо за сімейними обставинами або для догляду за дітьми.

4. *Обмежена можливість звільнення за станом здоров'я*: складність у процесах звільнення військовослужбовців, які отримали травми або захворювання під час служби.

5. *Проблеми із соціальним захистом після звільнення з полону*: недостатня нормативна підтримка та соціальний захист військовослужбовців, звільнених з полону.

6. *Затримки у процесах звільнення із служби*: бюрократичні перешкоди та недоліки, які не завжди дозволяють оперативно реагувати на заяви військовослужбовців.

7. *Складнощі реінтеграції у цивільне життя*: недоліки в системі підтримки військовослужбовців, які повертаються до мирного життя, особливо у питаннях працевлаштування та психологічної адаптації.

Ці та інші проблеми потребують системного підходу та комплексних рішень на законодавчому рівні, що сприятиме не лише підвищенню ефективності військової служби, але й забезпеченню належних умов для особового складу Збройних Сил України. Розглянемо можливості вирішення існуючих проблем шляхом

адаптації трудового законодавства до поточних потреб військовослужбовців.

Терміни служби. У початковому проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку»⁹, передбачалося право військовослужбовців на демобілізацію через 36 місяців безперервної служби за рішенням Ставки Верховного Головнокомандувача. Але у прийнятому в цілому 11.04.2004 р. Законі про мобілізацію ця норма виключена.

Розширені підстави для звільнення з військової служби:

- інвалідність: можливість звільнення військовослужбовців, які не можуть продовжувати службу через отримані травми;
- звільнення з полону: право на звільнення з військової служби захисників, які побували в російському полоні (недобровільно);
- організаційні заходи чи скорочення штатів: звільнення у разі неможливості використання на службі (для осіб вищого офіцерського складу);
- політична кар'єра: можливість звільнення у зв'язку з обранням народним депутатом України;
- судова кар'єра: звільнення у зв'язку з призначенням (обранням) на посаду судді, судді Конституційного Суду України, члена Вищої ради правосуддя, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя, його заступника, дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя;
- сімейні обставини або інші поважні причини: можливість звільнення за наявності вагомих сімейних обставин, що демонструє увагу законодавця до особистих потреб військовослужбовців.

Закон про мобілізацію має на меті створити збалансовану систему, що, з одного боку, враховує потреби держави у забезпеченні обороноздатності, а з іншого – забезпечує права та інтереси осіб, які проходять військову службу, відповідно до мінливих умов воєнного часу¹⁰.

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Проект Закону України від 30.01.2024 р. № 10449. URL: <https://itd.rada.gov.ua/5d0f9abf-dea2-4b58-877f-f8cfb4dfbdef>.

¹⁰ Терміни служби, відпустки, гроші: що змінить для чинних військових новий закон про мобілізацію. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/31/terminy-sluzhby-vidпустky-groshi-shho-zminyt-dlya-chynnyh-vijskovykh-novyj-zakon-pro-mobilizaciyu/>.

3. Матеріальне забезпечення військовослужбовців

У рамках забезпечення соціального та правового захисту військовослужбовців та їхніх сімей, законодавство України визначає комплексну систему матеріального забезпечення, яка покликана не тільки задовольнити базові потреби особового складу, але й стимулювати закріплення кваліфікованих кадрів у Збройних Силах України. Структура матеріального забезпечення містить кілька ключових елементів, кожен з яких спрямований на підтримку різних аспектів військової служби (рис. 1).

В умовах війни Україна продовжує розвивати систему матеріального забезпечення військовослужбовців. Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»¹¹, структура грошового забезпечення включає щомісячні основні та додаткові виплати, а також одноразові додаткові виплати, зумовлені особливостями виконання службових обов'язків в умовах війни.

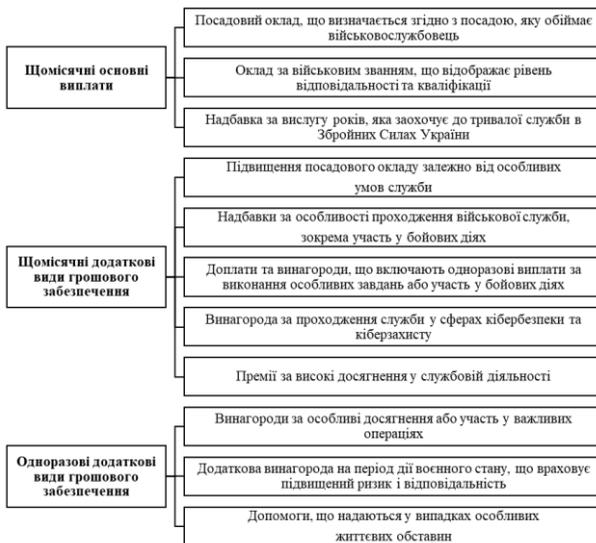

Рис. 1. Структура матеріального забезпечення військовослужбовців

Примітка: систематизовано автором

¹¹ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

У таблиці 1 наведено розмір окладів та виплат військовослужбовцям.

Таблиця 1

Розмір окладів та виплат військовослужбовцям

Розмір місячного окладу, тис. грн.	Опис виплати
20	Оклад солдата-строковика
13	Мінімальний оклад за військовим званням
33	Мінімальна заробітна плата мобілізованого військового
30	Додаткова винагорода за виконання бойових завдань поза межами бойових дій
50	Додаткова винагорода за управління військами
100	Додаткова винагорода за виконання завдань у зоні бойових дій

Примітка: систематизовано автором

Система матеріальної винагороди військовослужбовців відображає комплексний підхід до забезпечення їх соціального захисту. Окрім базових виплат, таких як посадовий оклад та оклад за військовим званням, суттєву роль відіграють додаткові види винагороди, які залежать від особливостей виконання службових обов'язків, наявності військового звання, тривалості служби, а також участі в бойових діях¹².

4. Відпустки для військовослужбовців

У контексті триваючого воєнного стану, правове поле України зазнало змін щодо надання відпусток військовослужбовцям, забезпечуючи їм необхідні умови для відновлення та вирішення особистих питань. Оновлення законодавства відбулося внаслідок ухвалення Верховною Радою проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану»¹³. Значні корективи у регулювання порядку надання відпусток військовослужбовцям внесені Законом України «Про внесення змін до

¹² Грошове забезпечення військовослужбовців. Як відбувається розрахунок у 2024 році. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zarplata-viyskovih-2024-yaki-sumi-yak-rozrahovuyetsya-ta-shcho-vplivaye-na-rozmir-novini-ukrajini-50400800.html>.

¹³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Проект Закону України від 30.01.2024 р. № 10449. URL: <https://itd.rada.gov.ua/5d0f9abf-dea2-4b58-877f-f8cfb4dfbdef>.

деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань»¹⁴.

Військовослужбовці мають право на кілька видів відпусток, кожна з яких має свої особливості та умови надання.

Частина щорічної основної відпустки: військовослужбовцям надається можливість використовувати щорічну відпустку тривалістю 30 календарних днів частинами.

Поділ відпустки на частини: кожна частина відпустки повинна становити не менше ніж 15 календарних днів, що забезпечує більш ефективне відновлення військовослужбовців.

Відпустка за сімейними обставинами: враховуються індивідуальні сімейні обставини та інші поважні причини для надання такого виду відпустки.

Відпустка для догляду за дитиною: надається військовослужбовцям для догляду за дитиною до трьох років, а у випадках, коли дитина потребує особливого догляду – до шести років згідно з медичним висновком.

Відпустка у зв'язку з хворобою: для лікування військовослужбовця у випадку хвороби або для відновлення після тяжкого поранення.

Відпустка у зв'язку із вагітністю і пологами: додаткове право на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами жінок-захисниць.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань щодо надання відпусток військовослужбовцям»¹⁵ передбачені зміни щодо відпусток військовослужбовцям.

Компенсація за невикористані відпустки. Працівникам, які мобілізовані на військову службу, надається право на отримання грошової компенсації за невикористані дні щорічної відпустки, а також за додаткову відпустку, призначену для працівників з дітьми. Для реалізації цього права працівникам необхідно подати роботодавцю відповідну заяву.

Термін подання заяви на відпустку. Кінцевий термін подання заяви на відпустку – останній день місяця, що настає за місяцем звільнення працівника з роботи у зв'язку з призовом на військову службу.

¹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань : Закон України від 22.11.2023 р. № 3494-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3494-20#Text>.

¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань : Закон України від 22.11.2023 р. № 3494-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3494-20#Text>.

Відпустка після звільнення з військової служби. Доповнення переліку відпусток без збереження заробітної плати спеціальною відпусткою для працівників, що повертаються до роботи після звільнення з військової служби у зв'язку із завершенням особливого періоду або оголошенням демобілізації. Така відпустка надається на термін до 60 календарних днів та зараховується до страхового стажу особи.

Ці зміни покликані забезпечити додаткові гарантії для працівників, які виконують свій громадянський обов'язок в умовах воєнного стану, а також сприяти їхній швидкій та ефективній соціальній адаптації після повернення до мирного життя¹⁶.

Оформлення відпустки. Процедура оформлення відпустки включає подання рапорту командиром, розгляд рапорту в штабі військової частини та прийняття рішення командиром щодо надання відпустки. Існує обмеження щодо одночасної відсутності військовослужбовців, яке не повинно перевищувати 30% від загальної чисельності підрозділу.

Тривалість одноразової відпустки обмежується 15 календарними днями, не враховуючи час на дорогу до місця відпочинку та назад (не більше двох діб на кожен напрямок). Протягом відпустки зберігається грошове забезпечення військовослужбовця¹⁷.

Відпустка для лікування військовослужбовців у випадку захворювання, поранення чи інших станів, які вимагають медичного втручання. Право військовослужбовців на таку відпустку регламентується п. 11 ст. 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»¹⁸. Відпустка для лікування надається на підставі висновку військово-лікарської комісії, що забезпечує об'єктивну оцінку стану здоров'я військовослужбовця, визначення необхідності та тривалості лікувального процесу. Тривалість такої відпустки залежить від характеру захворювання або травми і визначається індивідуально для кожного випадку. Законодавство передбачає, що час, необхідний на дорогу до місця лікування та назад в межах України (не більше двох діб в одну сторону), не враховується у загальну тривалість відпустки та компенсується окремо. Загальний безперервний період перебування

¹⁶ Відпустки для військових: що змінив новий закон? URL: <https://prokadry.com.ua/news/74306-vidpustki-dlya-viyskovikh-shcho-zminiv-noviy-zakon>.

¹⁷ Відпустка військовослужбовцям. Як оформити, види і тривалість – чи заплановані зміни з 1 лютого? URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidpustka-viyskovosluzhbovciv-2024-vidi-trivalist-i-yak-oformiti-novini-ukrajini-50385607.html>.

¹⁸ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

військовослужбовця на лікуванні становить від 1 тижня до 4 місяців. Однак у випадках, передбачених законодавством, можливе перебування на лікуванні протягом більш тривалого часу.

Передбачена можливість направлення військовослужбовців на лікування за кордон у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Таке лікування може тривати не більше 12 місяців поспіль, включаючи час на переміщення та очікування між етапами лікування.

Зазначені положення спрямовані на адекватне медичне обслуговування військовослужбовців у разі потреби, збереження їх соціальних гарантій та матеріального забезпечення на час лікування.

5. Трудові гарантії для військовослужбовців

З огляду на особливості військової служби, актуальним є питання трудових гарантій для осіб, які виконують свій військовий обов'язок. У контексті трудового законодавства, термін «гарантія» набуває значення правових заходів, спрямованих на забезпечення стабільності трудових відносин, захисту прав та інтересів працівників. Розглянемо основні трудові гарантії для військовослужбовців.

Збереження місця роботи та посади. Згідно з ч. 3 ст. 119 Кодексу законів про працю України (КЗпП)¹⁹, за мобілізованими військовослужбовцями, у тому числі за особами, які вступили на військову службу за контрактом під час особливого періоду, зберігається місце їх роботи і посада.

Середній зарібок. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин»²⁰, зазначено, що за мобілізованими працівниками зберігаються місце роботи та посада, але не зберігається середній зарібок.

Додаткова відпустка. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»²¹ передбачає надання додаткової відпустки тривалістю 14 календарних днів на рік для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. Така відпустка надається із збереженням заробітної плати та не включається до щорічних відпусток, що регламентуються ст. 77-2 КЗпП.

¹⁹ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

²⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.

²¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

Відпустка без збереження заробітної плати. Закон України «Про відпустки»²² гарантує право на відпустку без збереження заробітної плати тривалістю до 14 календарних днів щорічно, яка надається за бажанням працівника.

Переважне право залишитися на роботі. При скороченні чисельності або штату працівників колишні військовослужбовці мають переважне право залишитися на роботі впродовж 2 років з дня звільнення зі служби, що встановлено ст. 42 КЗпП.

Збереження страхового стажу. Час проходження військової служби враховується до страхового стажу згідно зі ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»²³, що забезпечує безперервність стажу роботи на період мобілізації.

Виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності. Згідно з Законом «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»²⁴ у випадку тимчасової непрацездатності ветеранам війни та особам з інвалідністю внаслідок війни виплачується допомога у розмірі 100% середньої заробітної плати, незалежно від стажу роботи.

Оформлення військовослужбовців на роботу після завершення служби. Процес реінтеграції військовослужбовців у цивільне трудове середовище після завершення військової служби є комплексним та багатоетапним, що вимагає дотримання чіткої процедури, заснованої на відповідних нормативно-правових актах. Юридичною основою для реінтеграції військовослужбовців є низка законодавчих актів, включаючи Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу»²⁵, який визначає правові основи проходження військової служби, та Кодекс законів про працю України, що регулює відносини у сфері трудової діяльності (таблиця 2).

²² Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Text>.

²³ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

²⁴ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

²⁵ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

**Порядок повернення військовослужбовців на роботу
після закінчення служби**

Військовослужбовці	Строк повернення	Підстава
Мобілізовані	Після оголошення демобілізації	Абзац 2 ч. 7 статті 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»
Контрактники	Після закінчення строків, визначених у контрактах	Підпункт «а» п. 2 ч. 5 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»
Призвані резервісти	За рішенням Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України (Президента України)	Абзац 4 ч. 7 ст. 23 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»

Примітка: систематизовано автором

Порядок повернення на роботу залежить від категорії військовослужбовців.

Подання документів. Військовослужбовці, які повертаються на роботу, повинні подати роботодавцю документ, що підтверджує закінчення служби (наприклад, військовий квиток з відповідними позначками).

Оформлення наказу. Роботодавець оформляє наказ про вихід на роботу після військової служби, який є юридичною підставою для припинення перерви у трудовій діяльності.

Стаж роботи для надання відпустки. Період проходження військової служби з певної дати (наприклад, з 19.07.2022р.) не зараховується до стажу роботи для надання щорічної основної відпустки. Стаж для відпустки зараховується, починаючи від дати виходу на роботу.

Виконання процедурних вимог. Перед початком роботи працівник зобов'язаний пройти відповідні інструктажі з охорони праці, техніки безпеки, а також медичний огляд, якщо це передбачено внутрішніми регламентами організації.

Регулювання трудових відносин з іншими працівниками. Якщо на посаду військовослужбовця тимчасово прийняли іншого працівника, то роботодавець зобов'язаний визначити дату його звільнення з урахуванням дати виходу на роботу військовослужбовця, який повернувся.

Оформлення військовослужбовців на роботу після завершення служби вимагає ретельного дотримання встановленої процедури та нормативно-правової бази. Врахування специфіки кожної категорії військовослужбовців, а також чітке виконання процедурних вимог є ключовими факторами успішної реінтеграції особового складу в цивільне трудове середовище²⁶.

Водночас загальна невизначеність, пов'язана з воєнним станом, ставить під сумнів ефективність захисту прав і гарантій для військовослужбовців у контексті трудового законодавства попри наявність розширених підстав для звільнення з служби, включаючи інвалідність, звільнення з полону, організаційні заходи, кар'єрні зміни та сімейні обставини.

Попри законодавчі ініціативи, спрямовані на адаптацію трудового законодавства до специфіки проходження військової служби у період воєнного стану, є проблеми у реалізації прав військовослужбовців на відпустки та нарахування заробітної плати. Зокрема, на практиці військовослужбовці, задіяні у безпосередньому веденні бойових дій, стикаються з численними перешкодами для реалізації свого права на відпустку внаслідок високої інтенсивності бойових дій та постійної потреби у підтриманні боєготовності. Процедура нарахування та виплати заробітної плати обтяжена бюрократичними вимогами, що вимагає вдосконалення механізмів правового регулювання в даній сфері з метою ефективної та справедливої реалізації положень трудового законодавства. Таким чином, хоча законодавство передбачає механізми адаптації трудових відносин до умов воєнного часу, існуюча правова база потребує подальшого удосконалення з метою забезпечення повноцінної правової підтримки військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

Кодекс Законів про працю України передбачає рівність прав та свобод людини і громадянина, що є ключовим у регулюванні трудових відносин для всіх категорій працівників без виключення. Умови воєнного стану потребують адаптації трудового законодавства до нових викликів, що, зокрема, стосується військовослужбовців, які виконують подвійну роль – працівників та захисників держави. У вітчизняному законодавстві дана специфіка не врахована, внаслідок чого у військовослужбовців виникла низка проблем: невизначеність

²⁶ Повернення на роботу після військової служби: як оформити. URL: <https://medplatforma.com.ua/question/8792-povernennya-na-robotu-pislya-viyskovoї-sluzhbi-yak-oformiti>.

термінів служби, проблеми з виплатами та матеріальним забезпеченням, обмеження у наданні відпусток, складнощі зі звільненням за станом здоров'я, недостатній соціальний захист після звільнення з полону, складнощі реінтеграції у цивільне життя. Дані проблеми можна вирішити шляхом адаптації трудового законодавства до умов воєнного стану.

Законодавство України щодо соціального та правового захисту військовослужбовців та їх сімей передбачає комплексну систему матеріального забезпечення, яка спрямована не тільки на задоволення базових потреб особового складу, але й на стимулювання закріплення на військовій службі кваліфікованих кадрів.

Реформи, спрямовані на регулювання відпусток, передбачають надання додаткових гарантій та сприяють швидкій соціальній адаптації військовослужбовців після повернення до мирного життя. Процес реінтеграції військовослужбовців у цивільне трудове середовище після завершення служби залишається складним та багатоетапним, що вимагає подальшого удосконалення законодавства з метою ефективного забезпечення прав та інтересів військовослужбовців.

Незважаючи на позитивні аспекти, на стабільність трудових прав військовослужбовців впливають непередбачувані оборонні потреби держави, адже реальна можливість скористатися правом на відпустку, лікарняний чи звільнення обмежується поточним станом безпеки країни та невизначеністю в умовах воєнного часу.

АНОТАЦІЯ

Воєнний стан висуває нові виклики, які потребують адаптації вітчизняного законодавства до потреб військовослужбовців, які виконують подвійну роль: працівників і захисників. Передбачена комплексна система матеріального забезпечення військовослужбовців та їх сімей, спрямована на задоволення базових потреб та стимулювання кваліфікованих кадрів. Реформи щодо регулювання відпусток передбачають надання військовослужбовцям додаткових гарантій і сприяють їх швидкій соціальній адаптації після повернення до мирного життя. Процес реінтеграції у цивільне трудове середовище після служби вимагає удосконалення законодавства для ефективного забезпечення прав та інтересів військовослужбовців. Проте, стабільність трудових прав може виявитись під загрозою через непередбачувані оборонні потреби держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
5. Про Збройні Сили України : Закон України від 6.12.1991 р. № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
6. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9.04.1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Проект Закону України від 30.01.2024 р. № 10449. URL: <https://itd.rada.gov.ua/5d0f9abf-dea2-4b58-877f-f8cfb4dfbdef>.
9. Терміни служби, відпустки, гроші: що змінить для чинних військових новий закон про мобілізацію. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/01/31/terminy-sluzhby-vidpustky-groshi-shho-zminyt-dlya-chynnyh-vijskovyuh-novyj-zakon-pro-mobilizacziyu/>.
10. Грошове забезпечення військовослужбовців. Як відбувається розрахунок у 2024 році. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zarplata-viyskovyih-2024-yaki-sumi-yak-rozrahovuyetsya-ta-shcho-vplivaye-na-rozmir-novini-ukrajini-50400800.html>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань : Закон України від 22.11.2023 р. № 3494-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3494-20#Text>.
12. Відпустки для військових: що змінив новий закон? URL: <https://prokadry.com.ua/news/74306-vidpustki-dlya-viyskovykh-shcho-zminiv-noviy-zakon>.
13. Відпустка військовослужбовцям. Як оформити, види і тривалість – чи заплановані зміни з 1 лютого? URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vidpustka-viyskovosluzhbovciv-2024-vidi-trivalist-i-yak-oformiti-novini-ukrajini-50385607.html>.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин : Закон України від 01.07.2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.

15. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Text>.

16. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

17. Повернення на роботу після військової служби: як оформити. URL: https://medplatforma.com.ua/question/8792-povernennya-na-robotu-pislya-viyskovoї-sluzhbi-yak-oformiti_

Information about the author:

Bondar Oleksandr Serhiiovych,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil and Legal Disciplines,
Educational-and-Scientific Institute of Law and Innovative Education,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
26, Avenue of Science, Dnipro, 49005, Ukraine

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ДЕПОРТОВАНИХ ТА ПРИМУСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Бурак М. В., Болістовська Д. Д.

ВСТУП

Десять років тому Україна вперше зіткнулась із масштабними негативними наслідками війни – масовою депортацією та примусовим переміщенням українців, спричиненими збройним вторгненням та тимчасовою окупацією частини території України російською федерацією (далі – рф, росія).

Після 24 лютого 2022 року російська збройна агресія вступила в нову фазу і призвела до найбільшої з часів Другої світової війни масової депортації та примусового переміщення українських дітей.

Вчинення росією міжнародних злочинів на території України стало практикою та ціленаправленою тактикою російського політичного та військового керівництва. Ставлячи під сумнів саме існування Української держави, заперечуючи її суверенітет, незалежність та територіальну цілісність, в межах її міжнародно визнаних кордонів, росія порушила основоположні принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та знехтувала засадами всієї системи міжнародної безпеки, нормами міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини на всіх українських територіях, які знаходились та продовжують знаходитись сьогодні під контролем російських окупантів¹.

Депортація та примусове переміщення українських дітей – особливе явище, яке потребує надважливої уваги з причин того, що в діях росії є ознаки порушення трьох статей Римського статуту Міжнародного кримінального суду (6-8): геноцид в частині насильницького передавання українських дітей з однієї захищеної групи до іншої; злочин проти людяності у вигляді депортації або насильного переміщення українських дітей; воєнний злочин у формі

¹ Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>.

незаконної депортації або незаконного переміщення українських дітей².

Додатковим свідченням актуальності в аспекті обраної тематики є те, що 17 березня 2023 року Палата Досудового провадження II Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) видала ордери на арешт президента росії володимира путіна та уповноваженої при президентові росії з прав дитини марії львової-белової у зв'язку з воєнними злочинами у формі незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до росії (згідно зі статтями 8 (2) (a) (vii) і 8 (2) (b) (viii) Римського статуту)³.

Станом на 16 квітня 2024 року, за офіційними даними платформи «Діти війни», верифіковано 19 546 випадків депортованих та/або примусово переміщених дітей, з них – 388 вдалося повернути. Проте ці цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих і деокупованих територіях України⁴.

Власне для того, щоб повернути дітей в Україну, потрібно посилити тиск міжнародної спільноти на росію, як політично так і економічно, а також притягнути до відповідальності тих, хто чинить геноцид по відношенню до українських дітей, та й всього населення України в цілому⁵.

У світовому просторі питання міжнародно-правового захисту прав людини під час збройних конфліктів окреслені у роботах Джеральдини ван Б'юрен, Г. Верле, Криль Франсуази, працях Аль-Нсур, О. Вінгловської, Н. Крестовської, Н. Опольської, Н. Лінник та ін.

Механізми провідних міжнародних організацій щодо врегулювання конфліктогенних ситуацій на міжнародній арені упродовж XX – початку XXI ст. були предметом дослідження як вітчизняних, так і закордонних дослідників, зокрема: Т. Алексеевої, І. Блищенко,

² Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. 2022. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.

³ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁴ Діти війни. Офіц. Веб-сайт. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

⁵ Басиста І. В. Притягнення Міжнародним кримінальним судом до відповідальності за вчинені та вчинювані міжнародні злочини в Україні, в тому числі щодо дітей (продовження огляду). *Львівська політехніка*. 2023. С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1>

С. Бойчук, В. Бруз, О. Звездової, С. Капраль, М. Мацях, В. Мищик, Д. Лікарчук, Л. Панченко, В. Філіпчук О. Цебенко тощо⁶.

Питання застосування окремих положень міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту були предметом дослідження і вітчизняних вчених І. В. Басистої, І. П. Бахновської, Є. В. Бідняка, С. С. Бондаренко, М. М. Гнатовського, О. Ю. Дрозда, Д. А. Журавської, В. М. Лисика, М. І. Пашковського, Г. В. Попова, К. Ю. Примакова та ін.

Безумовно, внесок науковців у розроблення зазначеної проблематики, безумовно, є вагомим, проте вони не аналізували зміст сучасних універсальних угод у сфері міжнародного права, які встановлюють міжнародні механізми щодо повернення депортованих чи примусово переміщених українських дітей.

Емпіричною базою наукової статті є корпус нормативних документів міжнародного гуманітарного права (Конвенція про права дитини, Женевські конвенції, Римський статут Міжнародного кримінального суду); Звіти Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, Доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні, Звіти Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Спеціальна Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рішення Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду; дослідження міжнародних неурядових організацій; платформи childrenofwar.gov.ua/ («Діти війни»), warcrimes.gov.ua (Офіс Генерального прокурора), ombudsman.gov.ua (Омбудсман Лубінець Дмитро), доповіді правозахисних організацій (Human Rights Watch) та інше.

Важливими є результати роботи міжнародних неурядових організацій. Зокрема, дослідження депортації українських дітей проводила лабораторія гуманітарних досліджень Єльської школи громадського здоров'я. Проект «Обсерваторія конфліктів», який є центральним центром для збору, аналізу та надання широкого доступу до доказів військових злочинів та інших звірств, вчинених росією на території України, офіційно стартував 14 лютого 2023 року⁷.

Не менш цікавим є дослідження правника Ф. Сендса, який закликав притягнути російське керівництво за злочин агресії. Згодом він

⁶ Байрак С. О. Механізми Організації Об'єднаних Націй щодо врегулювання міждержавних конфліктів. *Acta securitatae volynienses* no 2, 2023. С. 5-13. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-1>

⁷ Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*. Вип. 2, 2023. С. 60-72. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.8>

обговорив необхідність створення окремого міжнародного суду для розгляду справ, пов'язаних з агресією. У відповідь на цю потребу Групою публічного міжнародного права та політики⁸ був розроблений проект закону про створення Вищого суду України для воєнних злочинів.

1. Захист дітей в умовах збройного конфлікту у міжнародному праві

Міжнародна спільнота засуджує всі форми агресії, включаючи війни та збройні конфлікти, спрямовані проти інших держав.

Стаття 8 Конвенції про права дитини 1989⁹ року проголошує, що одним із головних зобов'язань Держав-учасниць є повага до права дітей на захист їхньої особистості, включаючи громадянство, ім'я та сімейні стосунки, відповідно до закону, без незаконного втручання. Якщо дитина була незаконно позбавлена частково або повністю своєї особистості, Держава-учасниця надає дитині необхідну допомогу та захист для якнайшвидшого відновлення її порушених прав.

Положення статті 38 вказаної Конвенції зобов'язує Держав-учасниць вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, що в якійсь мірі кореспондує з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема, з Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року, в яких питанням захисту дітей присвячені положення, що стосуються як цивільного населення загалом, так і окремої категорії¹⁰.

Так, стаття 24 Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни (далі – ЖК IV)¹¹ декларує, що всі сторони конфлікту вживають усіх необхідних заходів для того, щоб діти, які є сиротами у віці до 15 років або були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни не можуть бути залишені без будь-яких засобів для існування. До того ж, сторони конфлікту мають сприяти прийняттю цих дітей нейтральними державами під час конфлікту за

⁸ Тополевський Р. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії російської федерації проти України: передумови та перспективи. *Право України*. № 3, 2023. С. 85-96. DOI: 10.33498/louu-2023-06-085

⁹ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

¹⁰ Пилипишина І. І., Турченко О.Г. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (2022). С. 64-69. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

¹¹ Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

згодою держави-покровительки (якщо така є) та відповідно до принципів, викладених у пункті 1 ЖК IV.

Пункт 1 статті 49 ЖК IV забороняє переміщення осіб, які перебувають під захистом, з будь-якої причини з окупованої території на територію держави-окупанта або будь-якої іншої держави, як окупованої, так і не окупованої.

Тобто, евакуація є лише одним із способів захисту цивільного населення, який може використовуватися в чітко визначених випадках, а саме: для гарантування безпеки цивільного населення та обумовлений імперативними причинами воєнного характеру.

Крім загального захисту цивільних осіб, діти є окремою категорією, яка потребує особливого захисту від загроз і небезпек війни. Стаття 77 Додаткового протоколу I (далі – ДП I) 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року містить спеціальні норми міжнародного гуманітарного права щодо захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів, які передбачають, що діти користуються особливою повагою та отримують такий захист і допомогу¹².

Стаття 78 ДП I забороняє сторонам у конфлікті евакуювати дітей до іншої країни, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою¹³. Потрібна письмова згода на евакуацію від батьків або законних опікунів, якщо такі є, або від тих, хто відповідає за опіку над дітьми, якщо батьків або опікунів неможливо знайти.

Дана норма також вимагає, щоб для тимчасової евакуації неповнолітніх з метою безпеки і надання невідкладної медичної допомоги, держава, яка відповідає за ці заходи, створила інформаційну картку з фото та детальними відомостями про переміщену особу і передала її до Центрального довідкового агентства МКЧХ. Прикметно, що ця вимога відповідає обов'язку Держав-учасниць згідно з статтею 9 Конвенції про права дитини. МКЧХ у даній ситуації виступає посередником і фасилітатором процесу повернення родин на індивідуальній основі¹⁴.

¹² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

¹³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

¹⁴ WAY HOME: внутрішній та зовнішній вимір репатріації, реабілітації та (ре)інтеграції дітей, депортованих, примусово переміщених або в інший спосіб розлучених з родинами у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. URL:

Як зазначає І. О. Позігун¹⁵ на сьогоднішній день у світі існують досить розгалужені інструменти та механізми захисту прав дітей, які поширюються на ті держави світу, які є учасниками відповідного міжнародного договору, щодо захисту прав дитини.

Дійсно, Україна підписала всі вищезгадані міжнародні документи.

Звичайно, згідно з міжнародним правом, права всіх дітей порушуються під час війни, і визнано, що діти, які зростають в умовах війни, потребують особливого захисту. Вкотре погоджуємося із твердженнями науковців та можемо констатувати, що після повномасштабного вторгнення росії майже всі права дитини були грубо порушені, адже ворог, не дотримуючись Женевських конвенцій, Римського статуту і Конвенції про права дитини, вдається до депортації та примусового переміщення дітей.

Російське вторгнення в Україну призвело до безпрецедентних за виміром примусових переміщень та депортації російським агресором українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та з цих територій до держави-агресора¹⁶. Як ми вже зазначали, такі дії підпадають під ознаки трьох статей РС МКС (6-8): геноцид в частині насильницького передавання українських дітей з однієї захищеної групи до іншої (стаття 6 і (е)); злочин проти людяності у вигляді депортації або насильного переміщення населення (стаття 7 (d)); воєнний злочин у формі незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) (згідно зі статтями 8 (2) (a) (vii) і 8 (2) (b) (viii)¹⁷.

Численні положення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини вимагають негайної та безумовної репатріації цивільних осіб, з особливим наголосом на неповнолітніх, і возз'єднання сімей, які були розділені. Саме тому країни в усьому світі виділяють значні ресурси та зусилля для створення та підтримки міжнародних організацій, завданням яких є запобігання збройним конфліктам і широко поширеним порушенням прав людини, особливо тих, що стосуються дітей. Основною метою цих організацій є захист

<https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/way-home.-kontsepsiia-iedynoho-mekhanizmu-repatriatsii.pdf>

¹⁵ Позігун І. О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 158-163. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.26>

¹⁶ Сідоренко Ю. (2022), Універсальна міжнародно-правова кваліфікація злочину депортації: передумови виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Спеціальний випуск № 2, 619-623. doi: 10.31733/2078-3566-2022-6-619-623

¹⁷ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

безпеки своїх держав-членів, підкреслюючи важливість забезпечення права на безпеку для всіх осіб, особливо дітей, які є надзвичайно вразливою демографічною групою та потребують спеціального захисту¹⁸.

Російська збройна агресія проти України показала готовність до нових викликів і бездіяльність деяких країн, урядів, громадян, міжнародних організацій таких, як ООН, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі –МКЧХ) тощо. Захист прав депортованих та примусово переміщених українських дітей потребує особливої уваги. Забезпечення безпеки та розвитку дітей є важливим завданням для державних та міжнародних організацій¹⁹.

Тому нині міжнародні організації, безсумнівно, як форма міжнародного співробітництва та багатосторонньої дипломатії мають відігравати надзвичайно важливу роль в питанні захисту дітей під час збройних конфліктів. Вони не тільки впорядковують міждержавні відносини, але й приймають рішення з глобальних питань сучасності. Міжнародні організації відносяться до числа найбільш розвинених і різноманітних механізмів впорядкування міжнародного життя²⁰.

Можемо трактувати міжнародну організацію як об'єднання держав, створене відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору²¹, завдання якої полягає в здійсненні співробітництва в різних галузях, таких як політика, економіка, культура, наука, техніка, право тощо. Міжнародна організація має свою систему органів, права і обов'язки, які впливають з прав і обов'язків держав-членів, а також автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів. Важливо також вказати, що залежно від характеру членства можемо виокремити два види міжнародних організацій: 1) міжнародні міжурядові організації – організації, створені на основі міжнародної угоди; 2) міжнародні неурядові організації – організації, утворювані

¹⁸ Пилипишина І. І., Турченко О.Г. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (2022). С. 64-69. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

¹⁹ Рибачек В. К. Захист прав дітей в Україні в період військової агресії рф. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 85-88. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-21>.

²⁰ Чепкова К. О. Міжнародні організації як суб'єкти правовідносин у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 742-746. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/185>

²¹ Баб'як О. В., Сазонець І. Л. Міжнародні організації: сутність, функції та канали комунікації з національними урядами. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. № 12/2023. С. 137-143. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.137>.

міжнародною громадськістю з метою встановлення міжнародного співробітництва з актуальних питань міжнародного життя²².

Власне координація зусиль міжнародної спільноти та співробітництво українського Уряду з тими міжнародними організаціями, які здійснюють захист прав дітей є найефективнішим способом пошуку та повернення українських дітей.

Досвід нашої країни показав, що починаючи з 2014 року, а особливо з моменту російсько-української війни після 24 лютого 2022 року, роль міжнародних організацій у наданні допомоги дітям, є надзвичайно важливою. Проте варто зрозуміти, що кожна ситуація вимагає індивідуального підходу, оскільки виникають проблеми з встановленням місцезнаходження та шляхами повернення українських дітей. Якщо стисло описати процедуру повернення, то основним етапом є проведення переговорів з державою-агресором за участю таких організацій як Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», МКЧХ та Orphans Feeding Foundation. Беручи до уваги факт того, що повернення відбуваються не часто та за «один раз» повертається лише до десяти дітей, об'єктивно цей результат не можемо вважати суттєвим, адже час перебування на території росії є згубним для кожної дитини. Тому вкрай важливо, щоб повернення українських дітей відбувалося на постійній основі.

Згубним є й той факт, що росія відмовляється співпрацювати з Україною щодо системного повернення наших дітей. У такому випадку, видається доцільним залучати до розробки та реалізації єдиного правового механізму повернення українських дітей уповноважені міжнародні організації, треті держави та міжнародне співтовариство в цілому.

2. Міжнародна спільнота на захисті прав депортованих та примусово переміщених українських дітей

На жаль, проблема щодо повернення дітей обумовлена також тим, що на рівні міжнародного права не існує механізму повернення дітей і людей, які були депортовані внаслідок збройного конфлікту. Тобто після масштабних депортацій часів Другої світової війни та у післявоєнний період, фактично не розроблено єдиного міжнародного механізму щодо повернення депортованого населення. Утім аналізуючи норми міжнародного гуманірного права, досліджуючи, власне, роль міжнародних організацій в питаннях захисту дітей під

²² Коротков Д. Міжнародні неурядові організації: характер впливу на сучасні міжнародні відносини. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 3 (14) (2022). С. 18-30. Doi: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-18-30>.

час збройних конфліктів, можемо виокремити наступні механізми повернення цивільних, які варто розглядати на перспективу для повернення українських дітей.

1. Укладення угод між воюючими країнами з метою повернути цивільне населення, яке було переміщено чи депортовано в порушення статті 49 ЖК IV. Проте Україна заявила, що не вступатиме в жодні переговори чи угоди з російською федерацією в нас не буде, цей механізм наразі не вважається прийнятним.²³

2. Наступним і вкрай важливим кроком у поверненні українських дітей є можливість застосування посередництва ООН, МКЧХ або інших міжнародних організацій.

Як відомо, ООН є великою міжнародною міжурядовою організацією, яка відіграє важливу роль у підтриманні миру та безпеки, а також у розвитку міжнародного співробітництва на глобальному рівні. Статут ООН окреслює декілька цілей, зокрема підтримання міжнародного миру та безпеки, встановлення дружніх відносин між націями на основі принципів рівності та самовизначення народів, глобальне співробітництво у вирішенні економічних/соціальних, культурних, гуманітарних, та питання прав людини, підтримка захисту людської гідності та фундаментальних свобод тощо²⁴.

Згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними²⁵.

Щоб забезпечити негайне возз'єднання сімей депортованих та примусово переміщених українських дітей, міжнародні організації повинні дотримуватися статей 9 і 10 Конвенції ООН про права дитини,

²³ Механізм і основи політики повернення незаконно депортованих і примусово переміщених дітей. Аналітичний портал Регіонального центру прав людини. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/way-home-mekhanizm-povernennia-nezakonno-deportovanykh-i-prymusovo-peremishchenykh-ditey/>

²⁴ Чепкова К. О. Міжнародні організації як суб'єкти правовідносин у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 742-746. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/185>

²⁵ Марченко О. А. Деякі проблемні питання щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах військової агресії. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 157-162. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-42>.

а також статей 1, 24, 49 ЖК IV та статті 74 ДП I²⁶. Так, 15 червня 2022 року, Мішель Бачелет, Верховний комісар ООН з прав людини оголосила, що Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) почало розслідування звинувачень у примусовій депортації дітей з України до росії. В Україні діє Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні.

27 січня 2023 року Верховний комісар ООН у справах біженців Ф. Гранді заявив, що росія порушила основні принципи захисту дітей під час війни, змінивши їх громадянство та віддавши дітей на усиновлення. Він підкреслив, що «у ситуації війни не можливо визначити, чи є у дітей сім'ї, чи опікуни. І тому, поки це не буде з'ясовано, не можна надавати їм інше громадянство або усиновити їх іншою сім'єю». Верховний комісар вкотре наголосив на проблемі відсутності доступу міжнародних організацій на територію росії²⁷.

15 березня 2023 року, в рамках 52-ї сесії Ради з прав людини ООН у Женеві було представлено звіт Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Голова комісії, Е. Мьосе, разом з її членами розглянули ситуацію з переміщенням 164 українських дітей віком від 4 до 18 років з Донецької, Харківської та Херсонської областей. Члени комісії заявили, що такі дії росії як сторони конфлікту порушенням міжнародного гуманітарного права. Комісія переконана, що факти примусового переміщення та депортації дітей суперечать нормам міжнародного гуманітарного права та є воєнними злочинами. Відтак Комісія звернула на зобов'язання держави-агресора сприяти возз'єднанню розлучених сімей через збройний конфлікт згідно ЖК IV та статті 74 ДП I²⁸.

Безперечно, вагому роль у політичному тиску на росію для повернення українських дітей відіграють подібні звіти вказаних міжнародних організацій. Проте, на жаль, поки що вони не включають конкретної вимоги щодо повернення дітей. Натомість, росія продовжує порушувати всі закони та звичаї війни.

²⁶ Звіт Організації з безпеки та співробітництва в Європі про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людей, пов'язані з примусовим переміщенням та депортацією українських дітей Російської Федерацією від 4 травня 2023 року. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf>

²⁷ Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*. Вип. 2, 2023. С. 60-72. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.8>

²⁸ Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. 15 March 2023. A/HRC/52/62. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

Беручи до уваги ці та інші фактори, правову основу для створення та впровадження механізму повернення та реабілітації може закласти, зокрема, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародні зобов'язання щодо повернення українських дітей». Очікується, що її ухвалення посилить дипломатичний тиск на росію шляхом залучення якомога більшої кількості держав-учасниць, а також продемонструє прихильність Держав-членів цього міжнародного співтовариства своїм зобов'язанням щодо захисту дітей під час збройних конфліктів відповідно до міжнародного права прав людини та гуманітарного права²⁹.

Доречно також, щоб у Резолюції Держави-члени ООН закликали Генерального секретаря, Держав-членів, міжнародні урядові й неурядові організації, зокрема як Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), МКЧХ об'єднати свої зусилля й досвід у межах їхніх мандатів, та терміново надати Україні всю необхідну допомогу, включаючи організаційну, інформаційну, правову, матеріально-технічну та фінансову, для підтримки її зусиль щодо ідентифікації, повернення, реабілітації та реінтеграції депортованих та примусово переміщених українських дітей.

15 березня 2024 року Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні оприлюднила доповідь, в якій зазначила, що виявлено додаткові докази незаконного переміщення дітей з України на підконтрольні росії території. Зокрема, вона зосередила своє розслідування на справі про переміщення 46 дітей з Херсонського обласного будинку дитини до Криму 21 жовтня 2022 року за наказом російської влади. У закладі перебували діти від народження до п'яти років. Вивчивши джерела інформації, Комісія дійшла висновку, що переміщення групи дітей з Херсонського обласного будинку дитини до Криму не було тимчасовим, а отже, становило військовий злочин у формі незаконного переміщення³⁰.

Втім, якщо говорити про роль ООН в реаліях російсько-української війни як організації, яка крім висловлення чергового «глибокого занепокоєння», мала б ще піклуватися про мир і безпеку, в тому числі про захист дітей в умовах збройного конфлікту, то ми повністю солідарні з позицією постійного представника України в Раді Безпеки

²⁹ Механізм і основи політики повернення незаконно депортованих і примусово переміщених дітей. Аналітичний портал Регіонального центру прав людини. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/way-home-mekhanizm-povernennia-nezakonno-deportovanykh-i-prymusovo-peremishchenykh-ditey/>

³⁰ Комісія ООН виявила додаткові докази, що стосуються незаконного переміщення дітей з України, й нові випадки сексуального насильства з боку російської влади. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/973702.html>

ООН (2016-2018 рр.), Надзвичайного і Повноважного посла України у США (2019-2021 рр.) Володимира Єльченка, на думку якого, система колективної безпеки, базована на Статуті ООН, створеної у 1945 році, після повномасштабного вторгнення росії в Україну остаточно себе вичерпала: «...мені здається, була зроблена головна помилка того, що ми сьогодні називаємо колективним Заходом... Потрібно все розігнати і створити заново міжнародну організацію, яка буде побудована на абсолютно інших принципах»³¹. При цьому постійний представник росії при ООН і в Раді безпеки ООН небезя видає пропагандистські, абсурдні та цинічні заяви про Україну на засіданні Радбезу, погрожуючи повним знищенням України як держави, а питання про українських дітей, насильно відправлених до росії, взагалі називає повністю роздуте.

У разі неможливості досягти ухвалення Резолюції на рівні Генеральної Асамблеї ООН, слід докладати зусиль для розробки і впровадження подібного за змістом документу на інших міжнародних майданчиках, наприклад, у спеціалізованих інституціях ООН, в інших міжнародних урядових або неурядових організаціях.

До прикладу, серед основних фондів ООН, які займаються захистом дітей як в мирний, так і в воєнний час, провідне місце займає Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). ЮНІСЕФ – це міжнародний фонд, який входить до структури ООН. Сутність діяльності фонду полягає в тому, щоб допомагати дітям у всьому світі.

ЮНІСЕФ відкрив своє представництво у Києві у 1997 році. Неводові була ратифікована Основна Угода про співробітництво між Дитячим Фондом ООН та Урядом України, якою окреслено основні положення і умови, згідно з якими ЮНІСЕФ здійснює співробітництво за програмами в Україні³².

21 лютого 2024 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Дмитро, на своїй офіційній сторінці телеграм-каналу повідомив, що «вчора за посередництва Катару та допомоги ЮНІСЕФ вдалося повернути 11 дітей»³³.

³¹ Комиш С. В. Міжнародні організації та міжнародне співробітництво: ООН, ЄС, НАТО. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 12(18) (2023). С. 1144-1154. Doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-1144-1154](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-1144-1154)

³² Чепкова К. О. Міжнародні організації як суб'єкти правовідносин у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 742-746. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/185>

³³ Катар і повернення українців додому: про що ми говорили з Надзвичайним і Повноважним Послом Держави Катар в Україні Гаді Аль-Гаджрі. URL: https://t.me/s/dmytro_lubinetz?q=%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80

Важливо відмітити, що ЮНІСЕФ бере активну участь у поверненні українських дітей депортованих на територію рф та примусово переміщених на тимчасово окупованій території України.

Наступною організацією у створенні механізму щодо повернення українських дітей може стати Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). МКЧХ незалежна, неурядова гуманітарна організація, яка виступаючи нейтральним посередником у разі збройних конфліктів і заворушень, спрямовує зусилля на забезпечення захисту та надання допомоги жертвам міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, як з власної ініціативи, так і керуючись Женевськими конвенціями 1949 р.

МКЧХ працює в нашій державі з 2014 року і наразі збільшує обсяг свого реагування на гуманітарні потреби.

Наприклад, навесні 2022 року МКЧХ створив спеціальне бюро Центрального агентства розшуку (ЦАР) з питань гуманітарної кризи в Україні. Бюро ЦАР «збирає, централізує та передає інформацію про долю та місцезнаходження позбавлених волі осіб, як військових, так і цивільних, які потрапили до рук ворога». Це також «допомагає будь-яким сім'ям, які були розділені через збройний конфлікт, знайти своїх зниклих безвісти родичів»³⁴.

У квітні 2023 року, речник МКЧХ підтвердив, що «відповідно до свого мандату щодо відновлення контакту між сім'ями, які розлучили, та сприяння воз'єднанню, де це можливо», МКЧХ підтримував контакт з уповноваженою росії з прав дитини львовою-беловою. Оскільки МКЧХ діє згідно з принципом конфіденційності, зазвичай неможливо дізнатися повний обсяг його діяльності в конкретному конфлікті чи стосовно певного питання.

У даному контексті не можемо не відзначити бездіяльність російського представництва МКЧХ у встановленні інформації щодо точної кількості та місцеперебування депортованих українських дітей і в системній роботі для їх подальшого повернення додому.

Розуміючи принципи нейтралітету в діяльності МКЧХ, які закладені Женевськими конвенціями, варто наголосити, що саме на цю організацію покладено обов'язок стежити за дотриманням міжнародного гуманітарного права. Тому Україні необхідна активізація роботи МКЧХ, у питанні відновлення прав незаконно депортованих та примусово переміщених росією українських дітей.

³⁴ Звіт Організації з безпеки та співробітництва в Європі про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людей, пов'язані з примусовим переміщенням та депортацією українських дітей Російської Федерацією від 4 травня 2023 року. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf>

В продовження до сказаного, зазначимо, що світовій історії відомі приклади позитивної практики імплементації окресленого механізму за посередництва МКЧХ. Зокрема, 27 червня 1994 року МКЧХ, УВКПЛ, ЮНІСЕФ, Міжнародною Федерацією Червоного Хреста та Червоного Півмісяця було розроблено та опубліковано спільну декларацію принципів, у якій наголошується на важливості возз'єднання сімей і місцезнаходження всіх евакуйованих дітей, розлучених зі своїми родичами. У декларації наголошується, що не існує презумпції того, що діти без супроводу в таборах біженців у Руанді чи Бурунді є сиротами³⁵. З цього погляду всі дії щодо евакуації, розміщення та догляду мають бути сплановані таким чином, щоб якнайшвидше возз'єднати неповнолітніх з родинами. Наголошується, що усиновлення таких дітей заборонено не менше 2 років, і в цей період необхідно вживати активних і дієвих заходів щодо пошуку родичів. Декларація також зобов'язує підготувати інформаційну картку з фотографією на кожного неповнолітнього та надати її до Центрального інформаційного агентства МКЧХ у Женеві³⁶

Наступне, і вкрай важливо те, що подібна Резолюція також допустима й бажана на рівні Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). У рамках ОБСЄ було активовано вже три Московські механізми, останній з яких безпосередньо стосувався насильницького переміщення українських дітей.

Так, 30 березня 2023 року, делегації 45 держав-учасниць ОБСЄ після консультацій з Україною задіяли Московський механізм згідно з пунктом 8 Московського документа. Вони звернулися із проханням, щоб Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) звернулося до України за погодженням запрошення місії експертів для «вирішення проблеми депортації дітей в умовах порушення прав людини та гуманітарних наслідків агресивної війни росії проти України». За результатами цього запиту, 4 квітня 2023 року Україна сформувала місію у складі трьох експерток – професорки Вероніки

³⁵ WAY HOME:внутрішній та зовнішній вимір репатріації, реабілітації та (ре)інтеграції дітей, депортованих, примусово переміщених або в інший спосіб розлучених з родинами у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. URL: <https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/way-home.-kontsepsiia-iedynoho-mekhanizmu-repatriatsii.pdf>

³⁶ WAY HOME:внутрішній та зовнішній вимір репатріації, реабілітації та (ре)інтеграції дітей, депортованих, примусово переміщених або в інший спосіб розлучених з родинами у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. URL: <https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/way-home.-kontsepsiia-iedynoho-mekhanizmu-repatriatsii.pdf>

Білкової (Чехія), докторки Сесілі Геллештвейт (Норвегія) та докторки Еліни Штейнерте (Латвія)³⁷.

Цей механізм, зокрема, включає дослідження питання депортації українських дітей.

04 травня 2023 року ОБСЄ оприлюднила звіт про порушення рф прав українських дітей і їх примусову депортацію. Це перший окремий спеціальний міжнародний звіт щодо проблеми незаконного переміщення рф українських дітей³⁸.

Так, серед ключових висновків Звіту варто виділити такі:

– від початку вторгнення велика кількість українських дітей була переміщена на тимчасово окуповані території України та на територію рф. Це можна кваліфікувати як злочин проти людяності «депортація або примусове переміщення населення»;

– евакуація й тривале переміщення українських дітей без згоди є порушенням міжнародного гуманітарного права. В окремих випадках – серйозними порушеннями ЖК IV та воєнними злочинами;

– примусово переміщені чи депортовані українські діти опиняються в суцільно російському середовищі. Піддаються проросійській інформаційній кампанії, яка часто зводиться до цілеспрямованого перевиховання та залучення до військової освіти;

– дії рф зі зміни громадянства українських дітей, незаконне усиновлення дітей або подібні заходи з асиміляції є порушеннями ЖК IV;

– наслідки цих численних порушень викликають серйозні занепокоєння щодо того, що було порушено право переміщених українських дітей, зокрема: не піддаватися катуванням та іншим нелюдським видам поводження чи покарання тощо³⁹.

Проте, якщо досягнення ухвалення такої Резолюції є неможливим на міжнародному рівні, тоді варто подати відповідну ініціативу на розгляд Ради Європи (Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ)). Нагадаємо, що ПАРЄ у своїх резолюціях неодноразово засуджувала

³⁷ Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації. Організація з безпеки та співробітництва в Європі Бюро з демократичних інститутів і прав людини. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/546560>

³⁸ ОБСЄ оприлюднила звіт про злочини росії проти українських дітей. URL: <https://minre.gov.ua/2023/05/09/obsye-oprylyudnyla-zvit-pro-zlochyyny-rosiyyi-protuy-ukrayinskykh-ditej/>

³⁹ ОБСЄ оприлюднила звіт про злочини росії проти українських дітей. URL: <https://minre.gov.ua/2023/05/09/obsye-oprylyudnyla-zvit-pro-zlochyyny-rosiyyi-protuy-ukrayinskykh-ditej/>

насильницьке переміщення українського цивільного населення, яке здійснюється рф, а також депортації дітей⁴⁰.

15 березня 2022 року ПАРЄ прийняла рішення про виключення росії зі складу Ради Європи. Депортація українських дітей росією була визнана Резолюцією Європарламенту від 15 вересня 2022 року і була засуджена багатьма західними країнами⁴¹.

Крім того, яскравим прикладом міжнародного консенсусу в рамках Ради Європи стало те, що 27 квітня 2023 року у Страсбурзі, на сесії ПАРЄ ухвалено Резолюцію, якою визнається, що депортація росією українських дітей містить ознаки геноциду.

Характерно й те, що у вересні 2023 року Європарламент визнав білоруського президента Лукашенка співучасником російських злочинів в Україні.

У січні 2024 року ПАРЄ прийняла Резолюцію із закликом Держав-членів, а також всю міжнароду спільноту, ухвалити на рівні національних парламентів заяви або резолюції, що засуджують воєнні злочини проти дітей, та визнати депортації, насильницькі переміщення та невинуваті затримки з репатріацією українських дітей, що відбулися під час війни, злочинами⁴².

В контексті ухвалення заявлених Резолюцій, не менш важливою може бути Резолюція Європейського Союзу.

Так, 23 березня 2023 року, Європейська Комісія на чолі з Президенткою Урсулою фон дер Ляєн у співпраці з экс-прем'єр-міністром Польщі Матушем Моравецьким, спільно з українською стороною заявила про роботу конференції, для консолідації зусиль міжнародної спільноти в допомозі ООН та іншим міжнародним організаціям щодо повернення в Україну депортованих примусово переміщених дітей.

15 вересня 2023 року ЄС ухвалив Резолюцію в частині порушення прав людини в контексті примусової депортації українських дітей до

⁴⁰ Механізм і основи політики повернення незаконно депортованих і примусово переміщених дітей. Аналітичний портал Регіонального центру прав людини. URL: <https://krumbbezpravil.org.ua/materialy/way-home-mekhanizm-povremennia-nezakonno-deportovanykh-i-prymusovo-peremishchenykh-ditey/>

⁴¹ Human rights violations in the context of forced deportation of Ukrainian civilians to and forced adoption of Ukrainian children in Russia. European Parliament resolution of 15 September 2022 on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia (2022/2825(RSP)). P9_TA(2022)0320. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0320_EN.pdf

⁴² ПАРЄ закликала парламенти Європи визнати депортацію українських дітей воєнним злочином. Укрінформ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportcija-ditej-genocyd/32792048.html>

росії та їх примусового усиновлення росіянами. Текст Резолюції містить заклик до держав-членів сприяти репатріації українських дітей-жертв депортації та їх возз'єднанню зі своїми сім'ями. Однак у документ не включено питання подальшої реабілітації та реінтеграції примусово переміщених дітей⁴³.

Окремо хочеться відмітити роль Парламентської асамблеї НАТО у міжнародній підтримці України. Зокрема, в листопаді 2022 року Парламентська асамблея НАТО визнала росію державою-терористом, яка вчиняє щоденні терористичні акти, спрямовані на знищення інфраструктури України з метою залякати населення, викликати страх та невпевненість людей⁴⁴.

3. Використання держави-покровительки можна також розглядати як міжнародний механізм, спрямований на повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей. Тобто до такого механізму може бути залучена третя країна в ролі посередника, передусім вона має бути нейтральною, задовільною для двох сторін, і в якій впевнені обидві воюючі країни. Місія держави-покровительки полягає у зборі даних, обміні інформацією, на її території може бути створений орган із залученням представників міжнародних організацій, з метою активізації комунікації та розробці шляхів повернення дітей на територію України⁴⁵.

Наприклад, такими країнами можуть бути Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Держава Катар тощо.

Наразі Катар – єдина країна, яка публічно допомагає повертати українських дітей. Так, 20 лютого 2024 року за посередництва Катару та допомоги ЮНІСЕФ в Україну вдалося повернути 11 дітей⁴⁶.

⁴³ WAY HOME:внутрішній та зовнішній вимір репатріації, реабілітації та (ре)інтеграції дітей, депортованих, примусово переміщених або в інший спосіб розлучених з родинами у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. URL: <https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/way-home.-kontseptsiiia-iedynoho-mekhanizmu-repatriatsii.pdf>

⁴⁴ Костюк Н. П., Бахновська І. П., Журавська Д. А. Проблеми виконання Женевських конвенцій під час війни. Scientific opinions about law and history : collective monograph / Kuzmenko I., Koropatov O., Liubchuk V., Dumanskyi R. – etc.– international Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. 240 p. Available at. DOI: 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.3 (<https://doi.org/10.46299/isg.2022.mono.legal.3.7.1>)

⁴⁵ Філіпішина А. Є два шляхи повернення дітей з Росії в Україну, які ще не використані. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ye-dva-shliakhy-povernennia-ditey-z-rosii-v-ukrainu-iaki-shche-ne-vykorystani-aksana-filipishyna/>

⁴⁶ Катар і повернення українців додому: про що ми говорили з Надзвичайним і Повноважним Послом Держави Катар в Україні Гаді Аль-Гаджрі. URL: https://t.me/s/dmytro_lubinetz?q=%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80

4. Дієвим механізмом у поверненні дітей може слугувати й новостворена Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, створення якої було анонсоване наприкінці жовтня 2023 року, на Мальті під час саміту зовнішньополітичних радників та радників з питань національної безпеки із понад 65 держав Заходу та Глобального Півдня у межах реалізації Української формули миру.

Уже 2 лютого 2024 року в Києві запрацювала Міжнародна коаліція за повернення українських дітей, до складу якої увійшли 28 держав. В ході зібрання було репрезентовано Рамковий документ, до змісту якого увійшли завдання коаліції, зокрема: всебічне сприяння поверненню українських дітей, виявлення місцеперебування незаконно депортованих і примусово переміщених дітей, розроблення механізмів для їхнього повернення та участь у відповідних дипломатичних переговорах, реабілітація дітей тощо⁴⁷.

5. Вагомим успіхом міжнародного співтовариства є також те, що міжнародні судові органи почали брати під судовий контроль ситуації, пов'язані із захистом дітей під час збройного конфлікту⁴⁸. Тому цілком логічно, що міжнародні судові рішення у певній мірі можуть сприяти реалізації міжнародних механізмів щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей.

Наслідки російсько-української війни переконують нас у тому, що міжнародні судові рішення відіграють важливу роль у регулюванні міжнародних відносин як джерело міжнародного права. При цьому, рішення Міжнародного суду повинні розглядатися через призму консенсусу між державами, як незалежної від держав інституції, завданням якої є забезпечення виконання та здійснення міжнародного правосуддя⁴⁹.

Так, Міжнародний суд є (МС або Суд) головним судовим органом ООН. Відповідно до міжнародного права його діяльність спрямована на вирішення правових суперечок між державами та надання консультативних висновків з юридичних питань, які можуть бути поставлені перед ним належним чином на те уповноваженими органами або спеціалізованими установами ООН. Орган був створений згідно Статуту ООН у червні 1945 року, і розпочав роботу в квітні

⁴⁷ Під керівництвом Андрія Єрмака та Мелані Жолі запущено роботу Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. URL: <https://www.president.gov.ua/news/pid-kerivnictvom-andriya-yermaka-ta-melani-zholi-zapusheno-r-88709>

⁴⁸ Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3(2023). С. 427-430. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.79>

⁴⁹ Литвиненко В. М., Чічань М. В., Пророченко В. В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2021. С. 306-309. Doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/75>

1946 року, замінивши, при цьому, собою Постійну палату міжнародного правосуддя.

Україна подала позов до МС проти росії 26 лютого 2022 року. Позов стосується порушення росією Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Україна також вимагає запобіжних заходів. У справі «Україна проти росії» Україна заявляє, що заяви рф про вторгнення в Україну з метою запобігання геноциду є неправдивими. Замість цього, Україна стверджує, що саме росія вчинила геноцид на українській території. Міністерство закордонних справ України у своїй спеціальній заяві пояснює, що росія висунула безпідставні безглузді звинувачення, з метою створення фальшивого приводу для збройної агресії проти України. Вони також зазначають, що геноцид і пов'язані з ним серйозні порушення прав людини виправдовують вторгнення росії в Україну⁵⁰.

16 березня 2022 року, Суд у Гаазі виніс рішення щодо запиту, який був поданий Україною у справі про звинувачення в геноциді згідно з Конвенцією про запобігання злочину геноциду та його покарання. Суд вимагав від росії забезпечити, щоб жодні військові або регулярні збройні підрозділи, а також інші організації або особи, які контролюються нею, не проводили жодних дій щодо відновлення «операції»⁵¹. Зауважимо, що у березні 2022 року розглядалося лише питання тимчасових заходів як термінових, а не юрисдикції чи суті справи. Рішення про тимчасові заходи не матиме значущого практичного значення для формування доказової бази під час розслідування воєнних злочинів, адже Суд вирішує питання відповідальності держав, а не окремих осіб.

1 липня 2022 року Україна подала до Суду меморандум за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, з вимогами «відповідальності та повного відшкодування шкоди, завданої грубими порушеннями міжнародного права з боку росії».

1 жовтня того ж року Україна повідомила Суд про порушення росією його наказу щодо тимчасових заходів у зв'язку з анексією чотирьох українських областей. У повідомленні містилося прохання оцінити справу по суті якомога швидше. Традиційно, та 2 жовтня 2022 року росія подає попередні заперечення щодо юрисдикції Суду та прийнятності заяви України. Іншим примітним аспектом справи є безпрецедентна участь 32 держав-учасниць Конвенції про геноцид,

⁵⁰ Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.

⁵¹ Падалка, М. А. (2022). Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*, (6). Doi: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-10>

кожна з яких представила свою точку зору на тлумачення Конвенції до Суду. Тлумачення Конвенції всіма державами-учасниками забезпечує беззаперечну юрисдикцію МС щодо позову України.

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року дозволила Україні подати позов, а 2 лютого 2024 року Суд виніс рішення щодо попередніх заперечень росії з приводу юрисдикції Суду. Заперечення росії були здебільшого відхилені МС, який вирішив, що тепер справа України може перейти до стадії розгляду по суті⁵².

І в розвитку реакції міжнародної спільноти на жахливі факти депортації українських дітей російськими окупаційними військами, найбажанішою кульмінацією вищезазначених подій стало те, 17 березня 2023 року МКС видав два ордери на арешт президента росії володимира путіна та уповноваженої при президентові росії з прав дитини марії львової-белової. Згідно з цими ордерами путін несе індивідуальну кримінальну відповідальність за вищезазначені злочини: (i) за вчинення цих злочинів особисто, спільно з іншими особами і/або через за вчинення цих злочинів особисто, спільно з іншими особами та/або через інших осіб (25(3)(a) PC) та (ii) за нездійснення належного контролю над своїми цивільними та військовими підлеглими (25(3) 25(3)(b) PC), за що він несе індивідуальну кримінальну відповідальність. Він несе індивідуальну кримінальну відповідальність за (i) вчинення цих злочинів особисто, спільно з іншими особами та/або через них (стаття 25(3)(a) PC); та (ii) нездійснення належного контролю відповідно до обов'язків свого начальника за цивільними та військовими підлеглими, які вчинили або санкціонували злочини та перебували під фактичною владою та контролем путіна (25(3)(a) PC). (28(b) PC); і (iii) нездійснення належного контролю відповідно до обов'язків вищестоящего офіцера (28(b) PC)Що стосується уповноваженої з прав дитини, яка сама визнала усиновлення Філіпа, українського хлопчика з Маріуполя, незаконним, МКС встановив, що вона також причетна до цього міжнародного злочину, за винятком того, що вона була притягнута до особистої відповідальності за статтю 28(b) PC⁵³.

Наразі російські високопосадовці мають офіційний статус підозрюваних за вчинення зазначених міжнародних злочинів. Згідно з процедурою, підозрюваних осіб мають затримати у будь-якій з країн,

⁵² Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.

⁵³ Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*. Вип. 2, 2023. С. 60-72. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.8>

яка ратифікувала Римський статут МКС. На сьогодні, це 124 Держави-учасниці.

Звертає на увагу й роль національних та міжнародних організацій (і не лише в рамках ООН, Ради Європи, Європейського Союзу), зокрема неурядових громадських організацій, в зборі доказів про вчинення росією депортації та примусового переміщення українських дітей. Примітно, що співпраця на всіх рівнях – як державному, так і неурядовому – сприятиме створенню ефективного міжнародного механізму пошуку та повернення українських дітей.

Зауважимо, що прикладом міжнародної співпраці у документуванні та розслідуванні депортації українських дітей, в тому числі задля формування слідчої практики доведення саме системної та масштабної політики країни-окупанта з депортації цивільного населення, а не розслідування окремих фактів такого переміщення, є робота в рамках Спільної слідчої групи, до складу якої ввійшли 24 країни, зокрема Польща, Естонія, Литва, Латвія, Словаччина, Румунія та Офіс прокурора МКС, а також співпраця та обмін інформацією з МКС в питаннях розслідування злочину примусового переміщення та депортації, а також геноциду.

ВИСНОВКИ

Повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей росією, є обов'язком України відповідно до її міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав дитини. Таке повернення має відбуватися без зволікань, та потребує активізації зусиль у даному напрямку з урахуванням наявних відомостей про десятки тисяч ідентифікованих неповнолітніх жертв депортацій та примусового переміщення.

Через відмову росії співпрацювати з Україною щодо організованого повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей, вбачається важливість координації зусиль міжнародної спільноти та співробітництво українського Уряду з міжнародними організаціями, в контексті створення міжнародного механізму щодо пошуку та повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей.

Міжнародні механізми щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей – це спеціалізовані міжнародні організації та установи, в діяльності яких задекларовано безпосереднє здійснення міжнародно-правового захисту прав дітей під час збройних конфліктів.

Дослідженням з'ясовано, що згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, наразі, для України ймовірними міжнародними

механізмами щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей можуть слугувати:

1. Застосування посередництва ООН, МКЧХ або інших міжнародних організацій, звісно за наявності їхньої згоди на участь у такому посередництві. Юридичною основою для створення та імплементації механізму повернення вкрай необхідною є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародні зобов'язання щодо повернення українських дітей». Подібна Резолюція прийнятна на рівні Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Ради Європи (Парламентська асамблея Ради Європи) та Європейського Союзу. Наголошено на важливості резолюції ПАРС, у якій Асамблея закликала Держави-члени, а також держави-спостерігачі та держави, парламенти яких мають статус спостерігача або партнера по демократії при Асамблеї, а також все міжнародне співтовариство, ухвалити на рівні національних парламентів заяви або резолюції, та визнати депортацію росією українських дітей – геноцидом.

2. Використання держави-покровительки, яка є нейтральною, прийнятною для двох сторін, і якій довіряють обидві воюючі країни. З'ясовано, що єдиною країною, яка відкрито допомагає повертати українських дітей є Катар.

3. Рамковий документ Міжнародної коаліції країн за повернення українських дітей. Основний фокус Коаліції зосереджений на пошуку депортованих та примусово переміщених українських дітей, розробці механізмів їх повернення та участі у відповідних дипломатичних переговорах; розробку механізмів їх повернення, участь у відповідних дипломатичних переговорах; питання підготовки та видачі документів для встановлення особи дітей і членів їх сімей, зокрема необхідних для переміщення через кордон і, відповідно, фізичного повернення дітей в Україну, об'єднання можливостей України, держав-партнерів та міжнародних організацій для підтримки цілей Коаліції, активізація та координація дій, спрямованих на міцну спільну адвокацію та комунікацію.

4. Рішення міжнародних судів, які мають значний вплив на розвиток міжнародної правової системи, формуючи правові доктрини, закріплюючи правові звичаї тощо, визнаються прецедентами особливого характеру.

Проте, варто визнати, що вперше Україна і світ мають справу з потужним ворогом такого високого статусу і значення: росія є членом ядерного клубу, постійним членом Ради Безпеки ООН, а також членом і спонсором багатьох інших міжнародних організацій, які вони використовують як рупор для своєї пропаганди або виправдання агресії.

Саме тому питання повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей має бути й надалі залишатися в центрі уваги як державної влади, так і всього демократичного світу до повного відновлення міжнародної справедливості. Від їхньої злагодженої співпраці залежить доля десятків тисяч українських дітей та існування Української держави в цілому.

АНОТАЦІЯ

Метою представленого дослідження є висвітлення ролі міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Ради Європи, Європейського Союзу, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародних судів тощо, в контексті створення міжнародних механізмів щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей російською федерацією. Аналізуються наукові публікації, рекомендації, роз'яснення експертів та правозахисних організацій, що стосуються міжнародно-правового захисту дітей в умовах воєнного конфлікту. За результатами дослідження розроблено наукові положення та отримано результати, що в сукупності спрямовані на розв'язання важливої наукової задачі стосовно створення міжнародних механізмів щодо повернення депортованих чи примусово переміщених українських дітей, зокрема такі: російська зброяна агресія проти України ставить під сумнів ефективність існуючих міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного Комітету Червоного Хреста; термінове ухвалення Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Міжнародні зобов'язання щодо повернення українських дітей» із прямими вимогами до російської федерації негайно припинити практику депортації та примусового переміщення дітей і забезпечити їхнє повернення та возз'єднання з сім'ями, за участі якомога більшої кількості Держав-членів, є тим механізмом, що сприятиме дипломатичному тиску на росію та підтверджуватиме відданість Держав-членів міжнародного співтовариства їхнім зобов'язанням щодо захисту дітей під час збройних конфліктів, які чітко задекларовані у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві; новим кроком у розвитку механізму щодо пошуку та повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей є створення Міжнародної коаліції за повернення українських дітей; рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права.

Наукова стаття стане у нагоді органам сектору безпеки й оборони, науковцям, науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої

освіти юридичних вишів, а також усіх, хто досліджує проблемні питання геноциду в частині насильницького передавання українських дітей з однієї захищеної групи до іншої, злочину проти людяності у вигляді депортації або насильного переміщення українських дітей, воєнного злочину у формі незаконної депортації або незаконного переміщення українських дітей, а також порушення норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини.

Ключові слова: воєнні злочини, геноцид, держава-агресор, депортація дітей, збройна агресія, злочини проти людяності, міжнародні злочини, примусове переміщення дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Human rights violations in the context of forced deportation of Ukrainian civilians to and forced adoption of Ukrainian children in Russia. European Parliament resolution of 15 September 2022 on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia (2022/2825(RSP)). P9_TA (2022) 0320. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0320_EN.pdf.

2. WAY HOME:внутрішній та зовнішній вимір репатріації, реабілітації та (ре)інтеграції дітей, депортованих, примусово переміщених або в інший спосіб розлучених з родинами у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. URL: <https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/way-home.-kontseptsii-iedynoho-mekhanizmu-repatriatsii.pdf>.

3. Баб'як О. В., Сазонець І. Л. Міжнародні організації: сутність, функції та канали комунікації з національними урядами. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. № 12/2023. С. 137-143. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.137>.

4. Байрак С. О. Механізми Організації Об'єднаних Націй щодо врегулювання міждержавних конфліктів. *Acta securitatae volynienses*, no 2, 2023. С. 5-13. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9385/2023-2-1>.

5. Басиста І. В. Притягнення Міжнародним кримінальним судом до відповідальності за вчинені та вчинювані міжнародні злочини в Україні, в тому числі щодо дітей (продовження огляду). *Львівська політехніка*. 2023. С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1>.

6. Березняк В. С., Демичева А. В. Права людини в умовах широкомасштабного збройного конфлікту в Україні: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 38 с.

7. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. 2022. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.

8. Діти війни. Офіц. Веб-сайт. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

10. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. 15 March 2023. A/HRC/52/62. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf.

11. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>.

12. Звіт Організації з безпеки та співробітництва в Європі про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людей, пов'язані з примусовим переміщенням та депортацією українських дітей Російської Федерацією від 4 травня 2023 року. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf>.

13. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації. Організація з безпеки та співробітництва в Європі Бюро з демократичних інститутів і прав людини. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/546560>.

14. Катар і повернення українців додому: про що ми говорили з Надзвичайним і Повноважним Послом Держави Катар в Україні Гаді Аль-Гаджрі. URL: https://t.me/s/dmytro_lubinetz?q=%D0%B%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80.

15. Комиш С. В. Міжнародні організації та міжнародне співробітництво: ООН, ЄС, НАТО. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 12(18) (2023). С. 1144-1154. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-1144-1154](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-1144-1154).

16. Комісія ООН виявила додаткові докази, що стосуються незаконного переміщення дітей з України, й нові випадки сексуального насильства з боку російської влади. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/973702.html>.

17. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

18. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

19. Коротков Д. Міжнародні неурядові організації: характер впливу на сучасні міжнародні відносини. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. № 3 (14) (2022). С. 18-30. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-03-18-30>.

20. Костюк Н. П., Бахновська І. П., Журавська Д. А. Проблеми виконання Женевських конвенцій під час війни. Scientific opinions about law and history : collective monograph / Kuzmenko I., Koropatov O., Liubchuk V., Dumanskyi R. – etc.– international Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. 240 р. Available at. DOI: 10.46299/ISG.2022.MONO.LEGAL.3 (<https://doi.org/10.46299/isg.2022.mono.legal.3.7.1>).

21. Литвиненко В. М., Чічкань М. В., Пророченко В. В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2021. С. 306-309. Doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/75>

22. Марченко О. А. Деякі проблемні питання щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень проти ставевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах військової агресії. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: Матеріали VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 157-162. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-42>.

23. Механізм і основи політики повернення незаконно депортованих і примусово переміщених дітей. Аналітичний портал Регіонального центру прав людини. URL: <https://krymbezpravil.org.ua/materialy/way-home-mekhanizm-povernennia-nezakonno-deportovanykh-i-prymusovo-peremishchenykh-ditey/>

24. ОБСЄ оприлюднила звіт про злочини росії проти українських дітей. URL: <https://minre.gov.ua/2023/05/09/obsye-oprylyudnyla-zvit-pro-zlochyny-rosiyi-proty-ukrayinskyh-ditej/>

25. Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*. Вип. 2, 2023. С. 60-72. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.8>.

26. Падалка, М. А. (2022). Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (6). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-10>.

27. ПАРЕ закликала парламенти Європи визнати депортацію українських дітей воєнним злочином. Укрінформ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportcija-ditej-genocyd/32792048.html>.

28. Пилипишина І. І., Турченко О. Г. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (2022). С. 64-69. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>.

29. Під керівництвом Андрія Єрмака та Мелані Жолі запущено роботу Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. URL: <https://www.president.gov.ua/news/pid-kerivnictvom-andriya-yermaka-ta-melani-zholi-zapusheno-r-88709>.

30. Позігун І. О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 158-163. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.26>.

31. Рибачек В. К. Захист прав дітей в Україні в період військової агресії рф. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: Матеріали VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 85-88. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-21>.*

32. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародні суди, ООН; Статут, Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

33. Сідоренко Ю. (2022), Універсальна міжнародно-правова кваліфікація злочину депортації: передумови виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Спеціальний випуск № 2, 619-623. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-619-623.

34. Тополевський Р. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії російської федерації проти України: передумови та перспективи. *Право України*. № 3, 2023. С. 85-96. DOI: 10.33498/loiu-2023-06-085.

35. Філіпішина А. Є два шляхи повернення дітей з Росії в Україну, які ще не використані. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ye-dva-shliakhy-povernennia-ditey-z-rosii-v-ukrainu-i-aki-shche-ne-vykorystani-aksana-filipishyna/>.

36. Чепкова К. О. Міжнародні організації як суб'єкти праводносин у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2022. С. 742-746. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/185>.

37. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне*

Information about the authors:

Burak Mariia Vasylivna,

PhD in Law,

Senior Research Fellow of the Research
Laboratory on the Problems of Combating Crime
of the National Academy of Internal Affairs,
1, Solomianska Sq., Kyiv, 03035, Ukraine

Bolistoska Diana Dmitrivna,

Cadet of the National Academy of Internal Affairs,
1, Solomianska Sq., Kyiv, 03035, Ukraine

Від авторів

Висловлено слова подяки Офісу Омбудсмана в особі Дмитра Лубінця, іншим органам державної влади, Державі Катар, Дитячому фонду ЮНІСЕФ, міжнародним організаціям та партнерам, правозахисним та благодійним організаціям, та усім тим, хто сприяє поверненню в Україну депортованих та примусово переміщених українських дітей.

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ КОНТРОЛЮ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Дараган В. В., Кисельов А. О., Копилов Е. В.

ВСТУП

Успішність проведення соціально-економічної політики в Україні залежить від багатьох факторів, одним із яких є сфера публічних закупівель (закупівля товарів, робіт і послуг за державні кошти), ефективність якої обумовлюється дотриманням норм законодавства та виваженою політикою диверсифікації. Тому пріоритетним завданням для органів управління державними фінансами є забезпечення контролю за витрачанням державних коштів як з позиції гарантування виконання функцій держави, так і з позиції виконання зобов'язання перед населенням¹.

Високий рівень латентності кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та складність їх виявлення вимагає від оперативних підрозділів стратегічних розслідувань НП України застосування всієї різноманітності форм і методів протидії таким злочинним явищам. Одним із перспективних шляхів покращення діяльності з протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є налагодження взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань НП України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель².

На сьогодні одним із шляхів вирішення наявних проблем протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є налагодження взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань

¹ Міняйло В.П. Методологічні засади контролю закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. Бізнес Інформ. 2013. № 9. С. 190-196.

² Дараган В.В. Організація взаємодії підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням державних закупівель під час протидії злочинам у сфері державних закупівель. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Северодонецьк, 2018. № 1. С. 234-243.; Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

Національної поліції України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель.

Аналіз наукових публікацій показав, що окремі питання здійснення контролю у сфері публічних закупівель вивчали О.Г. Асхабов, О.А. Бурбело, К.Ю. Водоласкова, М. Галушак, Ю.О. Голуб, С.Є. Гула, Г.Ю. Єрмілова, Л.В. Катроша, Д. Красніков, О.О. Критенко, Е.В. Мазка, В.П. Міняйло, І.М. Нестругіна, А.Б. Павловський, Г.І. Пінькас, Т. Пиндус, М.С. Письменна, Д.В. Скирта, А.В. Токар, Л.В. Фалько, О.М. Щукін та ін.

Однак жоден із авторів не приділяв достатньої уваги питанням організації взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель.

1. Передумови взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель як елемент забезпечення економічної безпеки

Одним із перших завдань, направлених на відновлення та стабілізацію економіки України, яке виділяється керівництвом країни, є подолання корупції у сфері державних закупівель³.

Вивчення досвіду діяльності правоохоронних органів України, обґрунтований аналіз криміногенних процесів у нашій державі надають підстави вважати, що найбільш поширеними та суспільно небезпечними протиправними діяннями є правопорушення, які вчиняються під час здійснення державних закупівель. Останніми роками сфера державних закупівель все більше привертає увагу організованих злочинних угруповань та корумпованого чиновництва, які почали використовувати їх як інструмент швидкого й безкарного злочинного збагачення. Стало вже чи не нормою, коли окремі чиновники вступають у відкриту конкуренцію з державою, фактично підміняючи її⁴.

Державне регулювання і контроль за законністю у сфері публічних закупівель, згідно з положеннями Закону України «Про публічні закупівлі», здійснюють: Міністерство економіки України; Державна казначейська служба України; Рахункова палата України;

³ Дараган В.В. Корупційні ризики закону України «Про здійснення державних закупівель» та шляхи їх подолання. Теорія і практика правознавства. 2014. № 2 (6) URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2014/9.pdf.

⁴ Darahan V., Shynkevych A. Theoretical and methodological fundamentals in formation of economic security in the field of public procurement. Scientific journal "Philosophy, Economics and Law Review". Volume 2, no. 1, 2022. P. 161-176.

Антимонопольний комітет України; Державна аудиторська служба України. Крім того, згідно зі статті 7 зазначеного закону виділено поняття «Громадський контроль», який забезпечується через вільний доступ до всієї інформації щодо публічних закупівель, яка підлягає оприлюдненню, зокрема шляхом здійснення аналізу і моніторингу інформації, розміщеної в електронній системі закупівель, а також шляхом інформування через електронну систему закупівель або письмово органи, що уповноважені здійснювати контроль, про виявлені ознаки порушення (порушень) законодавства у сфері публічних закупівель.

Однак не всі із зазначених суб'єктів наділені функцією контролю у сфері публічних закупівель. Зокрема, Міністерство економіки України наділено функціями державного регулювання сферою публічних закупівель.

Мета контролю у сфері публічних закупівель полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економічності управління фінансовими ресурсами, що надасть змогу підвищити рівень відповідальності уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків та попередити повторення порушення у майбутньому⁵.

Пропонуємо розглянути контрольні повноваження кожного із зазначених суб'єктів контролю за здійсненням публічних закупівель та визначити можливі напрями взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань НП України з цим суб'єктами в процесі оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель.

2. Особливості взаємодії підрозділів кримінальної поліції з підрозділами Державної казначейської служби України у процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Державна казначейська служба України відповідно до покладених на неї обов'язків здійснює контроль за дотриманням розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, іншими клієнтами вимог законодавства у сфері закупівель в частині наявності, відповідності та правильності оформлення документів. При цьому, Казначейство під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами.

⁵ Міняйло В.П. Методологічні засади контролю закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. Бізнес Інформ. 2013. № 9. С. 190-196.

Відповідно до положень Закону України «Про публічні закупівлі», Державна казначейська служба України наділена такими повноваженнями:

- до здійснення оплати за договором про закупівлю перевіряє наявність річного плану, договору про закупівлю та звіту про результати проведення закупівлі з використанням електронної системи закупівель, що підтверджують проведення процедури закупівлі/спрощеної закупівлі та за результатами якої укладено договір про закупівлю;

- не допускає здійснення платежів із рахунка замовника згідно з узятим фінансовим зобов'язанням за договором про закупівлю у випадках: відсутності або невідповідності встановленим законодавством вимогам необхідних документів; відміни процедури закупівлі/спрощеної закупівлі; набрання законної сили рішенням суду про визнання результатів процедури закупівлі/спрощеної закупівлі недійсною та/або договору про закупівлю нікчемним; оскарження на період призупинення процедури закупівлі; наявності відповідного рішення органу оскарження.

Виходячи з покладених на Державну казначейську службу України повноважень можна діти висновку, що вона є єдиним суб'єктом контролю за здійсненням публічних закупівель, який здійснює такий контроль не вибірково, а суцільним способом на постійній основі.

Результати аналізу діяльності працівників підрозділів стратегічних розслідувань НП України показали, що взаємодія з підрозділами Державної казначейської служби України здійснюється за такими напрямками: взаємне інформування про виявлені порушення під час проведення тендеру; отримання інформації щодо бюджетних програм, які повинні виконуватися у порядку, встановленому КМУ; отримання інформації про розмір фінансування та порядок використання коштів згідно з кодом класифікації видатків.

Організація взаємодії між підрозділами стратегічних розслідувань НП України та підрозділами Державної казначейської служби України здійснюється шляхом направлення відповідних листів (у випадку взаємного інформування), а також шляхом надання відповідних запитів на отримання інформації.

3. Особливості взаємодії підрозділів кримінальної поліції з підрозділами Рахункової палати України у процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Рахункова палата України відповідно до покладених на неї обов'язків здійснює державний зовнішній фінансовий контроль

(аудит) щодо виконання державного замовлення та здійснення публічних закупівель.

При здійсненні державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) за ефективністю використання коштів державного бюджету, передбачених на виконання державного замовлення, Рахункова палата досліджує та оцінює систему правових, організаційних і фінансових засад державного замовлення, ефективність формування та виконання державного замовлення. Державний зовнішній фінансовий контроль (аудит) щодо здійснення публічних закупівель за рахунок коштів державного бюджету проводиться Рахунковою палатою стосовно всіх стадій публічних закупівель і включає перевірку та аналіз законності та ефективності здійснення публічних закупівель, дотримання передбачених процедур, оцінку своєчасності отримання товарів, послуг та проведення робіт, а також аналіз стану прозорості та додержання встановлених принципів здійснення публічних закупівель⁶.

Рахункова палата у разі виявлення при здійсненні заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) ознак кримінального або адміністративного правопорушення повідомляє про них відповідні правоохоронні органи.

Функцію налагодження взаємодії апарату Рахункової палати з апаратами інших державних органів, органів місцевого самоврядування покладено на секретаря Рахункової палати⁷.

Результати аналізу діяльності працівників підрозділів стратегічних розслідувань НП України показали, що взаємодія з підрозділами Рахункової палати України здійснюється за такими напрямками: взаємне інформування про виявлені порушення під час проведення тендеру; інформування Рахункової палати за наслідками розгляду матеріалів Рахункової палати та про вжиті заходи реагування.

4. Особливості взаємодії підрозділів кримінальної поліції з підрозділами Антимонопольного комітету України у процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Антимонопольний комітет України відповідно до покладених на нього завдань здійснює контроль щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель. Такий контроль, насамперед, спрямований на виявлення

⁶ Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-19. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 36. Ст. 360.

⁷ Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-19. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 36. Ст. 360.

антиконкурентних узгоджених дій (змов учасників тендеру) на тендерах та притягнення порушників до відповідальності.

Антимонопольний комітет України як орган оскарження з метою неупередженого та ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, утворює постійно діючу адміністративну колегію (колегії) з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Рішення постійно діючої адміністративної колегії (колегії) приймаються від імені Антимонопольного комітету України⁸.

Результати аналізу діяльності підрозділів стратегічних розслідувань НП України показав, що в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель взаємодія з підрозділами Антимонопольного комітету України відбувається за такими напрямками: проведення спільних нарад; обмін інформацією про порушення допущені у сфері публічних закупівель; призначення перевірки додержання законодавства про захист економічної конкуренції працівниками Антимонопольного комітету України.

Одним із найбільш поширених заходів, що використовуються в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є призначення перевірки додержання законодавства про захист економічної конкуренції працівниками Антимонопольного комітету України. Такі перевірки проводяться позапланово, підставою для проведення яких є відповідне подання органів Національної поліції про порушення законодавства про захист економічної конкуренції об'єктом перевірки. При цьому така перевірка може проводитися без попереднього письмового повідомлення.

Керівники структурних підрозділів Антимонопольного комітету України, з метою проведення перевірки, мають право наділяти працівників Антимонопольного комітету України, які залучаються до проведення такої перевірки, низкою спеціальних повноважень, зокрема: безперешкодно входити на підприємства, в установи, організації за службовим посвідченням і мати доступ до документів та інших матеріалів, потрібних для проведення перевірки. Для перевірки підприємств, установ, організацій з особливим режимом роботи допускаються державні службовці органів Комітету, що мають відповідний допуск до державної таємниці, оформлений в установленому порядку; вимагати усних або письмових пояснень посадових осіб і громадян; вимагати необхідні документи та іншу інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, таку, що є

⁸ Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 9. ст. 89.

комерційною таємницею, у зв'язку з реалізацією своїх повноважень; вилучати в установленому порядку письмові та речові докази, зокрема документи, предмети чи носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а в разі, коли вилучити докази немає можливості, накладати арешт на предмети, документи, інші носії інформації, що можуть бути доказами чи джерелом доказів у справі, відповідно положень Закону України «Про захист економічної конкуренції»; залучати за погодженням з відповідними центральними та місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами й об'єднаннями їхніх спеціалістів, депутатів місцевих рад для проведення перевірки⁹.

Тому під час підготовки органом НП України відповідного подання на проведення перевірки необхідно враховувати можливість надання таких прав працівникам Антимонопольного комітету України, які залучаються до проведення такої перевірки. Під час підготовки подання доцільно передбачити у ньому обставини, які зумовлюють необхідність наділення працівників Антимонопольного комітету України окремими правами.

Якщо в ході перевірки було встановлено ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції, що містять ознаки кримінального правопорушення, Голова Комітету, відділення, його вирішують питання щодо надіслання правоохоронним органам відповідних матеріалів.

5. Особливості взаємодії підрозділів кримінальної поліції з підрозділами Державної аудиторської служби України у процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Державна аудиторська служба України відповідно до покладених на неї завдань реалізує державний фінансовий контроль через здійснення перевірки публічних закупівель та моніторингу закупівель.

Взаємодія правоохоронних органів з органами Державної аудиторської служби України може мати такі форми: спільне обговорення складу ревізійної групи, плану ревізій; здійснення спільних дій та заходів із створення сприятливих умов для її проведення; спільне складання програми ревізії відповідно до поставлених у зверненні слідчого запитань; спільне вирішення

⁹ Про Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 № 182-р.

питання про залучення до процесу проведення ревізії спеціалістів інших контрольних органів, фахівців відповідних галузей; взаємне інформування про результати своєї роботи; спільне визначення найефективніших методів ревізії; обговорення та визначення послідовності проведення окремих ревізійних дій, послідовності відібрання пояснень у службових осіб, діяльність яких перевіряється; узгоджене продовження термінів проведення ревізії; вжиття працівниками правоохоронних органів заходів щодо припинення протидії ревізорам з боку службових осіб, що перевіряються, забезпечення нормального проведення ревізії (перевірки), охорони працівників ДАСУ, документів та матеріалів, а також вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності; вирішення правоохоронним органом питання про поновлення втраченого бухгалтерського обліку на об'єкті контролю; вжиття спільних заходів щодо забезпечення одержання та збереження необхідних для проведення ревізії і кримінального провадження документів; забезпечення правоохоронними органами проведення зустрічних перевірок; здійснення спільних заходів щодо забезпечення відшкодування завданих державі збитків та усунення інших фінансових порушень; проведення періодичних звірок органами ДАСУ та правоохоронними органам результатів розгляду переданих матеріалів ревізій¹⁰.

Результати аналізу діяльності працівників підрозділів стратегічних розслідувань НП України показав, що в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель взаємодія з підрозділами Державної аудиторської служби України відбувається за такими напрямками: проведення спільних нарад; обмін інформацією про нові способи вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель та способів їх виявлення; залучення працівників Державної аудиторської служби України до проведення окремих заходів як спеціалістів; призначення перевірки суб'єктів господарської діяльності працівниками Державної аудиторської служби України.

Одним із найбільш поширених заходів, що використовуються в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, є призначення перевірки суб'єктів господарської діяльності працівниками Державної аудиторської служби України під час реалізації матеріалів оперативної розробки щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель.

¹⁰ Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: Монограф. А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, І.М. Зарецька та ін. Харків: Курсор, 2009. 320 с.

Важливого значення процес взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань НП з підрозділами ДАСУ в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель набуває під час реалізації матеріалів оперативної розробки.

У процесі реалізації матеріалів оперативної розробки щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель, перевірка працівниками Державної аудиторської служби України може бути призначена у два способи: по-перше, така перевірка може бути призначена у відповідності з положеннями наказу від 19.10.2006 № 346/1025/685/5 «Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України»¹¹; по-друге, така перевірка може бути призначена відповідно до положень Постанови КМУ від 1 серпня 2013 р. № 631 «Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України»¹².

На нашу думку, під час призначення такої перевірки доцільно використовувати положення постанови КМУ, оскільки вона забезпечує більш сприятливі умови для процесу реалізації матеріалів оперативної розробки щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. Зазначене обумовлене такими факторами: повідомлення про проведення перевірки публічних закупівель та зустрічної звірки не надсилається об'єкту контролю; до участі в перевірці публічних закупівель (для проведення контрольних обмірів будівельних, монтажних, ремонтних та інших робіт, контрольних запусків сировини і матеріалів у виробництво, контрольних аналізів сировини, матеріалів і готової продукції, інших перевірок) можуть залучатися на договірних засадах кваліфіковані фахівці відповідних органів виконавчої влади, державних фондів, підприємств, установ та організацій; з метою документального та фактичного підтвердження виду, обсягу і якості операцій та розрахунків для з'ясування їх реальності та повноти відображення в обліку об'єкта контролю контролюючий орган може проводити зустрічні звірки на підприємствах, в установах та

¹¹ Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головки КРУ, МВС, СБУ та Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53.

¹² Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанови Кабінету міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 631.

організаціях; під час перевірки публічних закупівель посадові особи контролюючого органу можуть вилучати оригінали документів у разі, коли під час проведення ревізії виявлено документи, які свідчать про порушення законодавства, і на об'єкті контролю не гарантується збереження та не виключена можливість їх підробки.

Виходячи із зазначеного, можна дійти висновку, що на сьогодні день підрозділи Державної аудиторської служби України володіють ексклюзивними правами щодо проведення перевірки законності здійснення публічних закупівель, що обумовлює необхідність використання наданих їм повноважень у процесі реалізації матеріалів оперативної розробки щодо кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель оперативними підрозділами стратегічних розслідувань Національної поліції України.

6. Особливості взаємодії підрозділів кримінальної поліції з громадськістю у процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель

Згідно з Конституцією України громадянам України гарантовано право на інформацію та їх участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості формування та реалізації стабільної, зрозумілої економічної та соціальної політики, отримання достовірної інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування¹³.

Одним із найнеобхідніших демократичних засобів реалізації принципу народовладдя є розробка та дія ефективного механізму залучення громадян держави до реалізації функцій врядування державою. Таким чином, громадський контроль – один із видів соціального контролю, що здійснюється як громадськими інститутами суспільства, так і безпосередньо самими громадянами¹⁴.

Як результат, на початку 2011 року понад 40 українських неурядових організацій, бізнес-організацій та медіа скористалися власним правом на здійснення громадського контролю за публічних закупівлями, який прямо передбачено ст. 9 Закону України «Про публічні закупівлі», та утворили громадську організацію Партнерство «За добросесні державні закупівлі в Україні».

Крім цього, багато засобів масової інформації почали створювати окремі тематичні напрямки, присвячені темі зловживань у сфері публічних закупівель. Разом з тим кількість інформації, яка перебуває

¹³ Конституція України від 28 червня 1996 р. Голос України. 1996. № 138.

¹⁴ Гула С. Е. Прогнозування розвитку громадського контролю в Україні у сфері здійснення державних закупівель. Право і суспільство. 2014. № 6.2(3). С. 123-128.

у відкритому доступі, виявилася настільки великою, що ніякій редакції або громадському об'єднанню не по силам відстежити все, що варте уваги. Як результат – представники деяких з них об'єдналися і створили проект «Наші гроші». Діяльність проекту пов'язана з аналізом інформації про проведення конкурсних торгів з метою виділення серед них тих, які, на їх думку, потребують додаткового висвітлення з боку преси.

Завдяки такому інтересу з боку засобів масової інформації стало відомо про факти проведення закупівель з явними зловживаннями з боку їх організаторів.

Однак, уся вище зазначена діяльність має в першу чергу інформаційний характер, оскільки вона, як правило, не має ніякої підтримки з боку уряду і тільки в окремих випадках призводить до скасування проведення тендеру.

На нашу думку, за відповідної підтримки ініціатив громадських організацій України, спрямованих на вдосконалення законодавства України у сфері публічних закупівель, з боку Уряду України, діяльність таких організацій вийде на принципово новий рівень.

Система законодавства України містить низку норм, які надають правові умови для активної участі громадськості у протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель. Так, ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що *діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб*¹⁵.

Також ст. 89 зазначеного закону «Спільні проекти з громадськістю» визначено: *«Поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань»*.

Також основи сприяння громадськості правоохоронним органам у протидії злочинності закріплено в ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно з якою¹⁶ «Органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності».

¹⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-19. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.

¹⁶ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 20 грудня 1990 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. ст. 303.

Незважаючи на наявність зазначених норм, на нашу думку, вони не у повній мірі забезпечують правову основу налагодження взаємодії між органами НП України та громадськістю з метою залучення громадськості до протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, оскільки не мають конкретного механізму здійснення даної діяльності.

На нашу думку, основою для розробки такого механізму могло б стати прийняття Закону України «Про громадський (цивільний) контроль», що дозволило б створити не тільки юридичні, а й фактичні передумови для активізації та об'єднання громадських зусиль щодо протидії корупційним проявам у сфері публічних закупівель в Україні та налагодження взаємодії між суб'єктами такого контролю та правоохоронними органами.

Сфера публічних закупівель характеризується як сфера, яка має зв'язок з різного роду діяльністю, починаючи від закупівлі елементарних товарів, таких як сірники або гігієнічні палички і закінчуючи виконанням складних проектів, які вимагають глибокої наукової розробки. Виходячи з цього, в даній сфері присутня і величезна кількість корупційних схем. Без підтримки громадських організацій держава просто не здатна забезпечити якісний контроль за проведенням публічних закупівель, оскільки така діяльність пов'язана із залученням великої кількості різного роду фахівців¹⁷.

Результати аналізу діяльності працівників підрозділів стратегічних розслідувань НП України показали, що в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель взаємодія з представниками громадськості відбувається у таких формах: надання оперативному підрозділу інформації про порушення, допущені в процесі здійснення публічних закупівель; залучення у якості спеціалістів окремих представників громадськості для проведення окремих заходів; взаємні консультації.

У цілому розробка і впровадження налагодженого механізму взаємодії громадських організацій, що здійснюють громадський контроль у сфері публічних закупівель з правоохоронними органами щодо протидії корупційним проявам у сфері публічних закупівель, на нашу думку, дозволить: знизити рівень корупції у сфері публічних закупівель; значно знизити витрати державних коштів на придбання товарів, робіт і послуг; значно збільшити кількість громадських

¹⁷ Дараган В.В. Здійснення громадського контролю у сфері публічних закупівель як форма реалізації конституційних прав громадян. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 233-238.

організацій, діяльність яких буде спрямована на здійснення контролю у сфері публічних закупівель, що, в свою чергу, безсумнівно, вплине на обсяг обробленої інформації, пов'язаної із проведенням публічних закупівель; отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про порушення, пов'язані зі здійсненням публічних закупівель; залучати громадські організації до розробки та реалізації планів і програм, спрямованих на попередження та протидію корупції у сфері публічних закупівель; активізувати інтерес правоохоронних органів до протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель¹⁸.

ВИСНОВКИ

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що процес організації взаємодії підрозділів кримінально поліції з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель має свої особливості, що обумовлені наступними факторами: 1) кожен із суб'єктів контролю наділений ексклюзивними правами щодо проведення контролю за здійсненням публічних закупівель; 2) функції більшості суб'єктів контролю за здійсненням публічних закупівель дозволяють взаємодіяти з ними виключно на окремих стадіях публічної закупівлі, або у випадках вчинення кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель певним способом; 3) відсутністю нормативно закріплених засад налагодження такої взаємодії з окремими суб'єктами контролю.

Подальший розвиток взаємодії між громадськими організаціями та правоохоронними органами щодо здійснення контрольних функцій у сфері публічних закупівель сприятиме виявленню протиправних дій з боку представників державного замовника, що в свою чергу вплине на зменшення рівня зловживань у зазначеній сфері, а також до раціонального використання державних коштів.

Використання допомоги суб'єктів контролю за здійсненням публічних закупівель в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель обумовлене такими чинниками: кожен із суб'єктів контролю наділений ексклюзивними правами щодо проведення контролю за здійсненням публічних закупівель, якими не наділені підрозділи стратегічних розслідувань; працівники суб'єктів контролю володіють специфічними знаннями, які

¹⁸ Дараган В.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

можна використовувати в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, шляхом залучення їх як спеціалістів; залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про порушення у цій сфері.

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячено визначенню основних напрямів взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими суб'єктами контролю за здійсненням публічних закупівель під час протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель та розробленню пропозицій щодо вдосконалення такої взаємодії. Розглянуто та проаналізовано особливості взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань Національної поліції України з підрозділами Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, Антимонопольного комітету України та Державної аудиторської служби України. Встановлено, що подальший розвиток взаємодії між громадськими організаціями та правоохоронними органами щодо здійснення контрольних функцій у сфері публічних закупівель сприятиме виявленню протиправних дій з боку представників державного замовника, що в свою чергу вплине на зменшення рівня зловживань у зазначеній сфері, а також до раціонального використання державних коштів.

Доведено, що використання допомоги суб'єктів контролю за здійсненням публічних закупівель в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель обумовлене такими чинниками: кожен із суб'єктів контролю наділений ексклюзивними правами щодо проведення контролю за здійсненням публічних закупівель, якими не наділені підрозділи стратегічних розслідувань; працівники суб'єктів контролю володіють специфічними знаннями, які можна використовувати в процесі протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель, шляхом залучення їх як спеціалістів; залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про порушення у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міняйло В.П. Методологічні засади контролю закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. Бізнес Інформ. 2013. № 9. С. 190-196.

2. Дараган В.В. Організація взаємодії підрозділів захисту економіки Національної поліції України з іншими суб'єктами контролю за здійсненням державних закупівель під час протидії злочинам у сфері державних закупівель. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Северодонецьк, 2018. № 1. С. 234-243.

3. Дараган В.В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с.

4. Дараган В.В. Корупційні ризики закону України «Про здійснення державних закупівель» та шляхи їх подолання. Теорія і практика правознавства. 2014. № 2 (6) URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2014/9.pdf.

5. Darahan V., Shynkevych A. Theoretical and methodological fundamentals in formation of economic security in the field of public procurement. Scientific journal "Philosophy, Economics and Law Review". Volume 2, no. 1, 2022. P. 161-176.

6. Міняйло В.П. Методологічні засади контролю закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти // Бізнес Інформ. 2013. № 9. С. 190-196.

7. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-19. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 36. Ст. 360.

8. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 9. ст. 89.

9. Про Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 №182-р.

10. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: Монограф. А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, І.М. Зарецька та ін. Харків: Курсор, 2009. 320 с.

11. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головки КРУ, МВС, СБУ та Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53.

12. Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною фінансовою інспекцією та її територіальними органами і внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанови Кабінету міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 631.

13. Конституція України від 28 червня 1996 р. Голос України. 1996. № 138.

14. Гула С. Є. Прогнозування розвитку громадського контролю в Україні у сфері здійснення державних закупівель. Право і суспільство. 2014. № 6.2(3). С. 123-128.

15. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-19. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.

16. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 20 грудня 1990 р.. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. ст. 303.

17. Дараган В.В. Здійснення громадського контролю у сфері публічних закупівель як форма реалізації конституційних прав громадян. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 233-238.

18. Дараган В.В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с.

Information about the authors:

Darahan Valerii Valeriiovych,

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Operational-Investigative Activities,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Science Av., Dnipro, 49005, Ukraine

Kyselov Andrii Oleksandrovych,

PhD, Associate Professor,

Lecturer of the Department of Operational-Investigative Activities,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Science Av., Dnipro, 49005, Ukraine

Kopylov Eduard Volodymyrovych,

Lecturer of the Department of Operational-Investigative Activities,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Science Av., Dnipro, 49005, Ukraine

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ СЛУЖБ ТА ШЛЯХИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Денисенко С. І.

ВСТУП

В умовах глобалізації та зростання міжнародної торгівлі важливим фактором розвитку економіки держави стає імплементація міжнародних стандартів діяльності митних служб. Це дозволить не лише полегшити процес переміщення товарів через кордон, але й сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості країни та її інтеграції до світового економічного простору.

Треба зазначити, що міжнародні стандарти діяльності митних служб це група договірних принципів, які починають діяти між державами коли ті взяли на себе зобов'язання їх дотримуватись. Головну роль у приведенні діяльності митних служб до міжнародних стандартів відіграє та продовжує відігравати Всесвітня митна організація (ВМО). Дана міжнародна організація формує єдині міжнародні стандарти, які інші держави не можуть не враховувати під час формування національного митного законодавства, навіть за умови, що ці держави не є членами вищезазначеної організації. Треба зазначити, що діяльність ВМО щодо зближення правових систем у сфері митної діяльності є одним з основних її напрямків. Не менш важливу роль у приведенні діяльності митних служб до міжнародних стандартів відіграють також Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (СОТ) а також регіональні міжнародні організації та економічні інтеграційні об'єднання (наприклад, ЄС, НАФТА, АСЕАН, та ін.)¹

До основних міжнародних стандартів діяльності митних служб можна віднести ті, які розроблені в межах ВМО, а саме : Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція)²; Рамкові стандарти

¹ Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі : дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. – Одеса, 2015. – 287с.

² Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) від 18.05.1973 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643

безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації 2005 р.³; Декларацію про сумлінність митних службовців 1993 р⁴.

Зазначені стандарти визначають принципи та методи роботи митних органів, спрямовані на: спрощення та прозорість митних процедур; застосування ризик-орієнтованого підходу до митного контролю; мінімізацію адміністративного тягаря для бізнесу; максимальне використання інформаційних технологій; підвищення співпраці між митними органами різних країн; прозорість відносин працівників митниці з іншими учасниками митних процедур; практичні й однозначні правила поведінки працівників митниці під час виконання службових обов'язків.

Треба зазначити, що реалізація державою міжнародних стандартів діяльності митних служб, а також приєднання її до основних міжнародних організацій у цій сфері (наприклад таких, як ВМО, СОТ) дає безсумнівні переваги для участі в міжнародній торгівлі. До таких переваг слід віднести такі як : зниження рівня корупції; покращення інвестиційного клімату; стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі; збільшення надходжень до бюджету; підвищення іміджу держави на міжнародній арені.

Для України імплементація міжнародних стандартів діяльності митних служб також має важливе значення для її інвестиційної привабливості та інтеграції до світового економічного простору. За останній час Україна вжила певних заходів спрямованих на приведення її митного законодавства до міжнародних стандартів. До основних шляхів імплементації Україною міжнародних стандартів діяльності митних служб треба віднести такі як : внесення змін до митного законодавства з метою його гармонізації з міжнародними нормами; вдосконалення системи митного контролю, впровадивши ризик-орієнтований підхід; активне використання інформаційних технологій для автоматизації митних процедур; підвищення кваліфікації митників шляхом проведення міжнародних тренінгів та семінарів; створення діяльності митних служб більш прозорою та підзвітною перед суспільством.

1. Аналіз основних міжнародних стандартів діяльності митних служб

Визначальну роль у розроблені міжнародних стандартів діяльності митних служб відіграє міжнародна (спеціалізована) організація – Рада

³ Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/976_003.

⁴ Декларація РМС про сумлінність митних службовців, 1993 URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx>.

митного співробітництва (РМС), що зараз має назву Всесвітня митна організація (ВМО, WCO – World Customs Organization), яка є єдиною міжурядовою організацією зі штаб-квартирою в м. Брюсселі (Бельгія), що зосереджена виключно на питаннях митної справи. На сьогодні до ВМО входять 179 держав, зокрема і Україна⁵.

Серед стратегічних цілей ВМО у сфері митної діяльності є⁶ :

1) сприяння безпеці та міжнародній торгівлі, зокрема спрощенню та гармонізації митних процедур, що має підвищувати економічну конкурентоспроможність членів ВМО;

2) сприяння формуванню справедливих, раціональних та ефективних методів нарахування та стягнення митних платежів;

3) сприяння дотриманню законності та ефективності митного контролю й митного оформлення під час перетину кордону;

4) сприяння обміну інформацією між усіма зацікавленими сторонами для підвищення рівня взаємодії, включаючи обмін інформацією і досвідом між національними митними органами, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами.

Треба зазначити, що у ст. 3 Конвенції про створення РМС закріплено, що однією з функцій цієї організації є розроблення проектів конвенцій і поправок до них у сфері митної справи. Під егідою цієї організації розроблено й укладено близько 20 міжнародних митних конвенцій⁷.

Треба також зазначити, що основним механізмом у межах діяльності ВМО зі зближення національного законодавства у митній сфері є договірний, він полягає в розробленні міжнародних митних конвенцій, які є обов'язковими до виконання для всіх держав учасниць цієї організації. Формат статті не дає можливості провести аналіз всіх конвенцій, що розроблені в процесі діяльності ВМО які стосуються діяльності митних служб, тому розглянемо основну з них, а саме : Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція), а також рекомендаційні норми, такі як : Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації 2005 р.; та Декларацію про сумлінність митних службовців 1993 р. (Арушська декларація);

Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (далі – Кіотська конвенція) від 18 травня 1973 р. в редакції

⁵ Офіційний сайт Всесвітньої митної організації (ВМО; World Customs Organization, WCO) URL: <http://www.wcoomd.org>.

⁶ WCO Goals URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/what-is-the-wco/goals.aspx>.

⁷ Конвенція про створення Ради митного співробітництва від 15.12.1950 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_184

Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція) є одним із основоположних документів у сфері митної справи, що передбачає створення стандартних правил діяльності митних служб.

Кіотська конвенція була укладена 18.05.1973 р. на 41–42-й сесії РМС, що відбулися в м. Кіото, і набрала чинності 1974 р. Однак прийнята у 1973 р. Кіотська конвенція надалі дуже швидко перестала відповідати динаміці розвитку митних процедур, і тому на початку 90-х років ХХ ст. ВМО розпочала діяльність із підготовки її нової редакції. В роботі брали участь міжнародні організації, що представляють інтереси учасників світової торгівлі, й насамперед МТП. Основна мета перегляду Кіотської конвенції полягала у розробленні нових норм, спрямованих на гармонізацію митних процедур, що покликані бути основою для їх правового забезпечення та регулювання у ХХІ ст. У 1999 р. Кіотська конвенція отримала назву оновленої Кіотської конвенції, або Кіотської конвенції в редакції Брюссельського протоколу внаслідок підписання Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур⁸. За умовами Брюссельського протоколу, нова редакція Кіотської конвенції мала набрати чинності через три місяці після того, як 40 договірних сторін виконають відповідні процедури ратифікації. Цей процес був завершений 03.02.2006 р. і з цього моменту стало можливим приєднання до Кіотської конвенції інших держав світу. Необхідно зазначити, що оновлена Кіотська конвенція містить застосування сучасних інформаційних технологій, упровадження сучасних форм митного контролю та митного оформлення, готовність та бажання до партнерства комерційного сектору з митними органами на взаємно вигідних умовах, у зв'язку з чим вона стала базовим орієнтиром у побудові сучасного митного регулювання багатьох держав. Таким чином, оновлена Кіотська конвенція покликана сприяти досягненню високого ступеня спрощення та гармонізації митних процедур, що є однією з основних цілей ВМО, і тим самим внести істотний вплив у створення сприятливих умов для розвитку міжнародної торгівлі⁹.

Структуру оновленої Кіотської конвенції становлять: Протокол про зміну Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 26.06.1999 р., сам текст Конвенції у зміненій редакції та

⁸ Протокол про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 26.06.1999 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/976_005.

⁹ Додаток I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 26.06.1999 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/976_006.

додатки до неї – Загальний додаток (іноді його називають «Генеральний додаток» (General Annexes) та десять Спеціальних додатків (Specific Annexes). Основний текст Конвенції складається з преамбули та 5 розділів.

Норми Загального додатка до оновленої Кіотської конвенції сформульовані у вигляді Стандартних правил і Стандартних правил з перехідним терміном. Для договірної сторони застосування Стандартних правил та Стандартних правил з перехідним терміном є обов'язковим, однак з тією різницею, що для Стандартного правила з перехідним терміном передбачено пізніший строк початку його застосування. Так, сторона повинна приступити до впровадження та застосування Стандартних правил не пізніше ніж через 36 місяців, а Стандартних правил з перехідним терміном – не пізніше ніж через 60 місяців від дати набуття чинності Конвенції для цієї сторони (ст. 13 основної частини оновленої Кіотської конвенції).

Норми Спеціальних додатків оновленої Кіотської конвенції сформульовані у вигляді Стандартних правил і Рекомендованих правил. Спеціальні додатки містять визначення, Стандартні правила та Рекомендовані правила; супроводжуються рекомендаціями, що не є обов'язковими для договірних сторін.

Застосування Стандартних правил, як зазначалося вище, є обов'язковим, у цьому виявляється імперативність положень оновленої Кіотської конвенції. Що стосується Рекомендованих правил, то щодо них держави можуть зробити застереження (тобто не приймати це правило/правила до застосування). Якщо застереження не зроблено, правила підлягають застосуванню автоматично. Однак якщо застереження зроблено, то в подальшому воно може бути зняте (що є прикладом поєднання імперативного та диспозитивного методів). Більше того, договірна сторона не просто має право відкликати застереження щодо Рекомендованих правил, а повинна також вивчати можливість відкликання будь-яких своїх застережень і кожні три роки повідомляти про це ВМО із зазначенням тих положень національного законодавства, що не дозволяють відкликати застереження (ст. 12 основної частини оновленої Кіотської конвенції).

Положення обов'язкового для держав-учасниць Загального додатка оновленої Кіотської конвенції є універсальними. Про це свідчить той факт, що в кожному розділі Спеціального додатку є Стандартне правило, відповідно до якого процедура, викладена в цьому розділі, регулюється даним конкретним розділом. Таким чином, у всіх державах-учасницях оновленої Кіотської конвенції, незалежно від вибору ними для підписання того чи іншого Спеціального додатка, повинні діяти одноманітні національні правові митні норми,

розроблені на основі Стандартних правил Загального додатка Кіотської конвенції.

Так, під час здійснення *митного контролю* оновлена Кіотська конвенція встановлює такі Стандартні правила:

- здійснювати *координацію дій усіх компетентних державних органів, які беруть участь у пропуску товарів через митний кордон* (стандартне правило 3.35 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції), і навіть митних органів сусідніх держав (сумісні митні процедури), через спільний кордон яких переміщується товар (стандартні правила 3.4 та 3.5 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *під час проведення митного контролю товарів, що переміщуються через митний кордон, обмежуватися мінімумом інформації, необхідної для забезпечення дотримання національного митного законодавства* (стандартне правило 6.2 розділу 6 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції). Мінімальна інформація щодо товару, що переміщується через митний кордон, повинна міститись у декларації на товар письмової форми, яка має відповідати типовій формі ООН (стандартне правило 3.11 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *здійснювати митний контроль з використанням системи управління ризиками (СУР)* (стандартне правило 6.3 розділу 6 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *здійснюватися митний контроль має на основі методу аудиту (audit-based control)* (стандартне правило 6.6 розділу 6 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *здійснювати митний контроль необхідно з максимальним використанням інформаційних технологій та засобів електронних комунікацій* (стандартне правило 6.9 розділу 6 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції), наприклад електронного декларування, митний огляд із застосуванням відповідних технічних засобів тощо.

Під час здійснення *митного оформлення* оновлена Кіотська конвенція встановлює такі стандартні правила:

- *здійснювати митне оформлення у будь-якому уповноваженому митному органі* (стандартне правило 3.20 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *здійснювати митне оформлення із поданням декларантом митному органу попередньої або неповної декларації на товари* (стандартне правило 3.13 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

- *обмежуватися переліком лише тих даних, що вносяться до декларації на товари і є необхідними для нарахування митних*

платежів, формування статистики та застосування митного законодавства (стандартне правило 3.12 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

– проводити електронне декларування товарів під час переміщення їх через митний кордон (стандартне правило 3.16 розділу 3 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

– надавати національними митними органами інформацію загального характеру щодо умов організації та переміщення товарів, предметів та транспортних засобів через митний кордон (стандартні правила 9.4–9.7 розділу 9 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції). Ця рекомендація прямо узгоджується з принципом «прозорості / транспарентності», закріпленим у ст. Х ГАТТ¹⁰.

Під час стягнення (сплати) передбачених законом податків і зборів оновлена Кіотська конвенція встановлює такі стандартні правила:

– здійснювати нарахування митних платежів у можливо короткий термін після подачі декларації на товари (стандартне правило 4.2 розділу 4 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

– публікувати в офіційних виданнях ставки мит і податків (стандартне правило 4.4 розділу 4 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції);

– здійснювати практику гарантування (зобов'язань щодо сплати митних платежів) як один із напрямків удосконалення практики митного регулювання (стандартні правила 5.1–5.7 розділу 5 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції).

Отже, оновлена Кіотська конвенція являється базовим стандартом діяльності митних служб, яка спрямована на спрощення та прозорість митних процедур, застосування ризик-орієнтованого підходу до митного контролю та максимального використання інформаційних технологій. Це має на меті сприяти веденню зовнішньої торгівлі та гармонізувати митні формальності, що застосовуються в національному законодавстві. Оновлена Кіотська конвенція містить у собі як обов'язкові для держав, що приєдналися, норми, так і норми, які надають право вибору правової поведінки, чи відносять прийняття відповідного правового рішення до компетенції національного митного органу. В цьому і виявляється поєднання імперативності та диспозитивності норм цієї конвенції.

Базовим документом, розробленим ВМО, що містить норми рекомендаційного характеру, є *Рамкові стандарти безпеки та*

¹⁰ Генеральна угода з тарифів та торгівлі від 30.10.1947 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264.

полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації 2005 р. (далі – Рамкові стандарти), затверджені в резолюції Ради ВМО 01.06.2005 р. керівниками митних служб 166 держав світу на 105 / 106 сесіях ВМО, які щорічно проводяться, у штаб-квартирі організації в м. Брюсселі¹¹.

Треба зазначити, що Рамкові стандарти мають рекомендаційний характер, тобто за їх невиконання не передбачається міжнародно-правова відповідальність держав. Однак відмова від їх виконання може негативно позначитися на міжнародному авторитеті держави і загалом її становищі на міжнародній арені, оскільки Рамкові стандарти були прийняті Радою ВМО – головним представницьким органом організації, крім того, вони враховують інтереси світової торгівлі.

Метою Рамкових стандартів, як можна зрозуміти з назви, є забезпечення питання спрощення та безпеки світової торгівлі шляхом створення єдиного набору міжнародних стандартів (стратегічних напрямів) і досягнення, таким чином, одноманітності та передбачуваності в роботі митних органів різних держав. У Рамкових стандартах закріплено основні цілі їх розроблення, які, по суті, відповідають принципам оновленої Кіотської конвенції, які у свою чергу входять до принципів міжнародного митного права. Зокрема, в Рамкових стандартах зафіксовані такі основні напрями митної діяльності і ставлення до них міжнародної спільноти, в особі ВМО¹²:

- установа стандартів, що забезпечують підвищення безпеки і спрощують функціонування міжнародного ланцюга поставок товарів на глобальному рівні з метою досягнення більшої визначеності та передбачуваності;
- забезпечення комплексного управління міжнародним ланцюгом поставок товарів усіма видами транспорту;
- зміцнення ролі, функцій та можливостей митних служб у світлі викликів та можливостей ХХІ ст.;
- зміцнення співробітництва між митними адміністраціями з метою розширення їх можливостей з виявлення операцій підвищеного ризику;
- зміцнення співробітництва між митними структурами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- сприяння безперервному та безпечному переміщенню товарів у зовнішньоторговельній діяльності.

Рамкові стандарти базуються на двох основних опорах: 1) системі угод між митними службами держав; 2) партнерських відносинах між

¹¹ Митна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – Т. 2. – 536 с.

¹² Mikuriya, Kunio (2007), Supply Chain Security: The Customs Community's Response, World Customs Journal, Vol. 1, No. 2

митними службами та підприємницьким співтовариством. Кожна опора містить стандарти, або стандартні правила, що розкривають зміст опору і є мінімальними вимогами щодо правового регулювання цих питань¹³.

Крім того, Рамкові стандарти ВМО містять чотири основні елементи¹⁴:

1) Рамкові стандарти гармонізують інформаційні вимоги до попередніх електронних повідомлень про імпорتنі, експортні та транзитні вантажі;

2) кожна країна, що приєдналася до Рамкових стандартів, бере на себе зобов'язання послідовно застосовувати методи управління й оцінки ризиків для протидії тероризму та іншим загрозам безпеки;

3) Рамкові стандарти передбачають, що у разі обґрунтованого звернення, яке базується на методології аналізу ризиків, сторона що запитує інформацію, повинна забезпечити здійснення контролю підозрілих контейнерів із використанням відповідного обладнання, наприклад рентгенівських апаратів та детекторів випромінювання.

4) Рамкові стандарти визначають винагороди, які будуть надані митними адміністраціями тим суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, що відповідатимуть мінімальним стандартам і вимогам безпеки міжнародної торгівлі.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що цілі Рамкових стандартів сприяють подальшому впровадженню принципів оновленої Кіотської конвенції та є основними напрямками розвитку митного співробітництва, а їх реалізація – однією з найактуальніших і найважливіших завдань міжнародної співпраці у сфері діяльності митних служб.

Високий рівень корупції в національних митних службах призводить до економічних збитків держави, а також ускладнює проведення митних процедур у сфері міжнародної торгівлі. Серед загальних чинників корупції у національних митних службах можна назвати такі як: низький рівень заробітної плати працівників митниці; недостатній професіоналізм співробітників митних органів; неякісний рівень контролю та відповідальності в митних органах; особливості пострадянського менталітету, наслідком якого є виправдання працівниками перед власним сумлінням корупційної поведінки на

¹³ Перепьолкін С. М. Міжнародне митне співробітництво: Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації / С. М. Перепьолкін // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 6–11.

¹⁴ Технічні засоби митного контролю : підручник / І. І. Кельман, С. К. Вільковський, І. В. Ємченко та ін. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 392 с.

митниці; недостатні заходи дисциплінарного впливу; слабка комп'ютеризація роботи митних органів та ін.¹⁵

У світлі зазначених проблем актуальною є прийнята Радою митного співробітництва *Декларація про сумлінність митних службовців, відома як Арушська декларація 1993 р., яка була переглянута у 2003р.* Цей міжнародний документ не носить обов'язкового характеру, однак містить базові стандартні правила професійної етики та боротьби з корупцією у митних службах. Арушська декларація складається з десяти основних принципів, що підлягають застосуванню національними митними органами під час розроблення національного законодавства щодо забезпечення боротьби з корупцією на митницях. До них належать¹⁶ [339]:

1. «Лідерство і підтримка» – в розумінні цієї декларації проголошений принцип покладає відповідальність за запобігання корупції на керівництво митного органу.

2. «Законодавство» – принцип уніфікації законодавства та митних процедур з метою усунення непотрібних формальностей і дублювання та узгодження їх із принципами оновленої Кіотської конвенції.

3. «Прозорість» – пропагує високий ступінь упевненості й передбачуваності відносин із митницею інших учасників митних процедур, розроблення на високому рівні правил або стандартів обслуговування клієнтів.

4. «Автоматизація», метою якої є комп'ютеризація митних функцій задля усунення можливостей для корупції, підвищення рівня моніторингу та перегляду адміністративних рішень, прийнятих на розсуд працівників митних органів.

5. «Реформа і модернізація» – принцип, який пропагує, що ініціативи щодо реформ і модернізації повинні бути комплексними й стосуватися всіх аспектів діяльності митниць. Вихідним пунктом для таких ініціатив слугує оновлена Кіотська конвенція.

6. «Перевірка і розслідування» – цей принцип має допомогти забезпечити розумний баланс між позитивною стратегією заохочення високого рівня законслухняності й репресивною стратегією виявлення випадків корупції.

7. «Кодекс поведінки» – цей принцип рекомендує створення комплексного кодексу поведінки, що встановлює практичні й однозначні правила поведінки митного персоналу.

¹⁵ Corruption at the Customs: combating corruption at the customs administration / Boris Begović [et al.]. – Belgrade : Center for Liberal-Democratic Studies (Belgrade, Goragraf), 2002. – 166 p.

¹⁶ Декларація РМС про сумлінність митних службовців, 1993 URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx>

8. «Управління кадрами» – зазначений принцип передбачає такі заходи: адекватний рівень заробітної плати; найм і підтримку персоналу, який дотримується або прагне дотримуватися принципів чесної поведінки; навчання та підвищення кваліфікації митного персоналу після найму і впродовж усієї кар’єри, сприяння підтриманню на високому рівні етичних і професійних стандартів тощо.

9. «Моралі та організаційної культури» має заохочувати співробітників митниць до прийняття ними на себе відповідної відповідальності за боротьбу з корупцією на своєму рівні.

10. «Відносин із клієнтами» – цей принцип декларує відкриті, прозорі й продуктивні стосунки з клієнтами митниці.

Отже, Декларація про сумлінність митних службовців, відома як Арушська декларація 1993 р. також являється базовим стандартом діяльності митних служб, яка спрямована на прозорість відносин працівників митних служб з іншими учасниками митних процедур, а також практичних й однозначних правил поведінки працівників митниці.

2. Шляхи реалізації міжнародних стандартів діяльності митних служб в Україні

Україна як суб’єкт міжнародних митних правовідносин бере активну участь у впровадженні міжнародних стандартів діяльності митних служб.

Першим кроком України у напрямку імплементації міжнародних стандартів діяльності митних служб є її приєднання до Всесвітньої митної організації (згідно із Постановою Верховної Ради України «Про приєднання України до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950р.» від 19.06.1992 р. № 2479-XXII), що стало стимулом для приєднання до міжнародних договорів і відповідних рішень у цій сфері.¹⁷

Так, відповідно до Закону України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур» від 05.10.2006 р. № 227-V Україна приєдналася до зазначеної конвенції, але для усунення певних процедурних невідповідностей 15.02.2011 р. Верховною Радою України до цього Закону були внесені зміни, які остаточно усунули (зняли) перешкоди у наданні Україні повноцінного статусу договірної

¹⁷ Постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року» від 19.06.1992 № 2479-XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2479-12>.

сторони оновленої Кіотської конвенції. Остаточна конвенція набула чинності для України з 15.09.2011р.¹⁸

Оновлена Кіотська конвенція зобов'язує Україну застосовувати однакові міжнародні стандарти в роботі митних служб, у спрощенні та автоматизації митних процедур, а також передбачає перехід на використання електронних документів і створення електронних систем «єдиного вікна» (стандартне правило 7.2 розділу 7 Загального додатка оновленої Кіотської конвенції).

Необхідно також зазначити, що Україна як суб'єкт міжнародних відносин, є членом інших міжнародних договорів які стосуються митної діяльності, які розроблені ВМО, наприклад таких як Стамбульська конвенція про тимчасове ввезення (Україна приєдналася у 2004 р.)¹⁹

Другим значним кроком у напрямку імплементації міжнародних стандартів діяльності митних служб є вступ України до СОТ. Верховною Радою України 10 квітня 2008р. було прийнято Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» № 250-VI. Згідно з процедурами СОТ із 16 травня 2008 р. Україна набула повноправного членства у цій міжнародній організації²⁰.

Із вступом до СОТ Україна стала повноправним учасником міжнародної торгівлі, що має дотримуватися певних правил, які у т. ч. стосуються і митних питань. Так, наприклад, при нарахуванні митних платежів на товари, що ввозяться на митну територію України, митна оцінка товару повинна відповідати вимогам ст. VII ГАТТ тощо.

Необхідно також зазначити, що з 1998 р. в Україні діяла «Стратегія її інтеграції до Європейського Союзу». Основною метою цього національного нормативно-правового акта є забезпечення входження нашої держави до європейського політичного, інформаційного, економічного і правового простору. Одним з напрямів інтеграційного процесу є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, яка, зокрема, передбачає поступове наближення вітчизняних нормативно-правових актів до європейських стандартів, у тому числі й у сфері митної діяльності²¹.

¹⁸ Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у змінній редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур» від 05.10.2006 № 227-V URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.

¹⁹ Конвенція про тимчасове ввезення від 26.06.1990 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_472

²⁰ Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 р. № 250-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/250-17>.

²¹ Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 № 615/98 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.

Продовжуючи шлях до європейської інтеграції, у листопаді 2009 р. між Україною та ЄС була укладена угода під назвою «Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію»²². Цей двосторонній міжнародний договір містить перелік реформ, які повинна була провести Україна, співпрацюючи з ЄС, на шляху до укладання Угоди про асоціацію. Так, наприклад, у цій Угоді зазначається, що сторони будуть приділяти особливу увагу співробітництву і подальшому розвитку митного законодавства України та його імплементаційних положень відповідно до міжнародних інструментів та стандартів, які стосуються митної сфери й міжнародної торгівлі, включаючи ті, які розроблені ЄС, ВМО (зокрема, оновлена Кіотська Конвенція), СОТ, ООН.

З 2007 р. Україна вела переговорний процес, який складався з 21-го раунду переговорів, метою якого було підписання Угоди про асоціацію України та ЄС на заміну Угоди про партнерство та співробітництво²³. Політичну частину Угоди про асоціацію Україна – ЄС було підписано 21.03.2014 р. Економічну частину угоди було підписано 27.06.2014 р.²⁴.

Розділ 4 Угоди про асоціацію України та ЄС охоплює такі важливі питання у митній сфері як: національний режим та доступ товарів на ринки; технічні бар'єри у торгівлі; сприяння торгівлі і співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; рух капіталів і платежів тощо. В даному розділі також мова йде про встановлення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка набрала чинності 31 грудня 2015 року. Необхідно відмітити, що українськими законодавцями також постійно ведеться робота з приведення національного митного законодавства у відповідність до глави 5 «Митні питання та сприяння торгівлі» Угоди про асоціацію України та ЄС. Вважаємо, що за всі роки незалежності України підписання цієї Угоди стало найбільш значним кроком у сфері наближення національного митного законодавства до європейських стандартів.

Треба зазначити, що європейські стандарти митної діяльності є дуже корисними для України, як країни-кандидата до ЄС. На даний час, «митні прототипи» (customs blueprints) являються мінімальними стандартами для митних служб, що спрямовані на розвиток і

²² Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20.11.2009 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/994_990

²³ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

²⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>.

реалізацію механізму спрощення процедур торгівлі та для зменшення витрат, інформації, документації та часу, необхідного для митних формальностей. Даний документ був опублікований в 1998 році. У 2007 році оновлені «Митні прототипи» (customs blueprints) стали точним відображенням нових викликів і задач, з якими стикається і які покликана вирішувати митниця ЄС в новому столітті²⁵.

Згідно нової редакції митних стандартів митні служби країн-членів ЄС, а також країн-кандидатів в ЄС, повинні виконувати свої функції у відповідності з наступними критеріями : прозора, комплексна та ефективна система митного законодавства; ефективна система управління персоналом; справедливе, чесне та неупереджене виконання службових обов'язків; постійне навчання та підвищення кваліфікації; швидкий та зрозумілий обмін інформацією між персоналом та зацікавленими особами; ефективна оцінка та збір митних платежів; максимальне застосування заходів щодо скорочення вартості, часу та вимог щодо документації під час митних формальностей; забезпечення заходів безпеки по всьому ланцюгу поставок товарів; створення ефективної системи управління ризиками під час митного контролю; ефективний та результативний митний контроль на кордонах та всередині країни; ефективна та раціональна слідча та правоохоронна діяльність; створення транзитної системи, заснованої на Конвенції про загальний транзит; створення ефективної та результативної служби пост-митного контролю та аудиту; запобігання порушень прав інтелектуальної власності та боротьба з такими правопорушеннями; максимальне використання інформаційно-комунікаційних технологій, що відповідає міжнародним стандартам; створення, обслуговування і розміщення належної інфраструктури та сучасного обладнання; створення умов для лабораторних досліджень з митних питань; створення ефективного внутрішнього аудиту.

Тобто можна зазначити, що «Митні прототипи» покликані допомогти, поліпшити та розвинути оперативні та адміністративні можливості митних служб з метою досягнення певних результатів та служити в якості критеріїв для визначення недоліків в кожній з ключових сфер діяльності.

Отже, можна відзначити доволі високий рівень імплементації міжнародних стандартів діяльності митних служб у митне законодавство України. Національне митне законодавство передбачає достатньо інструментів для гармонізації митних стандартів. Також гарним показником високого рівня імплементації є сучасний стан впровадження базових митних конвенцій які розроблені у межах

²⁵ International customs standards and Customs Blueprints, 27/28 May 2008 URL: http://ec.europa.eu/enlargement/ta/ex/dyn/create_speech.jsp?speechID=6790&key=42d5503554aa4cbc084779f88c4b1e82

Всесвітньої митної організації, а також мінімальних стандартів для митних служб ЄС («митних прототипів» (customs blueprints)).

ВИСНОВКИ

Основним чинником формування міжнародних стандартів діяльності митних служб стало міжнародне митне співробітництво держав як на універсальному рівні межах міжнародних міжурядових організацій (наприклад таких як ООН, СОТ, ВМО) так і на регіональному рівні у межах регіональних міжнародних організацій та економічних інтеграційних об'єднань (наприклад, ЄС, НАФТА, АСЕАН, та ін.). Ключову роль у розробці міжнародних стандартів діяльності митних служб відіграє Всесвітня митна організація, у межах якої були розроблені такі міжнародні документи як : Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція); Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації 2005 р.; Декларація про сумлінність митних службовців 1993 р. та ін.

Головними досягненнями ВМО є підготовка й підписання Міжнародної конвенції про спрощення й гармонізацію митних процедур від 18 травня 1973 р. (у редакції Брюссельського протоколу 1999 р.) яка містить основні стандартні правила у сфері спрощення та гармонізації митних процедур. Зазначена конвенція вважається своєрідним набором стандартних правил якими повинні керуватись митні служби держав учасниць конвенції. До цих стандартних правил відносяться : здійснювати митний контроль з використанням системи управління ризиками та на основі методів аудиту; максимально використовувати інформаційних технологій, включаючи перехід до електронного декларування; здійснювати митне оформлення у будь-якому уповноваженому митному органі; здійснювати нарахування митних платежів у можливо короткий термін після подачі декларації на товари та ін.

У межах діяльності ВМО створюються не менш важливі рекомендаційні стандартні правила які також стосуються діяльності митних служб, а саме: Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі 2005 р., Декларація про сумлінність митних службовців 1993 р.; та ін.

За останній час Україна вжила певних заходів спрямованих на приведення національного митного законодавства до міжнародних стандартів діяльності митних служб.

По-перше, Україна бере участь у таких універсальних міжнародних організаціях у цій сфері як: ООН ВМО, СОТ, що у свою чергу стало основним стимулом для приєднання її до таких міжнародних договорів у митній сфері, як: оновлена Кіотська конвенція; Конвенція про тимчасове

введення від 26.06.1990 р.; Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14.06.1983 р. та ін.

По-друге, знаходячись на шляху до Європейської інтеграції, Україна уклала з ЄС Угоду про асоціацію у якій міститься перелік реформ, які мають бути здійснені Україною для повноцінного вступу до ЄС. До переліку цих реформ відноситься також розвиток національного митного законодавства України та його імплементаційних положень які повинні відповідати міжнародним стандартам, що розроблені ООН ВМО, СОТ, ЄС.

АНОТАЦІЯ

Міжнародними стандартами діяльності митних служб вважаються група договірних принципів, які починають діяти між державами коли ті взяли на себе зобов'язання їх дотримуватись. Важливе значення у приведенні митної діяльності до єдиних міжнародних стандартів відіграє та продовжує відігравати Всесвітня митна організація (ВМО). Основним механізмом у межах діяльності ВМО зі зближення національних правових систем у цій сфері є договірний, він полягає в розробленні і укладанні державами міжнародних митних конвенцій. До основної міжнародної конвенції у сфері діяльності митних служб, яка розроблена в межах ВМО, відносять: Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція). Не менше значення у цій сфері мають рекомендаційні норми, які також розроблені ВМО, а саме: Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі 2005 р.; Декларація про сумлінність митних службовців 1993 р. (Арушська декларація) та ін.

Україною були вжиті ряд суттєвих заходів, на шляху впровадження міжнародних стандартів діяльності митних служб у національне митне законодавство, зокрема нашою державою було прийнято участь у таких міжнародних організаціях, як: ВМО, СОТ, ООН, що, у свою чергу, стало основним стимулом для участі нашої держави у основних міжнародних митних конвенціях у цій сфері.

Не менш важливим досягненням України на шляху приведення її національного митного законодавства до міжнародних митних стандартів є її шлях до Європейської інтеграції, що відзначився історичним підписанням Угоди про асоціацію України та ЄС, яка передбачає глибоку економічну інтеграцію, а також створення всеосяжної зони вільної торгівлі. Це вимагає постійної роботи з приведення українського митного законодавства до європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко С. І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі : дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. – Одеса, 2015. – 287 с.
2. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція) від 18.05.1973 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643
3. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/976_003
4. Декларація РМС про сумлінність митних службовців, 1993 URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx>
5. Офіційний сайт Всесвітньої митної організації (ВМО; World Customs Organization, WCO) URL: <http://www.wcoomd.org>.
6. WCO Goals URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/what-is-the-wco/goals.aspx>
7. Конвенція про створення Ради митного співробітництва від 15.12.1950 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_184
8. Протокол про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 26.06.1999 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/976_005.
9. Додаток I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур від 26.06.1999 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/976_006
10. Генеральна угода з тарифів та торгівлі від 30.10.1947 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264.
11. Митна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – Т. 2. – 536 с.
12. Mikuriya, Kunio (2007), Supply Chain Security: The Customs Community's Response, World Customs Journal, Vol. 1, No. 2
13. Перецьолкін С. М. Міжнародне митне співробітництво: Рамкові стандарти Всесвітньої митної організації / С. М. Перецьолкін // Митна справа. – 2007. – № 1. – С. 6–11.
14. Технічні засоби митного контролю : підручник / І. І. Кельман, Є. К. Вільковський, І. В. Ємченко та ін. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 392 с.
15. Corruption at the Customs: combating corruption at the customs administration / Boris Begović [et al.]. – Belgrade : Center for Liberal-Democratic Studies (Belgrade, Goragraf), 2002. – 166 p.
16. Декларація РМС про сумлінність митних службовців, 1993 URL: <http://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/declarations.aspx>
17. Постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Конвенції про створення Ради митного співробітництва 1950 року»

від 19.06.1992 № 2479-XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2479-12>.

18. Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур у зміненій редакції згідно з Додатком I до Протоколу про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур» від 05.10.2006 № 227-V URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/227-16>.

19. Конвенція про тимчасове ввезення від 26.06.1990 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_472

20. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 р. № 250-VI URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/250-17>.

21. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 № 615/98 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>

22. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20.11.2009 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/994_990

23. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>.

25. International customs standards and Customs Blueprints, 27/28 May 2008 URL: http://ec.europa.eu/enlargement/taieux/dyn/create_speech.jsp?speechID=6790&key=42d5503554aa4cbc084779f88c4b1e82

Information about the author:

Denysenko Sergii Ivanovych,

Candidate of Law Sciences, Docent, Senior Lecturer at the Department of Chair of International, European law and Comparative Law of Academic and Research Institute of Law Sumy State University
59, Petropavlivska street, Sumy, 40000, Ukraine

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО СТАБІЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Дрок І. С.

ВСТУП

Тривале ведення бойових дій в окремих районах України є одним із суттєвих факторів, що зумовлює значне розповсюдження зброї та вибухівки і призводить до численних випадків їх незаконного накопичення, зберігання, використання під час вчинення злочинів. Національна поліція систематично здійснює організаційні, практичні та превентивні заходи із протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим з використанням зброї, протидії незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин на території України. Послідовна реалізація заходів сприяла документуванню впродовж 2021–2023 років значної кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням зброї. Так, у 2021 році Національною поліцією викрито понад 3,9 тисяч кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, незаконним виготовленням, переробкою чи ремонтом вогнепальної зброї або незаконним виготовленням бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв¹. За результатами вжитих заходів розкрито 3,5 тисяч таких кримінальних правопорушень. У результаті вжитих заходів за 2022 рік кількість виявлених кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами зросла на 13% (до 4,5 тисяч)². Упродовж 2023 року кількість виявлених фактів незаконного поводження зі зброєю збільшилася ще на 18% (до 5,3 тисяч), що пов'язано зі зростанням кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни, зокрема трофейної, унаслідок

¹ Звіт Національної поліції України за 2021 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/Zvit_NPU_2021_.pdf

² Звіт Національної поліції України за 2022 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/%20%D0%9D%D0%9F%D0%A3%20%D0%B7%D0%B0%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA_.pdf

продовження збройної агресії РФ проти України. Розкрито на 29% (з 3,4 тисяч у 2022 році до 4,4 тисяч у 2023 році) більше таких злочинів³.

У 2021 році з незаконного обігу вилучено майже 1,2 тисячі одиниць вогнепальної зброї, 88,4 тисяч набоїв, а також 2,2 тисяч гранат, мін та боєприпасів. Одним із негативних наслідків перебування в незаконному обігу значної кількості вогнепальної зброї є вчинення у 2021 році 288 кримінальних правопорушень з її використанням, з них 257 – розкрито. Зокрема, з початку 2021 року в органах та підрозділах поліції зареєстровано 40 умисних вбивств та замахів, вчинених з використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин. Завдяки скоординованим заходам поліція розкрила 35 таких правопорушень. Дієвим засобом боротьби з незаконним обігом зброї, що допомагає найбільш якісно задокументувати протиправну діяльність та отримати необхідну доказову базу, є контроль за вчиненням кримінального правопорушення у вигляді оперативної закупки та контрольованого постачання. Так, у 2021 році проведено майже 200 оперативних закупок вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухівки⁴. У 2023 році вилучено вже 5,2 тисячі одиниць вогнепальної зброї, у тому числі 1,6 тисячі – автоматичної, 995 – нарізної, 1,7 тисячі – переробленої на вогнепальну та іншої вогнепальної зброї, 34,6 тисячі гранат, мін, боєприпасів та вибухових пристроїв, 921 гранатомет, понад 2,9 тони вибухових речовин та 1,8 мільйонів набоїв⁵. Статистика підтверджує актуальність обраної тематики, адже стрімке зростання кримінального використання вогнепальної зброї в Україні впливає на рівень безпеки в державі, а відповідно і на рівень дотримання демократичних принципів державотворення.

Сучасні наукові дослідження обігу вогнепальної зброї відбуваються у різних галузях права України. Шумейко Т. (2022) у своєму дисертаційному дослідженні висвітлила адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні⁶. Санакоєв Д. (2023) у своїй роботі розглянув особливості нормативно-правового врегулювання обігу зброї в Україні

³ Звіт Національної поліції України за 2023 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf

⁴ Звіт Національної поліції України за 2021 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/Zvit_NPU_2021_.pdf рік

⁵ Звіт Національної поліції України за 2023 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf

⁶ Шумейко Т.А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. Реферат дис. ... доктора юридичних наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 36с.

впродовж періоду незалежності та на сучасному етапі⁷. Чепіжко А. (2023) вивчала адміністративні послуги МВС у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи під час написання дисертації⁸. Войцеховський Б. (2024) присвятив дисертаційне дослідження кримінологічній характеристиці злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї⁹. Джафарова О. та Дунаєва Т. (2023) досліджували напрямки та рівні запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї в умовах повномасштабної агресії РФ проти України¹⁰. Водночас недостатньо дослідженим залишається напрямок стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї в діяльності Національної поліції.

Саме тому метою даного дослідження є здійснити аналіз діяльності Національної поліції України щодо стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї та запропонувати напрямки її удосконалення. На сучасному етапі розвитку держави актуальним, на наш погляд, є вивчення особливостей обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України, а також визначення заходів стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї у воєнний та повоєнний періоди.

Для реалізації поставлених завдань у роботі було використано комплекс методів наукового пізнання. Принципи діалектики слугували основою методологічної конструкції дослідження і окреслили стратегію визначення напрямків удосконалення діяльності Національної поліції України щодо стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї. Статистичний метод дозволив підтвердити актуальність необхідності стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї для України. Методи аналізу, класифікації й системно-структурний метод використовувалися для визначення заходів стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї у воєнний та повоєнний періоди. Використання функціонального методу

⁷ Санакоєв Д. Нормативно-правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. Науковий вісник ДДУВС. 2023. Спеціальний випуск № 2. С. 224-230. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-224-230

⁸ Чепіжко А.А. Адміністративні послуги МВС у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи. дис. ... докт. філософії. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2023. 304 с.

⁹ Войцеховський Б.О. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, та запобігання їм: дис. ... докт. філософії. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2024. 225 с.

¹⁰ Джафарова О. В., Дунаєва Т. Є. Запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). С. 848-857. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-848-857](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-848-857)

дозволило виділити напрямки діяльності Національної поліції України у сфері обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України, а також у сфері стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї. Метод узагальнення був застосований для формулюванні висновків.

1. Обіг вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України

Події, які відбуваються в Україні після 24 лютого 2022 року, спонукають до удосконалення процедури контролю за обігом вогнепальної зброї. У період з 2014 по 2022 роки питання так гостро не стояло, адже не було такої масовості у надходженні вогнепальної з прифронтових та окупованих територій.

У даному розділі мова йтиме саме про особливості обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України. Зауважимо, що дотепер дане питання не врегульовано на нормативному рівні і чіткого алгоритму дій у поліцейських немає. У своєму дослідженні ми спираємося на чинні нормативно-правові акти та відпрацьовану за два роки повномасштабного збройного конфлікту практику відповідних підрозділів, зокрема у Дніпропетровській області, яка є прифронтовою і часто стикається з порушення правил обігу вогнепальної зброї.

Перш за все, слід наголосити, що відпочатку збройного конфлікту в автоматичному порядку вся вогнепальна зброя, яка була зареєстрована на окупованій території, заносилася у реєстрах Національної поліції до категорії «кримінальна зброя». Відповідно після потрапляння на територію України будь який обіг такої зброї був обмежений (тобто таку зброю не можна продати, носити, застосовувати, тощо). Виявлення поліцейськими у особи такої зброї загрожує їй настанням кримінальної відповідальності.

Водночас дана норма не узгоджена з положенням про продовження дозволів на носіння зброї на термін дії воєнного стану. Так, 18.03.2022 наказом МВС України № 195 «Про продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв та вибухових матеріалів під час дії воєнного стану в Україні»¹¹ у відповідності до якого встановлено, що під час дії воєнного стану в Україні строк дії дозволів, визначених Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і

¹¹ Про продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв та вибухових матеріалів під час дії воєнного стану в Україні: наказ МВС України від 18.03.2022 № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0345-22#Text>

охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженою наказом МВС України від 21 серпня 1998 року № 622, продовжується на період до 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні.

Проте згідно чинного законодавства продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв і вибухових матеріалів здійснюється уповноваженими підрозділами Національної поліції України за зверненням громадян України, уповноважених представників юридичних осіб. Так, пункт 12.5 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів¹², передбачає, що для прийняття рішення про продовження строку дії дозволу на зберігання та носіння зброї, основних частин зброї, пристроїв в органи Національної поліції подаються такі документи: заява; медична довідка; копія договору страхування; довідка про огляд технічного стану і відстріл нарізної зброї, її основних частин, пристрою, видана установами Експертної служби МВС не пізніше як за 60 календарних днів до дня звернення (якщо такої інформації немає в Єдиному реєстрі зброї), або довідка про огляд технічного стану мисливської гладкоствольної зброї, її основних частин, охолощеної зброї, газових пістолетів (револьверів), видана установами Експертної служби МВС не пізніше як за 60 календарних днів до дня звернення (якщо такої інформації немає в Єдиному реєстрі зброї); документи, визначені пунктом 3 Тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв або пунктом 6 розділу II Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв (для пристроїв); платіжний документ (платіжне доручення, квитанція)

¹² Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.98 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

з відміткою банку, відділення поштового зв'язку або коду проведеної операції про внесення коштів за надання відповідної платної послуги.

На підставі рішення про продовження строку дії дозволу на зберігання та носіння зброї, основних частин зброї, пристроїв формується витяг з Єдиного реєстру зброї про наявність дозволу на зберігання, носіння зброї. Продовження строку дії дозволу на зберігання та носіння охолощеної зброї не потрібне.

Зміст даного положення працівники поліції доводять шляхом проведення роз'яснювальної роботи із власниками зброї, строк дії дозволів яких завершується. Наприклад, дільничні офіцери поліції під час планових перевірок власників зброї, поліцейські, які несуть службу на блок-постах та виявляють таких власників, тощо.

Якщо з окупованої території була вивезена вогнепальна зброя, що вже була занесена до категорії «кримінальна зброя», то власник має звернутися до відділу контролю за обігом зброї територіального управління Національної поліції за місцем його реєстрації або будь-якого іншого такого відділення. Найчастіше такі особи мають юридичний статус – внутрішньо переміщена особа.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру¹³. Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що діє безстроково. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності вказаних вище підстав.

Підставою для скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та внесення відомостей про це в Єдину інформаційну базу даних про внутрішньо переміщених осіб є обставини, за яких внутрішньо переміщена особа: подала заяву про відмову від довідки; скоїла кримінальне правопорушення: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; терористичний акт; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення

¹³ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної організації; сприяння вчиненню терористичного акту; фінансування тероризму; вчинення кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку або військового кримінального правопорушення; повернулася до покинутого місця постійного проживання; виїхала на постійне місце проживання за кордон; подала завідомо недостовірні відомості¹⁴.

У разі зміни місця проживання власник протягом 30 календарних днів подає визначеному порядку заяву та витяг із реєстру територіальної громади про нове задеклароване/зареєстроване місце проживання (перебування).

Особова справа власника, яка ведеться в паперовій формі, надсилається до органу (підрозділу) поліції за новим місцем проживання, а в Єдиний реєстр зброї вноситься інформація про нове місце зберігання зброї, основних частин зброї, пристроїв. У разі вилучення зброї у випадках, передбачених законодавством, добровільної її здачі до органу (підрозділу) поліції, її продажу, смерті власника, припинення обліку предметів і матеріалів з підстав, передбачених наказом МВС України від 21.08.98 № 622, особова справа здається в архів, про що в Єдиному реєстрі зброї робиться відповідний запис¹⁵.

Під час офіційного звернення власника зброї, який вивіз її з окупованої території, до підрозділу Національної поліції рекомендуємо оформити таку дію, як добровільну здачу вогнепальної зброї, що не передбачає відповідальності для власника такої зброї. З 03 квітня 2022 року скасовано відповідальність у разі добровільної здачі зброї, бойових припасів та вибухівки: Закон України «Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» набув чинності¹⁶. Згідно

¹⁴ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

¹⁵ Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.98 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

¹⁶ Про внесення змін до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24.03.2022 № 2150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#Text>

чинного законодавства не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою (носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу) або другою (носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу) цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої¹⁷.

Після цього рекомендовано поліцейським відділу контролю за обігом зброї направити власника до територіального науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України – це державні спеціалізовані установи судової експертизи, які є територіальними підрозділами Експертної служби МВС, діяльність яких спрямовується і координується МВС України, відповідно до Положення про Експертну службу МВС України від 03.11.2015¹⁸. Серед завдань таких центрів – відстрілювання вогнепальної зброї та огляду її технічного стану та інших робіт у межах компетенції, а також надання інших платних послуг.

Експертне дослідження може бути проведено: для вогнепальної та холодної зброї, яка здається до підрозділів Національної поліції з метою подальшої реєстрації на замовника (в тому числі під час проведення місячників добровільної здачі зброї); для виробів, які конструктивно схожі зі зброєю й боєприпасами (патронами), що мають господарсько-побутове призначення (макети масо-габаритні, сувеніри, тощо); для визначення криміналістичного статусу зразку зброї (виробу) з метою проходження прикордонного й митного оформлення під час виїзду за кордон та під час оформлення приватних колекцій зброї; для визначення справності, зносу, технічного стану (параметрів) вогнепальної, пневматичної та холодної зброї, тощо, в тому числі під час купівлі/продажу (реєстрації/перереєстрації); для встановлення моделі (майстра), року виготовлення та роз'яснення змісту клейм, маркувальних позначень;

Даний перелік фактів, за якими може бути проведено експертне дослідження, не є вичерпним. Експертне дослідження проводиться на

¹⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁸ Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

підставі звернень: юридичних осіб (лист) та фізичних осіб (письмова заява), при собі необхідно мати документ, що посвідчує особу.

Направлення власника до територіального науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України для проведення експертного дослідження відбувається за кошти власника на предмет справності вогнепальної зброї, переробки або зміни вогнепальної зброї. Така дія має бути застосована поліцейськими з метою з'ясування, чи не зазнала конструктивних змін вогнепальна зброя у період, коли вона перебувала на окупованій території.

Після цього особа має підтвердити наявність підстав для отримання вогнепальної зброї та подати новий пакет документів для отримання дозволу на носіння вогнепальної зброї.

Відпрацьований алгоритм дій поліцейських у ситуаціях, коли особа переміщає на територію України вогнепальну зброю, яка була зареєстрована на окупованій території, є максимально наближеним до тих умов, в яких перебуває держава, її чинної нормативно-правової бази, а також є оптимальним шляхом попередження вчинення такими особами правопорушень. Вважаємо за необхідне доопрацювання викладеного вище алгоритму дій та закріплення його у відомчих нормах права з метою надання йому статусу обов'язковості.

2. Стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні та післявоєнний період особливо важливо вже зараз відпрацювати механізми зменшення кількості вогнепальної зброї на руках у населення України. Деякі заходи вже запроваджені в діяльність Національної поліції, законодавство України, деякі – перебувають на етапі запровадження. Розглянемо більш детально заходи стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї у воєнний та повоєнний періоди, які можуть застосовувати органи та підрозділи Національної поліції.

Аналіз нормативно-правової основи обігу вогнепальної зброї в Україні, міжнародного досвіду у цій сфері, наукових напрацювань вчених, результатів практичної діяльності відділів контролю за обігом зброї територіальних управлінь Національної поліції, служб дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади дозволяє нам виділити такі заходи стимулювання населення до здачі вогнепальної зброї у воєнний та повоєнний періоди: звільнення від кримінальної відповідальності; проведення акцій добровільної здачі зброї; грошове заохочення здачі вогнепальної зброї; заохочення повідомлень про наявність незаконної вогнепальної зброї;

роз'яснювальна робота про неприпустимість зберігання незареєстрованої вогнепальної зброї, відповідальність за такі дії, можливість звільнення від відповідальності у разі добровільної здачі зброї; легалізація цивільної зброї. Проаналізуємо кожен із них.

Скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв відбулося на законодавчому рівні після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України¹⁹. Дана норма спростила процедуру звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення носіння, зберігання, придбання, передачі чи збуту вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу. За попередньої редакції Кримінального кодексу України таке рішення належало компетенції судів і передбачало необхідність дотримання процедури доказування вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, адже могла бути застосована лише до особи, яка набула статусу підозрюваної. Відповідно умов дії воєнного стану та післявоєнний період цілком виправданим та доречним було надати компетенцію щодо вирішення питання про звільнення від відповідальності у випадках добровільної здачі вогнепальної зброї уповноваженим підрозділам Національної поліції. За таких нормативно встановлених положень українська громада не боїться відповідальності та тривалого періоду звільнення від відповідальності, а буде налаштована на правомірну поведінку та вчинення законних дій зі зброєю, яка опинилася у людини без отримання дозволу внаслідок будь-яких обставин, що актуально в період дії воєнного стану та післявоєнний період.

Слід також наголосити на думці Верховного суду, яка була висловлена у жовтні 2023 року. Зокрема, добровільна здача означає, що особа має реальну можливість та усвідомлює, що й надалі безперешкодно може зберігати предмети цього злочину, проте за власним бажанням (незалежно від причин та мотивів) здає їх органу влади²⁰. Якщо засуджений повідомив орган досудового розслідування про факт зберігання зброї і боєприпасів тоді, коли усвідомив неможливість і надалі безперешкодно їх зберігати, оскільки вони неминуче будуть виявлені під час слідчої дії, то в такому разі він має нести кримінальну відповідальність за придбання та зберігання вогнепальної зброї і бойових припасів без передбаченого законом

¹⁹ Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24.03.2022 № 2150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#Text>

²⁰ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.10.2023 року у справі № 756/15397/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292175>

дозволу (ч. 1 ст. 263 КК України). Видача зброї та боєприпасів за таких умов не містить підстав для застосування ч. 3 ст. 263 КК України, яка передбачає, що особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 263 КК України²¹.

Тісно пов'язаний з цим заходом наступний – проведення органами та підрозділами Національної поліції акцій добровільної здачі зброї. Даний захід є традиційний в діяльності, як української поліції, так і поліції зарубіжних держав.

Наприклад, поліція острова Мен запроваджує програму «Здача», яка має на меті заохочувати громадян здавати будь-яку неліцензійну або небажану вогнепальну зброю, боєприпаси чи будь-яку іншу зброю до поліцейської дільниці (незаконне зберігання зброї та боєприпасів; імітація вогнепальної та пневматичної зброї, арбалети; будь-яка небажана легальна вогнепальна зброя чи боєприпаси; будь-яка інша форма зброї, яка вважатиметься незаконною (приклади – кастети, електрошокові пристрої, ножі, мечі, мачете, отруйні гази/балончики тощо)²². Поліція Тасманії також заохочує всіх, хто має незаконну або небажану вогнепальну зброю, здати її під час майбутньої амністії мобільної вогнепальної зброї, яка проводиться по всьому штату²³.

Управління поліції Монако так само проводить акції зі здачі зброї у спрощеному порядку. Зброя, яка знаходиться в незаконному володінні в країні, іноді набувається в результаті спадкування або просто знаходить і зберігає; найчастіше без знання законності володіння цією зброєю. Ця зброя, яка часто зберігається без особливої обережності або навіть забувається, створює ризик побутових нещасних випадків (зокрема за участю дітей) і, якщо її викрадуть під час крадіжки, може бути використана в злочинних мережах. Така операція дозволяє сумлінним власникам такої зброї легко її утилізувати²⁴.

Уряд Співдружності Домініки також запроваджує амністію щодо вогнепальної зброї та боєприпасів яка має на меті заохочувати осіб, які

²¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.10.2023 року у справі № 756/15397/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292175>

²² Firearms and Weapons Surrender. URL: <https://www.iompolice.im/report-it/firearms-and-weapons-surrender/>

²³ Police encourage people to surrender firearms at mobile amnesty across state. URL: <https://www.police.tas.gov.au/news-events/media-releases/police-encourage-people-to-surrender-firearms-at-mobile-amnesty-across-state/>

²⁴ National simplified weapons surrender scheme – 25/03/2024 to 05/04/2024 / News / Security / Policy & Practice / Portail du Gouvernement – Monaco. URL: <https://en.gouv.mc/Policy-Practice/Security/News/National-simplified-weapons-surrender-scheme-25-03-2024-to-05-04-2024>

володіють незаконною зброєю чи боєприпасами, здавати їх, не побоюючись юридичних наслідків. Такі заходи спрямовані на тих, хто знає, що вони володіють незаконною зброєю чи боєприпасами, і тих, хто, можливо, є невинним зберігачем зброї чи боєприпасів і, можливо, навіть не впевнений щодо її правового статусу, але надто наляканий, щоб щось з цим зробити. Тобто ініціатива має державний масштаб та вважається більш ефективним методом боротьби зі злочинами з використанням вогнепальною зброєю, ніж інші²⁵.

Крім того, держави, на території яких відбуваються збройні конфлікти, також долучаються до подібної ініціативи. Наприклад, Сербська влада оголосила місячну амністію для громадян, які можуть здати незарєстровану зброю або отримати тюремне ув'язнення в рамках боротьби зі зброєю після двох масових розстрілів у травні 2023 року, в результаті яких загинуло 17 людей, багато з яких діти²⁶. Уряди африканських держав теж заохочують здачу нелегальної зброї. Так, з 2017 року була заснована ініціатива «Місяць амністії в Африці» з метою заохочення людей здавати нелегальну зброю та створити умови для розвитку в найбідніших країнах. У 2020 році вже сім африканських країн експериментували з цією ініціативою, яка продовжується і тепер, оскільки більшість нелегальних носіїв зброї, які є цивільними, все ще не бажають здавати свою зброю через незнання або страх²⁷.

Відповідно до планів робіт Національної поліції на території обслуговування регулярно проводяться акції добровільної здачі вогнепальної нарізної, гладкоствольної, газової, холодної зброї, пристроїв для відстрілу гумових куль, боєприпасів, вибухових матеріалів. Під час проведення таких заходів територіальні підрозділи поліції приймають від організацій, громадян зброю, боєприпаси, вибухові речовини, які зберігались без відповідних на це дозволів. Особи, які добровільно здали в підрозділи поліції незаконно збережену зброю, боєприпаси, вибухові речовини під кримінальну відповідальність не підпадають. Крім цього, даним громадянам може виплачуватися грошова компенсація відповідно до розцінок, прийнятих громадою.

²⁵ Government announces one month gun amnesty to surrender illegal firearms and ammunition. URL: <https://dominicanewsonline.com/news/homepage/news/government-announces-one-month-gun-amnesty-to-surrender-illegal-firearms-and-ammunition/>

²⁶ Serbian gun amnesty collects 13,500 weapons, including rocket launchers. URL: <https://www.euronews.com/2023/05/14/serbian-gun-amnesty-collects-13500-weapons-including-rocket-launchers>

²⁷ African Governments Encourage Surrender of Illegal Weapons. URL: https://www.voanews.com/a/africa_african-governments-encourage-surrender-illegal-weapons/6197368.html

Відповідно, грошове заохочення громадян до здачі вогнепальної зброї відбувається паралельно із запроваджуваними заходами. На загальнодержавному рівні виплата грошової компенсації не встановлена, однак, на наш погляд, такі нормативно-встановлені компенсації спростили б процедуру та більше спонукали громадян до вчинення вказаних дій. Водночас, з метою зменшення негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та зниження бойового потенціалу ворога, запровадження стимулюючих заходів для припинення воєнних (бойових) дій у квітні 2022 році Верховна Рада України встановила на законодавчому рівні розміри винагороди військовослужбовцям збройних сил, інших силових структур Російської Федерації за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора²⁸. Тобто законодавство України неоднозначне у даному питанні, а нормативно встановлені розміри винагороди для громадян України не набули дотепер загальнодержавного характеру, а передані для вирішення місцевим громадам.

За кордом також існує практика компенсації особам, які добровільно здали вогнепальну зброю, за рішенням місцевих органів поліції. Наприклад, Департамент поліції Нью-Йорка (США) успішно реалізує програму «Готівка за зброю, яка є частиною поточних зусиль із заохочення громадян, які мають зброю, здавати її анонімно»²⁹.

Так само дискусійним та невирішеним на нормативному рівні в Україні залишається питання заохочення повідомлень про наявність незаконної вогнепальної зброї в іншій особі. Реалізація механізму реалізації даного заходу сприятиме, на нашу думку, роззброєнню держави, особливо в повоєнний період, однак вивчення сучасної практики застосовування його в світі не видається можливим.

Продовжуючи тему порядку добровільної здачі вогнепальної зброї в Україні, варто наголосити, що громадяни, які зберігали або знайшли вогнепальну зброю боеприпаси, вибухові речовини звертаються в територіальні підрозділи поліції з заявою про добровільну здачу вищевказаних предметів. Після добровільної здачі вогнепальної зброї, громадянин отримує квитанцію про її прийом поліцією, підписану посадовою особою і скріпленою печаткою. У термін 15 діб вогнепальна зброя буде перевірена по облікам Національної поліції на причетність скоєння злочинів або її приналежність, перевірено технічний стан.

²⁸ Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора: Закон України від 01.04.2022 № 2172-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#Text>

²⁹ Cash for Guns program. URL: <https://portal.311.nyc.gov/article/?kanumber=KA-01306>

У разі відсутності в національній поліції даних, громадянам, які добровільно здали зброю, боєприпаси, вибухові речовини, буде направлено повідомлення про явку в територіальні відділення поліції для отримання грошової компенсації. При собі обов'язково потрібно мати паспорт і квитанцію від підрозділу Національної поліції про добровільно здані вищеперераховані предмети.

Зброя, яка підлягає реєстрації в поліції (мисливська нарізна, гладкоствольна, газова, пристрої для відстрілу гумових куль) після перевірки та відсутності даних про причетність до злочинів може бути зареєстрована на громадянина України відповідно до чинного законодавства. Для чого необхідно звернутись з заявою в територіальні відділення поліції та мати при собі необхідні документи (паспорт, медичні довідки, фото та інші).

Традиційно надається строк у місяць для реалізації таких заходів, як в Україні, так і за кордоном. Ми підтримуємо вказані ініціативи на території України, адже результативність застосування вказаних заходів підтверджена досвідом Національної поліції України та поліції зарубіжних держав, у тому числі тих, які перебувають стані війни.

Не менш важливою є роз'яснювальна робота про неприпустимість зберігання незареєстрованої вогнепальної зброї, відповідальність за такі дії, можливість звільнення від відповідальності у разі добровільної здачі зброї. Інформаційна політика, правова культура є невід'ємними складовими стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї. Миронюк С. також наголошує на необхідності здійснення інформаційної роботи, пов'язаної з обізнаністю громадян щодо правил, умов та порядку застосування та використання такої зброї; забезпечення навчання майбутніх власників цієї зброї правил її зберігання, перевезення, застосування та використання з відповідною видачою дозвільних документів та підвищення їх майстерності³⁰.

Існує думка про те, що за будь-яких умов стимулювання здачі зброї все одно десятки тисяч одиниць залишаться на руках. Щоб унеможливити тіньовий обіг цієї зброї точаться дискусії в світі з приводу запровадження механізмів її легалізації. Збройний конфлікт на території України активізував дискусію щодо надання цивільним особам права на вільне володіння вогнепальною зброєю.

Повномасштабне вторгнення РФ розпалює дискусію щодо надання цивільним особам права на вільне володіння вогнепальною зброєю. Ця тенденція зрозуміла з огляду на те, що під час збройного конфлікту

³⁰ Миронюк С.А., Кобрусєва Є.А. Перспективи запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні та нові виклики для поліції у цій сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 344-347. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/80>

потреба в самозахисті стає особливо гострою. Водночас тема легалізації зброї обговорюється з часів проголошення незалежності. Спробою врегулювати питання обігу України є низка законопроектів, зокрема «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї»³¹, «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю»³², «Про право на цивільну вогнепальну зброю»³³ та інші. Однак проблема залишається невирішеною. Незважаючи на вибір проєвропейського напрямку, Україна наразі чи не єдина країна в Європі, яка немає спеціального Закону про зброю. Уникнення правового регулювання даного питання створює потенційну загрозу збільшення кількості нелегальної зброї серед населення. Відповідно розглянемо практику реалізації правових норм в окремих державах Європи³⁴.

Актуальним для України є досвід Хорватії, яка у на початку XXI століття стикнулася із значною проблемою контрабанди вогнепальної зброї через військові конфлікти в регіоні. Закон Хорватії «Про зброю» посилює правила володіння та носіння вогнепальної зброї у відповідь на зростання злочинності, пов'язаної зі зброєю. Цей закон має на меті покращити публічну безпеку шляхом обмеження доступу до вогнепальної зброї для осіб з історією насильства або психічних захворювань³⁵. Порушення хорватських законів про зброю може призвести до великих штрафів, ув'язнення та конфіскації вогнепальної зброї. Вкрай важливо дотримуватися законів країни, щоб уникнути серйозних наслідків. Уряд Хорватії запроваджував, як радикальні заходи щодо повної заборони обігу зброї в державі (2007), так і більш лояльні, як от впровадження програми амністії, спрямованої на боротьбу з високим рівнем незаконного володіння вогнепальною зброєю серед цивільного населення.

Досвід Естонії навпаки є достатньо ліберальним щодо правил приватного володіння зброєю, адже законодавство, хоча і відповідає вимогам Європейського Союзу, однак спрямоване на переважне

³¹ Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї: проект Закону України від 06.11.2020 № 4335. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363.

³² Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю: проект Закону України від 13.07.2021 № 5708-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481

³³ Про право на цивільну вогнепальну зброю: проект Закону України від 25.06.2021 № 5708. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>

³⁴ Legalisation of firearms: international experience. URL: <https://parlament.org.ua/en/2023/03/21/strong-legalisation-of-firearms-international-experience-strong/>

³⁵ Weapons Law. URL: <https://www.seesac.org/f/img/File/Res/National-Arms-Laws/Croatia-92.pdf>

застосування превентивних заходів, які гарантують безпеку цивільного населення при поводженні зі зброєю – встановлено вимоги до її зберігання, запроваджено жорсткі перевірки навичок, діє обов'язковий облік зброї³⁶.

Радикальним, на наш погляд, є позиція Чехії, згідно законодавства якої дозволено самозахист із застосуванням зброї, відповідно конституційно закріплено право захищати своє життя або життя іншої людини, навіть із застосуванням зброї, гарантується на умовах, встановлених законом³⁷. Водночас, факт права мати зброю для самозахисту не тотожний необмеженій можливості її використання; використовувати зброю дозволено лише у разі крайньої необхідності.

Право громадянам носити зброю також надано в Швейцарії, згідно законодавства якої особа навіть може відкрито носити зброю за наявності на це відповідного дозволу³⁸. Відповідні дозволи на володіння, носіння, застосування зброї надають органи поліції, які вивчають особу, її біографію, здійснюють огляд зброї, вивчають підстави для надання дозволу, тощо.

Отже, можемо зробити висновок про те, що єдиного підходу до вироблення правових засад обігу вогнепальної зброї немає навіть у Європейському Союзі. Однак необхідність належного правового регулювання обігу зброї в цілому є обов'язковим для ефективної реалізації державної стратегії легалізації вогнепальної зброї. Саме легалізацію вогнепальної зброї в Україні вважаємо одним із заходів сприяння стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї. Зауважимо, що ми не поодинокі у своїй позиції. Санакоєв Д. також акцентує на важливості впровадження нормативно-правового регулювання обігу цивільної зброї, яке встановить баланс між обмеженнями використання зброї цивільними та можливістю законного володіння зброєю³⁹.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можемо говорити про комплекс заходів Національної поліції України щодо стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї: звільнення від кримінальної

³⁶ Weapons Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504122014001/consolide>

³⁷ Charter of Fundamental Rights and Freedoms. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf

³⁸ Weapons law in Switzerland. URL: <https://www.ch.ch/en/safety-and-justice/owning-a-weapon-in-switzerland/#>

³⁹ Санакоєв Д. Нормативно-правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. Науковий вісник ДДУВС. 2023. Спеціальний випуск № 2. С. 224-230. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-224-230

відповідальності; проведення акцій добровільної здачі зброї; грошове заохочення здачі вогнепальної зброї; заохочення повідомлень про наявність незаконної вогнепальної зброї; роз'яснювальна робота про неприпустимість зберігання незареєстрованої вогнепальної зброї, відповідальність за такі дії, можливість звільнення від відповідальності у разі добровільної здачі зброї; легалізація цивільної зброї. Особливої уваги заслуговує необхідність впорядкування обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України. Відповідно, пропонуємо поділити заходи, які може реалізовувати Національна поліція України щодо стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї на такі види: нормативні, інформативні, матеріальні. Дані заходи не є сталими, вони можуть розвиватися, трансформуватися відповідно до тієї оперативної обстановки, яка відбувається державі. Ефективність запропонованих заходів щодо стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї обумовлена умовами сьогодення, практикою їх реалізації в Україні та інших зарубіжних державах.

Застосовувані на даному етапі розвитку українського суспільства Національною поліцією інструменти стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї вважаємо недостатніми, такими, що потребують нормативно-правової регламентації та реалізації на практиці, у тому числі з урахуванням євроінтеграційних прагнень України. Дана думка підкріплена статистичною інформацією щодо задокументованих кримінальних правопорушень.

Наприкінці дослідження, здійснивши аналіз положень нормативно-правових актів різних видів, літературних джерел, дослідивши думки науковців, що в своїх роботах торкалися проблематики стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї, можемо констатувати, що мета дослідження досягнута.

Основними напрямками для подальших досліджень в тематиці стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї є розробка нових та удосконалення вже існуючих інструментів такої діяльності Національної поліції з урахуванням міжнародних стандартів та досвіду зарубіжних держав. Заслуговує на увагу науковців також вивчення досвіду органів та підрозділів Національної поліції на прифронтових територіях, а також надання конкретних практичних рекомендацій з урахуванням тих проблем, з якими вони стикаються. Крім того, варто наголосити на необхідності напрацювань науковців у напрямку реформування українського законодавства.

АНОТАЦІЯ

Проблематика дослідження полягає у існуванні нагальної потреби у стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї в Україні, обсяг якої

під час збройного конфлікту на території України збільшився, а наслідки цього будуть відчутні не один рік після його завершення. В роботі акцентована увага на двох напрямках стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї в Україні: врегулювання обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України, та заходах стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї. Запропонований алгоритм дій поліцейських під час виявлення вогнепальної зброї, яка зареєстрована окупованій території. Висловлена думка про необхідність закріплення такого алгоритму у відомчих нормах права з метою надання йому статусу обов'язковості. Окремо запропоновані та проаналізовані заходи Національної поліції України щодо стимулювання та заохочення населення до здачі вогнепальної зброї. Акцентована увага на тому, що виділені заходи не є сталими, вони можуть розвиватися, трансформуватися відповідно до тієї оперативної обстановки, яка відбувається державі. Зроблено висновок про те, що застосовувані на даному етапі розвитку українського суспільства Національною поліцією інструменти стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї є недостатніми, такими, що потребують нормативно-правової регламентації та реалізації на практиці, у тому числі з урахуванням євроінтеграційних прагнень України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт Національної поліції України за 2021 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/Zvit_NPU_2021_.pdf
2. Звіт Національної поліції України за 2022 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/%20D0%9D%D0%9F%D0%A3%20D0%B7%D0%B0%202022%20D1%80%D1%96%D0%BA_.pdf
3. Звіт Національної поліції України за 2023 рік. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_NPU_2023.pdf
4. Шумейко Т.А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. Реферат дис. ... доктора юридичних наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 36с.
5. Санакоєв Д. Нормативно-правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. Спеціальний випуск № 2. С. 224-230. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-6-224-230

6. Чепіжко А.А. Адміністративні послуги МВС у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи. дис. ... докт. філософії. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2023. 304 с.

7. Войцеховський Б.О. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, та запобігання їм: дис. ... докт. філософії. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2024. 225 с.

8. Джафарова О. В., Дунаєва Т. Є. Запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). С. 848-857. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-848-857](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-848-857)

9. Про продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв та вибухових матеріалів під час дії воєнного стану в Україні: наказ МВС України від 18.03.2022 № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0345-22#Text>

10. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.98 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

12. Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24.03.2022 № 2150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#Text>

13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

14. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

15. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11.10.2023 року у справі № 756/15397/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292175>

16. Firearms and Weapons Surrender. URL: <https://www.iompolice.im/report-it/firearms-and-weapons-surrender/>

17. Police encourage people to surrender firearms at mobile amnesty across state. URL: <https://www.police.tas.gov.au/news-events/media-releases/police-encourage-people-to-surrender-firearms-at-mobile-amnesty-across-state/>

18. National simplified weapons surrender scheme – 25/03/2024 to 05/04/2024 / News / Security / Policy & Practice / Portail du Gouvernement – Monaco. URL: <https://en.gouv.mc/Policy-Practice/Security/News/ National-simplified-weapons-surrender-scheme-25-03-2024-to-05-04-2024>

19. Government announces one month gun amnesty to surrender illegal firearms and ammunition. URL: <https://dominicanewsonline.com/news/homepage/news/government-announces-one-month-gun-amnesty-to-surrender-illegal-firearms-and-ammunition/>

20. Serbian gun amnesty collects 13,500 weapons, including rocket launchers. URL: <https://www.euronews.com/2023/05/14/serbian-gun-amnesty-collects-13500-weapons-including-rocket-launchers>

21. African Governments Encourage Surrender of Illegal Weapons. URL: https://www.voanews.com/a/africa_african-governments-encourage-surrender-illegal-weapons/6197368.html

22. Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора: Закон України від 01.04.2022 № 2172-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#Text>

23. Cash for Guns program. URL: <https://portal.311.nyc.gov/article/?kanumber=KA-01306>

24. Миронюк С.А., Кобрусєва Є.А. Перспективи запровадження обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні та нові виклики для поліції у цій сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 344-347. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/80>

25. Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї: проєкт Закону України від 06.11.2020 № 4335. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70363.

26. Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю: проєкт Закону України від 13.07.2021 № 5708-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72481

27. Про право на цивільну вогнепальну зброю: проєкт Закону України від 25.06.2021 № 5708. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>

28. Legalisation of firearms: international experience. URL: <https://parlament.org.ua/en/2023/03/21/strong-legalisation-of-firearms-international-experience-strong/>

29. Weapons Law. URL: <https://www.seesac.org/f/img/File/Res/National-Arms-Laws/Croatia-92.pdf>

30. Weapons Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504122014001/consolide>

31. Charter of Fundamental Rights and Freedoms. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf

32. Weapons law in Switzerland. URL: <https://www.ch.ch/en/safety-and-justice/owning-a-weapon-in-switzerland/#>

Information about the author:

Drok Iryna Serhiivna,

Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), associate professor,
Senior Research Officer of the educational and scientific laboratory for the
study of problems of preventive activity
Dnipro State University of Internal Affairs
26, Nauka avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9722-2376>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Кобзар О. Ф., Романов М. Ю.

ВСТУП

Євроінтеграційні процеси в Україні ставлять перед нашою державою обов'язок щодо гарантування повноцінного функціонування інститутів, основним завданням яких є забезпечення верховенства права, дотримання та захист основних прав і свобод людини і громадянина, а події, що відбуваються останнім часом у нашій державі, надзвичайно актуалізують пошуки та запровадження нових підходів щодо здійснення правоохоронної діяльності в Україні. Що ж до правоохоронних органів, то вітчизняному законодавству притаманна невизначеність їх системи та функціонального призначення. Така ситуація не сприяє ні подальшому зміцненню реформування, ні узгодженій їх діяльності, насамперед у сфері дотримання прав людини та забезпечення публічного порядку, а сучасна українська державність постала перед непростим вибором інструментів утвердження прав і свобод людини і громадянина, зокрема й у воєнний час, що своєю чергою відображається на можливості і спроможності держави забезпечити безпеку власних громадян, у тому числі й у районах проведення активних бойових дій.

Сфера правоохоронної діяльності постійно перебуває у стані динамічної трансформації та удосконалення і певною мірою відображає напрями реалізації правової політики держави. Незважаючи на зміни, система правоохоронних органів залишається недостатньо ефективною та закритою від суспільства. Україна обрала свій шлях формування правопорядку, необхідність зміни якого обумовлюється інтересами держави та суспільства. Розуміння проблеми регулювання та забезпечення правоохоронної діяльності обумовлює розробку нової, якісної й ефективної стратегії організації та діяльності правоохоронних органів. Однак функціонування держави в умовах відсічі збройної агресії та правового режиму воєнного стану якщо і не унеможливилює, то відтерміновує або ускладнює розв'язання цієї проблеми.

1. Правоохоронна діяльність: поняття та зміст

Державно-правова організація та регулювання суспільного життя становлять предмет дослідження розробки теоретико-прикладних проблем, пов'язаних з визначенням місця та ролі державно-правових інститутів у розвитку сучасного суспільства. При цьому, однією із важливих сфер дослідження є визначення засобів досягнення законності та правопорядку відповідно до положень міжнародно-правових документів, що забезпечує нормальне функціонування як окремої держави, так і світового співтовариства в цілому. Це пов'язане з тим, що втілення принципів законності, верховенства права впливає на правопорядок в суспільстві, який виступає фундаментом та невід'ємною частиною сучасної демократичної, правової держави. Головним засобом реалізації вказаних правових явищ є правоохоронна діяльність, яку здійснює низка спеціальних державних органів влади¹.

Правоохоронна діяльність є тим основним напрямком державної діяльності, який направлений на зменшення або ліквідацію правопорушень у сфері реалізації громадянами свої законних прав, свобод та інтересів, а також інтересів суспільства і держави загалом, при цьому забезпечуючи стабільність і надійність державного ладу та розвиток суспільства зокрема. Адже саме за допомогою правоохоронної діяльності як певної системи інституцій та засобів можливо надати суспільним відносинам ознак розвитку, динаміки, стабільності та послідовності².

Враховуючи таку роль у правовому регулюванні та загальне значення правоохоронної діяльності в ефективному функціонуванні держави, особливо актуальним видається дослідження сутності та процесу реалізації даного правового явища на сучасному етапі української державної дійсності в умовах сьогорнішніх соціально-політичних перетворень.

Саме поняття правоохоронної діяльності набуло свого значного поширення в різних галузях наукового пізнання, зокрема, політології, соціології та юриспруденції. Однак, остаточного свого формулювання та дослідження воно не набуло, незважаючи на те, що законодавчо питання організаційно-правового функціонування правоохоронних органів достатньо регламентоване. В результаті цього в юридичній літературі відсутній чіткий перелік ознак правоохоронної діяльності, не конкретизована відмінність між загальною правоохоронною

¹ Ведерніков Ю. А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ю. А. Ведерніков, А. М. Кучук. К. : Знання України, 2009. С. 4.

² Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки.* 2012. № 93. – С. 69–72.

діяльністю та спеціальною, відбувається ототожнення правоохоронної діяльності з іншими видами державновладної діяльності (наприклад, судовою), що, в свою чергу, негативно впливає на правове регулювання правоохоронної сфери, адже досліджуваний вид діяльності держави займає центральне місце в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина, публічного порядку та безпеки, а також виступає об'єктом постійної уваги зі сторони не тільки компетентних органів державної влади, а й суспільства. Це пов'язано з тим, що правоохоронна діяльність є багатогранною та включає різні аспекти соціального регулювання, зокрема, прийняття рішень, виконання певних дій та їх правові наслідки³. Беручи до уваги таку різноплановість правоохоронної діяльності та дискусійність її змісту, в сучасній юридичній науці сформувався достатньо великий обсяг цікавих підходів щодо визначення того, що саме являє собою правоохоронна діяльність^{4,5,6,7,8,9}.

На підставі проаналізованих підходів щодо визначення правоохоронної діяльності слід зазначити, що правоохоронна діяльність одна з важливих форм діяльності держави, що реалізується через уповноважені нею органи державної влади. Досліджувана діяльність, насамперед, направлена на збереження законності у суспільстві, додержання правопорядку та захист конституційних прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в Україні. Правоохоронна діяльність являє собою зумовлений потребами людини особливий вид соціальної діяльності, яка визначена нормами права та об'єктивною необхідністю впливу на суспільні відносини. Вона знаходить своє

³ Ільченко О.В. Визначення системи державних правоохоронних органів України та їх місце в системі органів державної влади / О. В. Ільченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/22651/5/11iovodv.pdf>.

⁴ Кравчук К. Г. Правоохоронна діяльність: проблема загальнотеоретичного визначення / К. Г. Кравчук // LEGALACTIVITY. 2012 [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://cutt.ly/ITzFFus>

⁵ Бистрик Г. Правоохоронна діяльність у контексті вдосконалення правових форм діяльності держави. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 20–27.

⁶ Ведерніков Ю. А. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровськ. юрид. ін-ту МВС України*. 2001. № 3. С. 102–111.

⁷ Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. М. Кучук. К., 2007. С.12.

⁸ Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. Г. Фатхутдінов. К., 2006. С.9.

⁹ Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. М. Дубінчак. К., 2010. С. 15.

практичне втілення в процесі функціонування правоохоронних органів, які повинні попереджувати, запобігати правопорушенням і застосовувати державний примус або громадський вплив на осіб, які порушили встановлений законом порядок в суспільстві.

Окрім того, узагальнюючи вказані вище підходи щодо розуміння правоохоронної діяльності, можна визначити її об'єкти як один з елементів її змісту. Відповідно, об'єктами правоохоронної діяльності в сучасній державі виступають: невід'ємні (природні) права і свободи людини та права людини у позитивістському розумінні (суб'єктивне право і законні інтереси); основи конституційного ладу, в тому числі основи суспільного і державного ладу, визначені конституційними нормами, та основи місцевого самоврядування; Зрежим законності у суспільстві; правопорядок як стан суспільних відносин; питання безпеки особи, суспільства і держави; стан правосвідомості і правової культури в суспільстві¹⁰. Як вже зазначалось раніше, правоохоронна діяльність є багатоманітною та проявляється через різні напрямки функціонування вповноважених на те органів державної влади, що мають відповідну компетенцію. Тому, підтримуючи думку науковців, які вважають, що до системи правоохоронної діяльності окрім суб'єктів та об'єктів слід включати ще й напрямки її здійснення. При цьому, слід звернути увагу на те, що напрямки реалізації правоохоронної діяльності комплексно містять у собі завдання, функції її суб'єктів, а також форми, засоби та методи її практичної реалізації¹¹.

Так, до основних напрямків правоохоронної діяльності відносять: попередження правопорушень, виявлення правопорушень, припинення правопорушень, розкриття правопорушень, розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності правопорушників, виконання заходів юридичної відповідальності. У правоохоронній діяльності за функціональним критерієм виділяються попереджувальний, охоронний (захисний), регулятивний і контрольно-наглядовий напрямки.

В свою чергу, правоохоронна діяльність за суб'єктно-об'єктним критерієм складається з таких напрямків: попередження правопорушення, охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності, оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність, контрольно-наглядова діяльність, досудове розслідування в кримінальних провадженнях та адміністративне провадження, правосуддя, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів,

¹⁰ Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Й. І. Горінецький. – К., 2005. – С. 8.

¹¹ Там же.

постанов органів розслідування і прокурорів, надання правової допомоги¹².

Сутність правоохоронної діяльності також визначається її метою, яка полягає в охороні прав і свобод людини та громадянина, публічного порядку та безпеки, відновленні та забезпеченні правопорядку. Ця мета досягається при реалізації завдань і функцій, що покладаються суспільством і державою на відповідні суб'єкти. А особливого значення досягнення мети правоохоронної діяльності набуває в умовах повномаштабної збройної агресії росії проти України.

До основних завдань правоохоронної діяльності слід віднести наступні: профілактика, попередження, запобігання, виявлення та розслідування правопорушень; здійснення оперативно-розшукової діяльності; здійснення заходів із забезпечення процесуальної діяльності; забезпечення відновлення порушених і дотримання прав і свобод людини; нагляд за процесом правозастосування; виконання рішень, передбачених законом; відновлення та забезпечення правопорядку на деокупованих територіях; забезпечення правових режимів, і режиму воєнного стану зокрема.

Слід погодитись із Дубінчаком В. М., який зазначав, що сутність правоохоронної діяльності також проявляється через сукупність притаманних їй характеристик, а саме: наявність систематичної роботи по охороні правопорядку, що здійснюється у певних формах та видах, що є нормативно визначеними та регламентованими (гносеологічна сутність); здійснення роботи по охороні інтересів певної частини суспільства (соціального класу) за допомогою різноманітних, у тому числі і силових, засобів (класова сутність); реалізація заходів із забезпечення національного розвитку, національної єдності та охорони національних інтересів і самобутності пануючого національного соціуму (національна сутність); втілення засобів гарантування рівних можливостей суб'єктів права та охорони загальнолюдських цінностей (загальносоціальна сутність)¹³.

Таким чином, узагальнюючи підходи до визначення *правоохоронної діяльності*, можна сказати, вона являє собою зумовлений потребами людини особливий вид соціальної діяльності держави, що встановлена нормативно-правовими актами, визначена

¹² Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння *Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки.* 2012. № 93. С. 69–72.

¹³ Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. М. Дубінчак. К., 2010. С. 15.

об'єктивною необхідністю впливу на суспільні відносини та знаходить своє практичне втілення в процесі функціонування правоохоронних органів, які повинні попереджувати, запобігати правопорушенням і застосовувати державний примус або громадський вплив на осіб, які порушили встановлений законом порядок в суспільстві¹⁴.

2. Особливості реалізації повноважень правоохоронними органами в умовах дії правового режиму воєнного стану

На сучасному етапі становлення правової системи українського суспільства актуалізуються проблеми, пов'язані з забезпеченням реалізації правоохоронними органами своїх повноважень. Адже оскільки саме це питання в умовах функціонування правового режиму воєнного стану в Україні та триваючої збройної агресії росії проти територіальної цілісності та державного суверенітету України є пріоритетним.

На всіх етапах становлення інституції прав і свобод людини та громадянина важливим є чітке визначення пріоритетів і утвердження розуміння того, що вказані елементи правового статусу людини і громадянина закріплюються в тому числі в інституційний спосіб і підтверджуються ефективною діяльністю державних механізмів і органів влади, що створюють належні умови реалізації прав і свобод людини і громадянина безперешкодно та на благо суспільства й окремих його членів.

Держава, своєю чергою, як соціальна та правова інституція володіє певною сукупністю правових характеристик, що сприяють її практичному існуванню, можливості втілення тих чи інших характерних рис у буття суспільства та створення таких обставин правореалізації, що уможливають перспективу утвердження демократії, інституту прав і свобод людини і громадянина та інших аспектів цивілізованого суспільства¹⁵.

Забезпечення реалізації правоохоронними органами своїх повноважень, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, є надзвичайно важливим не лише в контексті локального забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина на території та за межами України, а й у контексті дотримання сталої

¹⁴ Кобзар О.Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз / *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2017. С. 14.

¹⁵ Drozd, O., Kobzar, O., Romanov, M., Hryhorii, D., & Pohoretskyi, M. (2022). Aspects of implementation of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law in Ukraine: Aspectos de la implementación de la función de aplicación de la ley del Estado bajo las condiciones del régimen legal de la ley marcial en Ucrania. *Cuestiones Políticas*, 40(75), P. 574.

демократичної політики та принципів правової державності, що є основоположними, навіть в умовах активних бойових дій¹⁶.

Правоохоронна діяльність, організація якої покладається на державу як центральний інститут у правовідносинах суспільства, передбачає застосування сили і примусу, які власне є формами (інструменти) державного правоохоронного механізму, які можуть бути реалізовані тільки владою.

Оскільки органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти виключно в межах та порядку, передбачених законодавством України, зокрема примус і сила (як форми забезпечення виконання правоохоронної функції держави) має бути чітко регламентовані в окреслених межах і відповідають принципам законності і співрозмірності заподіяної шкоди та відверненого правопорушення; крім того, таку діяльність не може здійснювати будь-хто, а лише уповноважені суб'єкти.

Отже, це самостійний і пріоритетний напрямок державної політики, яка здійснюється за допомогою правових засобів для досягнення певного соціального ефекту, наприклад охорона права в цілому, захист прав, свобод та законних інтересів особи, зміцнення законності та правопорядку та водночас виступає як правова форма досягнення інших цілей суспільства і країни.

Агресія РФ проти України, перш за все суттєво негативно вплинула на дотримання прав і свобод кожної людини та громадянина, що проживають не лише на території України, а й усього світу, оскільки спровокована товарна криза, неможливість підтримання Україною зернового товарообороту, звичний рівень міграції населення світу, туристичні маршрути та інші цивілізовані аспекти функціонування суспільства опинились під загрозою. Перш за все, крізь призму людиноцентризму, під загрозою опинились права і свободи людини і громадянина, кожного індивідуально, оскільки жорстокі звірства російських загарбників, що незаконно розпочали бойові дії на території мирної України суттєво негативно (а подекуди руйнівно) впливають на дотримання інститутів прав і свобод людини загалом, можливість забезпечення державою соціальних й індивідуальних благ.

Водночас законодавство більшості країн світу містить вказівку на спеціальну правову конструкцію, яка б надавала додаткові права публічній адміністрації у випадках, коли держава стикається з непередбачуваними ситуаціями, які унеможливають нормальне

¹⁶ Кобзар О.Ф., Романов М.Ю. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ № 2 2023 С. 79.

функціонування суспільства, подолання яких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів – так звані надзвичайні режими чи режими воєнного стану¹⁷.

Слід зауважити, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться по всій державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Відповідно, такий правовий режим відображається як на інституційну діяльність у контексті реалізації правоохоронними органами своїх повноважень, так і правове поле, що регулює правовідносини в суспільстві та встановлює міри можливої та необхідної (дозволеної) поведінки, оскільки суспільство в таких умовах перебуває не лише під впливом внутрішніх деструктивних факторів, а й затискається ззовні.

Реалізація правоохоронними органами своїх повноважень в умовах дії правового режиму воєнного стану має певні особливості, що полягають у потребі визначення сталих і співмірних пріоритетів захисту прав і свобод людини і громадянина як члена соціуму та індивіда, а також збереженні державного суверенітету та територіальної цілісності в масштабі держави.

З огляду на сутність правоохоронної функції держави, механізму та змісту правового режиму воєнного стану, його тісного взаємного взаємозв'язку з правоохороною, а також інших позицій і думок учених, основними аспектами напрямками реалізації правоохоронними органами своїх повноважень в умовах дії правового режиму воєнного стану, можуть бути такі як: участь у заходах пов'язаних із відсіччю збройної агресії росії проти України; відновлення та забезпечення правопорядку на деокупованих територіях; забезпечення попередження повторної окупації деокупованих територій; забезпечення відселення місцевих жителів з метою збереження людського життя; використання основних механізмів і

¹⁷ Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41 (2). С. 78.

суб'єктів правоохоронної діяльності для забезпечення дотримання непорушних і тих, що не можуть бути обмежені прав і свобод людини і громадянина як на території всієї держави так і, в першу чергу на деокупованих територіях; забезпечення реалізації державних програм і стратегій, що спрямовані на вдосконалення й підвищення рівня розуміння населенням потенційних і реальних загроз окупації їх місць постійного проживання; розробка та запровадження моделей захисту об'єктів критичної інфраструктури; забезпечення виконання загальнонаціональних стратегій, особливо тих які визначають функціонування складових сектору безпеки і оборони; забезпечення підготовки та реалізації населенням різних форм національного спротиву.

В контексті реалізації правоохоронними органами своїх повноважень, на нашу думку, слід розглянути підхід щодо формування окремої підсистеми права – права державної безпеки, як складової права національної безпеки. В даному випадку, право державної безпеки слід розглядати як міжгалузеве системне утворення, що має свої групи норм права, правові режими, методи, засоби та прийоми правового впливу, коло суб'єктів, внутрішньогалузеві звязки, джерела тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проаналізованих даних і позицій учених та дослідників, що продемонстровано в статті, доходимо висновку про необхідність звернути увагу на теоретико-прикладні і практико орієнтовані висновки, реалізація та подальше врахування в діяльності яких, на нашу думку, сприятиме до оптимізації функціонування цього механізму, а саме: реалізація правоохоронними органами своїх повноважень це такий порядок і спосіб організації функціонування органів державної влади в Україні, що сприяє становленню інституту прав і свобод людини і громадянина, утворенню нових форм і методів втілення в життя базових елементів правового статусу людини і громадянина, убезпечення від дискримінації окремих верств населення та створення паритетних умов право реалізації всіх членів суспільства; особливості реалізації правоохоронними органами своїх повноважень полягають в тому, що держава як соціально-правова інституція цілеспрямовано й безповоротно зобов'язана аналізувати та враховувати в подальшій правоохоронній діяльності ті деструктивні фактори, що слугували порушенню прав і свобод людини і громадянина в результаті широкомасштабного збройного вторгнення росії, а також, як його наслідку – уведення правового режиму воєнного стану; окремим питанням, на нашу думку є не лише інформаційно-аналітична й нормопроектувальна робота з раптово виниклими факторами й особливостями, а також і вдосконалення вже діючих (але, з об'єктивних

причин раніше не застосовуваних) механізмів і категорій, що запускають свою дію під час правового режиму воєнного стану.

Теоретико-правові підходи щодо організації діяльності правоохоронних органів постійно змінювались в ході еволюції суспільства. Слід відмітити, що форми, методи та засоби такої діяльності в першу чергу залежать від національних особливостей визначення основних завдань держави в той чи інший історичний період її розвитку, а також від правових режимів в яких функціонують відповідні державні інституції та суспільство в цілому.

Правоохоронна діяльність доповнює інші сфери державного впливу. Пріоритетним змістом правоохоронної діяльності є встановлення і контроль за додержанням правопорядку та вжиття превентивних заходів для зниження показників злочинності, а також вона направлена на задоволення потреб суспільства, які полягають у дотриманні законності та правовій охороні суспільних відносин. Однак, в силу спеціальних правових режимів (особливий період, воєнний стан) правоохоронна діяльність може бути спрямована на виконання інших, не притаманних їй, завдань. При цьому, такий вид державної діяльності повинен базуватись на фундаментальних принципах правої держави, а саме: принципах законності, гуманізму, верховенства права, забезпечення прав і свобод людини тощо.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження концептуальних положень здійснення правоохоронної діяльності у мовах дії правового режиму воєнного стану вбачається у необхідності визначення теоретико-методологічного, а також наукового обґрунтування реалізації нових підходів щодо поліпшення правоохоронної діяльності в Україні. Розділ присвячено теоретичному узагальненню та аналізу поняття та змісту правоохоронної діяльності. Визначено особливості реалізації повноважень правоохоронними органами у мовах дії правового режиму воєнного стану. Уточнюються сучасні підходи до здійснення правоохоронної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведерніков Ю. А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ю. А. Ведерніков, А. М. Кучук. К. : Знання України, 2009. 219 с.
2. Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки.* 2012. № 93. С. 69–72.

3. Ільченко О.В. Визначення системи державних правоохоронних органів України та їх місце в системі органів державної влади / О. В. Ільченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/thhmv> (дата звернення: 24.04.2024).

4. Кравчук К.Г. Правоохоронна діяльність: проблема загальнотеоретичного визначення / К. Г. Кравчук // *LEGALACTIVITY*. 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surl.li/thhln> (дата звернення: 22.04.2024).

5. Бистрик Г. Правоохоронна діяльність у контексті вдосконалення правових форм діяльності держави. *Юридична Україна*. 2010. № 2. С. 20–27.

6. Ведерніков Ю. А. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності / Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа, В. П. Карпунчев // *Науковий вісник Дніпропетровськ. юрид. ін-ту МВС України*. 2001. № 3. С. 102–111.

7. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. Г. Фатхутдінов. К., 2006. С. 9.

8. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. М. Дубінчак. К., 2010. 20 с.

9. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С. Ф. Денисюк. Д., 2010. 36 с.

10. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Й. І. Горінецький. К., 2005. 20 с.

11. Кобзар О.Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз / *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2017. С. 7-14.

12. Drozd, O., Kobzar, O., Romanov, M., Hryhorii, D., & Pohoretskyi, M. (2022). Aspects of implementation of the law enforcement function of the state under the legal regime of martial law in Ukraine: Aspectos de la implementación de la función de aplicación de la ley del Estado bajo las condiciones del régimen legal de la ley marcial en Ucrania. *Cuestiones Políticas*, 40(75), P. 569-580.

13. Кобзар О.Ф., Романов М.Ю. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ № 2 2023 С. 79-87.

14. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. Вип. 41 (2). С. 74–78.

15. Кобзар О.Ф. Особливості реалізації правоохоронної функції держави органами публічної влади в умовах дії правового режиму воєнного стану // *Публічна влада: проблеми реалізації повноважень в умовах воєнного стану та відбудовного періоду* : матеріали Міжнар. наук.практ. конф. (м. Київ, 22 лютого 2024 р.). Київ : Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, 2024. С. 199-203.

16. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України: монографія / М.Ю. Романов, О.Ф. Кобзар. – Кропивницький: Донецький державний університет внутрішніх справ; – Київ: 7БЦ, 2022. – 540 с.

Information about the authors:

Kobzar Oleksandr Fedorovich,

Doctor of law, Professor,

Head of the Faculty of State Security

Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine,

7, Oborony Kyieva St., Kiev, 03179, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-5422-235X>

Romanov Maksym Yuriiovich,

Ph.D. in law, Research Officer of the Research Laboratory on problems of prevention of criminal offenses of Faculty № 3

Donetsk State University of Internal Affairs

1, Velyka Perspektyvna St., Kropyvnytskyi, 25015, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2443-7744>

THE ESSENCE AND FEATURES OF THE POWERS OF THE NATIONAL POLICE REGARDING THE PRE- VENTION OF OFFENSES AGAINST PUBLIC ORDER AND SECURITY

Kononets V. P., Bohuslavsky M. G.

INTRODUCTION

Building a democratic state involves priority provision of legal rights, responsibilities and freedoms of an individual, protection of his honor and dignity, a sense of real improvement of public security. This task can be effectively performed only under the conditions of close cooperation of executive authorities, local self-government, law enforcement agencies and the public. According to Art. 3 of the Constitution of Ukraine is noted: «a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state»¹.

The full-scale invasion of the Russian Federation on February 24, 2022 created not only a new and real threat to the existence of our state as an independent country, the lives and health of citizens, but also forced all citizens, state bodies and institutions to rally around the Armed Forces of Ukraine, which are fiercely repelling the occupier, not allowing to destroy our state. The National Police of Ukraine, as one of the law enforcement agencies of the state, received a new difficult challenge – in addition to the performance of the tasks directly assigned to it, new tasks were added specifically to repel the military invasion of the Russian Federation, investigate war crimes, document the criminal actions of the Russian military, illegal armed formations acting on the Russian side, etc. Therefore, questions regarding the nature and powers of the National Police of Ukraine to prevent crimes against public order and security become a new important part of the tasks of the National Police at this very time.

¹ Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141) Редакція від 01.01.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

1. Preventive activities of the National Police to ensure public order

The central aspects in the establishment and maintenance of public order and security in society are ensuring the proper level of existence of society by means of high-quality protection of the rights and freedoms of citizens, as well as creating favorable conditions for the implementation of their duties. Failure to maintain the proper state of functioning of the specified categories within any country will provoke a real mess and have irreparable consequences, which are the origin of objective conditions that contribute to the impossibility of the existence and functioning of public society and, in fact, the state in general².

The state of public safety and order is the state of protection of the interests, rights and freedoms of a person and a citizen that are more important for society and the individual, the provision of which is a priority task of law enforcement agencies, security agencies, other state and non-state bodies, their officials and the public, who carry out a coordinated set of measures, and in some moments exercise powers to implement and protect national interests from the influence of threats³.

The National Police of Ukraine, in the implementation of preventive activities, occupies a special place among the subjects of prevention of administrative offenses in the field of public order and security, since preventive activities are one of its main functions. Therefore, the National Police, as an entity legally empowered, in accordance with Art. 23 3 of the Law of Ukraine "On the National Police" is endowed with not too interdisciplinary, but specific functions:

- 1) carries out preventive and prophylactic activities aimed at preventing the commission of offenses;
- 2) discovers the reasons and conditions that contribute to the commission of criminal and administrative offenses, takes measures within its competence to eliminate them;
- 3) takes measures to detect criminal and administrative offenses⁴.

² Шевяков М.О. Здійснення Національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». Запорізький національний університет. 2022. № 3. с. 187-191. С. 188.

³ Шевяков М.О. Здійснення Національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». Запорізький національний університет. 2022. № 3. с. 187-191. С. 188.

⁴ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

One of the priority areas of activity of the National Police of Ukraine is the prevention of offenses affecting public order and public safety. The importance and necessity of its implementation is fundamentally determined by the functions that are performed at the same time. In this connection, there is a need to study the system of preventive activities of the National Police.

At the current stage of the formation of the National Police in Ukraine, the problem of the functions of preventive activities is gaining particular relevance. The reason for this is the possibility of timely improvement of these functions, determination of directions for their development, which, in turn, will contribute to increasing the preventive role of this law enforcement body.

The preventive activities of the National Police are aimed at the implementation of certain law enforcement functions of the state, therefore, to determine their system, first of all, we will find out the meaning of the studied category. Thus, in the scientific literature, the functions of the state are defined as the main directions of the state's activity, which reveal its social essence and purpose in society. In turn, the functions of law are the main areas of influence of legal regulation on people and society⁵. The functions actually reflect the purpose played by this or that state body, for which it was formed; functions also mean specific areas of activity of these bodies.

A similar conclusion was reached by D.I. Borodin, having analyzed the provisions of the national legislation. The scientist noticed that in one case, the legislator proposes to understand the purpose of the state body, its role, its place in the structure of the state apparatus, and the range of problems for which it is responsible for solving. Otherwise, functions are understood as a certain range of actions to be performed by a state body⁶. This double meaning of the studied category leads to its unequal application in legislation or its replacement by other terms (for example, "tasks", "powers", etc.). In particular, in the Law of Ukraine "On the National Police", the legislator does not use the term "functions". Instead, the terms "tasks" (Article 2), "powers" are used (ст. ст. 23, 25)⁷. Moreover, the concept of "powers" refers to the areas of activity of the National Police and its officials.

S.G. Bratel distinguishes between the concepts of "preventive functions" and "preventive activity". According to the scientist, the preventive function consists in preventing offenses by identifying the causes that give rise to offenses, as well as the conditions that contribute to their commission, and

⁵ Словничок юридичних термінів. / уклад. В.П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с. С. 108.

⁶ Когут О.В. Категорія «публічна безпека та порядок» вітчизняний і зарубіжний досвід. URL: <http://jlsouk.donnu.edu.ua> (дата звернення: 02.09.2019)

⁷ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379

taking measures to eliminate them. Preventive activity, in turn, consists in systematically identifying and analyzing the causes and conditions of offenses, in particular, violations of the right to life, developing and taking measures to eliminate them⁸.

Preventive activities, according to S.M. Kavuna demands that, in the process of directly performing their functions, units of the National Police identify and demand the elimination of offenses, the causes and conditions of their occurrence, and take measures to prevent other offenses and crimes. According to the scientist, the goal of the preventive activity of police bodies is the timely prevention of offenses, the establishment of the causes and conditions of their occurrence⁹.

In 2006, a draft of the Law of Ukraine "On the Prevention of Offenses" was developed, which, although it needed some improvement, contained some progressive provisions. Crime prevention was recognized in this draft law as a field of activity.

One should agree with O.M. Makarenko, who notes that the central place in the system of crime prevention entities is occupied by the National Police. In the opinion of the scientist, a characteristic feature of their activity in the prevention of offenses is a complex nature, which is manifested in the following aspects.

First, the National Police bodies, unlike other subjects of preventive activity, influence a very wide range of prevention objects; occupy one of the central places in the system of crime prevention subjects, which is manifested in: close interaction with all subjects; in the provision of information about the state of the operational situation, about the discovered causes and conditions of offenses, about persons who need individual preventive influence, in the provision of methodical and practical assistance, in the implementation of preventive measures.

Secondly, the bodies of the National Police not only themselves identify and eliminate the causes and conditions of offenses, but also, in the cases and procedures established by law, put forward demands to other subjects regarding the performance of the functions assigned to them in the field of strengthening the law and order¹⁰.

⁸ Братель С.Г. Функції правоохоронної сфери / С.Г. Братель // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 63–66

⁹ Кавун С.М. До проблеми профілактичної (попереджувальної) роботи підрозділів кримінальної міліції / С.М. Кавун // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 180–184.

¹⁰ Макаренко О.М. Суб'єкти профілактики правопорушень / О.М. Макаренко // Право і безпека. – 2004. – № 33. – С. 68–70.

Yes, a direct appeal to the Law of Ukraine "On the National Police"¹¹ and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 28, 2015 No. 877 "On Approval of the Regulations on the National Police"¹² makes it possible to indicate that the police, in accordance with the tasks assigned to it, carries out preventive and prophylactic activities aimed at preventing the commission of offenses. In addition, the police, in order to protect human rights and freedoms, prevent threats to public safety and order or stop their violation, also apply police preventive measures and coercive measures within the limits of their competence.

In the course of crime prevention, the National Police of Ukraine implements relevant law enforcement functions. In this regard, we believe that the concepts of "preventive functions" and "functions of preventive activities" should also be distinguished. In particular, the preventive function is one of the types of law enforcement functions.

The main law enforcement functions include:

- 1) preventive (prevention of offenses entailing legal liability);
- 2) protective (protection of life, health, rights, freedoms and legitimate interests of natural persons);
- 3) security (protection of public order, public safety and property).

Auxiliary law enforcement functions include:

- 1) control (supervisory);
- 2) permit (issuance of permits to carry out certain activities, including entrepreneurial ones, or to perform certain actions);
- 3) legal and explanatory (including the function of providing legal aid)¹³.

Therefore, crime prevention is the main type of law enforcement functions of the National Police. As a result of the implementation of preventive activities, the performance of some functions of the state is achieved – these are the functions of preventive activities.

Thus, on the basis of the above analysis, we believe that the preventive activities of the National Police are a system of police measures and powers, methods and methods of their implementation, which are carried out with the aim of preventing the commission of offenses or reducing their negative consequences, reducing the level of offenses in the state and in individual regions, ensuring a high level of public safety and order. The functions of preventive activities can be defined as specific actions taken by

¹¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

¹² Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. Офіційний вісник України. 2015. № 89. С. 34. Ст. 2971.

¹³ Бородін Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції / Д.І. Бородін // Юридичний вісник. – 2015. – № 2(35). – С. 47–51.

the National Police to achieve the goal and objectives of preventive activities, as well as the importance and role played by such activities in the state and society.

In the scientific literature, various grounds for the classification of preventive functions and functions of preventive activities of law enforcement bodies, including the bodies of the National Police, are proposed.

V.V. Chernei and S.F. Konstantinov belongs to the functions of crime prevention:

– preventive and regulatory function (intended to correct in specific forms the relationship between an individual and society and to influence people's behavior and public interests);

– protective function (intended to ensure the protection of public interests and social values of citizens and the state against illegal encroachments);

– educational function – prevention of offenses (it is mainly reduced to this function, because its purpose is not coercion, but persuasion, that is, not to punish, but to educate in order to prevent illegal behavior);

– ideological function (the purpose of which is to ensure the general ideological orientation of preventive measures, justify their content, correctly define the ways, means and methods of preventive activities);

– prognostic function (enriches the theory and practice of crime prevention with information that allows you to determine promising directions for crime prevention)¹⁴.

Based on the analysis of the specified functions, it can be concluded that scientists understand the purpose of the corresponding activity by the functions of crime prevention.

In our opinion, taking into account the etymology of the category "function", it will be correct to preserve the double meaning of this category (as the purpose of preventive activity and as specific actions taken within its limits). In connection with this and based on the analysis of the provisions of administrative legislation, primarily the Law of Ukraine "About National Police", we believe that the functions of assigning preventive activities include:

1) law enforcement function, which consists in ensuring a high level of public safety and order by reducing the number of crimes committed;

2) social function, which is expressed in the timely identification of problems and needs of persons who find themselves in a difficult life

¹⁴ Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: Навчальний посібник / Черней В. В., Константинов С. Ф., Братель С. Г. та ін.; під заг. ред. Коваленка В.В. [5-те вид.]. – К. : ПП «Дірект Лайн», 2014. – 408с. С. 6-7.

situation and who are prone to deviant behavior, their socialization and provision of timely assistance;

3) the educational function, which consists in establishing socially useful or acceptable behavior at the level of a person's consciousness;

4) the function of sustainable social development – reducing the level of crimes committed contributes to further social development in all areas (economic, cultural, moral growth, etc.).

2. Measures and powers of the National Police to ensure public order

For an objective view of the normative regulation of "measures" and "powers" of National Police employees in the field of administrative and legal prevention of offenses in the field of public order and security, it is worth defining the tasks related to the competence of preventive activity units during the implementation of individual preventive work with the population, regarding the prevention of violations of public order and security:

– exerting influence from an objective, legal, expedient, rational and socially safe point of view on anti-social views and interests, which can prevent a person from committing not only administrative misdemeanors, but also offenses that encroach on public order and public safety;

– implementation of urgent prevention measures that are at the stage of preparation for the commission of offenses and termination of attempts to commit them.

– – preventing the emergence of factors that have a direct negative impact on a person and can lead to the formation of antisocial orientation in him, contribute to his illegal behavior, and fight against already existing, specified factors¹⁵.

In our opinion, it is necessary to clearly distinguish the concepts of competence and powers of the National Police in the field of preventive activities of offenses that encroach on public order and public safety, and to define their system.

Thus, the competence (subject of competence) of the National Police in the researched area includes:

1) drawing up protocols on administrative offenses affecting public order and public safety;

2) conducting proceedings in cases of administrative offenses in the sphere of public order and public safety;

¹⁵ Шевяков М.О. Здійснення Національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». Запорізький національний університет. 2022. № 3. с. 187-191.

3) implementation of measures to prevent violence in the family, etc.

It has been established that the National Police, as a subject of prevention of offenses affecting public order and public safety, has the following powers:

1) responds in a timely manner to applications and notifications of administrative offenses in this area or event;

2) takes measures to ensure public safety and order in streets, squares, parks, squares, stadiums, train stations, airports, sea and river ports, other public places, in particular, during mass events, etc.

Preventive activities of the National Police are diverse in nature. Based on the analysis of the legislation of Ukraine, which regulates the prevention of offenses by the National Police, we can, depending on the object of influence, classify preventive activities in the field of public order and public safety into the following types:

1) general prevention carried out by police bodies on a national or regional scale;

2) prevention of a special focus, which is aimed at preventing the commission of certain types of offenses that encroach on public order and public safety, or their commission by separate groups of persons (minors, persons who have previously committed offenses or crimes, etc.);

3) individual prevention of offenses affecting public order and public safety (preventive registration of persons, administrative supervision of specific persons released from prisons, etc.).

Performing the task of prevention of administrative offenses affecting public order and public safety, police officers act from identifying the causes and conditions of offenses to individual and general preventive measures during the execution of administrative fines.

General prevention – measures aimed at identifying the causes and conditions that contribute to the commission of offenses that encroach on public order and public safety, throughout the territory of Ukraine, in its separate region, branch of economy, in relation to a part of the population or a group of persons, as well as at the enterprise, in an institution or organization regardless of the forms of ownership.

At the national level, prevention of offenses affecting public order and public safety is carried out by:

– introduction of portable (vehicle) terminals into the activity of the patrol and post service units for the prompt conduct of checks of persons suspected of committing offenses in the investigated area, taking into account the data of preventive, forensic and operational records;

– holding briefings, press conferences, speeches, other public events with the participation of the heads of law enforcement agencies to inform the public about measures to ensure law and order in the state, as well as

scientific and practical conferences (seminars) on the prevention and counteraction of the most dangerous types of offenses that encroach on public order and public safety;

– work on placing in public places, mass media, and the Internet information about contact phone numbers of regional law enforcement agencies, schedules for reception of citizens by officials of these agencies, "hotline" numbers;

– carrying out systematic clarification in the mass media and the Internet of the implementation of measures by the executive authorities related to the prevention of offenses that encroach on public order and public safety, the reform of law enforcement agencies, the introduction of new forms of their work, as well as the need for citizen participation in the protection of public order and the state border, prevention and countermeasures against offenses, etc.¹⁶.

The peculiarity of preventive activities at the national level is that the National Police of Ukraine develops and implements preventive measures together with other state bodies, and programs and concepts of national prevention are approved by higher state authorities (Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, etc.).

At the regional level, programs of measures for the prevention of offenses affecting public order and public safety are approved by the relevant regional or city councils. Also common is the practice of forming joint coordination councils for crime prevention in the region, which include representatives of educational institutions, local self-government bodies, police and other law enforcement agencies.

Therefore, the peculiarity of the preventive activities of the National Police at the regional level is that it is implemented taking into account the specifics of the respective region, the state of legality in it, existing problems that require urgent solutions. The implementation of preventive activities at the regional level is carried out, as a rule, in close cooperation of the police authorities with local self-government bodies, executive bodies of regional administrations. The subjects of such prevention are territorial police bodies – the main police department in the relevant region.

At the local level, preventive activities are carried out by structural divisions of the territorial police body – the service of precinct officers, patrol police, security police, etc.

We are sure that the main direction of the state's activity in the fight against administrative offenses that encroach on public order and public

¹⁶ Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 767 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – Ст. 2935.

safety was, is and will be their prevention. Therefore, in our opinion, the main task of the district police inspector is to become the main link in the unification of the efforts of representatives of law enforcement agencies and public organizations in the prevention of offenses in this area. In accordance with his powers, the district police inspector discovers circumstances that contribute to the commission of offenses and, within the limits of his rights, takes measures to eliminate them. It is correct that the process of prevention by the precinct inspector of the police is divided into three stages: the first includes the identification of causes and conditions, the second – the development and implementation of measures to eliminate them, the third – control over the timely and complete elimination of the causes and conditions that contribute to the commission of offenses in the sphere of public order and public safety.

On the basis of the above, it is worth adhering to the position that life itself indicates the need for society to have a precinct police officer – a person for whom the interests of the service and society are transformed into legal activity based on professional legal culture and legal awareness. Therefore, the main criterion for the level of professional and legal culture of precinct police officers is the combination of social and legal relations and law in a civilized manner in the modern social space and time.

In view of the above, it becomes clear that the preventive activities of precinct police officers are aimed at: ensuring public order and safety at the precinct; effective implementation of human and citizen rights and freedoms; implementation of the legal tools needed to achieve the set goals; prevention of illegal actions by persons who are inclined to commit crimes; creation of appropriate incentives for lawful behavior on the part of all sections of the population by eliminating the causes and conditions that contribute to the commission of offenses.

Therefore, the purpose of the preventive activities of precinct police officers is to stimulate all sections of the population to behave lawfully, to prevent them from engaging in antisocial relations, to stop such relations, to prevent provocations of illegal actions, to create legal and organizational foundations for preventing the commission of offenses, to develop preventive mechanisms, and rules for eliminating the consequences negative manifestations, etc.

Thus, preventive activity at the local level is a system of preventive measures taken by the structural departments of the territorial offices of the National Police within the relevant administrative district or service territory.

In the context of the above, the preventive activities of the National Police constitute a multi-level system of measures carried out by state, non-state bodies and institutions, public formations and individual citizens with the aim of minimizing the action or neutralizing the causes that give rise to

offenses that encroach on public order and public safety, or contribute to their commission, and if preventive activity is considered as a special type of social management, then the latter should provide for reducing the intensity of the processes of determining offenses in this area, neutralizing the effect of its causes and conditions in order to limit offenses to a socially acceptable level.

We can state with certainty that the socio-legal significance of preventive activities of the National Police is as follows:

1) thanks to effectively organized and planned preventive activities, a high level of public safety and order is achieved in the state and its individual regions;

2) as a result of the implementation of preventive measures, the level of crime and the commission of administrative offenses is significantly reduced;

3) the level of citizens' trust in the National Police increases; a feeling of safety and security arises, and, as a result, social tension in society decreases;

4) conditions are created for economic growth, raising the standard of living, attracting investment resources to the country's economy, including foreign ones, creating new jobs, since the region with a low level of crime and offenses has always been attractive to investors and entrepreneurs;

5) a new type of society is gradually being formed, the members of which are devoid of deviant thinking and behavior, with the awareness of the need to observe the law, the rights and freedoms of other citizens, which becomes the norm, deviation from which is condemned by society.

However, despite the significant interest in the problem of prevention of offenses that encroach on public order and public safety, a number of issues remain unresolved due to the complexity and multifaceted nature of the researched issue. This field of prevention of administrative offenses is extremely wide, especially if we take into account the real possibilities and scope of general social prevention. Today, the prevention of administrative offenses in the field of public order and public safety can no longer remain the field of activity of only theoretical lawyers. In order to ensure a comprehensive approach to prevention, representatives of various social, natural and economic sciences should be involved in its practical implementation, and most importantly, the subjects of preventive activities. That is, neither state authorities nor law enforcement agencies, which act as subjects of the prevention of administrative offenses in general and in the sphere of public order and public safety, can remain aloof from this problem, in particular.

"Preventive activity" and "preventive functions" are correlated as general and partial. At the same time, preventive activity is a broader and

more general concept; it encompasses the entire direction of the work of the National Police, which is carried out constantly and systematically. Preventive functions are specific types of actions carried out within the scope of preventive activities.

Performing tasks in the field of ensuring public order and security, the activities of police bodies and divisions include the following measures:

- supervision of the observance of order in public places;
- prevention and termination of any offenses in public places; – prevention of offenses by persons prone to commit them;
- prevention of alcoholism, drug addiction, drunkenness, prostitution;
- identification of offenders and prosecution of the guilty;
- carrying out specialized educational work with the population, individual citizens, offenders (general prevention measures);
- traffic safety supervision;
- cessation of mass violations of public order;
- supervision of the observance of order in public places in the event of emergency situations, near the zone of hostilities, adjacent territories where citizens are located or live, etc.

The police, protecting human rights and freedoms, as well as the interests of society and the state, primarily performs the functions of crime prevention, i.e. it carries out their prevention (prevention).

Thus, summarizing the above-mentioned positions, we can recognize a noticeable trend towards the activation of activities in the field of prevention of administrative offenses that encroach on public order and public safety. However, it still does not have an adequate legal, scientific and methodical foundation. Due to the lack of a systematic approach in the organization of this activity, the measures planned in the comprehensive programs are not carried out at all or are carried out formally.

CONCLUSIONS

The peculiarities of preventive activities of the National Police are as follows: 1) to a certain extent, it is carried out by each employee of the National Police in the course of performing his official duties; 2) is implemented only within the limits of the powers granted by the legislation of Ukraine, by the permitted methods and means; 3) is carried out in the following main directions: identification of the causes and conditions that contributed to the commission of offenses affecting public order and public safety, stopping an offense that has already started, reducing or preventing its negative consequences, preventing the repeated commission of an offense by a person who previously committed a crime, or offense. It has been established that the purpose of preventive activities is to reduce the number of crimes that encroach on public order and public safety, to

prevent them from being repeated, to establish law and order in the relevant territory and in the state as a whole.

In accordance with the stated goal, the following tasks are performed by police bodies: 1) keeping records of offenses in the field of public order and public safety, systematizing their types and forming official statistical data on the number and types of administrative offenses committed; 2) disclosure of offenses and identification of persons guilty of their commission, application of measures of administrative influence to them; 3) identification of reasons and conditions that contributed to the commission of offenses in the field of public order and public safety and persons prone to their commission; 4) ensuring compliance with licensing requirements of certain types of economic activity and other requirements of the permit system; 5) exerting influence on persons inclined to commit offenses that encroach on public order and public safety, taking measures to correct them and prevent them from committing new offenses or crimes. The conducted analysis allows us to state that the prevention of offenses in the field of public order and public safety is based on certain principles, among which the following should be named: legality; humanism; publicity; democracy; science; differentiated approach; planning and forecasting; interaction and coordination of efforts of crime prevention entities; public condemnation of illegal behavior; predominance of methods of persuasion; adequacy of methods and means of prevention of the offense committed.

It is proposed to classify the principles of preventive activities of the National Police according to the following criteria: 1) depending on the level of legal regulation of the relevant principles: those enshrined in the Constitution of Ukraine; international legal acts; laws of Ukraine; 2) depending on the orientation of the principles and their impact on the effectiveness of preventive activities of the National Police: principles-guidelines – include almost all constitutional principles and international standards in which ideological prescriptions prevail; guidelines of a moral and ethical nature (equality, democracy, humanism, prioritization of the rights, freedoms and interests of a person and a citizen, etc.); principles-conditions – principles determining the conditions for the effectiveness and legality of preventive measures (rule of law, openness and publicity, political neutrality, etc.); action principles – principles that describe certain actions, the implementation of which is necessary to achieve a positive social effect (cooperation with the population on the basis of partnership, continuity, etc.).

SUMMARY

The essence and features of the powers of the National Police regarding the prevention of offenses against public order and security have been

considered. It is difficult to exaggerate the importance of prevention, because the effectiveness of police bodies and services as a separate link of the law enforcement system of Ukraine largely depends on the quality and efficiency of their implementation, the primary mission of which is not the restoration of the already violated right and ensuring that those guilty of this are brought to justice (although this is an extremely important area of work the National Police), but the early detection of the possibility of committing illegal actions and its prevention, timely clarification and elimination of conditions and factors, which contribute to the commission of illegal behavior.

REFERENCES

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) Редакція від 01.01.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Шевяков М.О. Здійснення Національною поліцією адміністративно-правової профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, та шляхи її вдосконалення. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». Запорізький національний університет. 2022. №3. с. 187-191. С. 188.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Словничок юридичних термінів. / уклад. В.П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с. С. 108.
5. Когут О.В. Категорія «публічна безпека та порядок» вітчизняний і зарубіжний досвід. URL: <http://jlsouk.donnu.edu.ua> (дата звернення: 02.09.2019)
6. Братель С.Г. Функції правоохоронної сфери / С.Г. Братель // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 63–66.
7. Кавун С.М. До проблеми профілактичної (попереджувальної) роботи підрозділів кримінальної міліції / С.М. Кавун // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 180–184.
8. Макаренко О.М. Суб'єкти профілактики правопорушень / О.М. Макаренко // Право і безпека. – 2004. – № 33. – С. 68–70.
9. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. Офіційний вісник України. 2015. № 89. С. 34. Ст. 2971
10. Бородін Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції / Д.І. Бородін // Юридичний вісник. – 2015. – № 2(35). – С. 47–51.
11. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: Навчальний посібник / Черней В. В., Константінов С. Ф., Братель С. Г.

та ін.; під заг. ред. Коваленка В.В. [5-те вид.]. – К. : ПП «Дірект Лайн», 2014. – 408 с. С. 6-7.

12. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 № 767 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – Ст. 2935

Information about the authors:

Kononets Vita Petrovna,

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the educational and scientific laboratory
on the study of the problems of combating organized crime and corruption
Dnipro State University of Internal Affairs
26, Nauky Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Bohuslavsky Maksym Grigoryovych,

Doctor of Law, Senior Research Fellow
educational and scientific laboratory on the study of the problems
of combating organized crime and corruption
Dnipro State University of Internal Affairs
26, Nauky Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE TO PROTECT CHILDREN'S RIGHTS DURING THE MARTIAL LAW REGIME

Lohvynenko B. O., Molchanov R. Y.

INTRODUCTION

In today's society, the protection of children's rights is becoming increasingly important, reflecting a general global concern for the well-being and safety of our "younger" citizens. Children, as the most vulnerable group in society, often face various forms of violations of their rights, including violence, discrimination and lack of access to fundamental human rights. This is especially true during martial law.

The relevance of the topic lies in the fact that children's rights continue to be violated in different parts of the world, despite the efforts of many countries and international organizations. The National Police of Ukraine, as the main element of the law enforcement system, plays a leading role in ensuring the protection and observance of children's rights in our country. The effectiveness of its actions depends not only on the safety of the youngest age group in society, but also on the formation of a sustainable, safe and responsible socio-cultural environment in the future.

The purpose of the study is to conduct a theoretical analysis of the mechanisms used by the National Police of Ukraine to guarantee the observance of children's rights, to identify the problems and challenges faced by the units of the National Police of Ukraine, and to provide suggestions and recommendations for improving the effectiveness of their activities in the field of children's rights and freedoms.

The problematic aspects of the National Police of Ukraine in the field of child protection are of particular relevance during martial law and are of considerable scientific interest, as evidenced by the works of the following scholars: Gusak A.P. "Legal norms of crime prevention of juvenile offenders", Ishchenko L "Preventive work with children: actualization of the issue and research prospects", Pustovyi O.O. "Directions for Improving Special Criminological Measures Aimed at Preventing Crimes Committed by Homeless and Unattended Children", Zelenskyi Y.S. "Police Care of Minors: Content and Procedure for Application", Rumyantseva A.V. "Police Care of Minors as a Form of Child Protection". As part of the research work, the authors also studied legal acts in the field of ensuring and

protecting children's rights, as well as analyzed relevant material from the Ukrainian media.

Modern scientific approaches and methods of scientific research were used in the writing process. The logical-semantic method provided an opportunity to analyze the theoretical foundations of activity and determine the role of the National Police of Ukraine units in the field of child protection. The comparative legal method was used to analyze the types of programs developed by MoIA units in the field of child protection. The activity-based approach made it possible to reveal the content of the implementation of some of the latest practices in the activities of the National Police of Ukraine in the field of child protection.

Thus, within this section of the monograph, we set and plan to ensure the implementation of a number of tasks: to define the role of the National Police of Ukraine in ensuring children's rights; to review the national legislation of Ukraine on the protection of children's rights, which is used by the police in their activities; to characterize the peculiarities of the police's practical work to ensure children's rights; to outline the prospects for creating a specialized police unit to assist children who have suffered as a result of active hostilities on the territory of Ukraine.

1. Theoretical and legal basis of the National Police's activities to protect children's rights during martial law

Modern society faces numerous challenges and difficulties, especially when it comes to protecting the most vulnerable category of people – children. In the context of constant changes and development of social relations, the issue of ensuring the safety and rights of children is becoming the subject of increasingly close attention of scientists. In this context, the active participation of law enforcement agencies becomes an indispensable element of ensuring the rights and freedoms of children. However, in this issue, our attention is focused on the analysis of the activities of the National Police of Ukraine to protect children's rights, and to take measures to prevent and combat child abuse.

Children are the most vulnerable category of society, as they are more likely to be exposed to risks such as domestic violence, labor exploitation and trafficking. In addition to the fact that children may become victims of criminal acts, there is also a risk of an increase in the number of offences committed by minors during martial law.

The above is due to a number of factors, namely. Children are the least protected category of society, children are more vulnerable to the negative influence of circumstances and environment (imitation of deviant behavior); children, within the limits of their development, usually cannot protect their rights on their own; lack of full awareness of the negative consequences of their actions.

In view of the above, there is a need to develop an effective mechanism for the protection of children's rights and freedoms. The activities of the National Police of Ukraine in the area of children's rights can be considered an element of such a mechanism. The National Police of Ukraine, in accordance with its duties, ensures public safety and order; protects human rights and freedoms, as well as the interests of society and the state; combats crime: provides, within the limits established by law, assistance services to persons who, for personal, economic, social reasons or as a result of emergencies, need such assistance¹. The protection of children's rights and freedoms is a contextual task facing the National Police of Ukraine. It should be noted that the National Police of Ukraine is the main law enforcement agency responsible for the protection of the rights and freedoms of minors in accordance with the procedure established by law.

In its activities to ensure the rights and freedoms of children, the police is guided by the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, international treaties of Ukraine ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and other acts of Ukrainian legislation, among which a special place is occupied by the Instruction on the organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine².

Therefore, the role of the police in ensuring the rights and freedoms of children cannot be overestimated. Special attention should be paid to the activities of juvenile prevention units, as it is this unit that directly works with minors. The main areas of work of juvenile police units are:

- Preventive activities aimed at preventing children from committing criminal and administrative offences, identifying the causes and conditions that contribute to this, and taking measures to eliminate them within its competence;
- Maintaining preventive records of children prone to committing offences and conducting individual prevention measures with them;
- Participation in establishing the whereabouts of a child in case of his or her missing or obtaining data for this purpose within the framework of criminal proceedings initiated on the fact of his or her missing;
- Taking measures to prevent and combat domestic violence committed by and against children and child abuse;
- Taking measures to prevent child neglect, including police custody of minors;

¹ Про Національну поліцію України: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2015, № 40-41, стор. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Текст>

² Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС від 19.12.2017 № 1044. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2018 за № 686. /32138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Текст>.

– Interaction with other units of the National Police of Ukraine, state authorities and local self-government bodies on ensuring the rights and legitimate interests of children³.

The activities of the juvenile police in accordance with the above tasks and their methods of working with children which directly derive from their core functions, are essential for the general welfare of the state. Juvenile police units play a leading role in ensuring the safety of children as the most vulnerable category of society, as mentioned earlier. Police involvement helps to prevent crime, builds trust and promotes the development of good values in children's Preventive programs and activities of the juvenile police are aimed at teaching children the rules and responsibilities, and the cooperation of families in crisis situations has a positive impact on their stability. Juvenile police activities also foster civic responsibility in children, giving them a sense of identity and cooperation for the well-being of society. All in all, these efforts are aimed at creating a healthy and responsible generation that will have a long-term positive impact on nation-building

Thus, summarizing the above, it gives us a possibility to focus on the role of the police in the field of work with minors and draw appropriate conclusions.

The role of the police in safeguarding children's rights is fundamental to creating a safe and secure environment in which children can grow and develop properly. The following are the main aspects of the role of the police in this context:

– ensuring safety and legal security (the police are responsible for maintaining public order and preventing crime, which is important for ensuring the physical safety of children This should include responding to events that may affect children and preventing potential threats and dangers in their social environment);

– combating juvenile delinquency (a set of measures aimed at preventing juveniles from committing crimes);

– combating crimes against children (the police play a crucial role in investigating and preventing crimes against children, such as child trafficking, child labor and violence against children. Specialized departments and programs to address these issues are important and necessary for child protection);

– ensuring the observance of children's rights (the police ensure the observance of children's fundamental rights, in particular: the right to life, the right to protection from violence and exploitation, the right to education, etc);

³ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС від 19.12.2017 № 1044. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2018 за № 686/32138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Текст>.

– studying and working with the social environment in which the child lives (the police interact with parents, schools and other institutions to create a safe environment for children and ensure their well-being):

– preventive and educational work with children (the police contribute to the prevention of crime among children through educational programs, interaction with children and their parents and guardians, organization of educational events, mentoring support, cooperation with educational institutions, ensuring security in the areas where children live and social work. The purpose of such measures is to create a favorable environment for children's development and crime prevention). In this way, the combination of these aspects forms a large and responsible role of the police in ensuring the rights of children, which ultimately contributes to the formation of a safe, secure and responsive society for our future generation.

Preventive measures are another important factor in ensuring the rights and freedoms of children. First of all, the concept of a preventive measure should be defined. According to art. 29 of the Law of Ukraine "On the National Police of Ukraine", a police measure is an action or set of actions of a preventive or coercive nature that restricts certain human rights and freedoms and is applied by police officers in accordance with the law to ensure the exercise of powers⁴. Analysis of the above definition suggests that a preventive measure is a type of police measure that may restrict certain human rights and freedoms, and its purpose is to prevent and deter the commission of unlawful acts. The means of this measure include verbal and communicative ones without the use of physical force and special means.

The above leads to the question: is it legal to apply such measures to children and minors? Answer: all measures against children are enshrined in legislation, which prescribes the procedure and possibility of their application. Therefore, preventive measures against children that are enshrined in law are legal, permissible and have no signs of unlawfulness.

When analyzing preventive measures for children, special attention should be paid to «police custody».

Such a preventive measure as "police supervision" of minors is a measure to prevent the commission of administrative and criminal offences aimed at preventing their commission by minors under the age of 16, as well as by minors themselves⁵.

According to the Law of Ukraine "On the National Police", the consequence of police custody of minors under the age of 16 is their

⁴ Про Національну поліцію України: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2015, № 40-41, стор. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Текст>

⁵ Зеленський Є.С. Охорона неповнолітніх: зміст і порядок застосування. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина I. Том 2. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. С. 116-119.

transfer to their parents or adoptive parents, guardians, trustees, guardianship and custody authorities⁶.

Such a police measure has an appropriate legal basis and is accompanied by a clear definition of the algorithm of police actions in relation to a child, but for the purposes of this issue, the specifics of the normative and procedural actions of the police officer are not taken into account.

The need to implement this measure is directly related to the need to protect children, their rights and freedoms, as children, given their level of physical, intellectual and psychological development, cannot protect them on their own, which puts them in a vulnerable position when offences are committed against them.

At the international level, the obligation of each state to provide the child with such protection and care as is necessary for his or her well-being, taking into account the rights and obligations of his or her parents, guardians or other persons legally responsible for him or her, and to this end take all appropriate legislative and administrative measures⁷.

From the above, we can see that this measure is a necessity in terms of protecting the rights and freedoms of children.

It should be noted that the application of other preventive measures in relation to a child requires detailed attention and careful analysis. For example, a child may be interviewed only in the presence of his or her parents, guardians, legal representatives, teachers or psychologists, as well as the inspection of the child's personal belongings. As for other preventive measures provided for by the Law of Ukraine

"On the National Police, it seems doubtful that they should be used in relation to a child, as a child does not have certain legal opportunities (meaning the use of preventive measures such as stopping a vehicle, restricting a person's movement or actual possession of a thing; entering a person's home or other property, etc.)

In conclusion, the role of the police in ensuring the rights, freedoms and safety of children is key to a just and secure society. The police actively prevent crime, enforce the law and protect children's rights. Its functions include responding to incidents, preventive work, including cooperation with educational institutions and building trusting relationships with children of all ages.

The National Police of Ukraine aims to create a safe environment for the development of children, and in this regard, it organizes educational

⁶ Про затвердження Положення про патрульну службу МВС. Наказ МВС від 02.07.2015 № 796. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>

⁷ Швець Я. І., Соколова І. О., Порушення прав дітей під час війни російською федерацією. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 99-103. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. К. Академпрес, 1999. С. 112.

programs and activities aimed at interacting with society. In some cases, the protection of children's rights is accompanied by police intervention in family situations and the provision of conditions for their full development. In this context, the role of the police carries a huge responsibility to society aimed at ensuring favorable conditions for the growth and development of children. Analyzing the current legislation in the field of child protection is an integral part of the strategy to ensure the well-being and development of the younger generation. In light of the constant changes in socio-cultural dynamics and technological progress, updating and improving laws is becoming an important mechanism for adapting to new challenges.

Updating legal norms in the area of child protection is a guarantee of their proper development, ensuring that legislation is in line with modern social and psychological realities. In this section of the research paper, we draw attention to a comprehensive analysis of the legislation, focused on identifying the effectiveness of legal mechanisms and identifying potential areas for improvement, in line with the needs and changing realities of the children's environment.

After reviewing and analyzing, we divided all the legal acts regulating and protecting the rights and freedoms of children, which guide the National Police of Ukraine in its activities, into main and auxiliary ones.

The main ones are those that directly regulate the issue and are more often used in police activities related to this issue, and the auxiliary ones are those that highlight certain special legal principles of the child in certain specific cases and allow for the elaboration or resolution of certain problematic issues related to an individual list or event.

Today, a number of legal acts form the legal basis for regulating the protection and enforcement of children's rights and freedoms in the activities of the National Police of Ukraine.

In describing the legal framework for regulating the protection of children's rights in the activities of the National Police of Ukraine, we will provide a discaption of the main legal acts on the regulation and protection of children's rights and freedoms.

The Constitution of Ukraine. The importance of the provisions of the Basic Law of Ukraine in the work of the police, especially with regard to the protection of children's rights, is undeniable. The constitutional principles of legality, justice and guarantees of fundamental rights and freedoms provide the basis for police work in ensuring the rights and safety of children. The Constitution also defines children's rights as an important element of human rights that requires special attention from the state. It defines the principles of fair trial and establishes the responsibility of the police to society in ensuring children's rights, which contributes to their effective protection within the framework of national legislation and societal values.

The Family Codex of Ukraine. The Family Codex of Ukraine plays an important role in ensuring the rights of the child by the units of the National Police of Ukraine.

This Codex establishes a "legislative framework" for regulating family relations and protecting the rights and interests of children. In particular, the Family Codex of Ukraine defines: protection from violence and cruelty, judicial protection of children's interests, prevention of abduction and illegal detention of children, ensuring the welfare of children in foster families, and supports the principle of preserving family unity and the interests of children in case of family conflicts.

Thus, the Family Codex of Ukraine provides the police with legislative tools to protect the rights and interests of children in various family situations, which contributes to the creation of a safe and favorable environment for their development.

The Code of Ukraine on Administrative Offences and the Criminal Codex of Ukraine. These two codes regulate the procedure for holding juveniles liable for offences committed by them. These legal acts also establish norms related to combating criminal and administrative offences, as well as those related to the rights and safety of minors.

The Criminal Codex of Ukraine defines criminal offences against children and establishes liability for their commission. The police use these provisions to investigate and stop crimes and to protect the rights of child victims.

The Administrative Codex defines administrative offences against children, for example, in cases of violations of public order or administrative safety rules. The police are able to apply administrative measures to resolve situations and provide assistance to children in accordance with the law.

The Law of Ukraine "On Preventing and Combating Domestic Violence". The law in question contains provisions regulating the rights and freedoms of a child who is a victim of domestic violence or who is a perpetrator of domestic violence, ie. a child abuser. This law provides for the procedure for implementing preventive and preventive measures to prevent violence against children, as well as an algorithm for preventing the commission of offences, as well as preventive and record-keeping measures regarding violence committed by the child.

The Law of Ukraine "On Protection of Childhood". This law serves as the basis for many regulatory acts and is one of the main pillars of the National Police of Ukraine's activities in the context of child protection. This law defines child protection in Ukraine as a strategic national priority, which is important for ensuring the national security of Ukraine, the effectiveness of the state's domestic policy, ensuring the realization of the child's rights to life, health care, education, social protection,

comprehensive development and upbringing in a family environment, and establishes the basic principles of state policy in this area based on ensuring the legitimate interests of the child⁸.

As for the additional legal acts, as previously mentioned, they are an auxiliary tool in the activities of the National Police of Ukraine resolving special issues of establishing violations of children's rights in individual cases. Thus, they regulate the procedure for protecting the fundamental rights of the child in a separate procedure, their norms are of a clarifying nature and take into account the specifics of a particular child's right.

In conclusion, the main purpose of the above legal framework for the National Police of Ukraine to ensure the safety, rights and freedoms of children is to regulate and comply with any procedural and non-procedural actions for their protection taken by the National Police of Ukraine within the limits established by law, as well as to exclude illegal actions by the National Police of Ukraine against children. However, there are also problematic issues in the area of adaptation and consideration of the circumstances that have arisen as a result of active hostilities and the introduction of martial law in our country, which complicate the work of the National Police of Ukraine in terms of ensuring children's rights.

2. Organizational framework for the National Police to protect children's rights during martial law

This section provides a comprehensive analysis of the mechanism for the National Police of Ukraine to implement measures made at protecting children's rights, freedoms and safety, as well as existing police programs to ensure them. It examines the impact on public opinion in terms of understanding and appreciation of the importance of police measures in the area of child protection. An important component of the work is also an analysis of current challenges related to technological development, socio-cultural changes and global threats, as well as the impact of these factors on police work in the context of ensuring child safety.

The protection of children's rights in the activities of the National Police of Ukraine is an important issue of constant relevance, as children are the future of our society, and it is our duty as law enforcement agencies to ensure their safety and rights, thereby ensuring the reliable and stable well-being and development of our country in the future.

An analysis of existing programs developed by the MoIA system to protect children's rights and freedoms, as well as to take preventive and proactive measures to prevent crime among children, and which are directly related to the activities of the National Police of Ukraine, has made it

⁸ Про охорону дитинства: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, стор. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Текст>.

possible to identify the following important features of these programs: cooperation with society, the community and state institutions; special training of police officers to work in such programs; overcoming stereotypes in such activities; and the use of modern technologies.

Let's take a closer look at each component:

Cooperation with society, the community and government agencies.

We believe that it is important to constantly draw the attention of society to the protection of children's rights. Parents, teachers and society as a whole should be informed about the role and powers of the National Police in this area, as well as how they can cooperate with the police to ensure the safety of children.

Effective protection of children's rights requires active cooperation with society. The National Police should work with parents, educational institutions and non-governmental organizations to create a safe environment for children. The development of effective programs and activities aimed at educating and sensitizing children about their rights and safety is an integral part of this process.

Special training for police officers to work in such programs.

Members of the National Police of Ukraine should receive special training on child protection.

This includes training in recognizing signs of child abuse, working with children in difficult situations, and effective interaction with children in criminal and administrative proceedings. Another important aspect of this issue is the study of the peculiarities of the child's psychological state and behavior, special skills of communication with children, and special attention should be paid to the communication skills of police officers with child victims of crime. Such training of police officers would increase the level of effectiveness in taking measures both individually and in general prevention of child crime.

Building trust between children and law enforcement agencies will help reduce the number of crimes committed by children and increase public confidence in the National Police of Ukraine.

Overcoming stereotypes in such activities. Attention should also be paid the need to overcome stereotypes and prejudice against children. The police should consider each case with the interests and rights of children in mind, ensuring a fair and impartial investigation. In our opinion, some of the established principles on the treatment of children are a factor in slowing down the work of the police, and work with children does not allow any manifestation of discrimination on certain grounds or personal bias towards a child.

Use of modern technologies. We are currently living in a time of development of new modern technologies, the use of which in the activities of the National Police of Ukraine would significantly increase its

effectiveness. With the progress of technology, it is necessary to actively use it in the work of protecting children's rights. This includes monitoring social media, using video surveillance and other means to detect cases of child abuse, exploitation or other unlawful acts against children.

We propose to move on to the review and analysis of existing programs of work with children by units of the National Police of Ukraine. Among them are the following: The School and Police Program; The School Police Officer Project, The School Police Office; The Children's Justice Centre.

School and Police Program. To fulfil the objectives of the Concept of Priority Measures for Reforming the System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 22 October 2014 № 1118, the National Human Rights Strategy for the period up to 2010, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 23 November 2015, No. 1393, and the provisions of the Partnership Agreement between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Ministry of Education and Science of Ukraine of 29 February 2016, educational institutions in Ivano-Frankivsk, Lviv, Odesa and Kyiv, School Police Officer project was also implemented as part of this program in 2016/2017⁹. The project was implemented gradually, based on orders of the National Police and the Patrol Police Department, orders between the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Education of Ukraine, as well as between the Patrol Police Department and the Department of Education and Science, Youth and Sports of the executive body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration)¹⁰.

The School Police Officer program is aimed at introducing effective preventive and explanatory work among school-age children and establishing trusting relationships between children and police officers. It is worth noting that it is developed in accordance with European standards. It uses modern interactive tools.

The program has developed a special approach to different age groups of children, taking into account their emotional and intellectual development, so information is provided in a language that children understand and in a form that is easier for them to understand. Thus, for children who are primary school students, such classes are conducted in a playful way, as this is the most effective way for young children to perceive the environment and information.

Patrol police officers were selected as school police officers, who were then given special courses and qualified training. In addition to working

⁹ Програма для школи та поліції. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovnarobota/programa-shkola-i-politsiya/>

¹⁰ Проект «Шкільний офіцер поліції». Безпека в громаді. URL: <https://cop.org.ua/ua/dosvid/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proektshkilnij-ofitser-politsiji>

with children, another objective of the program it established interaction with parents. Overall, the program has had a positive impact on the formation of children as law-abiding citizens of Ukraine in the future and has been a tangible success.

The School Police Office is a continuation of the program of active cooperation between the National Police of Ukraine and educational institutions and was introduced in 2021. The main goal of the Police Office program is to counteract bullying in the educational environment. Bullying is the aggressive and extremely unpleasant behavior of one child or group of children towards another child, accompanied by constant physical and psychological influence¹¹. This phenomenon is widespread in practice and has negative consequences, so it requires careful study, research, appropriate response and counteraction.

According to the pilot project, the juvenile police officer will conduct conversations and trainings with minors in a playful way. He also has his own office equipped with everything necessary to work with minors¹².

The Children's Justice Centre is another new program that is currently being improved and will be gradually implemented in practice from 2021.

The Children's Justice Centre is a team of specialists consisting of representatives of law enforcement agencies, prosecutors, forensic experts, healthcare, social protection and lawyers who will be present during the interview of the child and make decisions on the investigation process and provide social and psychological support to the family¹³. The program is aimed at improving the mechanism of protecting children's rights and freedoms and promoting public trust in law enforcement agencies.

A systematic analysis of the above programs reveals that each of them is based on the use and consideration of all the important components discussed in the text of the paragraph above, namely; cooperation with society, the community and state institutions; special training of police officers to work in such programs; overcoming stereotypes in such activities; and the use of modern technologies.

That is why such programs are effective, successfully implementing mechanisms to protect children's rights and freedoms and taking effective preventive measures to prevent crime against children.

¹¹ Що таке булінг і які його причини. Булінг: поради батькам, учителям і дітям. URL: <https://pntl.edu.vn.ua/index.php/osvitnij-protses/tips-forparents/109-bulinh-porady-batkam-uchyteliam-ta-ditiam>

¹² У Вінниці відкриють першу в Україні школу «Офіс поліції». 2021. URL: <https://susplne.media/130252-u-vinnici-vidkriut-persij-v-ukrainiskilnij-ofis-policejskogo/>

¹³ Захист прав дитини є пріоритетом діяльності МВС та Національної поліції. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 02.04.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-prav-ditej-ye-prioritetnim-napryamkomdiyalnosti-v-mvs-ta-npu>

The above allows us to conclude that the prevention and detection of juvenile delinquency used by the relevant units of the National Police of Ukraine includes a variety of strategies and methods. Educational programs are conducted in schools and public places to raise children's awareness of safety rules, rights, freedoms and the consequences of criminal acts. The police actively engage with parents, teachers and other members of society to create a united front in supporting children and preventing crime.

Organizing activities and programs can help children find positive activities to do, preventing them from becoming involved in criminal situations.

Police can provide mentoring support to children, especially those disks, to help them develop positive skills and make good decisions.

Cooperation with educational institutions enables police to identify early signs of problems and provide additional support to children in difficult situations. Police officers work to improve safety in neighborhoods where children live and develop strategies to improve public spaces to prevent child crime. Cooperation with social services helps to identify and address family problems that may pose a risk to children. In general, such measures are aimed at creating a healthy environment that supports children's development and prevents them from becoming involved in criminal activities.

3. The role of the National Police in the re-socialization of children affected by active hostilities

Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the aggressor state, society has faced a number of problems, and the proper protection of the rights, freedoms and personal safety of citizens has been directly threatened. Again, we note that in this situation, children require additional attention and protection

Since the first days of the war, the National Police of Ukraine has strengthened measures to ensure the safety and order of citizens and began to perform additional tasks during martial law. The task of scientific interest within the framework of our study is the participation of the National Police of Ukraine in the evacuation of civilians from the combat zone. It should be noted that the evacuated population also includes children.

Military operations have a significant impact on children's rights and their general protection, as during active hostilities, the fundamental rights of children, such as the right to life, medical care, protection from violence and abuse, etc. may be violated. In this regard, we will outline some problematic aspects of the protection of children's rights during martial law:

- a constant threat to the child's personal safety (children are at risk of physical injury, maiming, and even death as a result of active hostilities):
- the child's psychological state (children may face trauma and stress due to the hostilities, seeing the destruction of their homes and neighboring

houses, losing loved ones and experiencing violence. As a result, children may suffer from post-traumatic stress disorder and other psychological problems that can affect their overall well-being, behavior and tendency to aggression);

- health risks and lack of adequate medical care (hostilities can limit access to medical care and services for children, which increases the risk of spreading diseases and deteriorating health);

- unattended children (as a result of active hostilities, children may be orphaned or lose their guardians, which causes problems in ensuring their protection and well-being);

- children who have been exploited (during military operations, children are at risk of trafficking, illegal exploitation, etc.).

All of these factors affect the child's general condition, which has a negative impact on the child's behavioral pattern and the emergence of signs of destructive behavior, which increases the risk of such children committing offences, violence against others and abuse of other children. These factors also cause severe mental trauma to the child, which also affects his or her future.

It is during evacuation measures that police officers face this problem most often. Therefore, in view of the above, we consider it appropriate to propose the concept of developing a specialized police unit to assist children affected by active hostilities on the territory of Ukraine.

The purpose of such a unit should be to ensure the rights and freedoms of children affected by Russian aggression.

There are several explanations for the need to create such a unit: firstly, children affected by armed aggression require a separate special approach due to psychological trauma; secondly, it will increase the effectiveness of the work of the National Police of Ukraine in ensuring the rights of children affected by armed aggression through a special approach to this problem.

Given the purpose and grounds for establishing a specialized unit to ensure the rights of children affected by armed aggression, we propose to highlight the following tasks:

- ensuring the safety of children affected by active hostilities;
- ensuring the protection and restoration of the rights and freedoms of children affected by active hostilities;

- participation in evacuation measures for children from areas of active hostilities;

- providing necessary assistance to children affected by active hostilities within the competence of a specialized unit as defined by the current legislation;

- providing first psychological help to children affected by active hostilities.

The above raises the need to introduce special training for police officers who will work in such a unit, which will include the acquisition of skills in

providing first aid to a child, skills in effective communication with children, and improving the special service skills of a police officer.

We also consider it appropriate to include the involvement of police psychologists in this subsection.

It is worth noting that the development of such a project is relevant and promising in the context of strengthening the rights and freedoms of children affected by active hostilities, as such children require special, in particular "competent and qualified" attention and protection.

CONCLUSIONS

Having inspected the role of the National Police of Ukraine in protecting children's rights during martial law, based on the analysis of legislation and its practical activities, we note the following important provisions.

Firstly, it is important to emphasize the importance of having appropriate legislation that early defines the responsibilities of the National Police of Ukraine in relation to the protection of children's rights. The existence of effective legal provisions aimed at preventing violence, protecting children from discrimination and ensuring their safety are fundamental principles of effective law enforcement

Second, an important element is the practical implementation of police work in the area of child protection. This includes both responding to cases of rights violations and active involvement in preventive activities. Training of police officers, public awareness, and cooperation with social services and other institutions are particularly important factors in the successful performance of their duties by the National Police of Ukraine.

It should also be emphasized that police officers should take into account socio-cultural differences and age-specific peculiarities of child psychology when interacting with children. Ensuring respect for children's rights, preventing their stigmatization and discrimination are essential principles in police work.

In general, the observance and protection of children's rights is a multifaceted and complex process that requires not only legislative support, but also the active participation of the National Police of Ukraine in the field of education, prevention and interaction with other public institutions. Responsibility to the future generation sets an important mission for the National Police of Ukraine, the effective implementation of which will contribute to the formation of a safe and caring society.

SUMMARY

This chapter of the monograph aims to achieve a number of objectives: to define the role of the National Police of Ukraine in ensuring children's rights; to review the national legislation of Ukraine on the protection of children's rights which guides the police in its activities; to characterize the peculiarities of the police's practical work in ensuring children's rights; to

outline the prospects for creating a specialized police unit to assist children who have suffered as a result of active hostilities on the territory of Ukraine.

Based on the results of the implementation of these tasks to determine the place of the National Police of Ukraine in the protection of children's rights during martial law, the following provisions are highlighted based on the analysis of legislation and its practical activities. Currently, there is a body of relevant legislation that clearly defines the responsibilities of the National Police of Ukraine in relation to the protection of children's rights.

The existence of effective legal provisions aimed at preventing violence, protecting children from discrimination and ensuring their safety are fundamental principles of effective law enforcement. An important element is the practical implementation of police work in the area of child protection. This includes both responding to cases of rights violations and active involvement in prevention activities.

Training of police officers, public awareness, and cooperation with social services and other institutions are particularly important factors in the successful performance of their duties by the National Police of Ukraine. It is also emphasized that police officers should take into account socio-cultural differences and age-specific features of child psychology when interacting with children. Ensuring respect for children's rights, preventing their stigmatization and discrimination are essential principles in police work. The protection of children's rights is a multifaceted and complex process that requires not only legislative support, but also the active participation of the National Police of Ukraine in education, prevention and cooperation with other public institutions. Responsibility to the future generation gives the National Police of Ukraine an important mission, the effective implementation of which will contribute to the formation of a safe and caring society.

REFERENCES

1. Захист прав дитини є пріоритетом діяльності МВС та Національної поліції. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 02.04.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-prav-ditej-ye-prioritetnim-napryamkomdiyalnosti-v-mvs-ta-npu>
2. Зеленський Є.С. Охорона неповнолітніх: зміст і порядок застосування. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина I. Том 2. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. С. 116-119.
3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС від 19.12.2017 № 1044. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2018 за № 686/32138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Текст>.

4. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС. Наказ МВС від 02.07.2015 № 796. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>

5. Про Національну поліцію України: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2015, № 40-41, стор. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

6. Про охорону дитинства: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, стор. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

7. Програма для школи та поліції. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vidhovnarobota/programa-shkola-i-politsiya/>

8. Проект «Шкільний офіцер поліції». Безпека в громаді. URL: <https://cop.org.ua/ua/dosvid/ukrainskyi-dosvid/zahalnoukrainskyi-dosvid/proektshkilnij-ofitser-politsiji>

9. У Вінниці відкриють першу в Україні школу «Офіс поліції». 2021. URL: <https://suspilne.media/130252-u-vinnici-vidkriut-persij-v-ukrainiskilnij-ofis-policejskogo/>

10. Швець Я. І., Соколова І. О., Порушення прав дітей під час війни російською федерацією. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 99-103. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Р. Х. Вайнола, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. К. Академпрес, 1999. С. 112.

11. Що таке булінг і які його причини. Булінг: поради батькам, учителям і дітям. URL: <https://pntl.edu.vn.ua/index.php/osvitnii-protses/tips-forparents/109-bulinh-porady-batkam-uchyteliam-ta-ditiam>

Information about the authors:

Lohvynenko Borys Oleksiyovych,

Doctor of Law, Professor of the Department of Administrative Law,
Process and Administrative Activity
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Molchanov Rostyslav Yurievich,

PhD in Law,
Associate Professor at the Department of Administrative Law,
Process and Administrative Activity
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

GUARANTEEING INFORMATION SECURITY DURING CROSS-BORDER COOPERATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES, TAKING INTO ACCOUNT THE RISKS OF MARTIAL LAW

Mendzhul M. V., Mulesa O. Yu.

INTRODUCTION

The war in Ukraine showed how information in the modern world can be used as a tool of struggle and is an integral component of the so-called "hybrid wars". At the same time, scientists rightly point out the importance of guaranteeing military security, which is not possible without the support of such a level of defense capability of the state that, on the one hand, can prevent a military conflict, and on the other hand, give an adequate response to a military attack. The above in combination allows to ensure regional and global stability. At the same time, scientists also note those hybrid tools of warfare related to information and information security with the aim of creating "controlled information chaos" with the help of hacker attacks, spreading false information through the mass media.¹ We agree with this approach, moreover, with the help of the Internet, information is instantly disseminated on a globalized scale, and the use of artificial intelligence allows to change, modify and create information that may not correspond to reality and be used for manipulation and disinformation.

Under such conditions, it is extremely important to study both the concept of information security and those tools of the protective mechanism, which would, on the one hand, contribute to the protection of personal data, and on the other hand, be the basis for regional, national and international security. As part of this study, we will dwell on various aspects of the concept of information security, identify threats to it, find out the legal basis for guaranteeing information security, as well as what changes have taken place under martial law, how digitization and protection of information security are taken into account in the case of cross-border cooperation territorial communities.

¹ Смотрич Д.В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 77: частина 2. С. 122.

1. The concept of information security and threats to it in the conditions of martial law

In the modern scientific literature of Ukraine, you can find various terms, in particular "information security" and "information-military security", which are considered as an element of national security². In our opinion, it is more correct to use the term "information security", which definitely in the conditions of war requires increased attention and special guarantee tools, as well as prevention of the use of information as a weapon.

Gbur Z. V. believes that "information security is such a state of protection of the state from information that is illegal and hinders the sustainable development of the state," while the scientist adds that ensuring information security is not possible without such basic principles as systematicity, strength, multi-level protection, continuity, prudence³. We agree with this approach, as it takes into account that information security directly affects sustainable development. At the same time, the proposed principles of the scientist are not complete, they should definitely be added, such as reliability and verifiability.

Nashinets-Naumova A. Yu. substantiates that information security is such a "set of vital conditions for the functioning of certain subjects (individuals, society, the state) in the information sphere and subjective possibilities of awareness and control (legal, political, informational, scientific, operational and investigative)"⁴. In this approach, it is important to take into account subjects to guarantee information security, as well as control elements. At the same time, the author does not consider communities as important subjects for ensuring information security.

One can also meet the approach that information security should be considered as "a system that unites state authorities that implement their tasks on the basis of the law with the constant control of the judiciary for the purpose of diagnosis, forecasting of information threats and risks that may affect the state of those public interests, which are vital, the implementation of a number of long-term measures that can prevent

² Артемов В. Ю., Хорошко В. О., Хохлачова Ю. Є., Погорелов В. В. Інформаційно-воєнна безпека як елемент національної безпеки України. Захист інформації. 2022. Т. 24, № 1. С. 21-29.

³ Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. / The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 1421 p. 870 <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>

⁴ Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія / А.Ю. Нашинець-Наумова. – Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 10

relevant threats, support the readiness to ensure information security"⁵. In general, one should agree with the indicated approach, the only thing it does not take into account local self-government bodies, the public, which play an important role in ensuring information security at various levels.

Shinkarenko I. R. and Shinkarenko I. I. believe that the formation of information security during war is "such a system of political, legal and technical actions of authorized bodies that aim to protect citizens, society and the state", and the development of normative and legal the basis for managing national security should be through the development of relevant legal acts, concepts, strategies and programs, etc.⁶. At the same time, the specified definition did not foresee the peculiarities of the action of the protective mechanism to guarantee information security in the conditions of martial law.

According to Thayer Amro, in the conditions of war, the methods of ensuring information security are important, in particular: cyber security guarantee tools (protection of computer systems against unauthorized access, virus attacks, etc.); ensuring physical security of information; guaranteeing effective public control in the management mechanism; guaranteeing the security of the information space, management of information that is confidential, proper interaction between various state structures, military units and the public, development of the system of public information, mass communication; proper monitoring and analysis of information⁷. All of these components of ensuring information security during wartime are important, but at the same time, the use of artificial intelligence tools to combat disinformation generated by artificial intelligence itself is lacking.

Regarding clear tools for guaranteeing information security, here we agree with the position of Skochilyas-Pavliv O. V., who believes that "only a state approach to solving the problem of protection and protection of information in information systems and telecommunications networks can guarantee the conditions for properly countering the increase threats in the information field, in particular due to the improvement of the information infrastructure at the national level, including electronic mass media, the banking system, communication systems, energy, transport, industry and the

⁵ Капля О. М. Правове регулювання інформаційної безпеки громадянина під час дії воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 6(24). С. 18. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6\(24\)-16-20](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6(24)-16-20)

⁶ Шинкаренко І. Р., Шинкаренко І. І. Інформаційна безпека України в умовах воєнного стану / Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 140.

⁷ Амро Т. Взаємозв'язок систем забезпечення інформаційної безпеки та публічного управління в умовах воєнного стану: методи та можливості. Публічне урядування. 2022, № 5 (33). С. 86-87. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5\(33\)-11-86-87](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5(33)-11-86-87)

sphere of services, which is constantly supplemented by the Internet, which brings both new opportunities and threats"⁸.

In a detailed study of information security, scientists identify the following groups of information and technology threats: 1) information weapons that can affect both the human psyche and the state information and technology infrastructure; 2) use of modern information technologies for the purpose of causing harm (financial fraud, illegal copying of technologies, etc.); 3) through computer systems, the introduction of total control over both human life and the work of public structures and state institutions; 4) the use of information technologies in the political struggle⁹. In our opinion, the specified threats should be supplemented by a fifth one – the use of artificial intelligence to produce disinformation and its maximum distribution via the Internet.

Guaranteeing information security is important at different levels – private (saving information of an individual or a legal entity under private law), at the level of a territorial community, regional, national and international (global) level. Regardless of the level of information security, its basis is compliance with such principles as reliability, availability, guarantee of data integrity, reliable storage, compliance with confidentiality, use and storage exclusively in accordance with regulated regulations.

2. Legal principles of information security at the level of territorial communities

The regional information security policy at the level of individual territorial communities cannot contradict the Information Security Strategy of Ukraine, which was approved even before the full-scale war until 2025¹⁰, and the corresponding Action Plan for its implementation, adopted in March 2023¹¹.

Despite the fact that the Information Security Strategy of Ukraine was adopted even before the full-scale invasion, a number of its provisions are conceptual and do not require correction, in particular: the understanding of

⁸ Скочиляс-Павлів О.В. Сучасні загрози інформаційній безпеці України в умовах правового режиму воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. С. 266.

⁹ Сverdlov D.V., Borisenko T.V. Забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах дії правового режиму воєнного стану / Актуальні проблеми превентивної діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 27 квіт. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 78-80.

¹⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки": Указ Президента України; Стратегія від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

¹¹ Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-str-a272r>

information security as part of national security and, accordingly, that the Strategy should contain goals and objectives, which are aimed at counteracting national security risks, protecting a person's right to information and his personal data; provision of an effective system of protection and countermeasures against harm caused by negative information influences (coordinated releases of unreliable information, destructive propaganda, other information operations, unauthorized dissemination of information, violation of the integrity of information that has limited access); definition of the concepts "information threat", "information measures of state defense", "anti-crisis communications", "crisis communications", "strategic communications", "strategic narrative", "government communications"; highlighting global challenges and threats (increasing number of disinformation campaigns of a global level, recognition of information policy of the Russian Federation as a threat both to Ukraine and to other states; use of social networks as a subject of information influence; insufficient media literacy in combination with the rapid development of digitalization) and national challenges and threats (the informational influence of the Russian Federation on the Ukrainian population, as well as their dominance in the temporarily occupied territories, insufficient opportunities to influence disinformation, the absence of a strategic communication system, improper regulation of information relations, as well as the protection of journalists, an attempt to manipulate influences on issues of European and Euro-Atlantic integration, guaranteeing the availability of information at the community level, lack of media literacy); seven strategic goals were defined (countering disinformation and information attacks, including those of the Russian Federation, which aim to eliminate the independence of Ukraine, violate sovereignty and territorial integrity, promote violence, war, enmity; ensure comprehensive development of Ukrainian culture, affirm Ukrainian civic identity; increase the level media culture, media literacy; to ensure compliance with the right of individuals to collect, store, and distribute information, as well as to protect journalists and their safety, to counter the spread of illegal content; and informational reintegration of those citizens living in the temporarily occupied territories and adjacent to them communities; to create an effective system of strategic communication; to promote the development of information society, cultural dialogues), which include clear measures to achieve; mechanisms for implementing tasks and expected results are defined¹². Considering that the hybrid war against

¹² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки": Указ Президента України; Стратегія від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

Ukraine was launched by Russia many years ago, and the first invasion, military operations and occupation of part of the territory began in 2014, the Information Security Strategy for the period until 2025 contains goals and clear tasks for their implementation, already taking into account aggression from Russian Federation. At the same time, it pays little attention to information security at the international level (there are constant disinformation campaigns that harm the national security of Ukraine), as well as the issue of information policy implementation at the local level. Among the problems, the involvement of local media and limited access to the Internet in certain communities is indicated, and the need to establish communication, including with the participation of local self-government bodies, which should also be involved in the strategic communication system, is noted. In our opinion, the next Information Security Strategy should pay more attention to the role of guaranteeing information security at the level of each community, from the implementation of technical solutions to guarantee free access to the Internet, to media and information education of the population, as well as training in the basics of information security for employees of local self-government bodies.

Separately, it is worth dwelling on the provisions of the Action Plan for the Implementation of the Information Security Strategy for the period up to 2025, adopted in March 2023. If the Strategy mentions hybrid war and hybrid threats once, the plan describes steps to prevent hybrid threats already in six points. As for the tasks planned for the implementation of strategic goals at the community level, only the following are indicated: ensuring effective interaction between state and local self-government bodies, civil society institutions both during planning and implementation of information policy; local self-government bodies are entrusted with the responsibility of raising the level of public awareness through briefings and other events; the development of programs to improve the qualifications of public servants of local self-government in information security, including issues of hybrid threats, countering disinformation, manipulative content, as well as strategic communication, organization of appropriate training and some other¹³. Obviously, after the adoption of the new Information Strategy, the plan of measures for its implementation should also be more focused on overcoming information security threats at the level of individual communities.

In addition, in the context of the protection of information on the Internet, it is also worth mentioning the Cybersecurity Strategy of Ukraine, which does not

¹³ Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-str-a272r>

even once mention communities and local self-government bodies¹⁴. Obviously, the specified act also needs to be revised and updated, because the issue of cyber security is key to national security and its guarantee is not possible without the implementation of countermeasures on the ground.

The introduction of a number of changes to the legislation of Ukraine after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of our state became quite important for minimizing information security risks at the level of territorial communities. Amendments to legal acts became necessary to regulate the limitation of the dissemination of information necessary for the protection of national security and defense, to prevent the leakage of defense and related information, to regulate the technical aspects of information collection for possible future use as evidence, and to bring guilty parties to justice for illegal dissemination of information.

After February 24, 2022, as of April 2024, that is, in two years and two months, the parliament adopted 26 laws on amendments to the Criminal Code of Ukraine¹⁵, the vast majority of norms concerned the strengthening of criminal liability for crimes against national security, as well as those actions that would contribute to the enemy during a full-scale war, in particular, amendments were made to the following articles of the Criminal Code of Ukraine: Art. 43-1 to guarantee combat; Art. 84-1, which provides for exemption from liability for the transfer of a prisoner for exchange; articles 111 and 113 to strengthen responsibility for crimes against national security; Art. 111-1 and Art. 111-2 for the provision and strengthening of criminal liability for collaborative activity; Articles 161 and 435-1; Article 127 to reform approaches to accountability for torture; articles 185-187, 189 and 191 to refer responsibility for looting; to articles 201-1, 201-3, 201-4 on the criminalization of smuggling of certain goods; to Article 201-2 to counter the misuse of humanitarian aid; Articles 336 and 337 regarding the change of liability for evasion of military service; Articles 258-4 and 258-6 regarding increased responsibility for terrorism; Article 263 for the purpose of exemption from responsibility for voluntary surrender of weapons; Art. 270 on strengthening man-made security; Art. 212 with the aim of stimulating the detinization of incomes; Articles 45-48, 69, 74, 75, 79, 81 and 82, 86 and 87, 366-2 regarding criminal offenses related to corruption; Articles 114-2, 161 and 435-1 to increase liability for dissemination of unauthorized or prohibited information; Article 361 on improving countermeasures against cybercrime; to Article 367 for changes

¹⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>

¹⁵ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

in liability for official negligence; of Chapter II "Final and Transitional Provisions" for the purpose of enabling the participation of civilians in defense, etc. Of the specified changes, in 7 cases changes were made exclusively to the Criminal Code of Ukraine, and in 19 cases, complex legislative changes were adopted that reformed individual institutions, for example, on the issue of military service, or supplemented criminal law, administrative law, and criminal law. – procedural or other norms.

As for the introduced changes, only a number of laws were aimed at protecting information security. For example: Law of Ukraine dated March 3, 2022 No. 2110-IX increased responsibility for the production or distribution of such information products, which are prohibited, namely, it provided for responsibility for inciting regional enmity or hatred (Article 161 of the Criminal Code of Ukraine), as well as for the use of materials, insulting military personnel or their relatives (Article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine)¹⁶; The Law of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2149-IX improved responsibility for taking actions on unauthorized interference in the work of information (automated), electronic communication, information and communication system, electronic communication network¹⁷; Laws of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2160-IX and dated April 1, 2022 No. 2178-IX provided for and improved criminal liability in order to prevent unauthorized dissemination of information about the transfer of weapons, the transfer or placement of the Armed Forces of Ukraine or other military formations (114-2 of the Criminal Code of Ukraine)^{18,19}. Other acts are indirectly related to information security through increased liability for treason²⁰, as well as

¹⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6>

¹⁷ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2149-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2>

¹⁸ Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 01.04.2022 № 2178-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n2>

¹⁹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6>

²⁰ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

collaborative activities²¹, as well as protection of information contained in intellectual property objects²².

Amendments to criminal, administrative, and criminal procedural legislation were primarily intended to introduce strengthened tools to counter the leakage, unauthorized collection, and use of information of value to the protection of national security. Thus, the tools for countering the use of information as a means of hybrid warfare were improved. At first glance, it seems that such tools are national, at the same time, they are also effective for guaranteeing information security at the level of territorial communities.

3. Cross-border cooperation of territorial communities and information security

In the conditions of the implementation of cross-border cooperation projects, it is extremely important to guarantee information security, especially when the participants of such projects are territorial communities. Zakarpattia, Lviv, Chernivtsi, and Ivano-Frankivsk regions are quite actively involved through various entities in the implementation of cross-border cooperation projects. We analyzed projects within the framework of two programs "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Program 2007-2013" and "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020". The conducted research showed that within the framework of the program "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Program 2007-2013" 31 projects were supported with the participation of various communities from the Zakarpattia region. The program "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020" provided for three rounds of tenders, projects in the last round completed the implementation of projects no later than the fall of 2023. The conducted analysis showed that only four projects were selected in the first round of the program "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020", in the second round – 46 projects, in the third competition of the program – 30 supported projects²³.

²¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n6>

²² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 01.12.2022 № 2803-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2803-20#n3>

²³ The 3rd Call for Proposals of the Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020. URL: <https://huskroua-cbc.eu/calls/3rd-call-for-proposals>

The analysis of four competitions within the framework of the programs "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Program 2007–2013" and "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014–2020" showed a positive trend in increasing the number of implemented successful projects in various communities of the border areas. At the same time, there are no projects that would be implemented exclusively by municipalities, as a rule, even if the municipality of a certain community joins as a partner, other partners include public institutions, higher educational institutions, hospitals, scientific institutions, and communal facilities.

During a meaningful analysis of cross-border cooperation projects, it was found that none of the involved projects dealt with the issue of guaranteeing information security at the level of border territories. At the same time, digitalization processes and the development of information technologies create conditions for proper organizational and technical support for the implementation of cross-border cooperation projects.

First, the COVID-19 pandemic, and then a full-scale war in our country limited the mobility of various project participants (main executors, experts, beneficiaries, etc.). At the same time, it was the Internet, the use of various digital tools, including platforms and services for online collective communication, holding seminars and other events, that made it possible to successfully implement the specified projects. For example, the project "Introduction of new standards and technologies of surgical treatment of diseases of the central nervous system in the cross-border region "NSDNeuro" (budget 763,757.64 euros) involved joint training for neurosurgeons using innovative neuronavigation systems purchased from within the framework of the project, conducting trainings for student and teaching youth, health care specialists, conducting exchange visits, forming new standards of medical care, improving the material and technical base of both project participants (the Department of Neurosurgery of the University of Debrecen and the Regional Clinical Center of Neurosurgery and Neurology in Uzhhorod)²⁴. In the project "Energy Recovery from Municipal Solid Waste by Thermal Conversion Technologies in Cross-Border Region", which was carried out by partners from Romania (North University Center of Baia Mare), Ukraine (Ivano-Frankivsk Technical University of Oil and Gas) and Slovakia (Technical University of Košice) from November 1, 2019 to October 31, 2020, specialists were brought together to study the processes of solid household waste management through the thermal treatment method, and a database with waste

²⁴ Впровадження нових стандартів та технологій хірургічного лікування захворювань центральної нервової системи в транскор-донному регіоні. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/projects-nsdneuro>

characteristics was created, the software application "Electronic Monitoring Platform" was developed to manage data related to the administration of heat treatment of waste²⁵.

At the same time, a meaningful analysis showed that no project was aimed at the development of information security in border areas, including both within the framework of cross-border cooperation and as an additional task in the implementation of other goals and tasks. At the same time, the latest digital technologies became tools for the implementation of individual projects (creation of platforms, sites, promotion of events, etc.), and also helped in the organizational aspects of project implementation, first during the COVID-19 pandemic, and later in the war in Ukraine.

CONCLUSIONS

Modern risks caused by possible pandemics, hostilities, and other emergency situations cause, on the one hand, the activation of digitalization and the use of information tools in cross-border cooperation, and on the other hand, they increase the need to guarantee information security during such cooperation.

Information security in cross-border cooperation is an important element of guaranteeing both national and international security. Problems with disinformation, the use of false reports, incorrect or distorted translation of news are not only a violation of the right to information, but can become the basis for hostility and increased tension in the border areas. In view of this, in matters of cross-border cooperation, the guarantee of information security plays an important role.

To build an effective information security system in cross-border cooperation, it is necessary that the security components of the protection system:

- were applied based on the norms of international law, the principle of the rule of law, were oriented towards respect for human rights, as well as the sovereignty and territorial integrity of states;
- proportionally implemented by all subjects and participants of cross-border cooperation, who were responsible for their application;
- included appropriate technical and digital tools for preventing threats to information security and eliminating consequences in the event of their occurrence;
- were focused on the protection of personal data and confidential information, as well as other information with limited access.

²⁵ Energy recovery from municipal solid waste by thermal conversion technologies in cross-border region. URL: <https://huskroua-cbc.eu/projects/financed-projects-database/energy-recovery-from-municipal-solid-waste-by-thermal-conversion-technologies-in-cross-border-region>

In addition, it is important to develop a separate international agreement that would regulate the protection of information, the possibility of using various security tools in the implementation of cross-border cooperation. This agreement can be the basis for the development of the Information Security Strategy in cross-border cooperation, taking into account cyber security.

SUMMARY

An analysis of the problems of guaranteeing information security during cross-border cooperation of territorial communities was carried out, taking into account the risks of martial law. The risks of using information as a tool of hybrid wars on the example of a full-scale war in Ukraine are revealed. The concept of information security, the tools of the protective mechanism, which would on the one hand contribute to the protection of personal data, and on the other hand be the basis for regional, national and international security, were analyzed, threats to information security were identified, and the existing approaches were supplemented by the need to take into account the technology of artificial intelligence. In addition, the article analyzes the legal principles of guaranteeing information security, as well as what changes have taken place under the conditions of martial law in Ukraine. The main provisions of the Information Security Strategy of Ukraine, which was approved even before the full-scale war until 2025, and the Action Plan for its implementation, adopted in March 2023, were analyzed. All positive changes regarding increased responsibility for threats to information security have been identified. Particular importance is given to finding out how digitization and protection of information security is taken into account in cases of cross-border cooperation of territorial communities. The results of two programs "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Program 2007-2013" and "Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020" were taken for analysis. As a result of the study, it was proved that information security in cross-border cooperation is an important element of guaranteeing both national and international security. Problems with disinformation, the use of false reports, incorrect or distorted translation of news are not only a violation of the right to information, but can become the basis for hostility and increased tension in the border areas. Clear recommendations regarding a protective mechanism to guarantee information security in cross-border cooperation are offered.

REFERENCES

1. Смотрич Д.В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 77: частина 2. С. 121-127.

2. Артемов В. Ю., Хорошко В. О., Хохлачова Ю. Є., Погорелов В. В. Інформаційно-воєнна безпека як елемент національної безпеки України. *Захист інформації*. 2022. Т. 24, № 1. С. 21-29.

3. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. / *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 1421 p. 868-872. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>

4. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.

5. Капля О. М. Правове регулювання інформаційної безпеки громадянина під час дії воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 6(24). С. 16-20. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6\(24\)-16-20](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-6(24)-16-20)

6. Шинкаренко І. Р., Шинкаренко І. І. Інформаційна безпека України в умовах воєнного стану / *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.*(м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 139-140.

7. Амро Т. Взаємозв'язок систем забезпечення інформаційної безпеки та публічного управління в умовах воєнного стану: методи та можливості. *Публічне урядування*. 2022, № 5 (33). С. 83-88. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5\(33\)-11](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5(33)-11)

8. Скочиляс-Павлів О.В. Сучасні загрози інформаційній безпеці України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. 263-266.

9. Свердлов Д.В., Борисенко Т.В. Забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах дії правового режиму воєнного стану / *Актуальні проблеми превентивної діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 27 квіт. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 78-80.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки": Указ Президента України; Стратегія від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

11. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-str-a272r>

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>

13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6>

15. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2149-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2>

16. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 01.04.2022 № 2178-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20#n2>

17. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6>

18. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>

19. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n6>

20. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо

відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 01.12.2022 № 2803-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2803-20#n3>

21. The 3rd Call for Proposals of the Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020. URL: <https://huskroua-cbc.eu/calls/3rd-call-for-proposals>

22. Впровадження нових стандартів та технологій хірургічного лікування захворювань центральної нервової системи в транскордонному регіоні. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/projects-nsdneuro>

23. Energy recovery from municipal solid waste by thermal conversion technologies in cross-border region. URL: <https://huskroua-cbc.eu/projects/financed-projects-database/energy-recovery-from-municipal-solid-waste-by-thermal-conversion-technologies-in-cross-border-region>

Information about the authors:

Mendzhul Marija Vasylivna,

Doctor of Science of Law,

Professor of the Department of Civil Law and Procedure,

Uzhhorod National University

26, Kapitulna st., Uzhhorod, 88000, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3893-4402>

Mulesa Oksana Yuriivna,

Doctor of Technical Science,

Professor of Software System Department,

Uzhhorod National University

26, Kapitulna st., Uzhhorod, 88000, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-6117-5846>

РЕАЛІЗОВАНІ ПРОЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПОЛІЦІЄЮ ТА ІНШИМИ ОРГАНАМИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Миرونюк Р. В., Миرونюк С. А.

ВСТУП

Створення належних умов безпечного середовища в Україні в період триваючих більш ніж два роки військових дій спрямованих на захист територіальної цілісності та незалежності неможливо без системної та ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), громадськості та правоохоронних органів в цілому і Національної поліції, зокрема. Ефективність такої взаємодії напряму залежить від якісної правової основи, що визначає форми, засоби, способи взаємодії та гарантії реалізації поноважень кожного з суб'єктів взаємодії, а також від її належної організації та що є ключовим – від економічної доцільності взаємодії і її кінцевих позитивних прикладів, апробованих в умовах воєнного стану.

У зв'язку з цим питання акумуляції та розвитку ефективних форм взаємодії ОМС та Національної поліції в умовах війни для України не втрачають своєї актуальності і потребують наукового узагальнення, що є метою наукового дослідження в межах даної статті.

Стан дослідження проблематики статті. Проблематику окремих форм взаємодії ОМС та Національної поліції в Україні зокрема, досліджували: О. Бандурка, В. Барба, О. Батраченко, О. Волокітенко, А. Крищенко, М. Корнієнко, О. Музичук, М. Лошицький, Т. Плугатар В. Сокурєнко та ін. Сучасні проблеми діяльності ОМС в умовах військового управління та форми взаємодії з поліцією та іншими правоохоронними органами щодо створення безпекового середовища досліджували Тітко Е., Сікорський О., Ануфрієв М., Шевченко В., Тарасенко Т. та ін. Дослідженню проблем взаємодії ОМС з іншими суб'єктами публічної влади та громадськістю присвячені роботи зарубіжних авторів: Brezovnik V., Noffman I.,

Kostrubiec Ja., Charrad M., Emese P., Kaspar M., Slavinskaite N., C. Kosikowski та ін.¹.

В той же час висвітлення окремих ефективних форм взаємодії ОМС та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану здійснювалось фрагментарно, що й зумовлює необхідність системного їх дослідження.

Таким чином на досягнення *мети дослідження* – з'ясування перспективних проєктів взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами у щодо створення безпекового середовища та засобів організаційного та економічного їх забезпечення плануємо до виконання наступні *завдання* дослідження: з'ясування правових підстав та форм взаємодії ОМС та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону; визначення перспективних проєктів взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами у щодо створення безпекового середовища, які були реалізовані та плануються до реалізації та шляхів їх фінансування.

Матеріали та методи дослідження. Виходячи з окресленого предмета дослідження, нами було обрано комплексний підхід до застосування методів наукового пошуку. Методологічну основу дослідження складає діалектичний метод, застосування якого дозволило всебічно розкрити природу «взаємодії органів публічної адміністрації» як організаційну форму забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану, а також простежити генезу цього явища. Формально-юридичний метод використовувався для встановлення змісту форм взаємодії ОМС з поліцією у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану. Застосування формально-логічного методу стало підґрунтям для виявлення недоліків у національному правовому регулюванні, та пошуку шляхів їх подолання.

¹ Brezovnik B., Hoffman I., Kostrubiec Ja. Local Self-Government in Europe. Institute for Local Self-Government Maribor, 2021. 445 p. Emese P. Models of Legal Supervision over Local SelfGovernments in Continental Europe (Excluding France). Pécs Journal of International and European Law. № 2. 2018. P. 6–20. Slavinskaite N. The Fiscal Decentralization Initiative for Central and Eastern Europe. Global Journal of Business Economics and Management Current Issues. 2017. № 7(1):69. URL: https://www.researchgate.net/publication/316067928_Fiscal_decentralization_in_Central_and_Eastern_Europe (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

1. Організаційно-правові засади взаємодії ОМС та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону в умовах воєнного стану

Аналіз правової основи діяльності та взаємодії ОМС та поліції дає можливість виокремити два рівня правових актів: 1) ті, які регулюють їх правовий статус та порядок взаємодії в умовах мирного часу; 2) ті, які визначають окремі напрямки та порядок їх взаємодії в умовах воєнного часу.

До першої групи правових актів слід віднести: Конституцію України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про Національну поліцію», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодексу цивільного захисту України та низки інших законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема локальних, що приймаються самими органами місцевого самоврядування. Так, наприклад, у ст. 26 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» визначено, що до компетенції сільських, селищних, міських рад віднесено затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, зокрема і питань забезпечення безпечового середовища громади, хоча прямо про це не йдеться. Окремі положення щодо взаємодії ОМС з Національною поліцією (далі – поліцією) врегульовані в Законі України «Про Національну поліцію», зокрема відповідно до статті 5 цього Закону «поліція забезпечує постійне інформування ОМС про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку»; також необхідність такої взаємодії задекларована в ст. 11 цього Закону, де зазначено, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб»². Слід зауважити, що Закон про Національну поліцію не регулює форми та методи взаємодії поліції з іншими органами публічної влади, окремі форми такої взаємодії визначені у Розділі VIII Закону «Громадський контроль поліції», зокрема: в ч. 1 ст. 88 Закону визначено, що керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі з представниками ОМС на рівні областей, районів, міст та сіл із метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням; в ч. 2 ст. 9 Закону

² Про Національну поліцію: Закон України № 580 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

зазначено, що «керівництво поліції постійно інформує органи державної влади та ОМС а також громадськість про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку»³.

До другої групи правових актів слід віднести: Закон України «Закон про правовий режим воєнного стану», Законом України «Про оборону України»; Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»; Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану»; Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2021 року № 1456.

Зокрема, відповідно до статті 15 Законом України «Про оборону України» «органи місцевого самоврядування у сфері оборонної роботи забезпечують: підготовку громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час; приписку громадян до призовних дільниць, військовий облік призовників, військовозобов'язаних та резервістів; призов громадян на строкову військову службу; направлення громадян на навчальні (або перевірочні) і спеціальні збори; організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, територіальною обороною та цивільним захистом; бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час; проведення мобілізації людських, транспортних та інших ресурсів в особливий період; здійснення контролю за використанням і охороною наданих у встановленому порядку для потреб оборони земельних, водних та інших природних ресурсів згідно із законодавством; вирішення згідно із законодавством питань, пов'язаних з наданням частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України та іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам службових приміщень і житлової площі, інших об'єктів, здійсненням контролю за їх використанням, наданням комунально-побутових та інших послуг; організацію виробництва і поставки військам підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, енергетичних та інших ресурсів; сприяння у підтриманні відповідного режиму в прикордонній смузі та у контрольованих

³ Про Національну поліцію: Закон України № 580 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

прикордонних районах; проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України; здійснення інших повноважень у галузі оборонної роботи, передбачених законами»⁴.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Національна поліція сприяє діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану; звітує перед військовою адміністрацією про правове становище на відповідній території, бореться зі злочинністю, здійснює охорону громадського порядку та результати діяльності.

Також окремі повноваження поліції на період воєнного стану були уточнені та дещо розширені в межах дотримання конституційних норм відповідним Законом України від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до законів України» «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою вдосконалення діяльності поліції, зокрема цим Законом були визначені додаткові заходи примусу, які мають право застосовувати поліцейські під час воєнного стану, зокрема використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню а також спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» визначено порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, а саме визначено порядок взаємодії ОМС з поліцією щодо створення блокпостів, забезпечення режиму в'їзду та виїзду на територію населених пунктів під час введення комендантської години та ін.

2. Форми взаємодії ОМС та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону в умовах воєнного стану

Аналіз законодавчих засад діяльності поліції та ОМС та механізми його реалізації дають можливість виокремити найбільш актуальні форми їх взаємодії в умовах воєнного стану на регіональному рівні, а саме: 1) взаємодія поліції з громадськими формуваннями по охороні громадського порядку, сил територіальної оборони, Національної гвардії (в містах, населених пунктах, об'єднаних територіальних

⁴ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.

громадах) на деокупованих територіях, територіях наближених до військових дій, та в місцевостях з яких відбувається примусове виселення; 2) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони щодо організації діяльності по перевірці документів у осіб для встановлення їх особистості та документів на вантаж в межах блокпосту – дорожнього укріпленого контрольно-пропускний пункт (далі – КПП) із озброєною охороною, здатного самостійно тримати кругову оборону; 3) здійснення патрулювання вулиць, парків скверів, прибудинкових територій, облаштованих укриттів з метою виявлення вибуховонебезпечних об'єктів; 4) спільно з Служби безпеки України (далі – СБУ) здійснення оперативно-розшукових заходів спрямованих на виявлення осіб, які здійснюють наведення зброї агресора та об'єкти енерго та життєзабезпечення (межах роботи таких об'єктів); 5) спільно з ОМС та Державною службою з питань надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) проведення роз'яснювальної роботи в освітніх закладах щодо дій у випадку виявлення вогнепальної зброї та вибуховонебезпечних об'єктів; 6) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони (далі – ТРО) щодо організації діяльності по перевірці документів у осіб для встановлення їх особистості під час комендантської години; 7) взаємодія поліції з ОМС, ДСНС щодо покращення умов доступу до укриттів та забезпечення безпеки осіб які в них перебувають; 8) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії, підрозділів військової служби правопорядку з забезпеченням доступу на територію громад зброї та боєприпасів з територій на яких тривають активні бойові дії та виявлення порушення правил дорожнього руху військовослужбовцями; 9) взаємодія поліції з ДСНС щодо ліквідації наслідків пожеж, руйнувань будівель, спасіння життя людей, звільнення їх з під завалів та надання домедичної допомоги; 10) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії щодо дотримання вимог комендантської години; 11) взаємодія поліції з територіальними органами СБУ щодо виявлення колаборанської діяльності; 12) взаємодія поліції з органами прокуратури, СБУ щодо досудового розслідування воєнних злочинів; 13) розшук, затримання і доставлення до районних (міських) центрів комплектування Збройних сил України (далі – ТЦК) громадян, які ухиляються від виконання військового обов'язку за зверненням ОМС та ТЦК⁵.

⁵ Basko, A., Nestertsova-Sobakar, O., & Kaliman, M. (2024). Interaction between local governments and the police in ensuring the vital functions of the region and creating a secure environment under martial law: legal and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(1), 11-19. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-11-19>.

3. Перспективні проекти взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами щодо створення безпекового середовища та шлях їх фінансування

Проекти взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами щодо створення безпекового середовища слід вирізнити на ті, що були реалізовані до повномасштабного вторгнення росії та територію України та після. Нижче доцільно здійснити аналіз умов та порядку впровадження даних проектів, оцінити стан якості їх реалізації на сьогодні та на найближчі перспективи.

Проект «Безпечне місто». Комплексна система «Безпечне місто» призначена для автоматизації та вирішення найбільш важливих завдань сучасних міст. В першу чергу, це технічна підтримка служб громадської безпеки, надзвичайних служб. Програма «Безпечне місто» – це: оперативний цілодобовий контроль ситуації на вулицях і об'єктах міста в режимі реального часу; ведення відео– і аудіоархіву; автоматичне оповіщення про виникнення надзвичайних ситуацій відповідних служб і організацій, надання візуальної інформації з місць установки телекамер; відновлення ходу подій на основі записаних відеоматеріалів; інтеграція відеоінформації з інформацією інших автоматизованих систем міської інфраструктури. Впровадження програми «Безпечне місто» дозволило: максимально підвищити безпеку на вулицях і дорогах міста; охопити основні магістралі міста, перехрестя, місця проведення громадських заходів; покращити управління дорожнім рухом в місті; більш оперативно і обґрунтовано вирішувати спірні ситуації при ДТП; ефективно боротися з кримінальними та терористичними загрозами; здійснювати моніторинг ситуації і контроль у дворах багатоквартирних будинків, під'їздах та ліфтах. Міста України підключаються до програм «Безпечне місто» (Safe City) і «Розумне місто» (Smart City), які були запроваджені в 1996 р. на рівні країн ООН, зокрема на підстав реалізації Програми підвищення безпеки у містах ООН-Хабітат. Станом на 2020 р. ця Програма діяла у 77 містах 24 країн, сьогодні вона запровадження в столицях і великих містах практично всіх європейських країн.

Основним завданням програми «Безпечне місто» є створення можливостей для оперативного відстеження через камери відеоспостереження обстановки в публічних місцях, маршрутів руху транспортних засобів, здійснення контролю за роботою компонентів міської інфраструктури, інформування громадян про безпекову ситуація, в тому числі оповіщення про сигнал тривоги та інформування про розміщення найближчих укріплень.

Найважливішими завданнями Програми на сьогоднішній день є:

1) відеоспостереження за публічними місцями та стратегічними об'єктами інфраструктури – забезпечення безпеки громадян, попередження порушення громадського порядку, в тому числі, в місцях масового перебування людей, забезпечення захисту важливих для життєдіяльності, стратегічних, а також небезпечних об'єктів, забезпечення зібрання доказової бази у випадку здійснення правопорушень;

2) встановлення пристроїв з додатковими функціональними можливостями, які сприяють забезпеченню безпеки – датчики сповіщення, системи розпізнавання обличчя та номерних знаків автотранспорту, кнопки виклику поліції, гучномовці через які здійснюється інформування населення, тощо;

3) забезпечення оперативної комунікації органів місцевого самоврядування та служб поліції, ДСНС, служб швидкої допомоги, приватних охоронних структур з метою реагування на порушення публічного порядку, вчинення злочинів, що посягають на здоров'я, майно громадян та завдають шкоду муніципальному майну.

Реалізація програми «Безпечне місто» здійснена в багатьох населених пунктах України. Першими з них були Одеса, Харків, Дніпро, Київ, Вінниця, Маріуполь, сьогодні вона впроваджується на рівні міст та містечок а також в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ). Такі програми є складовими Програм економічного і соціального розвитку міста (містечка), ОТГ, що затверджуються на пленарних засіданнях місцевих рад (п. 22 ч. 1 ст. 26, п. 1 п. «а» ст. 27, п. 16 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Наприклад, Програма економічного і соціального розвитку міста Маріуполя на 2020 р. передбачала, зокрема, виділення субвенцій на придбання технічних засобів для вдосконалення апаратно-програмного комплексу відеоспостереження Єдиного аналітичного сервісного центру Головного управління Національної поліції в області, придбання технічних засобів для Управління патрульної поліції, ремонт приміщень для поліцейських станцій⁶. Аналогічні Програми затверджені в інших населених пунктах.

Водночас практика підготовки таких цільових програм нині є неупорядкованою. Так, в одних випадках ініціаторами та головними розробниками таких програмних документів виступають відповідні територіальні органи поліції, в інших – програмні документи розробляються виконавчими органами місцевих рад. Застосовуються

⁶ Про Програму економічного і соціального розвитку м. Маріуполя на 2020 р. : Рішення Маріупольської міської ради від 24 грудня 2019 р. № 7/48-4777. Офіційний сайт Маріупольської міської ради. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/16/82324-7.48-4777.pdf>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

різні підходи до визначення назв цих програмних документів, їх структури, змістовного наповнення, кола головних виконавців і співвиконавців тощо. Різним є рівень якості затверджуваних програм: деякі з них є достатньо змістовними, деякі мають скоріше формальний характер і містять суттєві недоліки.

Аналізуючи практику реалізації повноважень органів місцевого самоврядування стосовно затвердження цільових програм, спрямованих на розвиток безпечного середовища, керівниця програмної ініціативи «Безпека громад» Експертного центру з прав людини У. Шадська констатувала, що такі програми сьогодні діють практично в кожній громаді, проте їхня ефективність перебуває під сумнівом. Це зумовлено передусім застарілим підходом до розроблення програми, формування її змісту та реалізації. Зокрема, здебільшого основний фокус роблять на попередженні злочинності (кримінальних та адміністративних правопорушень), проте не враховують велику кількість можливих або наявних загроз для місцевого населення⁷.

Розвиваючи цю тезу, У. Шадська зазначає, що «у таких країнах, як Чехія, Польща, Великобританія, Литва, Іспанія, до розроблення програм у сфері безпеки обов'язково долучаються практично всі місцеві органи влади, включаючи правоохоронні. Такі програми формують, орієнтуючись на дослідження громадської думки, оперативні та статистичні дані про потенційні або наявні загрози».

Основний акцент роблять на ідентифікації (комплексному аналізі), створенні механізму попередження та вирішенні конкретних проблем безпеки на певній території. Стратегічні цілі та завдання програми визначають на підставі сформованих пріоритетів, які необхідно втілити протягом певного періоду часу. У регіоні може бути декілька програм, усе залежить від масштабів території, густоти населення та безпекової ситуації загалом, тобто діє індивідуальний підхід. Коло суб'єктів, відповідальних за патронат, фінансування та вжиття заходів, також визначається завчасно і може змінюватися залежно від досягнутих результатів, отже, існує система періодичної оцінки реалізації завдань програми. Як приклад дослідниця наводить Програму безпеки міста Гданська (Республіка Польща), що розроблена з урахуванням думки мешканців та охоплює такі складові частини, як протидія злочинності; безпека в громадських місцях та місцях проживання; безпека вразливих груп населення; попередження

⁷ Шадська У. Безпека громади – пошук спільних рішень : навчальний посібник. Київ, 2018. С. 79-82. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Bezpeka_Hromad.pdf. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

насильства в сім'ї; безпека у школі; безпека дорожнього руху; екологічна безпека; пожежна безпека; профілактичні заходи; попередження інфекційних хвороб; протидія наркоманії та алкоголізму.

Врахування позитивного досвіду інших країн щодо підготовки програмних документів з питань публічної безпеки громад може виявитися корисним для України. При цьому покращенню наявних підходів до планування і програмування у цій сфері може сприяти затвердження на загальнодержавному рівні Методичних рекомендацій щодо розроблення, затвердження та контролю виконання регіональних та місцевих програм з питань забезпечення публічної безпеки і правопорядку. В таких Методичних рекомендаціях варто запропонувати, зокрема, примірну структуру зазначених програм з урахуванням необхідності підтримання безпечних умов у різних сферах життєдіяльності територіальних громад. З огляду на коло завдань і повноважень центральних органів виконавчої влади такі Методичні рекомендації доцільно затвердити спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства розвитку громад і територій України.

Проект «Поліцейський офіцер громади». Одним із засобів налагодження взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами стосовно забезпечення публічної безпеки громад є створення при органах місцевого самоврядування відповідних міжвідомчих колегіальних органів (комісій, робочих груп тощо), до складу яких входять представники різних органів і служб. Зокрема, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ч. 1 ст. 38) до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад віднесено утворення комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності. Реалізуючи свої повноваження щодо сприяння діяльності органів прокуратури, Служби безпеки, Національної поліції, органи місцевого самоврядування опосередковано впливають на стан публічної безпеки громад. Прикладом такого сприяння є, зокрема, участь органів місцевого самоврядування у реалізації проекту «Поліцейський офіцер громади», що започаткований у 2019 р. за ініціативою Національної поліції України. Основною метою цього проекту є забезпечення кожної територіальної громади окремим офіцером поліції, який не тільки працюватиме на території певної громади, але й житиме там. Головними завданнями поліцейського офіцера громади є орієнтація на потреби місцевого населення, підтримка постійного контакту з мешканцями, щоденне забезпечення порядку на своїй території, своєчасне реагування на проблеми громади та запобігання вчиненню правопорушень. При цьому за умовами проекту за підтримки

об'єднаних територіальних громад та донорських коштів поліцейський офіцер громади отримує облаштоване службове приміщення та робоче місце, службовий автомобіль, паливно-мастильні матеріали тощо⁸. Задля створення сприятливих умов діяльності поліцейських офіцерів громад органи місцевого самоврядування, на території яких реалізується зазначений проєкт, приймають правові акти щодо налагодження співпраці з поліцейськими офіцерами. Наприклад, рішенням Ічнянської міської ради затверджено Програму «Поліцейський офіцер громади» на 2020–2021 рр., якою передбачено комплекс заходів, що здійснюються на місцевому рівні задля підтримки діяльності поліцейського офіцера на території Ічнянської міської об'єднаної територіальної громади. Програмою обумовлено, що громада повідомляє поліцейським офіцерам громади про проблеми у сфері безпеки та сприяє попередженню правопорушень шляхом створення таких умов, які є некомфортними та небезпечними для правопорушників; застосуванню сучасних технологій для зниження кількості правопорушень; створенню безпечного дорожнього середовища в громаді та протидії порушенням правил дорожнього руху; допомозі людям похилого віку та попередженню правопорушень щодо них; створенню маршрутів патрулювання з урахуванням думки громади; протидії негативним соціальним явищам (алкоголізм, наркоманія); популяризації здорового способу життя; профілактиці правопорушень у сфері благоустрою; правовій освіті дітей та дорослих; протидії жорстокому поводженню з тваринами; розшуку зниклих дітей, дорослих, які заблукали. Для створення умов щодо ефективного виконання поліцейським офіцером громади своїх обов'язків передбачено фінансування за рахунок коштів місцевого бюджету таких заходів, як придбання оргтехніки; облаштування кабінетів меблями; придбання автотранспортного засобу; придбання паливно-мастильних матеріалів для службового автотранспорту поліцейського офіцера громади; оплата послуг з технічного обслуговування та поточного ремонту автотранспорту, встановлення та обслуговування додаткового обладнання на службовий автотранспорт поліцейського офіцера громади. Така співпраця між органами місцевого самоврядування та органами поліції відповідає європейській практиці налагодження взаємодії поліції з населенням та місцевою владою заради спільного безпечного простору.

Для позначення такої взаємодії традиційно вживається англійський термін “Community Policing” (CoP). “Community Policing” – це підхід до щоденної роботи поліції, побудований на принципах постійної

⁸ В Україні запустили проєкт «Поліцейський офіцер громади». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskijoficer-gromadi>; Поліцейський офіцер громади. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/ya-tut.html>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

комунікації, де поліція та місцева громада відчувають спільну відповідальність за безпеку, місцеві проблеми вирішуються у взаємодії з населенням та відповідальними органами влади, поліція реагує на місцеві потреби й вимоги, які визначає громада. “Community Policing” є складовою частиною повсякденної роботи поліції у таких країнах, як Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Данія, Німеччина, Естонія, Іспанія, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Велика Британія та США⁹. У ракурсі досліджуваного аспекту слід також звернути увагу на те, що останніми роками в Україні набула поширення практика укладання між органами місцевого самоврядування та територіальними органами Національної поліції меморандумів про співпрацю (взаємодію), у рамках яких ці органи засвідчують готовність докласти спільних зусиль для підвищення рівня правопорядку та публічної безпеки, визначають певні форми взаємодії у цьому напрямі. Зазначена практика загалом заслуговує схвальної оцінки, проте на рівні законодавства немає положень щодо можливості укладання таких документів та окреслення їх змісту. Водночас і на органи Національної поліції, і на органи місцевого самоврядування поширюються приписи ч. 2 ст. 19 Конституції України, згідно з якою органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. При цьому питання про можливість кваліфікації відповідних дій органів місцевого самоврядування та Національної поліції як таких, що здійснюються в межах дискреційних повноважень, має дискусійний характер. Можна припустити, що саме через це під час укладання меморандумів про взаємодію зазначені органи іноді обумовлюють, що вони розглядають меморандум як декларацію про наміри, що не приводять до можливих юридичних чи фінансових наслідків або зобов’язань для будь-кого з них. У зв’язку з наведеним вище заслуговує на увагу підхід, застосований у Законі «Про поліцію» Чеської Республіки. Цей Закон містить окремий параграф «Співробітництво з муніципалітетами», в якому прямо передбачено можливість укладання територіальними органами поліції угод про координацію з муніципалітетами задля встановлення загальної процедури для забезпечення місцевого публічного порядку. Обумовлено, що угода про координацію має визначати, зокрема, форми та інструменти постійної координації діяльності муніципалітету та департаменту поліції у забезпеченні місцевих питань публічного порядку у муніципалітеті; завдання муніципалітету і департаменту поліції в галузі попередження протиправних дій, які порушують

⁹ Взаємодія поліції та громади (“Community Policing”). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

публічний порядок у муніципалітеті; завдання муніципалітету і поліцейського управління у разі порушення публічного порядку у муніципалітеті; ступінь участі муніципалітету і департаменту поліції у забезпеченні виконання вищезазначених завдань; форми та інструменти для оцінки виконання поставлених завдань та усунення будь-яких виявлених недоліків; строк дії угоди; надання фінансування. Подібний підхід може бути передбачено у законодавстві України. Закріплення на рівні Законів України «Про Національну поліцію» та «Про місцеве самоврядування в Україні» положень щодо укладення територіальними органами поліції та органами місцевого самоврядування угод про взаємодію і координацію діяльності підведе належне законодавче підґрунтя щодо наявної практики укладання відповідних документів, а також сприятиме подальшому розвитку такої практики та більш ефективній взаємодії цих органів.

Фінансування діяльності поліцейського громади. Відповідно до ст. 105 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII фінансування і матеріально-технічне забезпечення поліції здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, не заборонених законом. При цьому, як зазначено в ч. 5 ст. 105 Закону, виконками сільських, селищних, міських рад безоплатно надають органам і підрозділам поліції службові приміщення, обладнані меблями і засобами зв'язку, транспорт та інші матеріально-технічні засоби. Як було зазначено вище у рамках виконання проекту «Поліцейський офіцер громади» було прийнято місцеві програми реалізації проекту «Поліцейський офіцер громади» на певний бюджетний рік в межах затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, що передбачено п. 22 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.97 № 280/97-ВР. А з огляду на те, що діяльність поліції фінансується з держбюджету, найприйнятнішим варіантом фінансування цього проекту є надання субвенції з місцевого бюджету до державного бюджету в рамках виконання місцевих програм. Після отримання зазначених надходжень (міжбюджетних трансфертів на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів) розпорядник коштів держбюджету має внести зміни до спецфонду кошторису в частині доходів та відповідних видатків за процедурою, визначеною для внесення змін за власними надходженнями. В обліку виконання державного бюджету зазначені операції мають знайти своє відображення як доходи за кодом бюджетної класифікації доходів 41010600 «Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на

виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів»¹⁰.

Проект «Поліцейський охорони закладів освіти». Новою формою взаємодії органів місцевого самоврядування та поліції є створення та запровадження проекту «Поліцейський охорони закладів освіти». З моменту початку збройної агресії на територію України питання створення безпекового середовища в публічних місцях стало вкрай актуальним, особливо в закладах освіти України (перед усім школах, ліцейх, коледжах) де отримують освіту діти.

22 грудня 2023 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову «Про внесення зміни до категорій об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах».

Ця постанова передбачає, що заклади освіти державної і комунальної форм власності охоронятиме поліція охорони. Постанова доповнює категорії об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах (затвержені постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 975), новим пунктом «19. Заклади освіти державної та комунальної власності». Це розширює перелік об'єктів, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах.

На засіданні уряду 7 квітня 2023 року було ухвалено Концепцію безпеки закладів освіти. В Концепції зроблено акцент на необхідності вирішення низки проблем безпекового середовища в закладах освіти, які покладаються на органи Національної поліції, а саме:

- відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони (із встановленням комплексу тривожної сигналізації) з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування;
- відсутність належної організації пропускового режиму в закладах освіти (огорожа, стаціонарні металодетектори, система контролю доступу);
- недостатній рівень охоплення закладів освіти превентивними поліцейськими послугами, спрямованими на запобігання та попередження вчинення правопорушень;
- незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки в побуті та правил дорожнього руху.

Одним із шляхів створення безпечної інфраструктури закладів освіти визначено – забезпечення в установленому порядку охорони

¹⁰ Поліцейський офіцер громади: хто і як фінансує? Бюджетна бухгалтерія, жовтень, 2022. № 38. <https://buhgalter.com.ua/articles/diyalnist-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya/politseyskiy-ofitser-gromadi-hto-i-yak-finansuye>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

закладів освіти із залученням поліції охорони, встановлення у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти.

Завданням Концепції безпекового середовища яке покладається на виконання Національної поліції є: посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них; запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки; впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти; удосконалення нормативно-правової бази у сфері громадської безпеки в частині підвищення ефективності попередження та недопущення вчинення правопорушень в закладах освіти.

Одним із шляхів реалізації цієї Концепції, що є напряму пов'язаний з діяльністю Національної поліції є запровадження в закладах освіти посади поліцейського охорони закладів освіти, яка буде створена в структурі Поліції охорони. Поліція охорони є структурним озброєним підрозділом Національної поліції України, тому є компетентною у створенні безпечних умов навчання. За безпеку дітей відповідатиме спеціально підготовлений співробітник, який пройшов ретельний відбір, медичне, психологічне обстеження та спеціалізоване навчання. Такий поліцейський разом з педагогами буде здійснювати пропускний режим, забезпечувати публічний порядок та безпеку, реагувати на звернення або повідомлення учнів та вчителів, а також відповідатиме за направлення всіх учасників навчального процесу до укриттів.

В підсумку слід зазначити, що запровадження в закладах освіти посади поліцейського охорони закладів освіти є одним із шляхів реалізації Концепції безпекового середовища. Такий поліцейський разом з педагогами буде здійснювати пропускний режим, забезпечувати публічний порядок та безпеку, реагувати на звернення або повідомлення учнів та вчителів, а також відповідатиме за направлення всіх учасників навчального процесу до укриттів. Основними завданнями такого поліцейського стане: виявлення порушників правил перебування в закладі освіти, вживати заходів припинення їх поведінки та притягнення до відповідальності; надання учасниками освітнього процесу інформацію щодо об'єктів інфраструктури забезпечення закладу освіти (бомбосховища, аварійних виходів та ін); забезпечення можливості швидкого доступу учасниками освітнього процесу до бомбосховища; життя евакуаційних заходів у випадку виявлення небезпечних предметів,

загрози життю та здоров'ю учасникам освітнього процесу; вжиття заходів щодо недопущення вжиття в закладі освіти спиртних (алкогольних напоїв) та наркотичних засобів; вжиття заходів профілактики, припинення цькування (булінгу) відносно дитини в закладі освіти та за його межами; вжиття заходів профілактики, припинення насильства відносно дитини в закладі освіти та за його межами.

ВИСНОВКИ

Під взаємодією Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час антитерористичної операції необхідно розуміти засновану на законодавчих та підзаконних нормативних актах узгоджену за цілями, часом, місцем проведення діяльність між суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, що випливає з організаційної діяльності спеціально створених координаційних органів, та іншими рівноправними незалежними один від одного державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю з метою їх погодженого функціонування щодо захисту прав, свобод та забезпечення безпеки громадян, запобігання і припинення терористичних актів та інших правопорушень шляхом найбільш доцільного поєднання форм і методів, властивих даним суб'єктам. З урахуванням аналізу позитивного зарубіжного досвіду в Україні доцільно розробити типову програму взаємодії органів місцевого самоврядування на регіональному рівні з поліцією та іншими органами влади щодо створення безпекового середовища, в якій доцільно визначити: правові засади взаємодії; напрямки взаємодії; форми, засоби та способи взаємодії; порядок спільного фінансування безпекових програма взаємодії у цій сфері.

АНОТАЦІЯ

У статті застосовано науково-методологічний підхід до аналізу перспективних проєктів взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами щодо забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є – з'ясування перспективних проєктів взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами у щодо створення безпекового середовища та засобів організаційного та економічного їх забезпечення. Завданнями дослідження в межах його мети є: з'ясування правових підстав та форм взаємодії ОМС та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону; визначення перспективних проєктів взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією та іншими органами у щодо створення безпекового середовища, які були реалізовані та плануються до реалізації та шляхів їх фінансування.

Висновки дослідження. В результаті дослідження встановлено, що Під взаємодією Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час антитерористичної операції необхідно розуміти засновану на законодавчих та підзаконних нормативних актах узгоджену за цілями, часом, місцем проведення діяльність між суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, що впливає з організаційної діяльності спеціально створених координаційних органів, та іншими рівноправними незалежними один від одного державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю з метою їх погодженого функціонування щодо захисту прав, свобод та забезпечення безпеки громадян, запобігання і припинення терористичних актів та інших правопорушень шляхом найбільш доцільного поєднання форм і методів, властивих даним суб'єктам. З'ясовано, що з урахуванням аналізу позитивного зарубіжного досвіду в Україні доцільно розробити типову програму взаємодії органів місцевого самоврядування на регіональному рівні з поліцією та іншими органами влади щодо створення безпекового середовища, в якій доцільно визначити: правові засади взаємодії; напрямки взаємодії; форми, засоби та способи взаємодії; порядок спільного фінансування безпекових програм взаємодії у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brezovnik B., Hoffman I., Kostrubiec Ja. Local Self-Government in Europe. *Institute for Local Self-Government Maribor*, 2021. 445 p.
2. Emese P. Models of Legal Supervision over Local SelfGovernments in Continental Europe (Excluding France). *Pécs Journal of International and European Law*. № 2. 2018. P. 6–20.
3. Slavinskaite N. The Fiscal Decentralization Initiative for Central and Eastern Europe. *Global Journal of Business Economics and Management Current Issues*. 2017. № 7(1):69. URL: https://www.researchgate.net/publication/316067928_Fiscal_decentralization_in_Central_and_Eastern_Europe (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
6. Про Національну поліцію: Закон України № 580 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

8. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.106.

9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397_ (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

10. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

11. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2021 року № 1456. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

12. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2123-IX. *Офіційний вісник України офіційне видання* від 13.05.2022 року, № 37. Стор. 64. Ст. 1977.

13. Basko, A., Nestertsova-Sobakar, O., & Kaliman, M. (2024). Interaction between local governments and the police in ensuring the vital functions of the region and creating a secure environment under martial law: legal and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10(1), 11-19. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-1-11-19>.

14. Про Програму економічного і соціального розвитку м. Маріуполя на 2020 р. : Рішення Маріупольської міської ради від 24 грудня 2019 р. № 7/48-4777. *Офіційний сайт Маріупольської міської ради*. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/uploads/16/82324-7.48-4777.pdf>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

15. Шадська У. Безпека громади – пошук спільних рішень : навчальний посібник. Київ, 2018. С.79-82. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Bezpeka_Hromad.pdf. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

16. В Україні запустили проєкт «Поліцейський офіцер громади». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zarustili-proekt-policejskijoficer-gromadi>; Поліцейський офіцер громади. *Офіційний сайт Національної поліції України*. URL: <https://www.npu.gov.ua/ya-tut.html>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

17. Про затвердження Програми «Поліцейський офіцер громади» Ічнянської міської територіальної громади на 2021 – 2023 роки: Рішення Ічнянської міської ради вiж 21 липня 2021 року. *Офіційний сайт Ічнянської міської територіальної громади*. URL: https://ichnya.cg.gov.ua/web_docs/7828/2021/07/docs/83%20%D0%9F%D1%80. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

18. Взаємодія поліції та громади (“Community Policing”). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

19. Меморандум про співпрацю та партнерство між Головним управлінням Національної поліції в Київській області та Узинської міською об’єднаною територіальною громадою від 19 березня 2020 р. *Офіційний сайт Узинської об’єднаної територіальної громади*. URL: <http://uzynska.gromada.org.ua/news/1584688022>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

20. Zákon ze dne 17. července 2008 o Policii České republiky, 273/2008 Sb. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

21. Поліцейський офіцер громади: хто і як фінансує? Бюджетна бухгалтерія, жовтень, 2022. № 38. <https://buhgalter.com.ua/articles/diyalnist-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya/politseyskiy-ofitser-gromadi-hto-i-yak-finansuye>. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).

22. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р. *Офіційний вісник України* офіційне видання від 20.04.2023 р. № 40. Стор. 89. Ст. 2182.

Information about authors:

Myroniuk Roman Victorovich,

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9620-5451>

Myroniuk Stanislava Anatolievna,

Candidate of Law,
Senior Lecturer of the Department of Tactical and Special Training
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Gagarin Avenue, 26, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-6462-2173>

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНУ ТА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Моргунов О. А.

ВСТУП

24 лютого 2022 року є трагічною датою для історії України, адже повноцінне військо вторгнення росії на територію України внесло значні зміни в порядок нормального функціонування українського суспільства і зумовило необхідність перелаштування всіх суспільних відносин і економіки держави на підвищення обороноздатності, консолідації органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення безпеки громадян в умовах воєнного стану особливо на територіях які наближені до лінії оборони. Створення належних умов безпечного середовища на місцевому рівні неможливо без системної та ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів в цілому і Національної поліції, зокрема. Передусім, така взаємодія дозволяє працювати ефективно, виступає чинником суспільної довіри, без якої неможливо побудувати міцну демократичну державу, забезпечити належний рівень правопорядку. Узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що спільна діяльність Національної поліції України у сфері охорони публічного порядку та безпеки здійснюється на засадах партнерства в тісній співпраці з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, громадськими об'єднаннями та населенням спрямована на задоволення їхніх потреб і являє собою сукупність прав і обов'язків, спрямованих для створення та підтримання належного режиму правопорядку та сприяння в правоохоронній діяльності підрозділам поліції з урахуванням державних і місцевих інтересів з метою створення належного безпекового середовища.

У зв'язку з цим питання акумуляції та розвитку ефективних форм взаємодії Національної поліції та органів місцевого самоврядування в

умовах війни не втрачають своєї актуальності і потребують наукового узагальнення, що є метою наукового дослідження в межах даної статті.

Стан дослідження проблематики статті. Проблематику окремих питань взаємодії органів місцевого самоврядування та Національної поліції в Україні зокрема, досліджували: О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, Ю. В. Ковбасюк, Г. І. Ковтун, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, К. Б. Левченко, О. І. Миколенко, Р. С. Мельник, О. М. Музичук, М.В. Лошицький, В. В. Сокурєнко, І. Д. Пастух, І. М. Пахомов, О. С. Юнін та ін. Сучасні проблеми діяльності органів місцевого самоврядування в умовах військового управління та форми взаємодії з поліцією та іншими правоохоронними органами щодо створення безпекового середовища досліджували Тітко Е., Сікорський О., Ануфрієв М., Шевченко В., Тарасенко Т., Корнієнко М.В., Волокітенко О.М., Барба В.Є. та ін.^{1,2,3}

В той же час питання ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування та поліції у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану висвітлені недостатньо та потребують більш широкого дослідження.

Таким чином на досягнення **мети дослідження** – з'ясування правових засад, форм взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану та їх економічного забезпечення плануємо до виконання наступні **завдання** дослідження: з'ясування правових засад та форм взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону; визначення особливостей взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону створення безпекового середовища в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи дослідження. Виходячи з окресленого предмета дослідження, нами було обрано комплексний підхід до

¹ Корнієнко, М. (2022). Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Юридичний науковий електронний журнал. №1. С. 379-384. (Україна).

² Барба, В. (2018). Нормативно-правове регулювання взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Lex Portus, 3, 6983. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.3.2018.5> (Україна).

³ Волокітенко, О. (2022). Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Південноукраїнський правничий часопис. №4, Ч. 1. С.199-207. (Україна).

застосування методів наукового пошуку. Методологічну основу дослідження складає діалектичний метод, застосування якого дозволило всебічно розкрити природу «взаємодії органів публічної адміністрації» як організаційну форму забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану, а також простежити генезу цього явища. Формально-юридичний метод використовувався для встановлення змісту форм взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану. Застосування формально-логічного методу стало підґрунтям для виявлення недоліків у національному правовому регулюванні, та пошуку шляхів їх подолання.

1. Правові засади діяльності поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення безпекового середовища регіону в умовах воєнного стану

Правова основа діяльності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) у сфері забезпечення публічної безпеки громад представлена положеннями Конституції України, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу цивільного захисту України та низки інших законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема локальних, що приймаються самими органами місцевого самоврядування⁴. Однак сьогодні акти законодавства, що регулюють діяльність ОМС у зазначеній сфері, містять низку прогалин та неточностей, є недостатньо конкретизованими, що спричиняє ускладнення у правозастосуванні та негативно впливає на стан публічної безпеки громад. Так, у ст. 26 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» визначено компетенцію сільських, селищних, міських рад щодо затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування. Серед іншого, місцеві програми, передусім, покликані забезпечити безпеку жителів міста⁵. Питання взаємовідносин ОМС з Національною поліцією (далі – поліцією) врегульовано і Законом України «Про Національну поліцію України». Так, відповідно до 5 цього Закону поліція забезпечує постійне

⁴ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141

⁵ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

інформування ОМС про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку⁶. Взаємодія поліції та ОМС у сфері протидії злочинності виражається і в тому, що керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на рівні областей, районів, міст та сіл із метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням (ч. 1 ст. 88 Закону). Поряд з цим, відповідно до ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Ч. 2 ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає забезпечення постійного інформування органів державної влади та ОМС а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а у ч. 6 цієї ж статті йдеться про те, що проекти нормативно-правових актів, які стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України. Також у ч. 2 ст. 89 Закону України «Про Національну поліцію» законодавець говорить про співпрацю та взаємодію поліції із громадськістю як необхідну умову ефективної роботи поліції: «співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності такої діяльності» (Закон про Національну поліцію, 2015).

До прямих безпосередніх завдань діяльності поліції, відповідно до ст. 2 Закону України «Про національну поліцію» слід віднести: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

⁶ Про Національну поліцію. Закон України № 580 від 02.07.2015. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення Жовтень, 18, 2023).

Особливості діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану визначаються чинним законодавством, перш за все Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (Закон про правовий режим воєнного стану, 2015). Відповідно до цього закону Національна поліція сприяє діяльності військової адміністрації, судів, прокуратури, судових органів в період дії воєнного стану; звітує перед військовою адміністрацією про правове становище на відповідній території, бореться зі злочинністю, здійснює охорону громадського порядку та результати діяльності.

З 15 березня 2022 року набув чинності Закон України № 7147 «Про внесення змін до законів України» «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою вдосконалення діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» яким було доповнено повноваження поліцейських під час воєнного стану, зокрема: здійснювати прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102; за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно отримувати від органів держави та територіальних громад, юридичних осіб державної форми власності, інформацію необхідну для виконання повноважень та завдань поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у тому вигляді та тій формі, яка зазначена в запиті. Суб'єкти, яким адресовано такий запит, зобов'язані протягом 3 днів, або в разі неможливості – протягом 10 днів, надати відповідь на запит або повідомити про причини, що перешкоджають надати таку відповідь; здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняти їх у залі суду; утримувати в передбачених законом випадках в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних чи адміністративних правопорушень; осіб, стосовно яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою; осіб, підданих адміністративному арешту; обвинувачених та засуджених; у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень); організувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху; здійснювати

представництво та забезпечувати виконання зобов'язань України в Інтерполі та виступати як Національне центральне бюро Інтерполу; здійснювати співробітництво з Європолем та діяти як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолем; організувати взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України з Інтерполом та Європолем, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу; здійснювати збирання біометричних даних осіб.

Слід також виокремити додаткові заходи примусу, які мають право застосовувати поліцейські під час воєнного стану, а саме: здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених; зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених; використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню а також спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів; застосовувати будь-які підручні засоби, а не тільки ті спеціальні засоби, за необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського чи іншої особи, та усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір; без попередження застосовувати спеціальні засоби та вогнепальну зброю стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України.

2. Правові засади взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону

На питання необхідності удосконалення нормативного забезпечення взаємодії ОМС та поліції звертали увагу багато дослідників. Зокрема В. Е. Фатхутдінов вважає, що «першочерговими заходами у даному напрямі є розроблення нормативних актів щодо покращення співпраці з населенням і місцевими громадами, пошуку спільних ефективних форм і методів роботи щодо гарантування публічної безпеки та боротьби зі злочинністю»⁷. На думку Барба В.С.,

⁷ Фатхутдінов, В. (2016). Адміністративно-правове регулювання у сфері громадської безпеки в Україні. Київ: Освіта України. с. 329. (Україна).

«Закон України «Про Національну поліцію» лише частково дав розуміння наступних кроків розбудови поліції, разом з тим, він потребував прийняття ряду супутніх законодавчих та нормативних актів, які так і не були прийняті, передовсім, відсутній сам порядок взаємодії територіальних органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку». Слід погодитись з думкою автора про те, що «для ефективного забезпечення реалізації механізму співпраці Національної поліції з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, необхідно розробити і затвердити Порядок взаємодії територіальних органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку»⁸.

На думку Крищенко А.Є. взаємодія поліції з органами місцевого самоврядування має бути основана на законі, співпраця, яка має спільну мету – підтримання належного стану публічного порядку, насамперед, на вулицях та інших публічних місцях, зниження рівня вуличної злочинності, залучення до спільних заходів все більшої кількості населення, збільшення кількості громадських формування з охорони публічного порядку, підвищення ефективності їх роботи – це нагальні потреби сьогодення⁹. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів. Але в подальшому така взаємодія простежується тільки у VIII розділі «Громадський контроль» вказаного закону, а саме у статтях 87 та 88, в контексті можливості винесення резолюції недовіри органами місцевого самоврядування керівнику територіального органу поліції, а також обов'язковості проведення спільних зустрічей для обговорення проблемних питань та обговорення можливих шляхів їх вирішення. Отже, взаємодія – це процес спільної діяльності двох або більше суб'єктів, які впливають один на одного, що змінює якісні характеристики кожного з них, та який в умовах взаємозв'язку пов'язує їх між собою для досягнення спільної мети. Батраченко О.В. у своїй роботі під взаємодією поліції з іншими органами влади або місцевого самоврядування розуміє «вид

⁸ Барба, В. (2018). Нормативно-правове регулювання взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. *Lex Portus*, 3, 6983. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.3.2018.5> (Україна).

⁹ Крищенко, А. (2017). Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення у сфері забезпечення публічної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 4. С. 164–170. (Україна).

правовідносин, в які вступають органи поліції різного рівня з іншими суб'єктами з метою підвищення ефективності діяльності Національної поліції щодо гарантування публічної безпеки та порядку, шляхом організації та планування спільних заходів у цій сфері, об'єднання інформаційних, технічних, людських та інших ресурсів для спільного їх використання»¹⁰. У той же час О.Ю. Лялюк стверджує, що «з урахуванням правового статусу суб'єктів взаємодії у наукових джерелах запропоновано декілька різних підходів до класифікації форм взаємовідносин між ними, найбільш прагматичним серед яких слід визнати поділ на інформаційні, організаційні (інституційні), матеріально-фінансові, контрольні. Інколи ці форми конкретизуються та, зокрема, виділяються такі: а) координація зусиль у рамках виконання обласних програм, б) розроблення та реалізація комплексних (обласної, міських та районних) програм профілактики правопорушень, спільних заходів щодо мінімізації злочинного впливу на дітей та молодь, інших заходів, спрямованих на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, в) проведення спільних рейдів, профілактичних заходів, спрямованих на виявлення та припинення кримінальних правопорушень, г) участь у нарадах тощо»¹¹.

Т. Плугатар та С. Лелет зазначають, що «головною метою взаємодії поліції та ОМС крім координації, узгодження та вироблення спільних заходів є забезпечення єдності дій, взаємодопомоги й об'єднання зусиль для успішного вирішення спільних завдань щодо забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану на території України, тобто взаємодія і взаємна допомога повинні бути чітко узгоджені як за цілями та завданнями, так і за місцем і часом проведення спільних заходів»¹². Досить велика кількість дослідників зазначають, що окремою формою взаємодії поліції та ОМС є створення муніципальної поліції, про необхідність та доцільність створення якої точились та тримають дискусії до сьогодні. З приводу цього, наприклад С. Шевченка вважає, що «поліпшення взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією залежить від зміни її організаційної структури. Зокрема утворення місцевої (муніципальної)

¹⁰ Батраченко, О. (2017). Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 218 с.

¹¹ Лялюк, О. (2016). Деякі питання взаємовідносин органів та посадових осіб місцевого самоврядування з органами внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки, судовими органами та органами юстиції. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 31. С. 61–74. (Україна).

¹² Плугатар, Т., Лелет, С. (2023). Взаємодія органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Law. State. Technology, 1, 3–9, doi: 10.32782/LST/2023-1-1. (дата звернення Жовтень, 18, 2023).

поліції – самостійної поліцейської структури, яка фінансується за рахунок місцевого бюджету з підпорядкуванням певних служб і наданням обов'язків, які відповідають місцевим умовам. Це буде, з одного боку, децентралізація МВС, а з іншого стане можливістю місцевих органів самоврядування самостійно впливати на стан забезпечення публічного порядку»¹³. В свою чергу А. Пишна зазначає, що «до компетенції ОМС відноситься створення муніципальних підрозділів з охорони публічної безпеки та порядку на кшталт «Муніципальної варті», але потребує чіткого розмежування повноважень таких підрозділів органів місцевого самоврядування та територіальних підрозділів Національної поліції. Визначення, що до їх компетенції відноситься виключно охорона публічної безпеки та порядку, але не надано повноважень щодо здійснення превентивних поліцейських заходів та заходів примусу. Також потребує врегулювання питання щодо можливості несення ними служби з використанням вогнепальної зброї або пристроїв, що на думку вченої, буде недоречним¹⁴. Не вдаючись до дискусії щодо доцільності функціонування місцевої (муніципальної) поліції, слід погодитись з думкою більшості авторів, що наразі немає законодавчо закріпленого механізму для формування місцевої поліції, крім того розмежування повноважень муніципальної і державної поліції може бути вирішено лише з прийняттям відповідного нормативно-правового акту, та в свою чергу зазначити, що в умовах воєнного стану при наявності потреб підвищення обороноздатності держави та акумулювання місцевих фінансів та створенні безпекового середовища запровадження муніципальної поліції не наразі.

Найбільш повний перелік форм взаємодії територіальних органів поліції з ОМС та громадськими об'єднаннями у процесі забезпечення було наведено Корнієнко М.В., до найбільш актуальних серед них дослідник відносить: спільне проведення аналізу стану правопорядку і законності; взаємний обмін інформацією про стан охорони публічної безпеки й порядку й виконання спільних дій; створення спільних інституцій (координаційних центрів, оперативних штабів, комісій) для організації та здійснення взаємодії; розроблення і прийняття узгоджених планів спільних заходів з охорони публічного порядку і

¹³ Шевченко, С. (2022). Адміністративно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України та органів місцевого самоврядування та перспективи нормативно-правового регулювання в питанні організації захисту публічного порядку. Юридичний науковий електронний журнал. № 7. С. 576–579. (Україна).

¹⁴ Пишна, А. (2022). Взаємодія органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. С. 385–387. (Україна).

запобігання правопорушенням; розроблення і прийняття узгоджених планів заходів з охорони публічного порядку і публічної безпеки в період встановлення дії режимів надзвичайного або воєнного стану; планування та реалізація заходів з забезпечення дотримання санітарно-епідеміологічних режимів та проведення карантинних обмежень; надання допомоги виборчими комісіями при забезпеченні правопорядку під час проведення виборчих компаній та референдумів; розробка узгоджених планів спільних дій з охорони публічного порядку і безпеки під час проведення масових заходів; організаційна та практична допомога підрозділів поліції у створенні громадських об'єднань з охорони правопорядку та організації навчання їх членів формам і методам роботи; розробка спільних програм та планів з профілактики правопорушень, сприяння правоохоронним органам у превентивній роботі з особами, що вчиняють домашнє насильство, зловживають алкогольними напоями, вживають наркотичні речовини, а також проведення заходів з попередження безпритульності та правопорушень серед дітей; співпраця з облаштування поліцейських дільниць та організації роботи дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади; спільна просвітницька діяльність з поширення правових знань, виховання правосвідомості та правової культури; заслуховування звітів керівників територіальних підрозділів поліції та дільничних офіцерів поліції про стан правопорядку та існуючі проблеми його забезпечення¹⁵. На його думку, покращенню взаємодії ОМС та поліції сприятиме розробка «Положення про взаємодію територіальних підрозділів поліції з органами місцевого самоврядування у сфері охорони публічної безпеки і порядку» та затвердити його наказом МВС України. У цьому документі, на його думку, слід детально регламентувати та закріпити державний механізм взаємодії суб'єктів протидії правопорушенням у сфері охорони публічного порядку та безпеки як у звичайний період так і під час дії режимів надзвичайного та воєнного стану; визначити відповідальних суб'єктів координації взаємодії суб'єктів; визначити хто з учасників зобов'язаний здійснювати контроль за станом належної взаємодії суб'єктів та проводити аналіз результатів спільної діяльності. Схожої позиції щодо покращення правового регулювання такої взаємодії висловлює В.Є. Барба та Волокітенко О.М. Автор для усунення наведених недоліків у механізмі взаємодії суб'єктів та покращення її результатів, пропонує: по-перше, покращити правове врегулювання

¹⁵ Корнієнко, М. (2022). Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. С. 379-384. (Україна).

механізму взаємодії підрозділів поліції з органами місцевого самоврядування у сфері охорони публічного порядку та безпеки шляхом доповнення окремим розділом проекту закону «Про профілактику правопорушень», де б нормативно врегулювалися питання запобігання правопорушенням у сфері публічного порядку та безпеки, а також організації взаємодії у цьому органів публічної влади. По-друге, розробити «Положення про взаємодію територіальних підрозділів поліції з органами місцевого самоврядування у сфері охорони публічної безпеки і порядку» та затвердити його наказом МВС України. У цьому документі слід детально регламентувати та закріпити державний механізм взаємодії суб'єктів протидії правопорушенням у сфері охорони публічного порядку та безпеки як у звичайний період, так і під час дії режимів надзвичайного та воєнного стану; визначити відповідальних суб'єктів координації взаємодії суб'єктів; визначити, хто з учасників зобов'язаний здійснювати контроль за станом належної взаємодії суб'єктів та проводити аналіз результатів спільної діяльності.

Слід підтримати такі пропозиції, однак вважаємо, що вирішити питання правового забезпечення взаємодії ОМС та поліції в відповідному положенні МВС не вирішить всіх питань, особливості та форми такої взаємодії мають бути прописані в Законах «Про органи місцевого самоврядування» та «Про Національну поліцію» та Стратегії безпекового середовища громад, яка має бути затверджена Указом Президента України нахшталт затвердження Стратегії національної безпеки України та Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегії кібербезпеки України, необхідність розробки і затвердження яких визначає Закон України «Про національну безпеку України»¹⁶.

3. Форми та напрями взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпекового середовища в умовах воєнного стану

Аналіз законодавчих засад діяльності поліції та органів місцевого самоврядування та механізми його реалізації дають можливість виокремити найбільш актуальні форми їх взаємодії в умовах воєнного стану на регіональному рівні, а саме: 1) взаємодія поліції з громадськими формуваннями по охороні громадського порядку, сил територіальної оборони, Національної гвардії (в містах, населених пунктах, об'єднаних територіальних громадах) на де окупованих

¹⁶ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

територіях, територіях наближених до військових дій, та в місцевостях з яких відбувається примусове виселення; 2) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони щодо організації діяльності по перевірці документів у осіб для встановлення їх особистості та документів на вантаж в межах блокпосту – дорожнього укріпленого контрольно-пропускний пункт (КПП) із озброєною охороною, здатного самостійно тримати кругову оборону; 3) здійснення патрулювання вулиць, парків скверів, прибудинкових територій, облаштованих укриттів з метою виявлення вибуховонебезпечних об'єктів; 4) спільно з Служби безпеки України (далі – СБУ) здійснення оперативно-розшукових заходів спрямованих на виявлення осіб, які здійснюють наведення зброї агресора та об'єкти енерго та життєзабезпечення (межах роботи таких об'єктів); 5) спільно з ОМС та Державною службою з питань надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) проведення роз'яснювальної роботи в освітніх закладах щодо дій у випадку виявлення вогнепальної зброї та вибуховонебезпечних об'єктів; 6) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони (далі – ТРО) щодо організації діяльності по перевірці документів у осіб для встановлення їх особистості під час комендантської години; 7) взаємодія поліції з ОМС, ДСНС щодо покращення умов доступу до укриттів та забезпечення безпеки осіб які в них перебувають; 8) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії, підрозділів військової служби правопорядку з забезпеченням доступу на територію громад зброї та боєприпасів з територій на яких тривають активні бойові дії та виявлення порушення правил дорожнього руху військово-службовцями; 9) взаємодія поліції з ДСНС щодо ліквідації наслідків пожеж, руйнувань будівель, спасіння життя людей, звільнення їх з під завалів та надання домедичної допомоги; 10) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії щодо дотримання вимог комендантської години; 11) взаємодія поліції з територіальними органами СБУ щодо виявлення колаборанської діяльності; 12) взаємодія поліції з органами прокуратури, СБУ щодо досудового розслідування воєнних злочинів; 13) розшук, затримання і доставлення до районних (міських) центрів комплектування Збройних сил України (далі – ТЦК ЗСУ) громадян, які ухиляються від виконання військового обов'язку за зверненням органів місцевого самоврядування та ТЦК.

ВИСНОВКИ

Таким чином, узагальнюючи все вищевикладене, можемо встановити, що до ключових форм взаємодії поліції з громадськістю, органами виконавчої влади (далі – ОВВ) та ОМС на територіях

наближених до військових дій, які потребують удосконалення слід віднести: залучення громадян до охорони публічного порядку на вулицях, парках, скверах та прибудинкових територіях в вечірній час; залучення громадян до виявлення осіб, які займаються колоборанською діяльністю, осіб які здійснюють наведення зброї агресора та об'єкти енерго та життєзабезпечення; взаємодія з ОВВ та ОМС щодо покращення дорожньої інфраструктури з метою зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод та швидкого проїзду оперативного транспорту; взаємодія з ОВВ та ОМС щодо покращення системи відеоспостереження в громадських місцях та місцях не розвинутої інфраструктури; взаємодія з керівництвом підрозділів ЗСУ щодо проведення роз'яснювальної роботи з особовим призначенням складом ЗСУ щодо заборони вивезення з території бойових дій зброї та боеприпасів.

До напрямків удосконалення взаємодії поліції з громадськістю, ОВВ та ОМС на територіях наближених до військових дій слід віднести: створення добровільних формувань по охороні громадського порядку, які разом з поліцейськими можуть бути залучені громадян до охорони публічного порядку на вулицях, парках, скверах та прибудинкових територіях в вечірній час; налагодження взаємодії поліції з керівництвом служб безпеки підприємств стратегічного значення (об'єктів енерго та життєзабезпечення) щодо виявлення осіб які здійснюють наведення зброї агресора та об'єкти енерго та життєзабезпечення з числа працівників цих підприємств; здійснення моніторингу стану освітлення об'єктів дорожньої інфраструктури та звернення до відповідних ОВВ та ОМС з метою встановлення додаткових приладів освітлення в нічний час; здійснення моніторингу громадських місць та інших об'єктів життєдіяльності громадян які не знаходяться під наглядом систем відеоспостереження взаємодія з ОВВ та ОМС з метою покращення системи відеоспостереження в громадських місцях та місцях не розвинутої інфраструктури; залучення додаткових сил правопорядку для патрулювання громадських місць (зокрема офіцерів та курсантів відомчих закладів МВС та інших відомств), які мають відповідні навички та допуски до такої діяльності.

АНОТАЦІЯ

В статті з'ясовано правові засади, форми взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону та створення безпечового середовища в умовах воєнного стану, визначено стан їх правового забезпечення та запропоновані напрямки їх удосконалення. В межах дослідження

встановлено форми, методи та напрями взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення життєдіяльності регіону; визначено особливості взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

В результаті дослідження встановлено, що до ключових напрямків удосконалення взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування на територіях наближених до військових дій слід віднести: створення добровільних формувань по охороні громадського порядку, які разом з поліцейськими можуть бути залучені громадян до охорони публічного порядку на вулицях, парках, скверах та прибудинкових територіях в вечірній час; налагодження взаємодії поліції з керівництвом служб безпеки підприємств стратегічного значення (об'єктів енерго та життєзабезпечення) щодо виявлення осіб які здійснюють наведення зброї агресора та об'єкти енерго та життєзабезпечення з числа працівників цих підприємств; здійснення моніторингу стану освітлення об'єктів дорожньої інфраструктури та звернення до відповідних органів місцевого самоврядування з метою встановлення додаткових приладів освітлення в нічний час; здійснення моніторингу громадських місць та інших об'єктів життєдіяльності громадян які не знаходяться під наглядом систем відеоспостереження поліції; залучення додаткових сил правопорядку для патрулювання громадських місць (зокрема офіцерів та курсантів відомчих закладів МВС та інших відомств), які мають відповідні навички та допуски до такої діяльності; вироблення ефективної системи розподілу місцевих фінансів з урахуванням дотримання балансу між забезпеченням економічного розвитку регіону за рахунок створення належних умов для роботи бізнесу, достатнього соціального забезпечення громадян, освіти та охорони здоров'я та створення системи обороноздатності та забезпечення безпекового середовища для громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тітко Е. Цивільно-військові адміністрації як основна форма місцевого самоврядування в зоні конфлікту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки.* Вип. 1(2). 2107. С. 180–184.

2. Сікорський О. Військово-цивільні адміністрації, як спосіб забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка.* Серія : Право. Вип. 1. 2017. С. 160–164.

3. Ануфрієв М. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій в зоні проведення антитерористичної операції. *Наукові праці МАУП*. Вип. 50. 2016. С. 73–76.

4. Шевченко В. Роль військово-цивільної адміністрації в забезпеченні виконання військовослужбовцями обов'язків у зоні АТО. *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 2. 2017. С. 120–127.

5. Тарасенко Т. Організаційно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 4. 2022. С. 51–57.

6. Корнієнко М. Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2022. С. 379–384.

7. Волокітенко О. Адміністративно-правові основи взаємодії територіальних підрозділів національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. Ч. 1. 2022. С. 199–207.

8. Барба В. Нормативно-правове регулювання взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. *Lex Portus*. № 3. 2018. С. 69–83. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.3.2018.5>.

9. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.

10. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

12. Про Національну поліцію: Закон України № 580 від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (дата звернення – 12.03. 2024).

13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>. (дата звернення – 12.03. 2024).

14. Фатхутдінов В. Адміністративно-правове регулювання у сфері громадської безпеки в Україні: *монографія*. Київ: Освіта України. 2016. 329с.

15. Крищенко А. Взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення у сфері забезпечення публічної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 4. 2017. С. 164–170.

16. Батраченко О. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2017. 218 с.

17. Лялюк О. Деякі питання взаємовідносин органів та посадових осіб місцевого самоврядування з органами внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки, судовими органами та органами юстиції. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 31. 2016. С. 61–74.

18. Плугатар Т., Лелет С. Взаємодія органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Law. State.Technology*. № 1. 2023. С. 3–9. <https://doi:10.32782/LST/2023-1-1>. (дата звернення – 12.03. 2024).

19. Шевченко С. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України та органів місцевого самоврядування та перспективи нормативно-правового регулювання в питанні організації захисту публічного порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2022. С. 576–579.

20. Пишна А. Взаємодія органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2022. С. 385–387.

21. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Information about author:

Morgunov Oleksandr Anatoliiovych,

Doctor of Law, Professor,

Rector

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2259-3620>

STABILIZATION MEASURES IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES OF JUVENILE PREVENTION UNITS FOR THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS

Opatsky R. M., Derevianko K. V., Deviatkina N. M.

INTRODUCTION

Today, Ukraine is taking the most necessary measures to ensure the protection of children. In today's environment, when the world is facing a number of global challenges, ensuring the observance of children's rights and freedoms is particularly important. Military aggression against Ukraine is a gross violation of international law and the rights of the child.

International and national normative instruments provide obligations for states to ensure respect for the fundamental rights of the child, even in emergency situations such as martial law. This means that parties to the conflict must act in a way that avoids or minimizes violations of children's rights. Unfortunately, under martial law, the Russian Federation violates all children's rights, despite the prohibitions of international law.

In these circumstances, the activities of the Ukrainian police are particularly aimed at protecting the rights and freedoms of the youngest Ukrainians. During martial law, the activities of juvenile prevention units are of particular importance in protecting the rights of children in the de-occupied territories. They carry out important work in ensuring the safety and protection of young people in conflict situations.

Today, there is a need to study the specifics of the activities of juvenile prevention units to protect children's rights in the de-occupied territories, as the existing legal acts in most cases do not correspond to the current situation. The state authorities are forced to quickly develop new rules of conduct that would meet the challenges that have arisen and are arising in the activities of the National Police in protecting children's rights. This process is ongoing.

The purpose of this study is to identify problematic issues related to the protection of children's rights in the de-occupied territories and to provide proposals for improving related legal relations.

To achieve this goal, it is necessary to solve the following main tasks: to analyze the regulatory and legal support for the activities of juvenile prevention units under martial law; to identify current challenges and threats faced by children in the de-occupied and occupied territories; to

characterize the types of violations of children's rights in Russia since the beginning of hostilities; to identify the priority needs of children under martial law in the de-occupied territories; to analyze and provide proposals for improving the activities of juvenile prevention units

1. The relevance of stabilization measures in the de-occupied territories of juvenile prevention units for the protection of children's rights

The protection of children's rights is a top priority for both our country and many foreign countries. The work of state authorities to ensure the rights and freedoms of children in Ukraine during the legal regime of martial law is a priority, as children are the most vulnerable category of people, they depend on the decisions of adults, and there are many cases when they cannot seek help on their own as a result of violations of their rights, as they do not have the skills and understanding to protect their interests, and often children experience mental and physical suffering on their own.

When protecting children's rights under martial law, all actors involved in the protection of the youngest Ukrainians should apply a set of international and European standards and national regulations in their activities. We consider it necessary to detail the legal acts in this area.

The Convention on the Rights of the Child, 1989 (on the involvement of children in armed conflict)¹. States participants shall take all possible measures to ensure that persons under the age of 15 years do not take a direct part in hostilities"; States Parties shall refrain from conscripting any person under the age of 15 years into the armed forces; when recruiting from among persons who have attained the age of 15 years but who have not yet attained the age of 18 years, States Parties shall give preference to older persons; During armed conflicts, States Parties shall take all feasible measures to ensure the protection and care of children affected by armed conflict; States Parties shall take all appropriate measures to promote the physical and psychological recovery and social integration of a child who is a victim of any form of neglect, exploitation or abuse, torture or any cruel, inhuman or degrading treatment or punishment or armed conflict."

Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva Conventions relative to the Protection of War Victims, 1949)². In conflicts, the parties should agree to conclude local agreements

¹ The Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU). The Convention was ratified by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 789-XII of 27.02.91. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

² Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

on the evacuation of the sick, wounded, elderly, children and mothers from the cordoned-off areas. Parties to the conflict should allow the unimpeded passage of packages of food, clothing and supplements for children under 15 years of age. The parties to the conflict should work to provide care for children under 15 who have been orphaned or separated from their families due to the war. Parties to the conflict will support neutral countries in taking in children during the conflict. In situations of occupation, the state is obliged to take all necessary measures to facilitate the identification of children and the registration of their family relationships. If local institutions are unable to provide for the upbringing and education of children, the occupying power is obliged to take all necessary measures to support them, especially those who have lost or been separated from their parents due to the war.

The Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007³ aims to prevent and combat sexual exploitation and sexual abuse of children; protect the rights of child victims of sexual exploitation and sexual abuse; and promote national and international cooperation in combating sexual exploitation and sexual abuse of children. To ensure effective implementation by states of its provisions, it establishes a special monitoring mechanism.

The Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 2006⁴ establishes a procedure to ensure the return of children who are illegally removed or retained to their country of habitual residence.

Among the national legal acts that regulate the activities of police officers in working with children during martial law are the following:

Law of Ukraine "On the National Police" of 02 July 2015, No. 580-VIII.⁵ The police, in accordance with its tasks, carries out the search for a child in enforcement proceedings in cases provided for by law or a court decision; within its competence, as defined by law, monitors compliance with the requirements of laws and other regulatory legal acts on guardianship, care for orphans and children deprived of parental care, takes measures to prevent child neglect, child abuse, and social patronage of children who have served a sentence of imprisonment; establishes

³ The Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, 2007. The Convention was ratified with declarations by Law No. 4988-VI of 20.06.2012. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

⁴ The Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 2006, ratified on 29.04.2011. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.

⁵ On the National Police: Law of Ukraine of 2 July. 2015, No. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?lang=en>.

Law of Ukraine "On Protection of Childhood" of 26 April 2001, No. 2402-III⁶. Defines additional tasks for the National Police of Ukraine. Particular attention should be paid to Article 24, which states that in case of establishing the fact of child abandonment, police officers are obliged to immediately notify the guardianship and custody authorities at the child's location.

Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On Approval of the Instruction on the Organization of Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine" of 19 December 2017, No. 1044.⁷ Regulates the main tasks and powers of juvenile prevention units; peculiarities of keeping preventive records of children by the units; organization of measures to establish the whereabouts of a missing child; organization of work and implementation of measures to prevent and combat domestic violence committed by and against children; main areas of interaction with other authorized bodies and units of the NPU, public authorities and local self-government bodies, united territorial communities, international organizations, and international organizations.

Thus, the analysis of international legal acts shows that the protection of children's rights and welfare during military conflicts has become part of the life of the international community, as the content of international law regulates and covers all children's rights. Children growing up under martial law are protected by international law and most national legislation. Parties to the conflict are obliged to comply with international humanitarian law, but given the realities of today, the aggressor country's side does not comply with the generally binding international norms at all. Examples of this include the abduction of children, recruitment of children to participate in armed conflicts, obstruction of the evacuation of children to safer areas and the import of humanitarian aid to the occupied territories, and numerous cases of torture and sexual violence.

During the war, the role of juvenile prevention specialists became extremely important. Today, the staff of the Juvenile Prevention Service has a very difficult mission: to return the stolen childhood of young Ukrainians, help them get used to a new life and do everything possible to make this world safe for them. Every day, the service's employees study new practices of juvenile protection. The category of children with whom the lawyers work is quite diverse: children from institutional settings, boarding schools, specialized children's homes, children who move with their relatives or other persons accompanying them to safer cities.

⁶ On Protection of Childhood: Law of Ukraine of 26.04.2001 No. 2402-III. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

⁷ On approval of the Instruction on the organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 19.12.2017 No. 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

Today, the age group of children with whom juvenile inspectors work and protect the rights of children varies: these are children from birth to adulthood. Each category of children requires an individual approach, so it is necessary for the YO to cooperate with other institutions that also have knowledge of the specifics of working with children. Such entities include social services, children's services, practicing psychologists, various international, public and volunteer organizations, and local governments. In order for a child to feel safe, this cooperation must be integrated. It is also necessary to provide practical psychological assistance to the child in order to bring the child out of the state in which he or she is. Such interaction is based on partnership and is aimed at meeting the needs of territorial communities and fulfilling the tasks assigned to juvenile prevention units [⁸, p. 94-97].

Interaction of juvenile prevention units with other units of the National Police in the protection of children's rights.

District police officers. *Order of the MoIA of 28.07.2017 No. 650 "On Approval of the Instruction on Organization of Activities of District Police Officers and Community Police Officers"⁹:*

- carrying out preventive (prophylactic) activities aimed at preventing children from committing criminal and administrative offences, identifying the causes and conditions that contribute to this, and taking measures to eliminate them within its competence;

- in cooperation with the children's services of the regional, Kyiv and Sevastopol city state administrations, district, district administrations in the cities of Kyiv and Sevastopol, take measures to establish the child's identity, place of residence, information about parents or persons in loco parentis, other relatives, and their place of residence (stay) in case of a report of a child left without parental care;

- If a child is found separated from his or her family, DPOs and LEAs shall immediately notify the guardianship and custody authority at the place of discovery of the child and, additionally, the territorial authority of the State Migration Service of Ukraine if the child is a foreigner or stateless person;

- in case of an immediate threat to the child's life or health, on the basis of a decision of the district, district in Kyiv and Sevastopol state administrations, the executive body of the city, district council, the service for children's affairs, together with representatives of the healthcare

⁸ Organization of the activity of juvenile prevention units: a manual. O.I. Bezpalova, G.V. Dzhagupov, V.S. Makarenko and others. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv. KHNUIA. 2022. C. 204

⁹ On approval of the Instruction on organization of activities of district police officers and community police officers: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 28.07.2017 No. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>.

institution, take measures to remove the child from the parents and temporarily place him or her in accordance with the current legislation;

- visiting educational institutions to prevent children from committing criminal and administrative offences. Law enforcement officers carry out preventive work aimed at preventing children from committing criminal and administrative offences.

Investigative units. *Order of the Ministry of Internal Affairs of 06.07.2017 No. 570 "On the Organization of the Activities of Investigative Units of the National Police of Ukraine"¹⁰:*

- identifying the causes and conditions that contribute to the commission of criminal offences and taking measures to eliminate them through the relevant authorities;

- ensuring prompt, complete and impartial investigation of criminal offences under the jurisdiction of the National Police investigative bodies;

- ensuring compensation to individuals and legal entities for damage caused by criminal offences;

- taking measures to identify and document offences against children, including those committed as a result of military aggression;

- conduct a prompt visit to the scene to document war crimes;

- take measures in accordance with the CPC of Ukraine to put missing children on the wanted list, including in the occupied territories;

- exchange of information with other units of the National Police and representatives of state authorities on criminal offences committed during the military aggression of the Russian Federation against children or in their presence;

Duty units. *Order of the Ministry of Internal Affairs of 23.05.2017 No. 440 "On Approval of the Instruction on Organization of the Duty Service of the National Police of Ukraine"¹¹:*

- accepting and registering applications and reports of criminal offences and other events, and organizing immediate response to them;

- send SOGs, other police units, juvenile prevention officers, district police officers and community police officers (within the boundaries of assigned police stations) to the scene of an incident upon reports and appeals from citizens about violations of children's rights. In the context of war, the most common applications and reports are about missing children;

¹⁰ On organization of activities of investigative units of the National Police of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of 06.07.2017 No. 570 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>

¹¹ On approval of the Instruction on organization of the duty service of the National Police of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of 23.05.2017 No. 440. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

– police officers at duty stations inform juvenile prevention workers about the registration of reports of missing children, as well as if a neglected child is found, either upon arrival at the scene or by the police in a short time, etc;

– operational management of forces and means involved in the prevention, detection and suppression of offences and other events in the service area, interaction with other police bodies (units), higher-level duty units and duty units of educational institutions, state authorities and local self-government bodies;

– providing information services when citizens apply to the police on issues within the competence of the police;

– accepting and registering applications and reports on forcibly deported/removed children and missing children.

Patrol police. *Order of the MoIA of 02.07.2015 No. 796 "On Approval of the Regulation on the Patrol Service of the Ministry of Internal Affairs"¹²:*

– round-the-clock patrolling of the service area in order to ensure proper protection of public order, public safety and control over compliance with traffic rules, and to ensure its safety. During patrolling, the patrol police may identify children whose rights have been violated and may independently identify offences committed by minors;

– first response to reports of offences, provision of emergency assistance; timely response to reports of offences, as well as to provide assistance to adults and children. Provides emergency assistance to victims of accidents, offences, accidents, fires and other emergencies until the arrival of competent services;

– patrol officers in cooperation with the Law Enforcement Department try to visit every family with children who remained in the de-occupied territories and are forced to live under shelling. First of all, to find out the needs of such families and provide the necessary assistance;

– in case of an immediate threat to the child's life or health, on the basis of a decision of the district, district in Kyiv and Sevastopol state administrations, the executive body of the city, district council, the service for children's affairs together with representatives of the healthcare institution may assist in measures to remove the child from the parents;

– Taking measures to prevent child neglect, including police custody of minors;

¹² On approval of the Instruction on organization of the duty service of the National Police of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of 23.05.2017 No. 440. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

– Taking measures to search for missing children based on current information received from the regional police departments or the duty units of the territorial units of the National Police.

The law enforcement agencies cooperate with other bodies to prevent crime in children's institutions, combat domestic violence and child neglect; protect the rights and interests of children; implement best international practices of working with children who have committed crimes or are victims of illegal behavior, including joint projects to prevent crime against children, return children illegally taken from the temporarily occupied territory to Russia, and search for missing children.

2. Peculiarities of stabilization measures in the de-occupied territories of juvenile prevention units for the protection of children's rights

The de-occupation of the territory does not end the state's efforts to return the population to a normal, stable life. Children in these areas face a number of new challenges and problems, such as:

– due to the war in Ukraine, the entire social structure aimed at protecting children's rights has been significantly shaken. The capacity of local executive authorities, local self-government bodies, police units, and social assistance specialists to respond in a timely manner, identify and provide assistance to child victims in the de-occupied territories has decreased, as almost all of the above-mentioned specialists left during the occupation, and it will take time to establish proper interaction and resume the activities of child protection actors;

– during the occupation, the files of children registered with the authorities were completely stopped/suspended, access to the personal files of orphans and children deprived of parental care was lost, personal files were destroyed or moved to unknown places not intended for storage, and after de-occupation, it takes a long time to restore personal files and documentation;

– forced removal by the aggressor country of children from the temporarily occupied territories to the territory of the Russian Federation and granting them Russian citizenship there; loss of control by Ukraine over such children and the inability to provide them with appropriate protection. Thus, 181 thousand Ukrainian children have been deported to Russia since the beginning of the full-scale invasion. Among them are more than 2,000 orphans. Every day, 80 children are illegally taken from Mariupol and deported to Vladimir, Omsk, Rostov, Chelyabinsk and other regions, as well as to Sakhalin;

– loss of registration and control over unaccompanied children displaced (evacuated) from Ukraine and, accordingly, the inability of the state to

provide them with adequate protection and prevent effective protection from possible offences against children in host countries;

– conditions for education, medical care, birth and upbringing of children in the de-occupied and occupied territories have significantly deteriorated due to the loss of jobs, housing, income, lack of sufficient means to support families and raise children.¹³

– forced change of citizenship. The aggressor country pursues a policy of occupation ethnocide. During the war, representatives of the Russian occupation administrations in the occupied territories of Ukraine launched a terrorist campaign to collect statements from local residents in which they allegedly renounce Ukrainian citizenship.

According to the Ministry of Health, at least 60% of Ukrainians are currently in need of psychological assistance. In times of war, Ukrainians can receive free psychological support through special online services and hotlines that are professionally run. Every day, the number of calls increases, with more than several thousand calls per day¹⁴;

– The infrastructure of social, educational, medical, rehabilitation and other services provided for children was destroyed, resulting in the improper provision of the above services. Today, 180 schools have been destroyed to the ground. More than 300 educational institutions have been destroyed, over a thousand educational institutions have been damaged and are subject to examination to determine whether they can be rebuilt or not. Donetsk region (770 damaged, 160 destroyed), Kharkiv region (579 damaged, 51 destroyed), Mykolaiv region (246 damaged, 33 destroyed), Kherson region (296 damaged, 51 destroyed), Dnipro region (283 damaged, 9 destroyed), Luhansk region (182 damaged, 23 destroyed) and Kyiv region (198 damaged, 13 destroyed) suffered the most destruction.

– 1,433 medical facilities were damaged, with 177 hospitals completely destroyed since the start of the invasion. The largest reconstruction works were carried out in Mykolaiv, Dnipro, Kyiv, Kharkiv and Chernihiv regions. In small settlements in the de-occupied territories, emergency medical services and disaster medicine are starting to operate, providing emergency and primary care to the residents of the region. Then the issue is resolved through temporary solutions, such as the installation of modular health posts or modular hospitals;

– in the area where hostilities have been ongoing, most of the territory is mined. Police officers should conduct preventive mine safety talks with children and their legal representatives. They should emphasize that

¹³ Multimedia platform of foreign broadcasting in Ukraine. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua>.

¹⁴ News. Ministry of Health of Ukraine. URL: <https://moz.gov.ua/>.

"unpleasant surprises" can be left by the enemy in the yard, in the cellar, among the belongings of the house where the child is returning to, in dilapidated buildings. If necessary, demonstrate what suspicious objects look like, such as mines, cluster munitions, grenades, tripwires, etc. Detail the algorithm of the child's actions if he or she finds such an object and what not to do with explosive objects.

Types of violations of children's rights in Russia since the beginning of hostilities.

As of the morning of 8 September 2023, according to official information from juvenile prosecutors, 510 children were killed and more than 1146 were injured of varying severity. There are 2205 missing children, and 20900 minors have been found. 19546 children were deported or forcibly removed from the temporarily occupied territories. 13 children suffered from sexual violence by the occupiers.

War, in one way or another, interferes with the full development of every child who is a citizen of a warring state. Unfortunately, the issue of violations of children's rights during armed conflicts has not lost its relevance and significance in the twenty-first century. Russia's large-scale war against Ukraine has violated children's rights to safety, life and health, especially in the area of active hostilities, in the temporarily occupied and de-occupied territories. Every day, the Russian military violates all legal and moral norms on child protection.

Types of crimes committed by the Russian Federation against children since the beginning of hostilities in Ukraine:

– violations of Articles 6 and 37 of the UN Convention on the Rights of the Child, Article 3 of the Geneva Convention and Article 77 of Protocol I to the Geneva Convention – the right to life and protection from torture. For example, on 18 March, rescuers pulled the bodies of seven-year-old twins from the rubble of a Chernihiv dormitory. In addition, despite all prohibitions, the Russian military continues to torture civilians, including children. For example, in the Izium district of Slobozhanshchyna, the tortured and burned bodies of three people were found, one of whom was a child;

– violation above Article 49 of the Geneva Convention, Article 78 of the Additional Protocol to the Geneva Convention, Article 21 of the UN Convention on the Rights of the Child abduction and removal of children. On 8 April, at the Vasylivka checkpoint, the occupiers abducted the 16-year-old son of the head of Zaporizhzhia District State Administration, Oleh Buryak, who was travelling as part of an evacuation convoy;

– violation above Article 23 of the Hague Convention and Article 51 of the Additional Protocol to the Geneva Convention. Russian troops have repeatedly used prohibited weapons, including phosphorus bombs, cluster munitions and incendiary bombs. International law prohibits these types of weapons because they cause additional suffering (deep wounds, tissue

necrosis). However, this did not prevent the use of phosphorus munitions in Slobozhanshchyna on 30-31 March 2022, injuring 11 civilians, including 4 children. And on 4 April 2022, the occupiers fired cluster munitions at the civilian infrastructure of Mykolaiv, killing 9 adults and 1 child;

– violation above Article 55 of the Geneva Convention. In Kherson, on 11 April 2022, the occupiers seized a warehouse with medicines, food and baby food. There have been systematic cases of Russians not allowing humanitarian aid to pass through, preventing residents from leaving during the siege, looting and destroying shops and warehouses with food, and even directly taking food from locals;

– violation above Article 24 of the Convention on the Rights of the Child. This article concerns the activities of the medical system. In Ukraine, there have been numerous cases of shelling of medical facilities and rocket attacks on maternity hospitals;

– violation above Article 34 of the UN Convention on the Rights of the Child – the right to protection from sexual violence. In Bucha, the Russian occupiers raped an eleven-year-old boy and a fourteen-year-old girl;

– violation above Article 28 of the Convention on the Rights of the Child – the right to education. This includes many destroyed schools and kindergartens, and the impossibility of holding classes in the occupied territories;

– violation above Article 31 of the Convention on the Rights of the Child – violation of the right to leisure and cultural development of the child. For example, on 20 March, Russian occupation forces shelled a shopping and entertainment center in Kyiv. In Ivankiv, on 27 February, the occupiers caused a fire in the local history and local lore museum. The case of the air strike on the drama theatre in Mariupol is also world famous;

– violation a Article 17 of the Geneva Convention – obstructing the evacuation of children from the occupied territories. For example, on 8 April, 7 children were killed as a result of a rocket attack on the railway station in Kramatorsk, Donetsk region, where more than 4,000 people were waiting for evacuation, 17 children died¹⁵.

And this is not an exhaustive list of crimes that Russia has committed in our country and for which it must be held accountable, so it is extremely important to document all these horrific acts not only against Ukrainian children, but also against the entire civilized world. Law enforcement agencies play an important role in this regard.

The scientific work "Volunteer Movement in Ukraine: Development Trends" contains the definition of a volunteer (from Latin "voluntarius" –

¹⁵ Shvets Y.I., Sokolova I.O., Violations of children's rights during the war by the Russian Federation. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 2022. Series PRAVO. Issue 71. C. 99-103

will, desire, from English "voluntary" – voluntary, volunteer, to go voluntarily) – a person who voluntarily helps others¹⁶.

According to the Law of Ukraine "On Volunteer Activity", a volunteer is an individual who voluntarily carries out socially oriented non-profit activities by providing volunteer assistance¹⁷. According to Article 1 of the same law: volunteer activity is a voluntary, socially oriented, non-profit activity carried out by volunteers by providing volunteer assistance. This non-governmental organization is a voluntary and organizationally formed association of citizens that is created to pursue common interests (cultural, economic, age, regional, religious, professional, social, political, etc.)

During Russia's full-scale invasion of Ukraine, many international foundations and organizations have been helping Ukrainians. The Association of Ukrainian Cities has compiled a list of organizations and foundations that help Ukrainian citizens who have found themselves in difficult living conditions during the war. Among our international friends and partners, we can highlight the following:

- *Unicef "Spil'no"* (financial assistance to families); UN Refugee Agency (assistance to internally displaced persons in Lviv, Cherkasy, Kirovohrad, Poltava, Zaporizhzhia regions);

- *«Gate to Ukraine»* (a platform that helps Americans provide assistance to Ukrainian large families affected by the war, displaced, or living in the temporarily occupied territories);

- *«The Happy Child» Charitable Foundation* (providing assistance to seriously ill children, children with disabilities, IDPs with children, large families, single parents, and guardians who until 24 February 2022 lived only in Zaporizhzhia, Kherson, and Donetsk regions);

- *Charitable Foundation "SOS Children's Villages Ukraine"* (multi-purpose financial assistance to internally displaced families from foster families, family-type children's homes and families of guardians with three or more children under the age of 18 in 5 regions (at the first stage) of Ukraine – Kherson, Zaporizhzhia, Luhansk, Kharkiv and Chernihiv);

- *«The Ukrainian Red Cross Society»* (The Ukrainian Red Cross Society provides food packages, hygiene products, medicines and medicines to internally displaced persons);

- *Charitable Foundation «In Mum's Palms»* (assistance to families with IDP children living in cities where military operations are taking place).

Since the beginning of the full-scale invasion, volunteers and NGOs have been sending humanitarian aid to the war zone, providing assistance to IDPs, and helping the security and defense forces of Ukraine.

¹⁶ On volunteer activity: Law of Ukraine of 19.04.2011 No. 3236– VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

¹⁷ On humanitarian aid: Law of Ukraine of 22.10.1999 No. 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>.

One of the broadest spectrums of volunteering is humanitarian aid, as it includes assistance to all people in need, including orphans, the disabled, the elderly, low-income and large families, etc. This assistance can be manifested both in the form of material support for certain needs and psychological support from volunteers.

The Law of Ukraine "On Humanitarian Aid" defines humanitarian aid as "targeted, targeted free-of-charge assistance in cash or in kind, in the form of non-refundable financial assistance or voluntary donations, or assistance in the form of work or services provided by foreign and domestic donors on the basis of humane motives to recipients of humanitarian aid in Ukraine or abroad who need it due to social insecurity, material insecurity, difficult financial situation, a state of emergency, in particular as a result of natural disasters, accidents, epidemics and epizootics, environmental, man-made and other disasters that pose a threat to the life and health of the population, or a serious illness of specific individuals, as well as to prepare for the armed defense of the state and its protection from armed aggression or armed conflict"¹⁸.

The interaction of the National Police of Ukraine with volunteer and civil society organizations at the legislative level was one of the main objectives of the reform of the internal affairs agencies.

The main areas of interaction between juvenile prevention police officers and volunteers:

Evacuating the population from the war zone. Police officers together with volunteers evacuated a family with two young children from Antonivka, the most heavily shelled suburban village in Kherson. This settlement is the closest to the positions of the Russian army, so it suffers from air strikes, artillery, mortar and UAV attacks around the clock. According to the locals, it is "loud" in the village day and night, and Russian shells have damaged many of the vital infrastructure. Despite all the circumstances and the difficult security situation, local residents remain there, but after the intensification of armed attacks on the regional center, people have increasingly turned to the police and volunteers with a request to take them to a safe region of Ukraine.

Psycho-social support for children. The National Police of Ukraine, in cooperation with UNICEF, is helping children in the de-occupied territories. Juvenile prevention units are trying to do everything possible to help children in the de-occupied territories return to normal life, have more communication and opportunities for development.

Addressing **the priority needs of children** in the de-occupied territories is extremely important, as children living in the de-occupied territories face

¹⁸ Sirko V.S. Features of volunteering in the armed conflict zone in Ukraine. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24004373-8774-4fc1-adf5-e55b7467282f/content>.

specific challenges and threats to their physical and psychosocial well-being. In this regard, social protection of children becomes one of the most important components in restoring and improving their situation. Restore the provision of social services and expand the network of social services that provide psychological, medical, educational and other assistance to children. This includes counselling centers, psychological support, medical care and other services aimed at ensuring the physical and emotional health of children.

1. *Restore protection of children's rights.* In the de-occupied territories, children may experience violations of their rights, such as the right to education, the right to be treated with dignity and protection from violence. Systematic monitoring and protection of children's rights should be put in place, including the right to education in a language they understand and protection from any form of discrimination.

2. *Resumption of rehabilitation of persons with disabilities and provision of auxiliary means of rehabilitation.* Particular attention should be paid to children with disabilities. They need access to quality rehabilitation services and technical aids to help facilitate their daily life and integration into society. This may include the provision of medical equipment, wheelchairs, hearing aids, etc.

3. *Educational needs.* Children should have the opportunity to receive a quality education, learn and develop. Schools and access to learning materials are important. Therefore, it is necessary to ensure: keeping records of children of preschool and school age; organizing the provision of educational services; identifying the priority needs of children with special educational needs; organizing psychological support for children to adapt and recover under martial law; and resuming the provision of cultural services, including library activities.

4. *Humanitarian response.* Organize work with vulnerable groups (elderly people, people with disabilities, people in need of care, orphans, children deprived of parental care, large families) and provide them with the necessary assistance. Organize evacuation of the population to safe areas. Setting up humanitarian centers, shelters for children, and humanitarian aid distribution points. Organizing the delivery of humanitarian aid, including international aid.

5. *Organizing psychological support for children.* Children may need psychological support due to stressful situations, including conflicts and loss of loved ones. Organize volunteer assistance, create a center to coordinate the work of volunteers and all organizations and institutions involved in this activity. Entertainment and social activity will help distract children from their experiences.

6. *Healthcare.* Access to medical care and vaccinations is important for preventing illness and treating children when necessary. Meeting the basic needs of children in the de-occupied territories requires governments and citizens to work to ensure their physical and psychological well-being. It is

important to ensure children's safety, nutrition, education, healthcare and social development, regardless of the political situation on the ground. The general principle is to create and maintain conditions that ensure the safety, development and health of children in the de-occupied territories. This can be achieved through joint efforts of the government, non-profit organizations, civil society and international organizations to restore and improve the quality of life of these children.

It is advisable to **involve local volunteer organizations** to meet the basic needs of the child. Police officers should have information about those organizations that provide humanitarian assistance to local residents and internally displaced persons, and it is advisable **to create a directory of organizations with their contacts and types of services they provide**. Provide all important information in writing (messages in messengers) or on a piece of paper (booklet, leaflet). Oral information may not be perceived or remembered, and a person may ask several times – these are the peculiarities of the psyche of a person under stress.

Military aggression has completely changed the lives of young Ukrainians. The aggressor country blatantly violates all international legal acts that ensure and protect children's rights. The main violations include: recruitment of children, use of prohibited weapons to wage war, obstruction of humanitarian aid, deprivation of citizenship, illegal deportation of children, murder and injury, damage to healthcare facilities and educational institutions, which makes it impossible to exercise the rights of children. From the first days of the war, in cooperation with international partners, the state has been developing and implementing programs aimed at protecting children's rights and providing humanitarian, legal, psychological and social assistance to them. National and international legislation provides for mechanisms to protect children's rights during martial law, but it is extremely difficult to implement them, as the aggressor country violates all norms of international law.

CONCLUSIONS

Ensuring the protection of children's rights in the context of military aggression, as a prerequisite for special control over children, has a topical importance and practical problems of application. Children who have survived the occupation will have negative experiences throughout their adult lives in the future. They experience difficulties in socialization: they have broken ties with adults, lack appropriate communication skills with their peers, do not have sufficient knowledge and erudition to gain authority at school, etc.

In the context of military aggression and in the de-occupied territories, protecting children's rights becomes an extremely important task for juvenile prevention workers in Ukraine. It is clear that conflict and instability can have a serious impact on the well-being and safety of children, exposing them to stress, trauma and oppression. Therefore, juvenile prevention workers must actively

and appropriately ensure the protection of children's rights in such contexts. A significant part of their work should be aimed at providing children and their parents with clear information about their rights, protection procedures and resources available to them.

In order to improve the legal regulation, we propose to take into account the following suggestions for improvement: to develop algorithms for the actions of juvenile units to provide psychological support for children who have suffered trauma or psychological distress due to hostilities, as well as for their families, helping them to adapt to new conditions and overcome stress; to define the role and place of juvenile prevention units and develop a mechanism for social support for children displaced to safe areas from the occupied territories; to create an effective system of support and protection for children who have been

Further research may be related to the development of proposals for amendments to the legislation of Ukraine regulating legal relations regarding the protection of children's rights in martial law. Specifically, we recommend supplementing the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 19.12.2017 No. 1044 on Approval of the Instruction on the Organization of the Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine with a separate section containing norms on the organization of the activities of juvenile prevention units during martial law. As of today, the legislator has not added any norms to this instruction that would regulate and consolidate the activities of juvenile prevention units during martial law. And the war has been going on for over a year.

SUMMARY

In the context of military aggression and in the de-occupied territories, protecting children's rights becomes an extremely important task for juvenile prevention workers in Ukraine. It is clear that conflict and instability can have a serious impact on the well-being and safety of children, exposing them to stress, trauma and oppression. Therefore, juvenile prevention workers must actively and appropriately ensure the protection of children's rights in such contexts. A significant part of their work should be aimed at providing children and their parents with clear information about their rights, protection procedures and resources available to them.

In order to improve the legal regulation, it is proposed to take into account the following suggestions for improvement: to develop algorithms for the actions of juvenile units to provide psychological support for children who have suffered trauma or psychological distress due to hostilities, as well as for their families, helping them to adapt to new conditions and overcome stress; to determine the role and place of juvenile prevention units and to develop a mechanism for social support for children displaced to safe areas from the occupied territories; to create an effective system of support and

Further research may be related to the development of proposals for amendments to the legislation of Ukraine regulating legal relations regarding the protection of children's rights in martial law. It is noted that at present, the legislator has not added any norms to this instruction that would regulate and consolidate the activities of juvenile prevention units during martial law. And the war has been going on for over a year.

REFERENCES

1. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війн. Женева, 12 серпня 1949 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
4. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, 2006 р. Конвенцію ратифіковано від 29.04.2011. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?lang=en>
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
7. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.
8. Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції: навч. посіб. О.І. Безпалова, Г.В. Джагупов, В.С. Макаренко та ін. МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. ХНУВС. 2022. С. 204
9. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>
10. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України. Наказ МВС від 06.07.2017 № 570 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>
11. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України. Наказ МВС

від 23.05.2017 № 440. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

12. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС. Наказ МВС від 02.07.2015 № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15#Text>

13. Мультимедійна платформа іномовлення України. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua>.

14. Новини. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/>.

15. Швець Я. І., Соколова І. О., Порухення прав дітей під час війни російською федерацією. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 71. С. 99-103.

16. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

17. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192–XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

18. Сірко В.С. Особливості волонтерства в зоні збройного конфлікту в Україні. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24004373-8774-4fc1-adf5-e55b7467282f/content>.

Information about the authors:

Opatsky Roman Nikolaevich,

Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative Law, Process
and Administrative Activity
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Derevianko Kristina Vitaliivna,

Lecturer at the Department of Administrative Law, Process
and Administrative Activity of the Faculty of Specialist's Training
for Preventive Activity Units
Dnipro State University of Internal Affairs
26, Gagarin avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Deviatkina Nataliia Mykolaivna,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Pharmacology, Clinical Pharmacology and Pharmacy
Poltava State Medical University
23, Shevchenko str., Poltava, 36011, Ukraine

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Пікуля Т. О.

ВСТУП

В сучасних умовах війни актуалізувалося питання формування права національної безпеки України, як самостійної галузі. Підтвердженням трансформації правового регулювання сфери національної безпеки до рівня галузі права є той факт, що у вищих навчальних закладах функціонують кафедри, які спеціалізуються на викладанні відповідної навчальній дисципліні. Наприклад, у Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, діє кафедра глобальної та національної безпеки. Активно виходять значними тиражами підручники та навчальні посібники з питань національної безпеки¹.

Окрім того, ефективне функціонування сектора національної безпеки в умовах обмежених матеріальних ресурсів держави та багатопланова і конструктивна підтримка України міжнародним співтовариством є запорукою успішного забезпечення економічного та соціального розвитку, міжнародної і регіональної безпеки, відновлення миру в Україні.

Актуальність зазначеної тематики привертала та продовжує привертати увагу вітчизняних науковців. Так, у філософських працях акцентована увага на теоретико-методологічних проблемах національної безпеки, зокрема у роботі А. Дзобаня. Конституційно-правові засади національної безпеки України на рівні монографії встановив В. Антонов. Теоретико-правові питання становлення і розвитку права національної безпеки України висвітлені в докторській дисертації П. Богуцьким та Д. Тихомировим. Політико-правові аспекти національної безпеки вивчав А. Белов. Комплексна характеристика правовим засадам національної безпеки була присвячена праця В. Пилипчука. Адміністративно-правові режими у сфері національної безпеки вивчав В. Настюк. Проблеми державної політики національної

¹ Глобальна та національна безпека: Підручник / За заг. ред. Г.П. Ситника, Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2016. 765 с.

безпеки та її концептуальні основи досліджував Г. Ситник. Право національної безпеки України як галузь права викладено в праці В. Ліпкана.

Однак багато проблем та аспектів становлення і розвитку права національної безпеки України залишаються дослідженими не в повному обсязі або фрагментарно.

Метою нашого дослідження є встановлення теоретико-правових засад формування права національної безпеки, як комплексної галузі права України в умовах євроінтеграції.

1. Поняття системи національної безпеки

Поняття «національна безпека» набуло поширення в США, а в подальшому знайшло відображення у політичних поглядах та суспільних науках більшості країн світу. Переважно воно застосовувалося в американському політичному дискурсі на рівні промов та дискусій з кінця XVIII століття до 40-х років XX століття².

Активно поняття «національна безпека» використовувалося у діяльності Ліги національної безпеки, створеної в США наприкінці 1914 року. Організація проіснувала до 1942 року і напрацьоване нею ідеологічне підґрунтя після Другої світової війни було покладено в основу підготовки та прийняття законодавства у сфері національної безпеки і оборони США.

Розробка спеціального законодавства з питань національної безпеки і оборони відбувалась в рамках законодавчого забезпечення «доктрини Трумена», як сукупності політико-правових поглядів, що сформувалися на початку «холодної війни» в умовах протистояння між США і НАТО та колишнім Радянським Союзом і країнами Варшавського договору³.

Концептуальні погляди розбудови системи національної безпеки США були втілені у спеціальному законодавчому акті – Акті про національну безпеку 1947 року, який заклав підґрунтя законодавства США у цій сфері⁴.

Визначення поняття національної безпеки пропонується різними авторами, залежно від аспекту розгляду даного феномена та його ролі у межах наукового дослідження.

² Shulman Mark. The Progressive Era Origins of the National Security Act/ Mark R. Shulman / Dickinson Law Review. – 2000. – Vol. 104:2. – P. 289-330. P. 291.

³ Hogan Michael J. A Cross of Iron: Harry S. Truman and Origins of the National Security State, 1945-1954. Cambridge, University Press. 2000 – 540 p. P. 5.

⁴ Baker James E. Process, Practice and Principle: Teaching National Security Law and the Knowledge that Matters Most/ James E. Baker / The Georgetown Journal of Legal Ethics. 2014. – Vol. 27. – P. 163-189.

По-перше, Г. О. Аксьонова пропонує таке визначати категорію «національна безпека», як захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам⁵.

По-друге, В. А. Ліпкан під національною безпекою розуміє «стан, в якому народ, як єдине джерело державної влади може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи і форми свого розвитку⁶.

Також існує інтерпретація національної безпеки, як свідомого, цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на загрози та небезпеки, за якого державними і недержавними інституціями створюються необхідні і достатні умови для прогресивного розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту України, а також забезпечується ефективно функціонування системи національної безпеки України⁷.

В Україні правовий статус категорії «національна безпека» визначений в Законі України «Про національну безпеку України», де в п. 9 статті 1 встановлено, що національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Ми вважаємо, що система національної безпеки, як прикладне поняття представляє собою сукупність державних та національних інтересів, які виражаються в діяльності органів виконавчої влади спеціальної компетенції шляхом цілеспрямованого втручання в діяльність суб'єктів, що зацікавлені в порушенні стабільного розвитку держави і суспільства та виникненні ситуації загроз даним інтересам. Балансом в даному аспекті виступає стабільність функціонування всіх органів виконавчої влади та узгодженість їх дій, які направлені на стійкий розвиток суспільства на всіх рівнях суспільної ієрархії.

На нашу думку, доречно розглядати правову структуру побудови система національної безпеки як поєднання двох складових прояву: активної та пасивної.

⁵ Попередження, розкриття та ліквідація наслідків терористичних актів на території підрозділу ОВС (управлінський та цивільно-правовий аспекти) : навч. посібник / Г. О. Аксьонов [та ін.]; заг. ред. В. М. Співак; Національна академія внутрішніх справ України. Навчально-науковий ін-т управління. Київ : КНТ, 2005. 88 с.

⁶ Управління системою національної безпеки України. Київський національний ун-т внутрішніх справ. Кафедра міжнародних відносин та національної безпеки. Київ : КНТ, 2006. 68 с.

⁷ Національна безпека України : навчальний посібник. Ліпкан В.А. 2009. Київ: КНТ. 576 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8231.html>.

Пасивна складова системи національної безпеки передбачає наявність таких основних складових національної безпеки як: а) нормативно-правові акти, що приймаються для забезпечення національної безпеки; б) органи державної виконавчої влади, що забезпечують реалізацію прийнятих рішень; в) національні інтереси та національна ідея.

Остання складова виступає основним об'єктом захисту системи національної безпеки.

Система національної безпеки в правовому аспекті як активна категорія передбачає систему скоординованих дій юридичного характеру з реалізації наданих повноважень державними органами виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції по забезпеченню стабільності розвитку суспільства і держави по прогнозуванню та нейтралізації загроз національній безпеці внутрішнього і зовнішнього характеру.

Законодавчу базу діяльності органів виконавчої влади в сфері забезпечення державної безпеки України доцільно розділити на групи. Основою поділу може виступати рівень впливу окремого нормативно-правового акту на діяльність, що пов'язана із забезпеченням стану національної безпеки України.

До першої групи слід віднести законодавчі акти, які безпосередньо регулюють діяльність в галузі національної безпеки, а саме: Конституцію України⁸ (яка є основою для побудови суспільного устрою, функціонування всієї правової системи); Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року⁹**Ошибка! Закладка не определена.** (який визначає цілі та пріоритети держави в галузі забезпечення стану національної безпеки, визначає правову основу національної безпеки, регулює інші важливі питання національної безпеки); Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року¹⁰ (окреслює пріоритети в боротьбі із головною зовнішньою загрозою терористичними групами); Закон України «Про контро розвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року¹¹**Ошибка! Закладка не определена.** (визначає напрями протидії зовнішнім

⁸ Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁹ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 13.06.2020)

¹⁰ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

¹¹ Про контро розвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

загрозам – шпигунству, диверсійним актам та іншим загрозам національній безпеці) та деякі інші.

До другої групи належать нормативні акти, які впливають на стабільний стан системи національної безпеки України всередині країни, фактично визначають напрями боротьби із внутрішніми загрозами, до них належать: Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби із організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року¹² (визначає основні засади боротьби із основною внутрішньою загрозою національній безпеці – організованою злочинністю); Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року¹³ (передбачає обмеження інформації, яка пов'язана із діяльністю в галузі національної безпеки); Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 року¹⁴ (передбачає персональну охорону посадових осіб, які пов'язані з забезпеченням національної безпеки).

До третьої групи належать нормативні акти, які передбачають надання компетенції органам державної виконавчої влади, що безпосередньо здійснюють охорону національної безпеки від зовнішніх та внутрішніх загроз, до них слід віднести: Закони України: «Про службу безпеки України»¹⁵, «Про прокуратуру»¹⁶, «Про державну прикордонну службу України»¹⁷, «Про контррозвідувальну діяльність»¹¹.

Четверта група нормативних актів регулює діяльність всіх інших державних органів виконавчої влади та нормативні акти, в нормах яких йдеться про національну безпеку України та діяльність, що пов'язана з забезпечення стану стабільності та стійкості функціонування елементів системи національної безпеки, до цих актів

¹² Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

¹³ Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

¹⁴ Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁵ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

¹⁶ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

¹⁷ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.

можна віднести, наприклад «Про антимонопольний комітет України»^{18,19}.

2. Поняття права національної безпеки України

Головні ознаки галузі права полягають в тому, що вона є найбільш значною за обсягом частиною системи права, визначається єдністю предмета і метода правового регулювання, складається з інститутів права і є відносно самостійною від інших об'єднань правових норм у системі права²⁰.

Галузеутворюючими критеріями побудови системи права є наявність таких складових: самостійного законодавства; специфічних для даної галузі права предмета та метода правового регулювання; спеціальних принципів правового регулювання; власного понятійно-категоріального апарату; певних суб'єктів правовідносин, що формують предмет правового регулювання галузі права; відокремленого об'єкта правового регулювання; інституту юридичної відповідальності, що робить можливим галузевими способами забезпечити дієвість приписів галузі права; галузевих функції та юридичних процедур, телеологічний (цільовий) критерій²¹.

До передумов формування нових галузей права відносять: 1) наявність повторюваних суспільних відносин, які здатні бути об'єктом зовнішнього контролю; 2) соціальну необхідність комплексного регулювання цих відносин (такі суспільні відносини повинні зачіпати інтереси більшості суб'єктів права та бути актуальними у відповідних умовах суспільного життя, що забезпечує розвиток законодавства); 3) наявність державного інтересу та державної підтримки цих відносин (або підтримки їх захисту); 4) узагальнення та формування нормативів поведінки в суспільстві; 5) наявність сфери суспільних відносин, що лежить на перетині найбільш значущих інтересів більшості суб'єктів – держави, суспільства, особи²².

Особливості формування мають комплексні галузі права. Для них наявність предмету і методу правового регулювання є недостатньою

¹⁸ Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.

¹⁹ Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні *Держава і право*. Випуск 51. С. 244–249. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33067/39-Bez Zubov.pdf>.

²⁰ Загальна теорія держави і права / [М.В. Цвік, Петришин О.В. та ін.]; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків.: Право, 2009. 584 с.

²¹ Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 8–12.

²² Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01. Харків, 2011. 18 с.

для виокремлення в самостійну галузь права через обмеженість методів правового регулювання. Основним критерієм виділення таких галузей права є правовий режим. Правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя, що є предметом галузі права. Для правового режиму в такому контексті властива наявність особливої цілісної системи регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав і обов'язків, їх реалізації, а також дії єдиних принципів²³.

Основним критерієм побудови права національної безпеки є саме правовий режим. Правовий режим утворює необхідні та достатні умови для правового існування суспільних відносин, які набувають правових ознак унаслідок дії права. Під правовим режимом розуміють фактичний стан правової урегульованості суспільних відносин відповідно до мети, яку поставили перед собою суб'єкти права, та є водночас наслідком дії обраних ними методів регулювання правовідносин. Правовий режим створює необхідні та достатні умови для існування права і формування системи права²⁴.

Правовий режим права національної безпеки характеризується досить жорсткими правилами упорядкування суспільних відносин, що забезпечує імперативний метод правового регулювання. Такий правовий режим може набувати спеціальних ознак надзвичайного режиму²⁵ або ж режиму воєнного стану²⁶, що характеризує його виключно публічно-правову природу, зосереджену на охороні загальнозначущих публічних інтересів. Зауважимо, що навіть за таких умов зберігається особливий порядок обмеження прав і свобод людини, проте жодним чином ці обмеження не можуть поширюватися на забезпечення та реалізацію права на життя, на безпечні умови життєдіяльності людини.

Формування предмету правового регулювання галузі права потребує визначення конкретних правовідносин, які входять до означеної галузі права²⁷. Відповідний підхід щодо формування галузі

²³ Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 18–22.

²⁴ Богущий П. П. Правовий режим військового права у контексті системотворення українського права. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 182–186.

²⁵ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

²⁶ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

²⁷ Шопіна І.М. Предмет права національної безпеки та військового права. Аналітично-порівняльне правознавство. № 4. 2022. С. 223–226.

права використовується у правовій системі США. Зокрема, професори Ч. Шенором та Л. Хоугом у посібнику «Право національної безпеки та військове право», до предмету правового регулювання включили наступні елементи: конституційні засади національної безпеки, повноваження Конгресу, Президента та інших державних органів, право воєнного часу і право мирного часу, поняття права національної безпеки, законодавча основа права національної безпеки, злочини у сфері національної безпеки та особливості кримінального судочинства, правове регулювання захисту державного кордону, правовий статус іноземців, державна таємниця, курс військового права (правовий статус військовослужбовців, проходження військової служби, соціальний захист та компенсації, адміністративний процес у військовій службі, історія військового законодавства США, система військового судочинства та особливості процесу, право військового конфлікту, правові особливості звільнення та служби в резерві)^{28,29}.

За оцінками зробленими у фаховій статті В. Г Пилипчуком та І. М. Дороніним, правовий режим національної безпеки і оборони має значно ширше коло регулювання суспільних відносин, зокрема: стратегічного планування у сфері національної безпеки і оборони; оборони держави, економічного та військово-промислового забезпечення оборонних заходів; протидії розвідувально-підривній діяльності іноземних держав та організацій, що використовують невійськові або «гібридні» методи (поєднання військових, політичних, інформаційних, економічних, енергетичних та інших складових) для досягнення визначених цілей; заходів із здобуття важливої інформації за межами держави та впливу на державну політику інших держав щодо України; тимчасових обмежувальних заходів у ситуаціях, що загрожують безпеці держави; протидії терористичним та екстремістським проявам; охорони державного кордону, а також складові правового режиму воєнної безпеки^{30,29}.

Суспільні відносини у сфері національної безпеки мають різний зміст, але завдяки дії правового режиму їх об'єднує загальна мета –

²⁸ Shanor Charles. National Security and Military Law in a Nutshell / Charles A. Shanor, Lynn Hogue/StPaul, 2003 506 p. Цит. за: Пилипчук В.Г., Доронін І.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. Інформація і право. 2018. № 2 (25). С. 62–72.

²⁹ Пилипчук В.Г., Доронін І.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 62–72.

³⁰ Пилипчук В.Г., Доронін І.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 62–72.

забезпечення національної безпеки, що на практиці полягає у захисті національних інтересів від реальних і потенційних викликів та загроз.

Метою забезпечення національної безпеки є створення підґрунтя для реалізації національних інтересів за умов дії загроз та небезпек, а також проведення моніторингу стану національної безпеки для розроблення оптимальної моделі функціонування системи забезпечення національної безпеки³¹.

Мета правового регулювання (або ж правового впливу) суспільних відносин у сфері національної безпеки конкретизується відповідно до певних галузей соціального буття, суспільної діяльності – інформаційної, економічної, військової, екологічної тощо.

У такий спосіб формуються умови для задоволення запитів суб'єктів стосовно забезпечення національної безпеки, а також встановлюються відповідні правила діяльності суб'єктів національної безпеки стосовно захисту національних інтересів.

Система суб'єктів забезпечення національної безпеки України визначена у Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII, що містить у собі органи державної влади, Збройні сили України та інші військові формування, що утворюються відповідно до чинного законодавства України, розвідувальні та правоохоронні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, оборонно-промисловий комплекс, сили цивільного захисту, за діяльністю яких здійснюється демократичний цивільний контроль (цю діяльність націлено на захист національних інтересів держави), а також громадські об'єднання та громадяни, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. До того ж, положеннями ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: 1) сили безпеки – розвідувальні та правоохоронні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту тощо (ст. 1); 2) сили оборони – Збройні сили України та інші військові формування, що утворюються згідно з чинним законодавством, розвідувальні та правоохоронні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями із забезпечення оборони (ст. 1); 3) оборонно-промисловий комплекс; 4) громадські об'єднання та громадяни, які беруть участь (добровільно) в забезпеченні національної безпеки.

³¹ Степаненко Н.В., Безкровний А.В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. Збірник наукових праць «Legal Bulletin». 2022. № 3. С. 10–17. URL:<https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/349/290>

Згідно із Законом України «Про національну безпеку України» (ч. 2 ст. 12) сектор безпеки і оборони охоплює: 1) Міністерство оборони України; 2) Збройні Сили України; 3) Державну спеціальну службу транспорту; 4) Міністерство внутрішніх справ України; 5) Національну гвардію України; 6) Національну поліцію України; 7) Державну прикордонну службу України; 8) Державну міграційну службу України; 9) Державну службу України з надзвичайних ситуацій; 10) Службу безпеки України; 11) Управління державної охорони України; 12) Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України; 13) апарат Ради національної безпеки і оборони України; 14) розвідувальні органи України; 15) центральний орган виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної військово-промислової політики.

Вважаємо, що нормативно встановлена система суб'єктів не є остаточною і може бути розширена через відсутність, наприклад, Президента України (статус якого визначається у ст. 13 відповідного Закону «Керівництво у сферах національної безпеки й оборони»), Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, народу України, інститутів громадянського суспільства (хоча громадські об'єднання та громадяни, які беруть участь на добровільних засадах у забезпеченні національної безпеки, виділено як суб'єктів сектора безпеки і оборони в ч. 1 ст. 12 відповідного Закону), судових органів тощо.

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про Національну безпеку України», додавши до чотирьох взаємопов'язаних складових сектора безпеки і оборони п'яту – керівництво у сферах національної безпеки й оборони. Наприкінці переліку, що міститься в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про Національну безпеку України», вважаємо за необхідне додати: «та інші повноважені органи», оскільки наявний перелік не є вичерпним³².

Аналіз конституційно-правового статусу Президента України свідчить, що відповідно до Конституції України управління сферою національної безпеки здійснює саме він, оскільки: 1) повинен забезпечувати національну безпеку та державну незалежність; 2) є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України та очолює Раду національної безпеки і оборони України; 3) затверджує Стратегію національної безпеки України, Стратегію воєнної безпеки України, доктрини, концепції тощо у сфері національної безпеки та оборони; 4) має і реалізує право законодавчої ініціативи щодо питань національної безпеки й оборони і та здійснює інші повноваження.

³² Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33–39.

Рада національної безпеки і оборони України виконує координаційну функцію у сфері національної безпеки, зокрема: координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо застосування спеціальних економічних, обмежувальних заходів тощо в особливий період, у кризових ситуаціях і за умов воєнного чи надзвичайного стану, коли є загроза національній безпеці України. Рада національної безпеки і оборони України виконує низку важливих функцій: 1) вносить Президентові України пропозиції щодо реалізації засад зовнішньої та внутрішньої політики у сфері національної безпеки та оборони; 2) координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у цій сфері в мирний час, в умовах воєнного чи надзви чайного стану та під час кризових ситуацій, що становлять загрозу національній безпеці³³.

К. В. Тарасенко з цього приводу пише, що Раду національної безпеки і оборони України слід наділити ширшими повноваженнями щодо контролю та нагляду за іншими суб'єктами системи національної безпеки й оборони, оскільки це єдиний орган, наділений компетенцією виключно у цій сфері, що дозволило б уникнути дублювання в діяльності інших органів із забезпечення національної безпеки та оборони³⁴.

Суб'єктом забезпечення національної безпеки України слід визнати Верховну Раду України, яка законодавчо регулює питання національної безпеки й оборони.

Кабінет Міністрів України – визначає потреби у витратах, забезпечує виконання Державного бюджету України із фінансування в передбаченому обсязі заходів у цій сфері, організовує розроблення та виконання відповідних державних програм, у межах визначеної компетенції забезпечує державний суверенітет, реалізацію зовнішньої та внутрішньої політики, виконання законодавства України у досліджуваній сфері³⁵.

Міністерство оборони України формує та реалізує політику держави з питань національної безпеки. У підпорядкуванні

³³ Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр> (дата звернення: 13.06.2020)

³⁴ Тарасенко К. В. Місце Ради національної безпеки і оборони України в системі органів, що забезпечують національну безпеку і оборону в Україні. Форум права. 2009. № 3. С. 610–620. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_96.pdf(дата звернення: 13.06.2020)

³⁵ Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 13.06.2020).

Міністерства оборони України перебувають Збройні сили України та Державна спеціальна служба транспорту.

Не менш важливим суб'єктом у системі забезпечення національної безпеки України є Державна прикордонна служба України³⁶, Міністерство внутрішніх справ України³⁷, Національна поліція України³⁸, Державна служба України з надзвичайних ситуацій³⁹, Державна міграційна служба України⁴⁰, Службі безпеки України⁴¹.

Також як суб'єкти забезпечення національної безпеки України залучаються розвідувальні органи або їх структурні підрозділи, які уповноважені здійснювати розвідувальну діяльність для захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз. Так, Управління державної охорони України в досліджуваній сфері покликане здійснювати державну охорону органів влади, забезпечувати безпеку посадових осіб та охорону визначених законодавством об'єктів, а Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України забезпечує формування та реалізацію політики держави з кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, критичної інформаційної інфраструктури, технічного та криптографічного захисту інформації, телекомунікацій і радіочастотного ресурсу України, функціонування та розвиток державної системи урядового зв'язку, національної системи конфіденційного зв'язку тощо⁴².

Суб'єктами права національної безпеки є організована державою сукупність державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо

³⁶ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення: 13.06.2020).

³⁷ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 13.06.2020).

³⁸ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 13.06.2020).

³⁹ Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-p> (дата звернення: 13.06.2020).

⁴⁰ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 13.06.2020).

⁴¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 13.06.2020).

⁴² Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 13.06.2020)

захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України⁴³.

Отже, держава і державні органи є універсальними, основними суб'єктами права національної безпеки. Вбирають усі сукупність юридичних та інституційних ознак.

Громадянське суспільство, як суб'єкт права національної безпеки діє у сфері національної безпеки, наприклад через інститут цивільного контролю за діяльністю сектора безпеки і оборони.

Громадяни є невід'ємним суб'єктом у системі забезпечення національної безпеки, передусім учасниками здійснення цивільного контролю через громадські об'єднання, депутатів місцевих рад, особисті звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та органів державної влади в передбаченому нормами чинного законодавства порядку⁴⁴.

Людина, найбільш важливий суб'єкт права національної безпеки, що обумовлено його правовою природою.

Таким чином, система суб'єктів забезпечення національної безпеки України має таку структуру: 1) керуюча підсистема (Президент України); 2) керована підсистема: сили безпеки (розвідувальні та правоохоронні органи, сили цивільного захисту, державні органи спеціального призначення, наділені правоохоронними функціями, та інші органи); сили оборони (Збройні Сили України та інші утворені відповідно до чинного законодавства військові формування, розвідувальні та правоохоронні органи й органи спеціального призначення, наділені правоохоронними функціями); оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання; 3) допоміжні ланки системи (судові органи, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, міжнародні інституції тощо)⁴⁵.

Для характеристика права національної безпеки, важливе значення має визначення об'єкту правового регулювання, як елемента правовідносин.

Під об'єктами права загалом розуміють матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких існують правові відносини⁴⁶.

⁴³ Рябовол Л. Т. Національна безпека України: структурно-функціональний аналіз. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Право». 2020. № 1 (1). С. 25–30.

⁴⁴ Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 13.06.2020).

⁴⁵ Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33–39.

⁴⁶ Шемшученко Ю. С. Об'єкт права. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL : <https://esu.com.ua/article-74568>.

Мається на увазі, що об'єктами права національної безпеки можуть бути: національні інтереси, потреби і цінності людського існування, прагнення людини у тій чи іншій галузі сфери національної безпеки – від державної, воєнної до інформаційної, техногенної тощо.

Спільність об'єкта правового регулювання права національної безпеки є підставою консолідації нормативно-правових приписів не лише конституційного права, але й адміністративного, кримінального, інформаційного, екологічного, фінансового та інших суміжних у правовому забезпеченні національної безпеки галузей права, досягаючи того рівня системності, який дозволяє ефективно й успішно забезпечувати дію права у сфері національної безпеки. У цьому виявляється нелінійність права національної безпеки як основна ознака його системної цілісності.

Обов'язковим елементом формування права національної безпеки як галузі права є наявність власних юридичних джерел – нормативно-правових актів внутрішньодержавного права, міжнародно-правових актів, міжнародних і європейських стандартів у сфері безпеки, а також судових актів, насамперед актів Конституційного Суду, доктринальних першоджерел. Окрім базового законодавства про основи національної безпеки, структуру, видову характеристику національної безпеки, необхідними є нормативно-правові акти, які мають програмне, стратегічне значення, формують стратегію державної політики щодо забезпечення національної безпеки. Переважно, відповідні нормативно-правові акти приймає Президент держави, на основі попереднього опрацювання та схвалення органом держави, що координує діяльність у сфері забезпечення національної безпеки.

Під міжнародними і європейськими стандартами у сфері безпеки розуміють правила, настанови, мінімальні нормативні вимоги, характеристики, які ставляться до певного виду діяльності або її результатів, що спрямовані на підтримання допустимого рівня безпеки. Вони формуються компетентними організаціями на основі консенсусу та сприймаються всіма адресатами як добровільне зобов'язання. Суб'єктами стандартизації виступають урядові і неурядові організації. До таких організацій належать ISO, BSI, IEC, ARINC, Ethernet Alliance, NSF International тощо.

В європейській практиці на основі міжнародних стандартів формується національне законодавство, де серед іншого мають місце національні стандарти, запровадження яких здійснюється в процесі правового регулювання на законодавчому та підзаконному рівнях⁴⁷.

⁴⁷ Тихомиров Д. О. Міжнародні стандарти у сфері безпеки. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 125–130.

Законодавство України у сфері національної безпеки почало формуватися з 1990 року з прийняттям Декларації про державний суверенітет. Нині розроблено та прийнято комплекс законів та інших нормативно-правових актів з питань забезпечення національної безпеки України. До основних із них слід віднести: Стратегія національної безпеки⁴⁸; Стратегія воєнної безпеки; Стратегія кібербезпеки⁴⁹; Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту; Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу⁵⁰; Стратегічний оборонний бюлетень⁵¹; Воєнна доктрина⁵²; Доктрина інформаційної безпеки⁵³ тощо.

Система нормативно-правових актів у сфері національної безпеки України аналізувалася та узагальнювалася різними науковцями. Наприклад, у 2005 році Центром досліджень армії, конверсії та роззброєння вперше здійснена інкорпорація у галузі національної безпеки. У 2012 році здійснено друге видання «Нормативно-правової бази у галузі безпеки і оборони України», яке стало основою для подальших перевидань, а саме у періоди 2012–2014⁵⁴ та 2016–2018 років⁵⁵.

Авторами відповідного інкорпорованого видання до ключових питань національної безпеки України були віднесені такі аспекти безпекових питань:

⁴⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

⁴⁹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

⁵⁰ Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2028 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 р. № 442-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-p>.

⁵¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.

⁵² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

⁵³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

⁵⁴ Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Зміни та доповнення, 2012-2014. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Київ, 2015. 296 с.

⁵⁵ Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Зміни та доповнення, 2016-2018: зб. законів та указів / [заг. ред., передм.]: О. Литвиненко, Ф. Флурі, В. Бадрак; [Центр дослідж. армії, конверсії та роззброєння, Geneva Centre for democratic control of armed forces]. Вид. 3-тє, допов. Київ: ПАБЛІШ ПРО; Женева, 2018. 197 с.

1. Конституційні засади політики у сфері оборони і національної безпеки України
2. Концептуальні питання забезпечення національної безпеки і проведення оборонної політики.
3. Правове регулювання будівництва та реформування Збройних Сил України.
5. Правові основи забезпечення державної безпеки.
6. Демілітаризації і демократизації складових сектору безпеки держави.
7. Правового забезпечення участі України у міжнародній миротворчій діяльності, співробітництва у військовій і військово-технічній сферах.
8. Соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей.
9. Забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Зазначені аспекти складають основу правової бази права національної безпеки України, проте враховуючи його предмет та завдання, особливості теоретичних конструкцій державної політики та цивільної безпеки вона доповнюється іншими нормативно-правовими актами, міжнародно-правовими документами, правовими документами ЄС, правозастосовними актами та актами офіційного тлумачення нормативно-правових актів, причому правовими актами, які є чинними або втратили чинність, а також проектами правових актів.

Суспільні відносини у сфері національної безпеки є предметом правового регулювання не тільки законодавчих актів, а й різноманітних профільних підзаконних актах.

Галузеутворюючим критерієм побудови будь якої системи права є наявність власного понятійно-категоріального апарата. В першу чергу специфічних визначень чи дефініцій як засобу пізнання, мисленеву операцію спрямовану на виокремлення критеріїв відмінності одного об'єкта від іншого, уточнення його значення, мети тощо. Правові дефініції направлені на правове регулювання, для них притаманні такі ознаки, як: науковість та легальність, закріпленість в текстах нормативно-правових актів, актах офіційного тлумачення норм права та правозастосовних актах (нормативно-правові дефініції безпеки як результат узагальнення судової практики та казуальні правові дефініції безпеки, що утворені та сформульовані у відповідних конкретних актах застосування норм права).

За допомогою закріплення спеціальних ознак у законодавчих дефініціях сфера національної безпеки набуває правової визначеності. Відповідні ознаки: характеризують безпеку як своєрідне явище і поняття, що є предметом правого регулювання, дозволяють відрізнити безпеку від інших подібних явищ і понять, забезпечують єдність

розуміння безпеки в процесах правотворчості, правозастосування та правореалізації норм права, що регулюють суспільні відносини у сфері безпеки тощо⁵⁶, закріплюють множинність різних родових ознак безпеки, зокрема таких як: стан, захист, здатність, спроможність, межі, процес, діяльність, відповідність. Зокрема, з використанням родової ознаки: – «стан» встановлена законодавча дефініція «воєнного стану» у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретико-правових засад права національної безпеки України в умовах євроінтеграції, дозволяє сформулювати наступні висновки.

1. Застосування системного та структурно-функціонального підходів до вивчення системи національної безпеки дозволили визначити структуру системи національної безпеки, як поєднання двох складових: активної та пасивної. Пасивна складова системи національної безпеки передбачає наявність таких основних складових національної безпеки, як: а) нормативно-правові акти, що приймаються для забезпечення національної безпеки; б) органи державної виконавчої влади, що забезпечують реалізацію прийнятих рішень; в) національні інтереси та національна ідея, які є основним об'єктом захисту системи національної безпеки. Система національної безпеки в правовому аспекті, як активна категорія, передбачає систему скоординованих дій юридичного характеру з реалізації повноважень державними органами виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції по забезпеченню стабільного розвитку суспільства і держави, по прогнозуванню та нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз національної безпеки.

2. В результаті дослідження особливостей взаємодії міжнародного і національного права в аспекті формуванні права національної безпеки встановлено, що процес створення та функціонування права національної безпеки має відповідати основним принципам міжнародного права, зокрема під час вирішення конфліктів наслідком яких є порушення суверенних прав держави. Що відповідає загальним підходам до розбудови світового порядку.

4. Обґрунтовано, що право національної безпеки є самостійною комплексною галуззю права України, оскільки володіє усіма обов'язковими системоутворюючими елементами, а саме:

⁵⁶ Тихомиров Д. О. Законодавчі дефініції безпеки: загальнотеоретичні аспекти. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 4. С. 29–33.

відокремленим об'єктом правового впливу та методом правового регулювання; спеціальними принципами правового регулювання; власним понятійно-категоріальним апаратом; певними суб'єктами правовідносин, а також формальними джерелами права.

Комплексність права національної безпеки полягає у тому, що відповідна галузь сформовано не за предметом правового регулювання, а за об'єктом правового впливу та на основі спеціального правового режиму упорядкування відносин національної безпеки. Окрім того, міжгалузевий характер права національної безпеки проявляється у тому, що у своєму підґрунті воно має відповідну галузь законодавства.

5. Визначено, що в основу формування та дії права національної безпеки України покладені дві групи принципів: загальнолюдські (цивілізаційні) та національної системи права.

Наведені вище аргументи дають підставу для висновку, що **право національної безпеки є комплексною галуззю права** – системою публічно-правових норм і відносин, які спрямовані на забезпечення безпечних умов життєдіяльності людини, існування, розвитку суспільства і держави.

Подальші розробки права національної безпеки мають здійснюватися в межах однієї наукової спеціалізації та забезпечувати дослідження насамперед пріоритетних напрямів, якими є: теоретико-правові основи формування та реалізації державної політики з питань національної безпеки, розвитку системи забезпечення національної безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу в контексті євроатлантичної інтеграції України; правові засади забезпечення національної безпеки у зовнішньо і внутрішньо політичній сферах, у сфері державної безпеки, у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону; модернізація правової політики України щодо стратегій економічної, енергетичної та екологічної безпеки в умовах глобальних і регіональних трансформацій; правові проблеми формування і розвитку систем регіональної (субрегіональної) та міжнародної безпеки, міжнародного співробітництва у цій сфері та гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права, законодавством ЄС і стандартами НАТО в галузі безпеки і оборони; організаційно-правові засади цивільно-військового співробітництва, становлення і розвитку системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони в умовах євроатлантичної інтеграції України; правове забезпечення демократичного цивільного контролю за діяльністю сектора безпеки і оборони.

Наукова спеціалізація права національної безпеки затверджує його доктринальні можливості, дозволяє здійснювати розробки з урахуванням особливостей його складної системи та дає необхідний теоретико-прикладний матеріал для вирішення практичних завдань забезпечення національної безпеки.

АНОТАЦІЯ

Стан війни актуалізував питання правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні та, зокрема, питання формування права національної безпеки України як самостійної галузі.

У відповідному дослідженні право національної безпеки розглядається як комплексна галузь права, а саме система публічно-правових норм і відносин, які спрямовані на забезпечення безпечних умов життєдіяльності людини, існування, розвитку суспільства і держави. Доведено, що комплексність права національної безпеки полягає у тому, що відповідна галузь сформовано не за предметом правового регулювання, а за об'єктом правового впливу та на основі спеціального правового режиму упорядкування відносин національної безпеки. Окрім того, міжгалузевий характер права національної безпеки проявляється у тому, що у своєму підґрунті воно має відповідну галузь законодавства.

Подальші розробки права національної безпеки мають здійснюватися в межах однієї наукової спеціалізації та забезпечувати дослідження насамперед пріоритетних напрямів, якими є: правові проблеми формування і розвитку систем регіональної (субрегіональної) та міжнародної безпеки, міжнародного співробітництва у цій сфері та гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного права, законодавством ЄС і стандартами НАТО в галузі безпеки і оборони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальна та національна безпека: Підручник / За заг. ред. Г.П. Ситника, Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2016. 765 с.
2. Shulman Mark. The Progressive Era Origins of the National Security Act/ Mark R. Shulman / Dickinson Law Review. – 2000. – Vol. 104:2. – P. 289-330. P 291.
3. Hogan Michael J. A Cross of Iron: Harry S. Truman and Origins of the National Security State, 1945-1954. Cambridge, University Press. 2000 – 540 p. P. 5.
4. Baker James E. Process, Practice and Principle: Teaching National Security Law and the Knowledge that Matters Most/ James E. Baker / The Georgetown Journal of Legal Ethics. 2014. – Vol. 27. – P. 163 – 189.

5. Попередження, розкриття та ліквідація наслідків терористичних актів на території підрозділу ОВС (управлінський та цивільно-правовий аспекти) : навч. посібник / Г. О. Аксьонов [та ін.]; заг. ред. В. М. Співак; Національна академія внутрішніх справ України. Навчально-науковий ін-т управління. Київ : КНТ, 2005. 88 с.

6. Управління системою національної безпеки України. Київський національний ун-т внутрішніх справ. Кафедра міжнародних відносин та національної безпеки. Київ : КНТ, 2006. 68 с.

7. Національна безпека України : навчальний посібник. Ліпкан В.А. 2009. Київ: КНТ. 576 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8231.html>

8. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

10. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

11. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

12. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

13. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 № 160/98-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#Text>

14. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

15. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

16. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

17. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>

18. Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні *Держава і право*. Випуск 51. С. 244 – 249. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33067/39-Bezzubov.pdf>.

19. Ржевська В. С. Право міжнародної безпеки : курс лекцій. Київ: Інститут міжнародних відносин, 2007. 183 с.

20. Делінський О. А. Європейська система безпеки: міжнародноправові аспекти становлення і розвитку : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2003. 20 с.

21. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України: навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с.

22. Правова доктрина України : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. 864 с.

23. Загальна теорія держави і права / [М.В. Цвік, Петришин О.В. та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків.: Право, 2009. 584 с.

24. Дуднік Р. М. До проблеми виокремлення системоутворюючих чинників, що впливають на процес формування нових галузей українського права. *Право і суспільство*. 2015. № 4(4). С. 8 – 12.

25. Мураховська Т.Є. Формування нових галузей в системі права України: автореф.дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01. Харків, 2011. 18 с.

26. Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 18 – 22.

27. Богущький П. П. Правовий режим військового права у контексті системотворення українського права. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 182 – 186.

28. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

29. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19_

30. Шопіна І. М. Предмет права національної безпеки та військового права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 4. 2022. С. 223 – 226. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.39>.

31. Shanor Charles. National Security and Military Law in a Nutshell / Charles A. Shanor, Lynn Hogue//StPaul, 2003 506 p. Цит. за: Пилипчук В.Г., Доронін І.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 62 – 72.

32. Пилипчук В. Г., Доронін І. М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 62 – 72. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.2\(25\).270719](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.2(25).270719).

33. Степаненко Н. В., Безкровний А. В. Законодавчі основи забезпечення національної безпеки України. Збірник наукових праць «Legal Bulletin». 2022. № 3. С. 10 – 17. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/349/290>. DOI: 10.31732/2708-339X-2022-03-10-17.

34. Сегрієнко М. Г. Функціональні зміни суб'єктів забезпечення національної безпеки у внутрішньополітичному секторі. *Теорія та практика державного управління*. Випуск № 2 (41). 2013. С. 1 – 9.

35. Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33 – 39. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.04>.

36. Пономарьов С. П. Адміністративно-правові повноваження Президента України як суб'єкта забезпечення національної безпеки й оборони. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 34 – 40.

37. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

38. Тарасенко К. В. Місце Ради національної безпеки і оборони України в системі органів, що забезпечують національну безпеку і оборону в Україні. Форум права. 2009. № 3. С. 610 – 620. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_3_96.pdf.

39. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

40. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.

41. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

42. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150580>.

43. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173-2015-%D0%BF#Text>.

44. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

45. Рябовол Л. Т. Національна безпека України: структурно-функціональний аналіз. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1 (1). С. 25 – 30. DOI: 10.32342/2709-6408-2020-1-1-4.

46. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

47. Нестеренко О. В. Система суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 33 – 39. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.04>

48. Шемшученко Ю. С. Об'єкт права. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL : <https://esu.com.ua/article-74568>.

49. Тихомиров Д. О. Міжнародні стандарти у сфері безпеки. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 125 – 130.

50. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

51. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.

52. Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2028 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 р. № 442-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-p>.

53. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.

54. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

55. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

56. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Зміни та доповнення, 2012-2014. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Київ, 2015. 296 с.

57. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України. Зміни та доповнення, 2016-2018: зб. законів та указів / [заг. ред., передм.]: О. Литвиненко, Ф. Флурі, В. Бадрак ; [Центр дослідж. армії, конверсії та роззброєння, Geneva Centre for democratic control of armed forces]. Вид. 3-тє, допов. Київ : ПАБЛПШ ПРО ; Женева, 2018. 197 с.

58. Тихомиров Д. О. Законодавчі дефініції безпеки: загальнотеоретичні аспекти. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 4. С. 29–33.

59. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42 – 46.

60. Шатіло В. Загальнонаукові підходи до визначення принципів права та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. № 2 (34). 2019. С. 9 – 14.

61. Статут Організації Об'єднаних Націй від 8 квітня 1979 року. URL:https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publication/s/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

62. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова І. О. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3 (44). 2022. С. 3 – 7.

63. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01;12.00.02 / А.М. Колодій ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 36 с.

64. Конституційне право України. Академічний курс : [підруч. для вищ. навч. закл.] : у 2 т. 359 / [за заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. Т. 2. Київ : Юридична думка, 2008. 800 с.

65. Мірило правовладдя. Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія). Дослідження № 711/2013. CDL-AD(2016)007 Ориг. англ. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2016)007-ukr)

66. Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 244 – 249.

Information about the authors:

Pikulia Tetiana Alexandrovna,

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Theoretical Jurisprudence

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,

54/1, Beresteiska Street, Kyiv, 03057, Ukraine

**ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ СИСТЕМИ
МВС У ЗВЕДЕНИХ НАРЯДАХ З ДЕРЖАВНОЮ
ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ
В КОНТРОЛЬОВАНОМУ ПРИКОРДОННОМУ РАЙОНІ
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО
СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Покайчук В. Я., Тінін Д. Г., Завістовський О. Д.

ВСТУП

В лютому 2022 року після повномасштабного військового вторгнення українське суспільство стикнулось з проблемами порушення державного кордону та відсутності достатнього законодавчого врегулювання питань забезпечення правоохоронних та правозахисних заходів.

Забезпечення територіальної цілісності та збереження кордонів на сьогоднішній день являється пріоритетним завданням кожного військовослужбовця та правоохоронця.

Здійснення координації та злагодження правоохоронних структур для подальшої співпраці в системі МВС являється досить важливим питанням, яке потребує вивчення та наукового обґрунтування.

Виявлення каналів незаконного перетинання державного кордону України, каналів транспортування контрабанди, зброї та вибухівки, незаконне переправлення осіб через державний кордон України та інші правопорушення, стали повсякденною проблематикою правоохоронців.

Під час дії правового режиму воєнного стану досить розповсюдженим явищем стало незаконне перетинання державного кордону особами чоловічої статі призовного віку, основною метою якого являється ухилення від призову на військову службу в умовах правового режиму воєнного стану. Через збільшення кількості випадків порушень порядку перетинання державного кордону України виникла необхідність посилення нарядів з охорони в контрольованому прикордонному районі та прикордонній смузі. Залучення курсантів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами системи МВС, а також курсантами вищих навчальних закладів Державної прикордонної служби України, посилює боєздатність органів охорони державного кордону.

Специфіка діяльності в контрольованому прикордонному районі має свої особливості, але для несення служби поліцейськими та курсантами вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС така діяльність включає багато аспектів повсякденної службово-бойової діяльності Національної поліції України.

В умовах дії правового режиму воєнного стану посилення боєздатності та обороноздатності держави постає одним з найважливіших питань протидії військовій агресії окупанта та боротьби з ворожими елементами в середині нашої держави. Стримання зовнішнього та внутрішнього натиску в державі унеможливить появу політичних, економічних, соціальних та інших кризових явищ, а також підніме бойових дух захисників Батьківщини.

1. Нормативно-правове забезпечення службово-бойової діяльності курсантів навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС під час взаємодії з Державною прикордонною службою України в контрольованому прикордонному районі

В сучасному світі кожна демократична держава визначена в рамках території, яка визнана міжнародними договорами. В свою чергу визначеність території будь-якої держави передбачає недоторканість цілісності та унеможливлення її захвату з боку інших держав. Створення певних альянсів країнами – учасницями повинно забезпечити збалансованість між державами та здійснення протистояння щодо протиправних дій країн-агресорів.

Сьогодні події в Україні зумовлені новим виміром суспільно-політичних, військово-стратегічних та економічних відносин, що ставить перед державою та суспільством важливі завдання щодо вдосконалення правової бази в інтересах зміцнення національної безпеки України. Відповідно, існує потреба не тільки у науковому дослідженні теоретичних аспектів національної безпеки у світлі глобалізації, а й практичному їх втіленні у сучасні реалії⁵⁷.

Одним із ключових складових сектора безпеки і оборони України є сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами

⁵⁷ Тінін, Д. Г., & Тимофєєв, В. (2023). Деякі аспекти підготовки курсантів у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: сучасні тенденції та перспективи. *Матеріали конференцій МЦНД*, (02.06.2023; Одеса, Україна), 98–100. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/600>

Україні покладено функції щодо забезпечення національної безпеки України⁵⁸.

Відповідно до ст. 1 Закону⁵⁹ (далі – ЗУ «Про ДПСУ») завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні покладено на Державну прикордонну службу України. Також, в районах проведення воєнних (бойових) дій даний обов'язок може здійснюватись відповідним військовим командуванням, а в межах ділянок, де здійснюється прикриття державного кордону України, – органом управління ЗСУ.

Згідно ч. 2 ст. 2 Закону⁶⁰ (далі – ЗУ «Про кордон») захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки і полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом життя комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів.

В системі взаємодії поліцейських та прикордонної служби під час дії правового режиму воєнного стану відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону⁶¹ (далі – ЗУ «Про НП») межі повноважень Національної поліції в контрольованому прикордонному районі визначені:

1. п. 24 – бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості;

2. п. 34 – здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою

⁵⁸ Покайчук В.Я. Сутність і співвідношення понять «сили безпеки» та «сили охорони правопорядку». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 4. С. 47-53. DOI:10.31733/2078-3566-2020-4-47-53. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/s4_ua_re/9.pdf

⁵⁹ Про державну прикордонну службу України: Закон України № 661-IV від 03.04.2003. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

⁶⁰ Про державний кордон України: Закон України №1777-XII від 04.11.1997. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

⁶¹ Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

3. п. 35 – сприяє Державній прикордонній службі України у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та разом із відповідними правоохоронними органами ліквідує такі канали.

В цей же час, курсанти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання системи МВС не наділені владними повноваженнями в повному обсязі та не допущені до самостійного несення служби.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 61 Закону України «Про вищу освіту»⁶² курсант – це особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу, закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових закладах вищої освіти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.⁶³

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту»⁶³ здобувачами освіти являються вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти. В цей же час, основним обов'язком здобувача являється досягнення результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти.

В цьому аспекті необхідно погодитись з думкою Гурковського М.П. та Герман О.В.⁶⁴, які в своїй статі визначають, що законодавство до курсантів відносить військовослужбовців, які не мають військових звань офіцерів, поліцейських, з числа молодшого складу, які в установленому порядку зараховані у заклад освіти на очну форму навчання для освоєння освітніх програм середньої та

⁶² Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

⁶³ Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁶⁴ Гурковський М.П., Герман О.В. Курсанти закладів освіти МВС України як суб'єкти державно-службових відносин. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С. 41-48. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4274/1/06.pdf>

вищої професійної освіти. Легальне визначення «курсант» не визначає належність до державної служби в поліції та реалізації функцій захисту прав і свобод громадян від протиправних посягань, що надає вплив на складові правового статусу.

Відповідно до ч. 5 ст. 53 Закону України «Про освіту» залучення здобувачів освіти під час освітнього процесу до виконання робіт чи до участі у заходах, не пов'язаних з реалізацією освітньої програми, забороняється, крім випадків, передбачених рішенням Кабінету Міністрів України.

Враховуючи вимоги законодавства вбачаємо, що для залучення курсантів вищих навчальних закладів системи МВС до спільного несення служби з прикордонною службою потрібно відповідне рішення Кабінету Міністрів України. Станом на сьогодні рішення про залучення курсантів приймається на підставі та в порядку ієрархічного підпорядкування за наступними нормативно-правовими актами та розпорядчими документами:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1078-р від 02.12.2022 «Про додаткові заходи із забезпечення публічної безпеки і порядку під час дії воєнного стану».

2. Відповідного наказу Міністра МВС України на підставі п. 9 та п. 11 «Положення про Міністерство внутрішніх справ України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 28.10.2015.

3. Відповідного наказу керівника вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання системи МВС.

Основний контроль та координацію здійснення службово-бойової діяльності зведених нарядів в такому випадку буде покладено на структурні підрозділи Державної прикордонної служби України – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, органи охорони державного кордону та інші органи.

Відповідно до ст. 10 ЗУ «Про ДПСУ» прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою Державної прикордонної служби України, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, охорона та захист пунктів пропуску

через державний кордон України, припинення у взаємодії з відповідними військовими частинами та підрозділами Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України.

До складу прикордонного загону можуть входити прикордонні комендатури, відділи прикордонної служби, прикордонні застави, контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю, відділення інспекторів прикордонної служби та інші підрозділи.

При підготовці та залученні до служби згідно бойового розрахунку центром управління службою органів охорони державного кордону повинен бути здійснений відповідний контроль обізнаності та розуміння поставлених завдань перед зведеними нарядами. Старшим такого наряду визначається найбільш підготовлений працівник ДПСУ.

Під час несення служби в контрольованому прикордонному районі курсантам та поліцейським потрібно розуміти визначення території розмежування контрольованого прикордонного району та прикордонної смуги.

Відповідно до постанови КМУ № 1147 від 27.07.1998 «Про прикордонний режим»⁶⁵ (далі – Постанова), яка також затверджує «Положення про прикордонний режим» (далі – Положення), визначено наступні поняття:

1. Контрольований прикордонний район – це ділянка місцевості, яка визначена, як правило, у межах території району, міста, селища та села, прилеглої до державного кордону або до узбережжя моря, що охороняється органами Державної прикордонної служби, а також у межах територіального моря, внутрішніх вод, частини вод прикордонних річок, озер та інших водойм і розташованих у цих водах островів;

2. Прикордонна смуга – ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм, завширшки 5 кілометрів від лінії державного кордону, але не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруд;

Відповідно до п. 6 Постанови контроль за додержанням прикордонного режиму у прикордонній смузі та контрольованому

⁶⁵ Про прикордонний режим: постанова Кабінету Міністрів України № 1147 від 27.07.1998. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text>

прикордонному районі здійснює Державна прикордонна служба у взаємодії з органами Національної поліції.

Перетин державного кордону здійснюється за встановленим порядком та у встановлених місцях (пунктах пропуску), що визначаються Кабінетом Міністрів України та міжнародними договорами, а також інших місцях згідно законодавства.

У прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі встановлено систему режимних заходів, які врегульовують діяльність суб'єктів та переміщення об'єктів за відповідними правилами. До них відносяться:

1. Порядок в'їзду, перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб.

2. Порядок провадження робіт у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі.

3. Порядок обліку, тримання на об'єктах базування малих, спортивних суден, інших плавзасобів, їх випуску, плавання та пересування в територіальному морі та внутрішніх водах.

4. Порядок видачі дозволів на в'їзд, перебування, проживання, провадження робіт і пропуск у прикордонну смугу.

Вказаний перелік режимних заходів може бути додатково розширений відповідними нормативно-правовими актами в залежності від специфіки території обслуговування та дії правового режиму.

До особливостей здійснення своїх повноважень правоохоронних органів у взаємодії з суб'єктами, які перетинають у встановленому порядку або мають намір незаконного перетину державного кордону, потрібно наголосити на вимогах ст.68 Конституції України. Відповідно цієї статті кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності⁶⁶.

Особливість застосування цієї норми основного закону нашої країни полягає в тому, що в момент виявлення порушень під час перетину державного кордону або здійснення наміру незаконного перетину суб'єкти вчинення правопорушення надають безглузді пояснення або відсутність пояснень вчинення суспільно небезпечних дій. Вказана обставина поєднується з введенням змін відповідно до обставинки та введеного правового режиму на ввірених ділянках обслуговування. Однак, всі зміни порядку перетину державного

⁶⁶ Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

кордону офіційно оприлюднюються на сторінках відповідних представництв, а також мають відповідні гарячі лінії для отримання безкоштовних консультативних послуг у сфері взаємодії з правоохоронними органами, які здійснюють охорону державного кордону.

2. Особливості забезпечення публічної безпеки та порядку курсантами вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС спільно з працівниками Державної прикордонної служби України під час дії правового режиму воєнного стану в контрольованому прикордонному районі

Невід’ємними аспектами службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку були й залишаються: бойове (оперативне), матеріально-технічне, морально-виховне забезпечення, а також внутрішня (з іншими галузевими службами й підрозділами поліції, Національного гвардією) та зовнішня взаємодія (з компетентними підрозділами Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, Державної митної служби України тощо). Від рівня всебічного забезпечення службово-бойової діяльності цілком залежить ефективність і результативність заходів, що вживаються в межах компетенції працівниками зазначених підрозділів щодо забезпечення громадської безпеки та охорони публічного порядку⁶⁷.

Поліцейські підрозділи мають слідкувати за всіма правопорушеннями, що вчиняються в межах адміністративно-територіальної одиниці або визначеного місця несення служби. У більшості випадків тяжкі та особливо тяжкі злочини є наслідком не приділення достатньої уваги проявам хуліганської поведінки у суспільстві, малозначних правопорушень, що не вважається тяжким злочином та не тягне за собою серйозного покарання⁶⁸.

В свою чергу, під час здійснення повноважень у контрольованому прикордонному районі потрібно приділяти достатню увагу до суб’єктів, які опиняються в ділянці обслуговування. В цьому аспекті важливу роль відіграватиме оперативний (ініціативний) пошук.

⁶⁷ А. Герасимов, А. Токар, О. Завітовський. Історичний аспект розвитку теорії «розбитих вікон» та основні проблеми й переваги її впровадження в правоохоронну систему України// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2021. – № 4 (114) – С. 39-45.

⁶⁸ Завітовський, О.Д. Принципи забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку під час дії воєнного стану. In *The III International Scientific and Practical Conference «Theories, methods and practices of the latest technologies»*, November 07–09, Tokyo, Japan. P. 123-125. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5624/166852046996524.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=124>.

Згідно з положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁶⁹, основним завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук та фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які підпадають під відповідальність згідно з Кримінальним кодексом України. Крім того, оперативно-розшукова діяльність спрямована на припинення розвідувально – підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також на отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Оперативний (ініціативний) пошук є частиною загальної пошукової роботи, яка включає в себе виявлення, перевірку, накопичення та обробку відомостей. Під час оперативного (ініціативного) пошуку здійснюється виявлення слідів та предметів, які пов'язані з протиправною діяльністю на кордоні. Особлива увага приділяється виявленню місць, де переховуються незаконні мігранти та контрабандні товари, а також транспортних засобів, використовуваних для вчинення протиправних дій⁷⁰.

В результаті проведення оперативного (ініціативного) пошуку здійснюється збір фактичних даних про протиправні діяння на державному кордоні, що дозволяє попереджати та припиняти негативні прояви такої діяльності. Якісний і своєчасний пошук фактичних даних є важливим елементом в забезпеченні безпеки державного кордону та протидії протиправним діянням.

Відповідно до п. 8 Положення громадяни України, іноземці та особи без громадянства в'їжджають у контрольований прикордонний район, перебувають, проживають або пересуваються в його межах на підставі документів, що посвідчують їх особу.

Відповідно до п. 10 цього ж Положення особи на вимогу уповноважених осіб Державної прикордонної служби та органів Національної поліції, а також членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону зобов'язані пред'являти відповідні документи.

Відповідно до пп. 1 п. 2 Положення документом, що посвідчує особу являються:

⁶⁹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-ХІІ від 18.02.1992. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

⁷⁰ Матняк В., Кіреєва О., Оверченко Ю. Використання результатів оперативного (ініціативного) пошуку у виявленні ознак протиправної діяльності на державному кордоні. Наукові ініціативи та передові технології. Серія «Право». № 10 (24). 2023. С. 275-288. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-275-288](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-275-288) <http://perspectives.pp.ua/index.php/наука/article/view/6119/6153>

1. для громадян України – паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, службове посвідчення, посвідчення водія чи інший виданий державним органом документ, який має такі обов’язкові реквізити, як прізвище, ім’я, по батькові, фотокартку, підпис відповідальної посадової особи, відбиток печатки або штампу установи, яка видала документ, дату видачі;

2. для іноземців та осіб без громадянства – паспортний документ іноземця, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон.

Під час несення служби у зведених нарядах поліцейських та військовослужбовців ДПСУ залишається питання визначення законодавства, на підставі якого будуть застосовуватись превентивні заходи та заходи примусу.

Вивчаючи норми Закону «Про НП» та Закону «Про ДПСУ» вбачається, що поліцейські та військовослужбовці ДПСУ мають право застосовувати як превентивні так і заходи примусу. Вказані особливості виглядають наступним чином:

Вид заходу	Поліцейські (Закон «Про НП»)	Військовослужбовці ДПСУ (Закон «Про ДПСУ»)
Вимоги до заходу	ст. 29: Вимоги до поліцейського заходу: Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним.	Окремої норми до заходу в Законі не визначено. Вимоги визначено лише для застосування заходів примусу. ч. 4 ст. 21 Закону: Обраний захід примусу має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним.
Види заходів	ч. 2 ст. 30: Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом	Окремої норми про застосування заходів не визначено.
Превентивні і заходи	ст. 30: Превентивні поліцейські заходи: 1) перевірка документів особи; 2) опитування особи; 3) поверхнева перевірка і огляд; 4) зупинення транспортного засобу; 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; 7) проникнення до житла чи іншого	Окремої норми про застосування превентивних заходів не визначено. Окремі положення викладено в ч. 1 ст. 20: Права Державної прикордонної служби України: 3) перевіряти в осіб, які прямують через державний кордон України, документи на право в’їзду в Україну або виїзду з України, робити в них відповідні відмітки і у

Вид заходу	Поліцейські (Закон «Про НП»)	Військовослужбовці ДПСУ (Закон «Про ДПСУ»)
	<p>володіння особи;</p> <p>8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;</p> <p>9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото– і кінозйомки, відеозапису, засобів фото– і кінозйомки, відеозапису;</p> <p>10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;</p> <p>11) поліцейське піклування.</p>	<p>випадках, передбачених законодавством, тимчасово їх затримувати або вилучати;</p> <p>4) шляхом опитування осіб з'ясувати підстави перетинання державного кордону України, в'їзду на тимчасово окуповану територію або виїзду з неї, не пропускати через державний кордон України, на тимчасово окуповану територію або з неї осіб без дійсних документів на право перетинання кордону або для в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї та ін..</p> <p>6) самостійно, а в разі перебування транспортних засобів, товарів та інших предметів, що переміщуються через державний кордон України, під митним контролем – разом з митними органами проводити відповідно до законодавства огляд, у разі потреби – і супроводження зазначених транспортних засобів, товарів та предметів;</p> <p>9) за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері авіаційного транспорту, та Міністерством оборони України надавати дозвіл щодо вильоту і посадки повітряних суден з аеропортів (аеродромів), у яких відсутні пункти пропуску через державний кордон України;</p> <p>15) здійснювати на підставі та в порядку, встановлених законодавством, візуальний огляд осіб, речей, товарів (вантажів), транспортних засобів (поверхнева перевірка), а так само особистий огляд затриманих осіб та огляд і, в разі потреби, вилучення речей, що можуть бути речовими доказами або заподіяти шкоду життю і здоров'ю людини;</p>

Вид заходу	Поліцейські (Закон «Про НП»)	Військовослужбовці ДПСУ (Закон «Про ДПСУ»)
		<p>24) проводити в установленому порядку огляд українських та іноземних невійськових суден, що допустили порушення законодавства під час плавання і перебування в прилеглій зоні;</p> <p>34) запрошувати осіб до підрозділів Державної прикордонної служби України для з'ясування обставин незаконного перетинання державного кордону України, порушення режиму державного кордону, ін.</p> <p>47) закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах автоматичну фото- і відеотехніку та використовувати отриману з неї інформацію для запобігання, виявлення або фіксування правопорушень та забезпечення публічної безпеки і правопорядку в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України.</p> <p>Окремою нормою визначено ст. 21⁷: Підстави та порядок здійснення поверхневої перевірки.</p>
Заходи примусу	<p>ст. 42 Поліцейські заходи примусу:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї. 	<p>Стаття 21. Умови і межі використання та застосування заходів примусу особовим складом Державної прикордонної служби України:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) фізичний вплив; 2) спеціальні засоби; 3) вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку; 4) зброю кораблів, катерів та суден забезпечення; 5) озброєння повітряних суден.
Порядок застосування заходів примусу	<p>ст. 42. Поліцейські заходи примусу</p> <p>ст. 43. Порядок застосування поліцейських заходів примусу</p> <p>ст. 44. Застосування фізичної сили</p> <p>ст. 45. Застосування спеціальних засобів</p> <p>ст. 46. Застосування вогнепальної зброї</p> <p>ст. 46¹. Застосування поліцейськими</p>	<p>ст. 21. Умови і межі використання та застосування заходів примусу особовим складом Державної прикордонної служби України</p> <p>ст. 21¹. Застосування фізичного впливу</p> <p>ст. 21². Використання та</p>

Вид заходу	Поліцейські (Закон «Про НП»)	Військовослужбовці ДПСУ (Закон «Про ДПСУ»)
	поліції особливого призначення зброї та бойової техніки під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України	застосування спеціальних засобів ст. 21 ³ . Використання та застосування вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки ст. 21 ⁴ . Застосування зброї кораблів, катерів та суден забезпечення Державної прикордонної служби України ст. 21 ⁵ . Застосування озброєння повітряних суден Державної прикордонної служби України ст. 21 ⁶ . Застосування військовослужбовцями Державної прикордонної служби України зброї та бойової техніки під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України та в особливий період

Проводячи аналіз вказаних норм приходимо до висновку, що можливості впливу на осіб як у поліцейських, так й військовослужбовців ДПСУ, мають свої особливості через свою специфіку службово-бойової діяльності. Невизначеність в законі певних норм та встановлених правил поведінки призводитиме до ескалації конфлікту при застосуванні заходів, які прямо не передбачені законом для відповідної служби. Однак, створення зведених нарядів по забезпеченню громадської безпеки та публічного порядку в результаті забезпечує створення наряду з доповненням повноважень однієї ланки відносно іншої. Так, наявність превентивних заходів поліцейських певною мірою доповнює можливості військовослужбовців ДПСУ під час несення служби в контрольованому прикордонному районі.

При застосуванні працівниками заходів відносно осіб, які перебувають в контрольованому прикордонному районі, може застосовуватись додаткове законодавче врегулювання суспільних відносин. Згідно п. 4 Положення нормативно-правові акти МВС з питань прикордонного режиму, видані в межах його повноважень та зареєстровані в установленому порядку, є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, юридичними і фізичними особами.

Згідно ч. 2 п. 5 Положення у необхідних випадках Державна прикордонна служба може запроваджувати додаткові тимчасові обмеження на в'їзд і провадження робіт у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі, які встановлюються наказом начальника органу охорони державного кордону, погодженим з місцевими державними адміністраціями, міськими радами міст обласного значення, територіальними органами Національної поліції, ДМС та регіональними органами СБУ.

Положення про прикордонний режим додатково врегульовують порядок зупинки транспортних засобів та перевірки документів у осіб, які перебувають в контрольованому прикордонному районі та мають намір перетнути державний кордон.

Згідно п. 11 Положення з метою виявлення порушень законодавства з прикордонних питань, виконання завдань, пов'язаних з боротьбою з організованою злочинністю та незаконною міграцією у межах прикордонної смуги і контрольованого прикордонного району, уповноважені особи Державної прикордонної служби та органів Національної поліції, а також члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону мають право відповідно до Законів України «Про Державну прикордонну службу України» та «Про дорожній рух» у разі потреби зупиняти та оглядати транспортні засоби.

Зупинка транспортного засобу здійснюється:

1. Уповноваженими особами органів Національної поліції – у встановленому порядку.

2. Уповноваженими особами Державної прикордонної служби, а також членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону: наземного – із застосуванням диска з червоним світлоповертачем або рукою, що вказує на цей транспортний засіб; водного – сигналами відповідно до Міжнародного зводу сигналів (лоцїї Чорного та Азовського морів на води України) або місцевих правил плавання для малих, спортивних суден і водних мотоциклів та використання засобів для розваг на воді.

Дії водія після отримання сигналу про зупинку:

1. Після зупинки транспортного засобу водій (капітан, судноводій) повинен зупинити транспортний засіб у місці, на яке йому буде вказано, з дотриманням правил зупинки.

2. В подальшому водій повинен подати для перевірки документи, що посвідчують особу водія (капітана, судноводія) і пасажирів (членів екіпажу), та реєстраційний документ на транспортний засіб (для транспортних засобів Збройних Сил – технічний талон).

3. Надати можливість оглянути транспортний засіб і перевірити номери його агрегатів.

Особливістю врегулювання алгоритму дій для водіїв (капітанів, судноводіїв) викладено в нормі відносно пасажирів. Відповідно до п. 12 Положення капітанам (судноводіям) морських суден, суден внутрішнього плавання, малих, спортивних суден, інших плавзасобів, командирам повітряних суден, начальникам поїздів і провідникам вагонів, старшим стюардам і стюардам, водіям транспортних засобів забороняється підвозити у контрольований прикордонний район та прикордонну смугу і вивозити з них осіб, які не мають відповідних документів.

В службово-бойовій діяльності в такому випадку курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС повинні керуватись національним законодавством в сфері врегулювання діяльності Національної поліції. Однак, враховуючи специфіку контрольованого прикордонного району та врегулювання суспільних відносин під час перебування в ньому, потрібно враховувати законодавство в сфері охорони державного кордону та діяти за нормативно-правовою базою, що врегульовує питання здійснення охорони державного кордону у певному пункті пропуску або на певній ділянці контрольованого прикордонного району.

Як правило, в такому випадку курсантів доцільно залучати до несення служби лише в контрольованому прикордонному районі, а не прикордонній смузі. Для унеможливлення виникнення випадків порушення державного кордону через необізнаність його шляху. В свою чергу, потрібно проводити ознайомлення на місцевості з вказівкою на специфічність розташування та позначення лінії кордону.

В такому аспекті важливою складовою, яку потрібно враховувати при вирішенні питання про притягнення до відповідальності за порушення порядку перебування в такому районі як правоохоронців так й цивільних осіб, буде являтися наявність розпізнавальних та попереджувальних знаків на дорогах і вулицях.

Відповідно до п. 13 Положення в межах прикордонної смуги з дотриманням вимог законодавства про дорожній рух встановлюються дорожні знаки «Початок прикордонної смуги», «Кінець прикордонної смуги», у межах контрольованого прикордонного району – «Початок контрольованого прикордонного району», «Кінець контрольованого прикордонного району», а на дорогах, які безпосередньо простягаються до державного кордону (за винятком доріг до встановлених пунктів пропуску через державний кордон), встановлюється знак «В'їзд заборонено».

З метою запобігання випадкам незаконного перетинання державного кордону громадянами України, іноземцями та особами без громадянства під час їх пересування в межах прикордонної смуги Державна прикордонна служба може встановлювати інформаційно-попереджувальні таблички «УВАГА! Державний кордон України. Прохід заборонено» в порядку, що встановлюється МВС.

Отже, в умовах виконання своїх повноважень по охороні державного кордону поліцейські та військовослужбовці ДПСУ діють в рамках свого основного закону, однак додатково така діяльність та обов'язки в контрольованому прикордонному районі викладено у Постанові № 1147. Вказаний нормативно-правовий акт врегульовує одночасно повноваження та порядок дій як поліцейських, так й військовослужбовців ДПСУ відповідно до специфіки виконання завдань. Обов'язковість виконання даної постанови визначається в самому документі та врегульовує суспільні відносини в районах контролю.

Додаткові заходи по охороні державного кордону можуть бути визначено на рівні місцевої адміністрації та бути обов'язковими до виконання. Вказана обставина буде залежати від специфіки території обслуговування, оперативної ситуації та дії правового режиму.

3. Особливості виявлення злочинного наміру суб'єктів щодо порушення встановленого режиму перебування в контрольованому прикордонному районі та наміру незаконного перетину державного кордону в умовах дії правового режиму воєнного стану: можливості курсантів, поліцейських та військовослужбовців ДПСУ

З огляду на стрімкий розвиток диверсійно-розвідувальної та організованої злочинної діяльності в масштабах, що мають транскордонний характер, виникає низка проблем, які потребують ретельної уваги щодо їх досліджень.

В своїй науковій роботі О. М. Махлай зазначає, що особливої гостроти проблема транскордонної злочинної діяльності на державному кордоні України набуває внаслідок відсутності ефективних методів запобігання цьому негативному явищу, низького рівня ефективності взаємодії з іншими органами та підрозділами, недосконалості інформаційно-аналітичного забезпечення та процедур притягнення винних осіб до відповідальності, низького рівня довіри до влади з боку громадян⁷¹.

⁷¹ Махлай О. М. Протидія транскордонній злочинній діяльності на державному кордоні України. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 212–214.

В цей же час погоджуємось з думкою Оверченко Ю.А. щодо ефективності та необхідності використання оперативних підрозділів в контрольованому прикордонному районі під час взаємодії з суб'єктами, які викриваються в злочинних намірах в сфері охорони державного кордону, або залучаються до конфіденційного співробітництва з метою виявлення таких намірів. У разі підтвердження злочинних зв'язків між об'єктами оперативної уваги правоохоронці отримують можливість викриття нових обставин, отримання додаткових даних стосовно наявного об'єкта оперативної уваги з подальшою перекаліфікацією його злочинної діяльності та, як наслідок, повного викриття злочинної схеми та її фігурантів⁷².

В даному контексті необхідно зазначити, що курсанти, поліцейські та військовослужбовці ДПСУ не завжди можуть бути освідомлені щодо своєї участі в оперативній комбінації або оперативній розробці. Дана обставина обумовлюється рівнем доступу до державної таємниці та оперативно-розшукової діяльності, а також специфічності здійснюваних оперативно-розшукових заходів.

Загалом, під час несення служби курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС, поліцейські та військовослужбовці ДПСУ виконують завдання по охороні державного кордону, забезпечення громадської безпеки та публічного порядку в місцях розташування об'єктів або постів. Вони виконують загальні функції по охороні державного кордону. Однак, виявляючи та фіксуючи неправомірні дії та/або наміри таких дій вони можуть стати учасниками оперативних заходів, які здійснюються незалежно від їх службової діяльності.

В повсякденній діяльності правоохоронців необхідно використовувати знання щодо менталітету та соціального розшарування місцевого населення. Для цього потрібно мати розуміння національної різноманітності на ввіреній ділянці обслуговування, а також рівень достатку, життя та основні види діяльності в регіоні, які надають місцевим мешканцям можливість забезпечення свого життя. Додатково потрібно знати традиції та мати повагу до таких звичаїв.

Для того, щоб скласти психологічний портрет злочинного елемента сьогодення потрібно визначити мотиви, які спонукають до виникнення наміру незаконного або з порушеннями порядку перетинання державного кордону.

⁷² Оверченко Ю.А. Особливості взаємодії оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України у сфері конфіденційного співробітництва з іншими суб'єктами. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86) с. 294 – 304.. DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.294-304>

На сьогоднішній день порушення порядку перетину державного кордону та перебування у контрольованому прикордонному районі пов'язане з наступними основними причинами:

1. Матеріальна складова. До цієї складової можна віднести контрабанду, незаконний ввіз/вивіз зброї та боєприпасів, наркотичних засобів та їх прекурсорів, збагачення за винагороду у створенні умов та/або надання допомоги у перетинанні державного кордону фізичними особами. В даному сегменті необхідно зазначити також зловживання службовим становищем, корупційна складова та/або халатність правоохоронців, що може призвести до настання тяжких наслідків.

2. Диверсійно-розвідувальна робота країни-агресора відносно територіального кордону України. В умовах дії правового режиму воєнного стану загрози можуть виникати як із зовнішньої сторони, так й з внутрішньої. За даним фактом посилення охорони державного кордону потребує особливої уваги через необхідність створення умов, що унеможливають прорив та диверсійно-розвідувальну діяльність на прифронтових ділянках, а також контрольованих прикордонних районах.

3. До розвідка стану охорони державного кордону. На даному етапі правоохоронці стикаються з прибічниками країни-агресора та зрадниками, так званими «Ждунами». Особливість цього аспекту полягає в тому, що суб'єктами такої діяльності являються, як правило, місцеві мешканці та/або особи, які мають доступ в контрольований прикордонний район або прикордонну смугу, володіють оперативною обстановкою та/або відомостями про тактичні чи інженерні укріплення державного кордону. Найбільшою складністю являється виявити таку особу до моменту настання наслідків від її протиправної діяльності, особливо якщо вона має глибоке тилове введення та/або займає службу чи керівну посаду.

4. Втеча державних зрадників, колаборантів. З початку повномасштабного вторгнення українське суспільство досить широко стикнулось з новим явищем – «Державний зрадник», «Колаборант». Такі прецеденти виявлялись з 2014 року, але з 22 лютого 2024 року вказане явище набуло масовості. Але після деокупації деяких територій більшість посібників агресора масово намагались залишити підконтрольну українській владі територію через побоювання притягнення до відповідальності.

Водночас, у зв'язку з перевагою в чисельності живої сили та бойової техніки, війська країни-агресора на початку вторгнення мали можливість досить швидко просуватися по території України. Як показав час, на початку вторгнення велика частина територій була

окупована, державні та правоохоронні органи вимушені були провести евакуацію до підконтрольної території не тільки людей, але й майна та документації. Однак, в умовах обстрілів та бомбардувань вдалось провести не всі заходи по евакуації та деяка кількість особового складу через певні причини вимушена була залишитись⁷³. В цьому аспекті мова йде саме про правоохоронців та військовослужбовців, які виходять з тимчасово окупованої території.

Для розуміння вказаного питання необхідно зазначити деякі дослідження кримінологічного профілю державного зрадника⁷⁴. Результати дослідження судових рішень за ст. 111 КК України, їх аналіз та узагальнення дають змогу скласти кримінологічний профіль особи злочинця, який вчинив державну зраду. Це чоловіки (82,9%), 35-59 років (63,4%), проживають у місті (90,3%), мають вищу освіту (51,2%), державні службовці (51,2%), одружені (56,1%), не мають неповнолітніх дітей на утриманні (73,1%), не був судимий (95,1%) та вчинив злочин одноосібно (73,1%). Водночас слід зазначити, що така модель кримінологічного профілю державного зрадника характерна для українських злочинців і більшою мірою може бути застосована в Україні.

5. Втеча ухлянтів. Даний аспект як явище виникло з початку повномасштабного вторгнення російських загарбників на територію України, та введенням через це правового режиму воєнного стану. Через дану обставину в державі розпочалась процедура військового призову осіб до лав Збройних сил України та Національної гвардії України, мобілізації до штурмових бригад та інших військових формувань. Через небажання бути мобілізованим особи чоловічої статі призовного віку в будь-який спосіб намагаються незаконно перетнути державний кордон в місцях послаблення його охорони. За час дії воєнного стану були зафіксовані способи переправлення через лінію кордону пішки, вплав через річки, пішим способом через гори, підкопами, схованки у вантажних та легкових автомобілях, автобусах та інших видах транспорту.

6. Уникнення переслідування від правоохоронних органів держави через державний або міжнародний розшук. Вказана обставина відбувається як з середини нашої держави, так і в спосіб уникнення

⁷³ Тінін Д.Г. Статус українського поліцейського в умовах воєнного стану у випадку невиконання наказу про вихід з оточення або окупації (теоретичний аспект). Правовий часопис Донбасу. Випуск № 4(81) 2022. Частина 1. Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. – 214 с., с. 204-208. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-204-208>. <https://jld.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/03/38.pdf>

⁷⁴ Polovnikov, V., Biletskyi, V., Tyshchuk, V., Overchenko, Y. Criminological profile of a perpetrator of a high treason / Volume 9 – Issue 28 : 176 – 189 / April, 2020. <https://doi.org/10.34069/ai/2020.28.04.2> <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1250/1171>

іноземцями переслідування іншими правоохоронними органами за межами нашої держави шляхом перетину кордону в напрямку України з метою отримання політичного притулку.

7. Міграція цивільного населення, пов'язана з бойовими діями або обстрілами місцевості, в якій останні перебувають. Під час паніки особи, які перебували в районі тимчасово окупованих територій, ведення бойових дій, обстрілів та інших протиправних дій, найчастіше переймаються швидкістю свого переміщення та близьких родичів, напрямок їх слідування під час виникнення паніки останніми не завжди враховується. Через вказану обставину виникають певні труднощі: відсутність документів, що посвідчують особу; не визначеність приналежності громадянства осіб через відсутність документів до моменту підтвердження особи; утворення натовпу та заторів (скупчення) людей в одному місці; ПТСП та інше. Якщо вести мову про територію, прилеглу до зони бойових дій, в 2014 році ми спостерігали масову міграцію цивільного населення з Донецької та Луганської областей. З лютого 2022 року набуло масовості переселення цивільного населення з південних, північних та східних територій України в напрямку до західної України та країн Європейського союзу.

До особливостей виявлення злочинного наміру незаконного перетину державного кордону беззаперечним являється наявність отриманої інформації про підготовку до втілення злочинного наміру, а також самостійне виявлення ознак такого наміру. Отримати таку інформацію можливо за умови проведення відповідних заходів у контрольованому прикордонному районі. В цьому випадку велику особливість матиме наявний досвід та вміння комунікувати з суб'єктом, виявляти спроби введення в оману та ін. В умовах процесу комунікації з суб'єктами правоохоронці повинні максимально швидко та чітко оцінювати настрої різних категорій громадян та передбачати наслідки своїх правомірних дій⁷⁵. Позитивна комунікація правоохоронця забезпечить достатню профілактику злочинним намірам в такому випадку.

Важливим осередком виявлення злочинного елементу та диверсійних груп являється професійне спілкування правоохоронців із суб'єктами, які потрапляють до контрольованого прикордонного району. На сьогоднішній день ми спостерігаємо підвищену динаміку спроб ворога потрапити в тил наших збройних формувань, а також

⁷⁵ Тінін Д.Г., Завістовський О.Д. (2023). Важливість питання комунікації поліцейського в системі професійної підготовки. Матеріали конференцій МЦНД, (08.12.2023; Черкаси, Україна), 143–145.

вербування агентів в глибокому тилу для збору інформації та підготовки диверсій. Виявляючи таких осіб потрібно бути уважним та мати розуміння поведінки таких осіб. Перебування в контрольованому прикордонному районі та прикордонній смузі повинно мати відповідну мету. Мету перебування в прикордонній смузі може підтвердити наявний дозвіл органу ДПСУ. В свою чергу, дозвіл на в'їзд, перебування, проживання, провадження робіт і пропуск у прикордонну смугу діє лише на території зони відповідальності органу Державної прикордонної служби, яким його надано.

Відсутність мети перебування в даному випадку повинно викликати у правоохоронця підозру щодо наміру порушення державного кордону. У випадку наявності документа, що підтверджує особу, потрібно також враховувати місце реєстрації суб'єкта. Наявність місцевої реєстрації не надає права особам безконтрольно пересуватись в прикордонній смузі, так як потрібно мати дозвіл відповідного органу ДПСУ. В цей же час, в контрольованому прикордонному районі даний аспект може бути врахований під час прийняття рішення щодо притягнення особи до відповідальності.

Важливою складовою на сьогоднішній день являється використання мови як в службово-бойовій так й повсякденній діяльності правоохоронців. Особливо це стосується прикордонних районів з тимчасово окупованими територіями. В умовах війни розмовляти російською мовою, означає допомагати ворогу, полегшувати спосіб отримання та розшифровки інформації. В умовах воєнного стану ми можемо спостерігати як наш народ намагається все більше ідентифікувати українську мову. Багато хто відмовляється говорити російською та навчається української. Наразі питання використання ворожої мови стоїть дуже гостро. Та якщо розмовляти мовою агресора в умовах воєнного стану, то це може бути допомогою ворогу. Не обачне висловлювання чи повідомлення якоїсь інформації може допомогти ворожій армії нищити території нашої держави⁷⁶.

Як висновок потрібно зазначити, що профілактичні та фільтраційні заходи, які здійснюються в контрольованому прикордонному районі мають високу ефективність. Якщо брати до уваги, що проведення таких заходів не потребує додаткового поглибленого навчання та базується на загальному рівні первинної підготовки, загальної тактики дій в умовах виконання службово-бойових завдань, тактико-спеціальної підготовки, застосування превентивних заходів й заходів

⁷⁶ Тінін Д. Г. (2023). Проблеми мовного питання в умовах воєнного стану: початок супротиву починається з кожного, а не лише з комбатанта. *Матеріали конференцій МЦНД*, (23.06.2023; Полтава, Україна), 142–144. вилучено із <https://archive.mcmd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/638>

примусу, то застосування курсантів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС та курсантів вищих навчальних закладів ДПСУ являє собою позитивну динаміку у посиленні охорони державного кордону. Загалом, залучення таких курсантів до спільного несення служби у складі зведених нарядів забезпечує позитивну динаміку у вирішенні питання щодо перекриття додаткових напрямків можливого порушення державного кордону.

Для забезпечення результативності вказаних заходів у зведених нарядах потрібно також пам'ятати про психологічну підготовку особового складу. Адже, психологічна підготовка має значущу роль у формуванні психологічної стійкості, моральних та бойових якостей, навичок і вмінь ефективно долати труднощі, що виникають під час виконання бойових завдань. Вона також сприяє здатності рішуче та сміливо діяти у будь-яких обставинах⁷⁷.

Готовність курсантів, як майбутніх поліцейських до професійної діяльності, визначається результативністю й здатністю досягти значних результатів у своїй діяльності. Основу цієї готовності складають психічні процеси і властивості, які є фундаментом якостей особистості. Моральні та психологічні якості відображають установку майбутнього правоохоронця на розумінні функцій несення служби, професійної позиції, оптимальних способів діяльності і взаємозв'язку своїх здібностей з можливостями. Важливими характеристиками психологічної готовності є моральні та психологічні якості й можливості особистості, відношення свідомості й поведінки, а також об'єктивність свідомості⁷⁸.

Додатково потрібно акцентувати увагу на педагогічному супроводі, який являється не менш важливим аспектом в підготовці курсантів. Такий процес передусім полягає у створенні оптимальних освітніх можливостей розвитку, що сприяли б формуванню передумов для прояву індивідуальних здібностей курсантів та одночасної корекції

⁷⁷ Байрак К. С., Тимофеев В. П. (2022, September). Підвищення рівня психологічної стійкості курсантів навчальних закладів із специфічними умовами навчання (під час занять з вогневої та тактико-спеціальної підготовки). In *The 15 th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects"* (September 21-23, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. 397 p. (p. 355). URL: <https://sciconf.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/SCIENCE-INNOVATIONS-ANDEDUCATION-PROBLEMS-AND-PROSPECTS-21-23.09.22.pdf#page=355>

⁷⁸ Гулько К. Професійно психологічна підготовка як фактор національної безпеки. Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 340 с. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/09/materialy_konferenciyi_donduvs_07_07_2023.pdf#page=78

факторів, що негативно впливають на реалізацію відповідних здібностей індивідуально у кожного здобувача. Проте, ключовим в такій підготовці вбачаємо надання педагогом адекватної та своєчасної допомоги учню у розв'язанні різного роду проблем безпосередньо в ході навчального процесу⁷⁹.

ВИСНОВКИ

Загострення проблеми забезпечення національної безпеки України в її основних сферах зумовлено появою нових і збільшенням рівня традиційних зовнішніх загроз національним інтересам. Саме ці загрози найбільш деструктивно впливають на національну безпеку. Їх нейтралізація згідно з чинним законодавством покладатиметься здебільшого на сили охорони правопорядку⁸⁰. В цей же час, в умовах дії правового режиму воєнного стану виникають нові виклики, до вирішення яких потрібно залучати більшу кількість особового складу правоохоронних органів.

Під час виконання своїх повноважень по охороні державного кордону поліцейські та військовослужбовці ДПСУ діють кожен в рамках свого основного закону, однак додатково така діяльність та обов'язки в контрольованому прикордонному районі викладено у Постанові № 1147. Вказаний нормативно-правовий акт врегульовує одночасно повноваження та порядок дій як поліцейських, так й військовослужбовців ДПСУ відповідно до специфіки виконання завдань.

В службово-бойовій діяльності в такому випадку курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС повинні керуватись національним законодавством в сфері врегулювання діяльності Національної поліції. Однак, враховуючи специфіку контрольованого прикордонного району та врегулювання суспільних відносин під час перебування в ньому, потрібно враховувати законодавство в сфері охорони державного кордону. Даний аспект обумовлюється специфікою здійснення службово-бойової діяльності та місця несення служби.

В такому випадку курсантів доцільно залучати до несення служби лише в контрольованому прикордонному районі, а не прикордонній

⁷⁹ Тінін, Д. Г., & Крисько, В. А. (2023). Цькування в курсантському середовищі у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання: розмежування між «Мобінгом» та «Булінгом». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (209), 290-296. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-290-296>

⁸⁰ Покайчук В.Я. Сили охорони правопорядку як система. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 149-155. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/235>

смузі, з метою унеможливлення виникнення випадків порушення державного кордону через необізнаність його шляху. В свою чергу, потрібно проводити ознайомлення на місцевості з вказівкою на специфічність розташування та позначення лінії кордону.

Під час несення служби курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС, поліцейські та військовослужбовці ДПСУ виконують завдання по охороні державного кордону, забезпечення громадської безпеки та публічного порядку в місцях розташування об'єктів або постів. Вони виконують загальні функції по охороні державного кордону. Однак, виявляючи та фіксуючи неправомірні дії та/або наміри таких дій вони можуть стати учасниками оперативних заходів, які здійснюються незалежно від їх службової діяльності.

Створення зведених нарядів по забезпеченню громадської безпеки та публічного порядку в кінцевому результаті забезпечує створення наряду з доповненням повноважень однієї ланки відносно іншої. Так, наявність превентивних заходів поліцейських певною мірою доповнює можливості військовослужбовців ДПСУ під час несення служби в контрольованому прикордонному районі.

В умовах дії правового режиму воєнного стану посилення боєздатності та обороноздатності держави постає одним з найважливіших питань протидії військовій агресії окупанта та боротьби з ворожими елементами в середині нашої держави. Стримання зовнішнього та внутрішнього натиску в державі унеможливить появу політичних, економічних, соціальних та інших кризових явищ, а також підніме бойових дух захисників Батьківщини.

АНОТАЦІЯ

В сучасному світі суспільство повинно дотримуватись поваги та забезпечувати право на існування всіх національностей. Однак, умови сьогодення в Україні створюють необхідність прийняття швидких рішень та застосування дієвих механізмів для забезпечення існування українського суспільства.

В умовах дії правового режиму воєнного стану виникає низка важливих питань щодо стримання військової агресії країни-загарбника. Однією з проблем постає нехватка особового складу для виконання службово-бойових завдань по захисту нашої Батьківщини.

Одним із позитивних рішень може бути залучення майбутніх правоохоронців до несення служби та посилення деяких об'єктів критичної інфраструктури та державного кордону.

Вказана діяльність не являється повсякденною для курсантів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання системи

МВС, а тому потребує наукового дослідження для чіткого визначення теоретичних аспектів порядку організації такої діяльності, а також зазначення особливостей порядку несення служби у зведених нарядах з військовослужбовцями ДПСУ.

На сьогоднішній день залучення таких курсантів до несення служби у зведених нарядах має позитивний результат та беззаперечно посилює охорону державного кордону на ввірених ділянках нашої держави.

Охорона державного кордону на сьогоднішній день являється дуже актуальним питанням та потребує багато уваги через специфічність службово-бойових завдань у прикордонних районах.

Сучасні виклики потребують відповідального ставлення до вирішення питання щодо реагування на порушення порядку перетину державного кордону, взаємодії з суб'єктами, які мають намір перетнути кордону, виявлення можливих ризиків національній безпеці, затримання правопорушників, притягнення до відповідальності, а також забезпечення особистої безпеки правоохоронцями під час несення служби.

Чітке визначення механізмів в теоретичному аспекті створюватиме умови для правильної організації службово-бойової діяльності в рамках національного законодавства. Підготовка особового складу до несення служби в таких умовах займає важливе місце в повсякденній діяльності.

Злагожденість правоохоронних органів в цілому створить дієву та чітку організаційну систему для реагування на зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці нашої держави. Сьогоднішня ситуація в Україні вимагає від правоохоронців набуття навичок виконання службово-бойових завдань та пристосовуватись до умов ведення війни. В свою чергу дана обставина потребує налаштування підготовки таких правоохоронців до сучасних реалій, а також можливого ведення бою в реальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тінін, Д. Г., & Тимофєєв, В. (2023). Деякі аспекти підготовки курсантів у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: сучасні тенденції та перспективи. *Матеріали конференції МЦНД*, (02.06.2023; Одеса, Україна), 98–100. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/600>

2. Покайчук В.Я. Сутність і співвідношення понять «сили безпеки» та «сили охорони правопорядку». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020.

№ 4. С. 47-53. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-47-53. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/s4_ua_re/9.pdf

3. Про державну прикордонну службу України: Закон України № 661-IV від 03.04.2003. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>

4. Про державний кордон України: Закон України №1777-ХІІ від 04.11.1997. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>

5. Про національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

6. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

7. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

8. Гурковський М.П., Герман О.В. Курсанти закладів освіти МВС України як суб'єкти державно-службових відносин. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С. 41-48. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4274/1/06.pdf>

9. Про прикордонний режим: постанова Кабінету Міністрів України № 1147 від 27.07.1998. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-98-%D0%BF#Text>

10. Конституція України: Закон України №_254к/96-ВР від 28.06.1996. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

11. А. Герасимов, А. Токар, О. Завістовський. Історичний аспект розвитку теорії «розбитих вікон» та основні проблеми й переваги її впровадження в правоохоронну систему України// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2021. – № 4 (114) – С. 39-45.

12. Завістовський, О.Д. Принципи забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку під час дії воєнного стану. In The III International Scientific and Practical Conference «Theories, methods and practices of the latest technologies», November 07–09, Tokyo, Japan. P. 123-125. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5624/1/66852046996524.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=124>.

13. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України № 2135-ХІІ від 18.02.1992. Офіційний портал Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

14. Матняк В., Кірсєва О., Оверченко Ю. Використання результатів оперативного (ініціативного) пошуку у виявленні ознак протиправної діяльності на державному кордоні. Наукові ініціативи та передові технології. Серія «Право». № 10 (24). 2023. С. 275-288. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-275-288](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-275-288).
<http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/6119/6153>

15. Махлай О. М. Протидія транскордонній злочинній діяльності на державному кордоні України. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 212–214.

16. Оверченко Ю.А. Особливості взаємодії оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України у сфері конфіденційного співробітництва з іншими суб'єктами. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86) с .294 – 304. DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.294-304>

17. Тінін Д.Г. Статус українського поліцейського в умовах воєнного стану у випадку невиконання наказу про вихід з оточення або окупації (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. Випуск № 4(81) 2022. Частина 1. Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. – 214 с., с. 204-208. DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-204-208><https://ljd.dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/03/38.pdf>

18. Polovnikov, V., Biletskyi, V., Tyshchuk, V., Overchenko, Y. Criminological profile of a perpetrator of a high treason / Volume 9 – Issue 28 : 176 – 189 / April, 2020. <https://doi.org/10.34069/ai/2020.28.04.21> ; <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1250/1171>

19. Тінін Д.Г., Завістовський О.Д. (2023). Важливість питання комунікації поліцейського в системі професійної підготовки. *Матеріали конференцій МЦНД*, (08.12.2023; Черкаси, Україна), 143–145.

20. Тінін Д. Г. (2023). Проблеми мовного питання в умовах воєнного стану: початок супротиву починається з кожного, а не лише з комбатанта. *Матеріали конференції МЦНД*, (23.06.2023; Полтава, Україна), 142–144. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/638>

21. Байрак К. С., Тимофєєв В. П. (2022, September). Підвищення рівня психологічної стійкості курсантів навчальних закладів із специфічними 80 умовами навчання (під час занять з вогневої та тактико-спеціальної підготовки). In The 15 th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects”(September 21-23, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan.

2022. 397 p. (p. 355). URL: <https://sciconf.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/SCIENCE-INNOVATIONS-ANDEDUCATION-PROBLEMS-AND-PROSPECTS-21-23.09.22.pdf#page=355>

22. Гунько К. Професійно психологічна підготовка як фактор національної безпеки. Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 340 с. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/09/materialy_konferencziyi_donduvs_07_07_2023.pdf#page=78

23. Тінін, Д. Г., & Крисько, В. А. (2023). Цькування в курсантському середовищі у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання: розмежування між «Мобінгом» та «Булінгом». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (209), 290-296. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-290-296>

24. Покайчук В.Я. Сили охорони правопорядку як система. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 149-155. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/235>

Information about the authors:

Pokaichuk Vitalii Yaroslavovich,

PhD in Law, Associate Professor,

Head of Special Police Tactics' Department,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2983-4634>

Tinin Dmytro Gennadiyovych,

Police Major, Senior Lecturer at the Department

of Tactics of Special Training

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8593-1706>

Zavistovskyi Oleg Dmytrovych,

Senior Vikladag of the Department tactical and special training

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-0126-5102>

INTERNATIONAL PUBLIC SAFETY STANDARDS AND THEIR IMPACT ON THE IMPLEMENTATION OF THE PROTECTION OF WOMEN AND CHILDREN'S RIGHTS UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Rezvorovych K. R., Yunina M. P.

INTRODUCTION

The modern world is facing many challenges and threats, among which military conflicts accompanied by numerous human rights violations occupy a special place.

Above all, special attention is paid to the protection of civilians, especially women and children, who are the most vulnerable. In addition to the general rights that every human being is born with, women and children have specific rights that require special protection not only in peacetime but also in emergency situations such as martial law.

Among the scholars who have studied the protection of women's and children's rights are K. Rezvorovych, N. Lahovska, A. Yunin, M. Yunina, N. Yastremska and others. For example, K. Rezvorovych considers the role of international norms in shaping gender equality in Ukraine in the post-war period. N. Lahovska points out the importance of raising a child in a family, the urgency of the problem of orphanhood in Ukraine, which has significantly increased since the beginning of the military aggression of the Russian Federation. O. Krasnikova, D. Bodian analyse the protection of civilians who suffer primarily from hostilities, in particular women and children as the most vulnerable category. Yu. Bilianskyi, N. Linnyk and L. Rusnak draw attention to the problems of legal regulation of the protection of children's rights in war. In their turn, T. Batrachenko, O. Rozghon, I. Yefimova note that the fundamental legal instruments are the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), as well as other general conventions of the Council of Europe and European standards for the observance of the rights of victims.

Despite numerous studies and publications, the situation with war crimes against women and children in Ukraine requires a more thorough and specific analysis. During armed conflicts, women and children and their rights are protected by international humanitarian law and national

legislation, but this is not always implemented in practice. Given that our country is at war, the issue of protecting the rights of women and children during this period is not only relevant, but is becoming increasingly important and requires thorough study. Understanding this problem requires constant updating of knowledge and adaptation of approaches to effectively protect the rights and dignity of victims and prevent the recurrence of similar incidents in the future.

The study of international law relating to the limitations and obligations of States under the law of war primarily involves the study of aspects of international humanitarian law. During an armed conflict, both international humanitarian law and human rights apply. However, in peacetime, international humanitarian law does not apply. This is because its main purpose is to protect victims of war. Certain groups of civilians, including children, women, prisoners of war, the wounded and civilians, are entitled to protection under international humanitarian law.

Equality mechanisms guarantee equal rights and opportunities for everyone, regardless of gender, any restrictions or privileges. This includes adopting and implementing legislation to prevent discrimination, monitoring compliance with anti-discrimination requirements, providing channels for reporting and eliminating discrimination, promoting motherhood and early childhood, implementing measures to protect women's health and safety, and assessing the effectiveness and legality of public authorities' actions.¹

The effectiveness of the protection of any rights depends on the effectiveness of the mechanisms created for this purpose on the basis of normative agreements. Thus, customary and treaty norms, in particular standards on the rights of women and children, are the first elements of the international mechanism for the protection of their rights.²

1. The impact of international standards on the protection of children's rights under martial law

Children are the most vulnerable category of the population, requiring special care and support from the state. The events related to the invasion of Ukraine by the Russian Federation are a clear indication of this. According to

¹ Rezvorovych, K. R. Regulatory legal acts of Ukraine as a means of ensuring the effective functioning of the mechanism for the implementation of gender equality in Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs*. 2021. № 2. C. 125-129. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-125-130.pdf

² Krasnikova O., Bodian D. International legal mechanism for the protection of children's rights in war. *Prykarpattya legal bulletin*. 2023. Issue 5 (52). C. 107-111. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v5_2023/21.pdf.

the national portal “Children of War”, since the beginning of Russia’s full-scale war against Ukraine, 482 children have been killed, 981 children have been injured, 398 are missing and 19,392 have been deported (Figure 1).

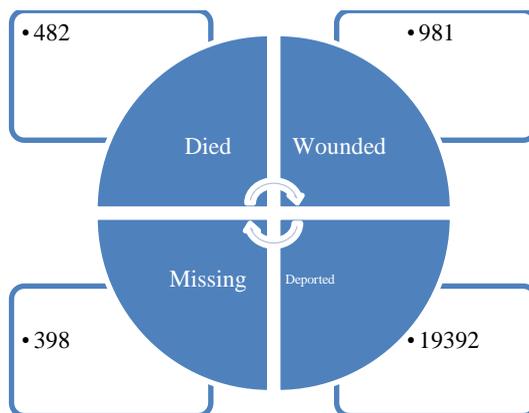

Fig. 1. Number of children affected by Russian aggression at the beginning of the war

Source: compiled by the author(s) based on their own observations

It is clear that it is currently impossible to determine the exact number of children affected by the hostilities and the temporary occupation of part of the territory of Ukraine. In addition, if we talk about deported children, their number is known only from statements by representatives of the aggressor, so the figure given is not reliable. Of course, this number has increased significantly over the two years of war.

In order to ensure the protection of children’s rights, including in times of war, international law has separate legal norms whose provisions are intended to determine the status of children and the conditions for their survival in wartime. We have made an attempt to analyse the implementation of these norms based on the events that took place on the territory of Ukraine during the current large-scale war.

The Universal Declaration of Human Rights, adopted on 10 December 1948, is one of the main documents in force in peacetime. It is a universal international human rights document whose provisions regulate the rights directly related to children³. The adoption of the Declaration was the driving

³ Universal Declaration of Human Rights : Declaration of the Org. United Nations Declaration of 10.12.1948: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

force behind the signing of other documents aimed at ensuring equal rights for all children. Later, in 1974, the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict was adopted⁴. All these acts are part of the mechanisms that ensure the protection and observance of children's rights in international and national law.

However, despite the established rules, Russia cynically violates them, including the norms of the Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 1949. Article 17 of this international law provides for the right to evacuate from besieged areas, which is especially true for women and children⁵. However, Russia has repeatedly violated the Green Corridors Agreement. The most illustrative example of non-compliance with international norms is the rocket attack on the railway station in Kramatorsk on 08 April 2022, which resulted in injuries and deaths of civilians, including children.

Other violations by the Russian Federation include shelling of Ukraine's civilian infrastructure, mass executions in the occupied territories and forcing Ukrainian citizens to serve in the Russian army. Especially outrageous are the killings and torture of civilians, as well as sexual violence against women and children. The occupation forces are denying access to water, food, medicine and humanitarian aid, and leaving the population without electricity and communication. The aggressor's use of prohibited weapons, including cluster munitions, deserves special attention. The methods used by the Russian Federation in the war on the territory of Ukraine can be described without hesitation as terrorist. The atrocities and humanitarian disasters committed by the occupation forces in Bucha, Irpin, Gostomel, Mariupol and other cities are known to the whole world and are indefensible⁶.

Ukraine has international legal obligations to implement international standards in the field of children's rights, according to which it must ensure the safety, health, housing, social security and education of all children without discrimination, and realise the interests and rights of children in all spheres of public life⁷.

⁴ Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict : Declaration of the Org. United Nations Declaration of 14.12.1974: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text

⁵ Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Ukrainian/Russian) : Convention of the Org. United Nations of 12.08.1949: as of 23 Feb. 2023 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

⁶ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict : Protocol of the Org. United Nations of 01.01.2000: as of 23 June. 2004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

⁷ Implementation of European standards of protection of children's rights in the national legislation of Ukraine. *New ukrainian law*. 2023. VOL. 2. PP. 7-14. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2022.6.2.1>

The international system for the protection of children's rights and freedoms contains a set of international legal principles and norms governing the rights and freedoms of the child. International cooperation has made significant progress in ensuring the full realisation of children's rights. The 1989 Convention on the Rights of the Child is one of the most important documents in the history of child rights, and its value lies in the fact that it was created to protect the rights of all children from any form of exclusion or discrimination. The Convention is an important tool in the fight against violations of children's rights and contributes to the creation of a world in which children can develop and live in full harmony⁸.

The need to protect children's rights arises not only for orphans and children deprived of parental care, but also for all children in vulnerable situations. Armed conflicts pose additional challenges to the observance and protection of children's rights, regardless of their status. Children whose parents do not require special protection in peacetime need support and protection during wartime. In the occupied territories, children under the age of 15, pregnant women and mothers of children under the age of seven have the right to continue to benefit from assistance such as nutrition, medical care and protection from the effects of war, provided in accordance with the measures taken before the occupation⁹. The Article provides that the Occupying Power is obliged to facilitate the activities of institutions responsible for the care of children in the occupied territories.

Addressing the issue of children in armed conflict is one of the priorities of the European Union's human rights strategy. By ratifying the Optional Protocol to the Convention on the Involvement of Children in Armed Conflict, Ukraine reaffirms its commitment to address the harmful and widespread impact on children, condemns unlawful attacks on children in conflict and on institutions where children are often present, such as schools and hospitals, and condemns the involvement of children in armed conflict, recognising the need to strengthen their protection¹⁰.

According to international law, children growing up during war are recognised as being in need of special protection. This is because all children's rights are violated during war. In particular, the right to life, the right to be with

⁸ Convention on the Rights of the Child : Convention of the Org. United Nations Convention of 20.11.1989: as of 16 November. 2023 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

⁹ Convention on the Rights of the Child.

¹⁰ Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict.

family and community, the right to health, the right to personal development, and the right to care and protection are all under threat¹¹.

Thus, in modern conditions, especially in the situation of armed conflict, the issue of protecting the rights and interests of children is of particular importance.

2. The impact of international standards on the protection of women's rights under martial law

K. Rezvorovych's opinion that the violation of the principle of gender equality is one of the main problems of the modern world and requires state institutions and the international community as a whole to develop effective mechanisms for ensuring and protecting equal rights of women and men in various spheres of life is fair¹². Domestic violence is an equally important issue that needs to be addressed urgently, as it is closely linked to violations of the principle of gender equality. This problem is particularly acute during wartime.

Violations of the principle of gender equality in Ukraine occur in various spheres of life, and women's rights are mostly violated. For example, the principle of gender equality is manifested in the restriction of women's labour rights. Ukrainian labour legislation restricts women's work at night, prohibits the use of women's labour in heavy work and work in harmful or dangerous working conditions, and in underground work. However, many experts and scholars believe that the restrictions on certain professions and types of work for women under Ukrainian law violate the principle of gender equality. In its report, the International Labour Organization reiterates that labour legislation should not go beyond the protection of women's reproductive health and be based on stereotypes about the role of women in society.

An important and successful experience is Ukraine's close cooperation with the United Nations (UN) and the adoption of standards set by the UN to strengthen the role and protection of women in hostilities¹³. Since 2016, Ukraine has implemented two UN Security Council resolutions No. 1325 (2000) aimed at strengthening the role of women in armed conflict and post-

¹¹ Bilyanskyi Y.O., Linnyk N.V., Rusnak L.V. Peculiarities of regulatory and legal regulation of the protection of children's rights under martial law: problems and ways of improvement. *Human rights and public administration in modern conditions: materials. VI International Legal Forum*, Chernivtsi, 9 June 2023: Liha-Pres, 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-4>

¹² Gender equality and combating domestic violence. *The Grail of Science*. 2023. № 25. C. 121-124. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.03.2023.0172>

¹³ Batrachenko T., Rozgon O., Yefimova I. Sexual violence in the context of war crimes: analysis of international and European standards and responsibility. *Science and Technology Today*. 2024. № 1(29). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1\(29\)-13-21](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-13-21)

conflict reconstruction, protecting women and respecting their rights¹⁴. It should be noted that Ukraine was one of the first countries to adopt a national wartime action plan, and in May 2022, a framework programme of cooperation between the Government of Ukraine and the UN on preventing and responding to conflict-related sexual violence was approved. In addition to the Criminal Code, Ukrainian legislation recognises war-related sexual violence as a form of gender-based violence. Therefore, all legal norms that define the rights of victims and regulate the activities of authorised actors in the field of preventing and combating gender-based violence also apply to victims of war-related sexual violence.

It is also important not to forget about psychological violence at school, which can be especially used by the Russian Federation against deported children and those living in the occupied territories. Violence in educational institutions has a different nature and character, manifesting itself either in the form of one-off acts of violence or in the form of constant bullying, humiliation and organised harassment (bullying). Organised harassment and bullying are particularly dangerous¹⁵.

3. Improving legislation to protect the rights of women and children

One cannot but agree with the opinion of K. Rezvorovych, who argues that comprehensive measures are needed to address a number of social problems, including the protection of women's and children's rights in the post-war period¹⁶.

The following recommendations highlight the key areas that Ukraine should focus on, including access to justice, support services, prevention and awareness-raising, and international cooperation.

¹⁴ Resolution 1325 (2000).

¹⁵ Yunin A., Yunina M., Rezvorovych K. Violence against children in educational institutions (bullying): causes, consequences, prevention measures and responsibility. *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defence (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)* Riga, Latvia: Baltija Publishin", 2023. P. 528-549. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-23>

¹⁶ Rezvorovych K. International norms and their role in the gender vector of ukraine in the post-war period: analysis of social, economic and political aspects. *Scientific journal "Philosophy, Economics and Law Review"*. 2023. № 3 (2). P. 137-146. URL: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2023-2-137-146>

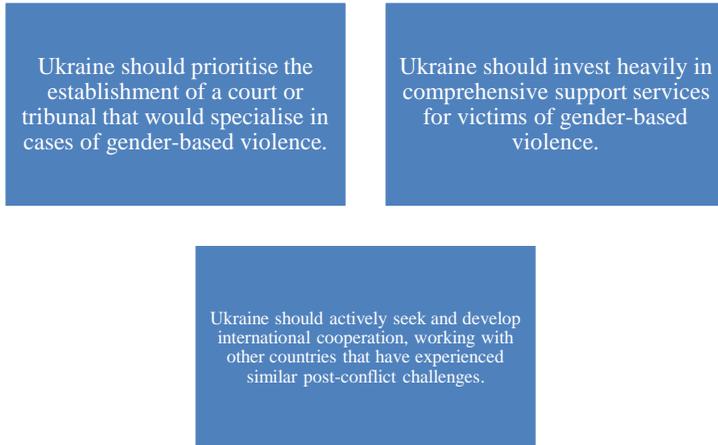

Fig. 2. Recommendations for improving the legislation in the field of protection women's and children's rights

Source: created by the authors based on [14]

It is crucial to actively combat impunity by providing legal aid and support services to victims, applying a victim-centred approach throughout the justice process and ensuring that perpetrators are held accountable for their actions. It is important to establish and fund shelters, counselling centres and hotlines that provide emergency assistance, psychological support and rehabilitation programmes. These vital services should be easily accessible to all victims, regardless of their geographical location or socio-economic status, with particular attention to marginalised communities at risk.

With the support of international partners and the improvement of international legal mechanisms for bringing perpetrators to justice, positive changes in the application of international humanitarian law can be achieved. International support for Ukraine is not a wish, but a duty of states seeking global prosperity and security. This is security not only for Ukraine, but also for the territories of other states, as the imperial intentions of the Russian Federation may spread to other countries. Preservation of records and evidence of crimes, especially by UN and Council of Europe monitoring missions, is essential¹⁷.

By cooperating with international organisations, civil society groups and regional initiatives, Ukraine can access valuable support, resources and

¹⁷ International law and martial law: restrictions and obligations of states. *Scientific Perspectives (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 2(44). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1252-1262](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1252-1262)

expertise in combating gender-based violence and promoting gender inequality, and make significant progress in addressing the social challenges faced by women and children in post-conflict situations. By prioritising gender equality, promoting women's rights and ensuring access to justice and support services, Ukraine can build a safe and inclusive society for all its citizens.

At this stage, Ukrainian legislation on the protection of women's and children's rights under martial law is undergoing dynamic development. However, the effectiveness of this development depends on a number of factors. The first of them is the existence of temporarily occupied territories. The problem is that it is impossible to exert legal influence on these territories, to obtain reliable information about the needs of children living there, to track their whereabouts and living conditions. In other words, it is possible to develop legal action plans for children living in the occupied territories, but it is currently impossible to implement them in practice. The second factor is the lack of funding. Implementation of child protection programmes in wartime requires adequate funding, which is currently difficult to obtain from the state budget. In our opinion, it would also be advisable to prepare a draft law that would contain all the basic norms on the protection of children in wartime. This would allow updating the legal framework in this area, reducing the number of existing legal acts and introducing provisions that take into account new challenges.

CONCLUSIONS

In summary, we can conclude that the rights of women and children are an integral part of human rights. The international institution for the protection of women's and children's rights is developing dynamically in modern international law. Of course, international standards for the protection of women's and children's rights in modern international law have come a long way – from the definition and consolidation of the principles of non-discrimination and equal rights of men and women to modern international legal norms. Today, international protection of women's and children's rights is a set of international legal treaty norms that govern cooperation between countries to achieve universal respect and observance, as well as to protect and guarantee women's rights in all spheres of life.

The legal protection of children's rights in times of war is a prerequisite for the formation of a just society. Only targeted international cooperation and the harmonisation of international and national legal norms can ensure the implementation of adequate and necessary protection of the rights of all people, not just children. Currently, Ukrainian legislation on the protection of women's and children's rights under martial law is being developed intensively, but its effectiveness depends on many factors. The presence of

the temporarily occupied territories has a negative impact on this process, as it is impossible to obtain reliable information about the needs of children living there and to monitor their living conditions. This means that, although it is possible to adopt an action plan for children living in the occupied territories, it is not possible to implement it. Another negative factor is the lack of funds. Programmes to protect children's rights in wartime require sufficient funding, which is currently difficult to secure even from the state budget.

In the future, it seems promising to develop a draft law that would contain all the basic norms related to the protection of women and children in war.

SUMMARY

The work is devoted to research on the protection of women's and children's rights. During armed conflicts, women and children and their rights are protected by international humanitarian law and national law, but in practice this is not always the case. Therefore, considering that our country is in a state of war, the issue of protecting the rights of women and children in this period is not only relevant, but it is gaining more and more importance and needs to be worked out. The purpose of the work is to analyse international standards on the protection of women's and children's rights under martial law. It was noted that the international standards for the protection of women's and children's rights in modern international law have come a long way from establishing the principles of non-discrimination and equal rights of men and women to modern international legal norms. The effectiveness of the protection of any rights depends on the effectiveness of the mechanisms created for this purpose on the basis of regulatory agreements. Thus, customary and treaty norms, in particular the standards of women's and children's rights, are the first elements of the international mechanism for the protection of women's and children's rights. It was found that Ukraine has international legal obligations regarding the implementation of international standards in the field of children's rights, according to which it must ensure the safety of health, life, social security and education for all children without discrimination, as well as realise the best interests and children's rights in all spheres of social life. Currently, Ukrainian legislation in the field of protection of the rights of women and children under martial law is dynamically developing. However, the effectiveness of this improvement now depends on many factors. The first is the presence of temporarily occupied territories. The second factor is the lack of funds. Programmes for the protection of women's and children's rights in wartime require sufficient funding, which is currently difficult even from the state budget. Further research should be directed to the development of an effective bill on the protection of the rights of women and children in wartime.

REFERENCES

1. Батраченко Т., Розгон О., Єфімова І. Сексуальне насильство в контексті воєнних злочинів: аналіз міжнародних та європейських стандартів та відповідальності. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 1(29). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1\(29\)-13-21](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-13-21) (дата звернення: 31.03.2024).
2. Білянський Ю. О., Лінник Н. В., Руснак Л. В. Особливості нормативно-правового регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи вдосконалення. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*: матер. VI Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 9 червня 2023 р. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-4> (дата звернення: 31.03.2024).
3. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 14.12.1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text (дата звернення: 31.03.2024).
4. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 31.03.2024).
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р.: станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 31.03.2024).
6. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р.: станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 31.03.2024).
7. Краснікова О., Бодян Д. Міжнародно-правовий механізм захисту прав дітей в умовах війни. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Випуск 5 (52). С. 107-111. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v5_2023/21.pdf (дата звернення: 31.03.2024).
8. Лаговська Н. В. Імплементация європейських стандартів захисту прав дитини в національне законодавство України. *New ukrainian law*. 2023. Т. 2. С. 7–14. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2022.6.2.1> (дата звернення: 31.03.2024).
9. Резворович К. Гендерна рівність та протидія домашньому насильству. *Грааль науки*. 2023. № 25. С. 121–124. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.03.2023.0172> (дата звернення: 31.03.2024).
10. Резворович К. Р. Нормативно-правові акти України як засіб забезпечення ефективного функціонування механізму реалізації гендерної рівності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського*

державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 125–129. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-125-130.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

11. Резолюція 1325 (2000), ухвалена Радою Безпеки на її 4213-му засіданні, 31 жовтня 2000 року: Резолюція Орг. Об'єдн. Націй від 31.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text (дата звернення: 31.03.2024).

12. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 01.01.2000 р. : станом на 23 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 31.03.2024).

13. Ястремська Н. Міжнародне право та воєнний стан: обмеження та обов'язки держав. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2024. № 2(44). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2\(44\)-1252-1262](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-2(44)-1252-1262) (дата звернення: 31.03.2024).

14. Rezvorovych K. International norms and their role in the gender vector of ukraine in the post-war period: analysis of social, economic and political aspects. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. 2023. № 3 (2). P. 137–146. URL: <https://doi.org/10.31733/2786-491X-2023-2-137-146> (дата звернення: 31.03.2024).

15. Yunin A., Yunina M., Rezvorovych K. Violence against children in educational institutions (bullying): causes, consequences, prevention measures and responsibility. *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)*. Riga: Baltija Publishin, 2023. P. 528-549. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-23> (дата звернення: 31.03.2024).

Information about the authors:

Rezvorovych Krystyna Ruslanivna,

Doctor of Juridical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Civil Law and Procedure
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Yunina Maryna Petrivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДОКУМЕНТУВАННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Рогальська В. В., Санакоєв Д. Б., Руденко А. В.

ВСТУП

Швидкоплинність розвитку сфери інформаційних технологій та послуг зумовлює потребу безперервної актуалізації своїх знань, вмінь та навичок сучасного правника, зокрема це стосується й тих юристів, що провадять свою діяльність у сфері кримінальної юстиції. Умови сьогодення диктують нові, раніше невідомі правила, зумовлені вкрай динамічною імплементацією технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) в усі сфери суспільного життя, в тому числі – в кримінальний процес.

На сьогодні в кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє визначення ШІ, проте воно міститься у Європейській етичній хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, відповідно до якої ШІ – набір наукових методів, теорій і технік, метою яких є машинне відтворення когнітивних здібностей людей¹.

На національному рівні вказане поняття регламентовано в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, де ШІ це – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів, досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань². Реалізація Концепції передбачена до 2030 року шляхом виконання певних завдань, зокрема й у сфері кримінальної юстиції, а саме: 1) подальший розвиток вже існуючих технології у сфері

¹ European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). // URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 29.04.2024).

² Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 29.04.2024).

правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо); 2) впровадження консультативних програм на основі ШІ, які відкриють доступ до юридичної консультації широкому загалу; 3) попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою ШІ; 4) визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій ШІ; 5) винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій ШІ, стану дотримання законодавства та судової практики³.

У своєму дослідженні ми пропонуємо зосередити увагу щодо використання технологій ШІ на досудовому провадженні, адже саме під час цього етапу кримінального процесу відбуваються найбільші обмеження конституційних прав, тому актуальним, на нашу думку, буде проаналізувати реалії та перспективи використання ШІ під час документування та розслідування кримінальних правопорушень, у т.ч. воєнних злочинів, а також дослідити його вплив на прийняття рішень, якими обмежуються права громадян. Додаткова актуальність дослідження визначається ще й тим, що реформування правоохоронних інституцій, зокрема в контексті впровадження технологій ШІ під час досудового провадження – важливий напрям і пріоритет у реалізації міжнародних цінностей та євроінтеграційних процесів, що тривають у нашій державі попри введення воєнного стану.

Останні тенденції світу у методах роботи злочинців із технологічним підходом, що займаються торгівлею незаконними товарами (наприклад, вогнепальною зброєю, наркотичними засобами, культурними цінностями тощо), зумовили серйозні проблеми у секторі безпеки. Представники організованих злочинних об'єднань активно використовують криптовалютні платежі, 3D-друк, можливості соціальних медіа та DarkWeb, що призводить до нелегальних і неконтрольованих державою транзакцій, надаючи нові бізнес-можливості для злочинців. Наведене зумовило розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо можливостей використання ШІ у протидії злочинності та документуванні і розслідуванні вже вчинених кримінальних правопорушень.

Так, основними нормативними актами, що регулюють впровадження ШІ в діяльність правоохоронних органів ЄС, є

³ Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 29.04.2024).

Загальний регламент захисту даних (GDPR), Хартія основних прав ЄС та Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Окреслені у вказаних документах правила спрямовані на забезпечення етичного та законного використання технологій ШІ в правоохоронній діяльності, одночасно захищаючи права та конфіденційність осіб. Згідно з Загальним регламентом захисту даних (GDPR), використання ШІ, зокрема алгоритмів машинного навчання (ML), повинно дотримуватися принципів прозорості та відповідальності. Це означає, що організації, які використовують ШІ для обробки персональних даних, мають забезпечити доступність і зрозумілість алгоритмів, вжити заходів для запобігання дискримінації та недопущення несправедливого впливу на особу. Головна мета полягає в тому, щоб забезпечувати права на конфіденційність та приватність громадян у цифрову епоху⁴.

У відповідності до Етичної хартії щодо використання штучного інтелекту в судовій системі, коли мова йде про кримінальне провадження, найважливішими принципами визначено⁵: а) принцип поваги основних прав: забезпечення сумісності інструментів і послуг ШІ з основними правами людини; б) принцип недискримінації: недопущення порушення принципу рівності суб'єктів або груп; в) принцип якості та безпеки: це стосується обробки судових рішень та даних; з моделями в безпечному технологічному середовищі використовуються сертифіковані джерела інформації та дані; г) принцип об'єктивності та справедливості: забезпечення наявності та зрозумілості методів обробки даних, можливість проведення зовнішнього аудиту; д) принцип контролю користувача: виключення директивного підходу та забезпечення того, щоб користувачі були поінформовані та контролювали свій вибір.

Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних визначає, що при використанні ШІ необхідно дотримуватися принципів законності, справедливості та прозорості в обробці даних. Також важливо забезпечити цільове обмеження при зборі та обробці даних ШІ, щоб уникнути недискримінації та порушення прав людини. Крім того,

⁴ Загальний регламент про захист даних (GDPR) // URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 29.04.2024).

⁵ European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). // URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 29.04.2024).

Конвенція наголошує на важливості забезпечення безпечності та конфіденційності обробки персональних даних в контексті ШІ⁶.

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зазначено, що впровадження технології ШІ є, серед іншого, невід'ємною складовою розвитку науково-технічної, оборонної, правової діяльності у сферах загальнодержавного значення. Серед пріоритетів реалізації концептуальних засад державної політики в галузі штучного інтелекту – необхідність його застосування не лише в судовій практиці, а й: удосконалення законодавства про захист персональних даних; протидія спробам несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих систем і комп'ютерних мереж; відповідність роботи систем ШІ законодавству та існуючим етичним принципам; розробка та використання систем ШІ лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини і громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час використання таких технологій; застосування технологій ШІ під час розроблення заходів ресоціалізації засуджених осіб та ризику скоєння повторного правопорушення, тощо⁷.

1. Реалії та перспективи використання ШІ під час документування кримінальних правопорушень

ШІ у діяльності правоохоронних органів сьогодні активно використовується під час документування кримінальних правопорушень за допомогою різних інструментів, таких як аналіз даних, машинне навчання, обробка природної мови та розпізнавання образів та ін. При використанні цих інструментів вдається аналізувати великі обсяги даних, виявляти зв'язки та шаблони, що допомагає передбачати майбутні злочинні події та спланувати подальші процесуальні дії. У цьому напрямку використовуються різні інструменти та методи ШІ, включаючи:

1. Аналіз даних: Використання алгоритмів машинного навчання для обробки та аналізу великих обсягів даних, пов'язаних із документуванням кримінальних проваджень, дозволяє виявити тенденції, та, відповідно, вдосконалити організаційно-тактичні форми та методи роботи, спрогнозувати злочинну діяльність та виявити осіб,

⁶ Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Страсбург, 28 січня 1981 року) // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 29.04.2024).

⁷ Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 29.04.2024)

які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Такий підхід сприяє ефективності документування кримінальних правопорушень а також забезпеченню процесуальних гарантій прав і свобод громадян. Серед найбільш ефективних інструментів цього типу можна визначити наступні:

1) *IBM i2 Analyst's Notebook* – це програмне забезпечення для візуалізації та аналізу розгортання інформації. Використовується працівниками оперативних підрозділів, органами досудового розслідування та кримінальними аналітиками для виявлення прихованих зв'язків і шаблонів у даних. Це дозволяє користувачам імпортувати та аналізувати великі обсяги даних із різних джерел, наприклад телефонні записи, фінансові операції та активність у соціальних мережах⁸. Система має розширені можливості візуалізації даних, включаючи інтерактивні діаграми, графіки та часові шкали, щоб допомогти користувачам зрозуміти складні відносини та прийняти обґрунтовані організаційно-тактичні та процесуальні рішення. Загалом, програмне забезпечення *IBM i2 Analyst's Notebook* здатне сприяти складним багатоєпізодним розслідуванням, збиранню оперативних даних і процесам прийняття рішень, надаючи комплексну та інтуїтивно зрозумілу платформу для аналізу та візуалізації даних;

2) *Palantir* – це платформа для аналізу даних, що допомагає знаходити зв'язки між різними видами даних. Використовується для інтелектуального аналізу, об'єднання і аналізу розвідувальних даних. Технологія *Palantir* використовується різними державними установами, фінансовими установами та іншими організаціями для таких завдань, як виявлення ознак шахрайства, розшук злочинців і аналіз тенденцій з метою планування слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних⁹;

Palantir і *IBM i2 Analyst's Notebook* – це обидві потужні аналітичні системи, призначені для збору та аналізу великих обсягів даних для оперативних та слідчих підрозділів, але з різними підходами та функціоналом. *Palantir* відомий своєю можливістю обробки неструктурованих даних та великим фокусом на антитерористичні і розвідувальні операції. З іншого боку, *IBM i2 Analyst's Notebook* зазвичай використовується для кримінального аналізу у межах документування та розслідування.

3) *Splunk* – платформа для аналізу журналів та моніторингу в реальному часі¹⁰. У контексті проведення окремих різновидів процесуальних дій платформа може виявитись перспективною для

⁸ *i2 Analyst's Notebook* : веб-сайт. // URL: <https://i2group.com/i2-analysts-notebook>

⁹ *AI-Powered Operations, For Every Decision* : веб-сайт. // URL: <https://www.palantir.com/> (дата звернення: 29.04.2024).

¹⁰ *Splunk* : веб-сайт. URL: <https://www.splunk.com/> (дата звернення: 29.04.2024).

України, адже у правоохоронних органах світу вона використовується за такими напрямками: 1) розслідування та криміналістичні дослідження: збір та аналіз даних журналу з різних джерел (веб-сервери, бази даних і мережеві пристрої) для відстеження дій підозрюваних і збирання доказів у кримінальних провадженнях; 2) моніторинг безпеки: моніторинг мережевого трафіку, виявлення підозрілих дій і порушень безпеки та вжиття заходів для запобігання кібератакам або витоку даних; 3) відповідність і аудит: для забезпечення дотримання законів і правил захисту даних шляхом моніторингу та аналізу доступу до конфіденційних даних і створення звітів про аудит; 4) прогнозна поліція: аналіз історії даних про кримінальні правопорушення задля виявлення закономірностей та тенденцій, що сприяє ефективному розподілу ресурсів та запобіганню кримінальних правопорушень; 5) операційна ефективність: оптимізація внутрішніх процесів, покращення часу реагування та підвищення загальної ефективності роботи правоохоронних органів.

4) SAS – програмне забезпечення для аналізу даних та статистики. Застосування цього програмного забезпечення може мати кілька переваг для правоохоронних органів: 1) аналіз даних: SAS дозволяє ефективно та швидко аналізувати великі обсяги даних, що може бути корисним для документування кримінальних правопорушень, виявлення та розшуку злочинців; 2) прогнозування: можна прогнозувати кримінальні правопорушення та виявляти тенденції, що допомагає у запобіганні злочинній діяльності; 3) візуалізація даних: надає можливість побудови графіків та діаграм для кращого розуміння та візуалізації даних, що сприяє у виявленні зв'язків та закономірностей у злочинності; 4) безпека даних: дозволяє зберігати конфіденційну інформацію без ризику її втрати або несанкціонованого доступу¹¹.

Ці інструменти допомагають поліції ефективно аналізувати та використовувати великі обсяги даних для документування кримінальних правопорушень.

2. Геоінформаційні системи (ГІС): ГІС дозволяють аналізувати злочинність на географічному рівні, визначаючи «гарячі точки» та передбачаючи потенційні зони (осередки) злочинності. Наприклад, однією із таких відомих систем є CrimeStat¹². Це програмний пакет для просторової статистики, спеціально розроблений для візуалізації та аналізу даних про кримінальні правопорушення. Містить різні

¹¹ Analytics Software&Solutions : веб-сайт. / URL: https://www.sas.com/en_us/software/stat.html (дата звернення: 29.04.2024).

¹² CrimeStat: Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations : веб-сайт. // URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/crimestat-spatial-statistics-program-analysis-crime-incident-locations> (дата звернення: 29.04.2024).

аналітичні інструменти, такі як аналіз найближчих сусідів і просторовий автокореляційний аналіз, щоб допомогти користувачам зрозуміти просторовий розподіл кримінальних правопорушень. Під час здійснення досудового розслідування у складних багатоепізодних кримінальних провадженнях за фактами вчинення серійних вбивств, розбійних нападів, пограбувань, квартирних крадіжок вказаний інструмент дозволяє виявити тенденції, встановити місцезнаходження злочинів, припинити кримінальне правопорушення або його попередити.

3. Прогностичне моделювання: із використанням ШІ можна будувати математичні моделі злочинності та передбачати ймовірність вчинення злочинів у певних умовах. Прогностичне моделювання в правоохоронних органах може використовувати такі інструменти: 1) *Predictive Policing Software*; 2) *Crime Mapping Tools*; 3) *Risk Assessment Models*; 4) *Sentiment Analysis Tools*; 5) *Computational Intelligence Algorithms* та ін.

4. Обробка природної мови (NLP): Аналіз текстових даних, таких як звіти про кримінальні правопорушення та повідомлення у соціальних мережах за допомогою NLP. Існує багато інструментів обробки природної мови (NLP), які можуть бути корисними для правоохоронних органів. Деякі з них включають: 1) *системи аналізу тексту* – ці системи можуть допомогти автоматично виявляти та аналізувати свідчення, документи або повідомлення для розслідувань (наприклад, Veritone, Nuix); 2) *системи мовної ідентифікації* – ці системи можуть допомогти визначити авторство текстів або анонімних повідомлень, що може бути корисним для розслідувань (голосові аналізатори, системи розпізнавання мовлення, оцінки спеціалістів); 3) *машинне навчання для виявлення типовості та аномалій* – цей підхід може допомогти виявити підозрілі зв'язки або поведінку на основі аналізу текстової інформації (порушення публічного порядку, фінансові порушення, прогнозування злочинності); 4) *системи пасивного моніторингу для виявлення загроз* – ці системи можуть автоматично відстежувати та аналізувати великі обсяги тексту для виявлення підозрілих або загрозливих виразів (відеоспостереження, моніторинг веб-трафіку, аналіз телефонних даних, моніторинг соціальних мереж). Загалом, використання інструментів NLP сприяє ефективності проведення відповідних судових експертиз за результатами документування кримінальних правопорушень.

5. Відеоаналітика: Використання комп'ютерного «зору» для аналізу відеоматеріалів дозволяє виявляти кримінальні правопорушення, фіксувати їх та використовувати в якості доказів. До таких інструментів в діяльності правоохоронних органів відносять: 1) *оптичне розпізнавання символів (OCR)*: автоматичне розпізнавання

номерних знаків автомобілів або інших символів на відеозаписах для швидкого пошуку та ідентифікації; 2) *виявлення об'єктів та осіб*: автоматичне виявлення підозрілих об'єктів або осіб на відеозаписах, що допомагає у попередженні злочинів або розслідуванні подій; 3) *аналіз руху*: вивчення руху об'єктів на відеозаписах, допомагаючи правоохоронним органам у реконструкції подій та встановленні часової послідовності; 4) *розпізнавання облич*: для розпізнавання облич на відеозаписах і порівнювання їх з базами даних для ідентифікації.

Загалом, використання ШІ у роботі з документування є актуальною темою. Критика цих систем стосується окремих аспектів, таких як відсутність відповідальності, проблемні упередження у наборах даних, втручання в особисті права та поверховість. Деякі з ключових проблем також включають: 1) упередження та дискримінацію; 2) обмежені дані та точність; 3) занепокоєння конфіденційністю; 4) відсутність прозорості; 5) етичні наслідки¹³.

Аналогічні тенденції можна спостерігати і під час розслідування злочинів. Так, серед потенційних бар'єрів імплементації застосування ШІ в процесі розслідування виокремлюють індивідуальні та системні. До першої групи відносять: 1) низьку обізнаність про ШІ; 2) низький рівень цифрової грамотності та навичок використання ШІ; 3) людський фактор (недобросесність). До другої групи дослідники відносять: 1) технічні та технологічні бар'єри; 2) операційні бар'єри; 3) законодавчі бар'єри¹⁴.

На нашу думку, додатково можна виокремити ще питання етичності використання ШІ під час документування та розслідування кримінальних правопорушень. Такий висновок узгоджується і з результатами аналітичних досліджень, в яких учасники опитування зазначали ряд проблемних питань, що можуть виникати під час активного використання ШІ в кримінальній юстиції. Серед таких питань були виокремлені, зокрема: відсутність емпатії та морального розуміння; ризик упередженості та дискримінації; непередбачуваність результатів; відповідальність за помилки; заміщення людської праці, тощо. Однак учасники дослідження допускали використання ШІ для

¹³ Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice, Korean Institute of Criminology, Canada Research Chair in Cybersecurity, ICCS, Université de Montréal, (2018). URL: https://www.academia.edu/40999602/Artificial_Intelligence_in_the_Context_of_Crime_and_Criminal_Justice (дата звернення: 29.04.2024).

¹⁴ Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі: соціологічне дослідження. Міжнародний фонд «Відродження». Прямуємо разом. Центр Дністрянського, Fama.Agency: Київ, 2024. 57 с. URL: <https://dc.org.ua/uploads/material/ai.pdf> (дата звернення: 29.04.2024).

формування досудової доповіді, оцінки розміру покарання та прийняття рішення у справах незначної складності, як-от: кримінальні проступки¹⁵.

Але найбільшою перепорою щодо максимального використання ШІ на досудовому провадженні, на нашу думку, є відсутність законодавчого врегулювання ШІ під час документування та розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, постає питання можливостей використання технологій ШІ учасниками кримінального провадження в процесі здійснення досудового розслідування в контексті законності та процесуальної регламентації використання програмного забезпечення, що побудовані на технологіях ШІ. Однак, навіть, попри відсутність належного законодавчого врегулювання, ШІ вже наразі активно використовується у діяльності органів досудового розслідування та прокурорів, зокрема під час розслідування воєнних злочинів та в діяльності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ).

2. Реалії та перспективи використання ШІ під час розслідування кримінальних правопорушень

Так, після повномасштабного вторгнення росії в Україну суттєво зросла кількість воєнних злочинів. Станом на 29.04.2024 р. слідчі Національної поліції України розпочали 117 664 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками. З них: 102 604 – за ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (Порушення законів та звичаїв війни); 9 275 – за ст. 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); 3 866 – за ст. 111-1 КК України (Колабораційна діяльність); 255 – за ст. 111 КК України (Державна зрада) та ін.¹⁶ Через брак людського ресурсу, органи досудового розслідування та прокурори вимушені були максимально почати використовувати ШІ задля обробки та аналізу великої кількості матеріалів. Саме за допомогою технологій ШІ здійснювався перегляд масивів даних і за певними параметрами проводився пошук та

¹⁵ Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі: соціологічне дослідження. Міжнародний фонд «Відродження». Прямуємо разом. Центр Дністрянського, Fama.Agency: Київ, 2024. 57 с. URL: <https://dc.org.ua/uploads/material/ai.pdf> (дата звернення: 29.04.2024).

¹⁶ Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 29.04.2024): офіційний веб-портал Національної поліції України URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-29042024>(дата звернення: 29.04.2024).

опрацювання великого обсягу інформації вже на етапі досудового розслідування, зокрема за допомогою системи *Palantir*. Ця система допомагала вибудовувати зв'язки між різною доказовою інформацією, структурувати систему командування росії, фіксувати відомості про удари по об'єктах критичної інфраструктури та виконувати інші дії для автоматизації роботи. Також в Офісі Генерального прокурора наразі активно використовують програму *Microsoft Azure*, яка допомагає фіксувати російські воєнні злочини та підготовку до них, застосовуючи технології OSINT а також допомагає в розпізнаванні голосу, зокрема коли мова йде про заклики до геноциду та агресії^{17,18}. Прокуратурою АР Крим та м. Севастополя, через відсутність доступу до окупованої території, в межах здійснення досудового розслідування щодо злочинів окупантів в Криму теж максимально використовується ШІ, а саме – інтелектуальна платформа, що працює на основі технології розпізнавання облич *Clearview AI*. До прикладу, за один місяць використання програми, вдалося: ідентифікувати та здобути докази щодо 70 учасників незаконного збройного формування «Самооборона Криму», які допомагали ЗС РФ під час окупації Криму та причетні до вчинення ряду злочинів а також встановити місце перебування 150 дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, що лишалися на півострові у 2014 році, й потенційно могли бути депортовані на територію росії¹⁹. Отримана інформація в подальшому фіксується найчастіше слідчими та прокурорами у відповідних протоколах, зокрема – протоколі огляду, з урахуванням вимог ст. 104 та ст. 237 КПК України.

ШІ на досудовому провадженні може використовуватися не лише для пошуку інформації, а і для автоматичного генерування тексту та прийняття подібних рішень у подібних провадженнях. Така автоматизація підвищує ефективність та сприяє процесуальній економії. Однак для того, щоб технології ШІ могли належним чином використовуватися на цьому етапі кримінального процесу – необхідно,

¹⁷ Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/> (дата звернення: 29.04.2024).

¹⁸ Костін. А.Є.: Плануємо використовувати більше інструментів на основі штучного інтелекту для збору та аналізу доказів воєнних злочинів. – офіційний веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-planujemo-vikoristovuvati-bilse-instrumentiv-na-osnovi-stucnogo-intelektu-dlya-zboru-ta-analizu-dokaziv-vojennix-zlociniv> (дата звернення: 29.04.2024)

¹⁹ Інновації задля ефективного розслідування злочинів окупантів у Криму: прокуратура автономії отримала у користування Clearview AI. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=332065 (дата звернення: 29.04.2024).

щоб максимальна кількість процесуальних документів вже була оцифрована та знаходилася в електронному форматі, щоб ШІ зміг зчитати, проаналізувати, оптимізувати та запропонувати необхідну інформацію. Саме тому, важлива умова ефективного використання ШІ в системі кримінальної юстиції – належне впровадження системи електронного кримінального провадження (далі – ЕКП) та належне функціонування єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС), які передбачають оцифрування юридичних процесів та впровадження електронного документообігу.

Зараз вже діє частина ЄСІТС: Електронний суд, Електронний кабінет та система відеоконференцв'язку. Проте розвиток ЄСІТС досі перебуває на початкових етапах. Належне використання цієї системи допоможе об'єднати велику кількість інформації, що дасть можливість використовувати її в поєднанні зі ШІ. Це, зокрема, покращить аналіз великих масивів даних, судової практики та сервіси для тих, хто користується судовими послугами, наприклад, аналіз правопорушень або відсоткового співвідношення різних категорій справ²⁰.

Попри активність цифровізації всіх сфер суспільного життя, органи правопорядку на сьогодні не впровадили повноцінно ЕКП, хоча відповідно до ч. 2 ст.106-1 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, а також захисник (за його згодою) повинні використовувати, а інші учасники кримінального провадження можуть використовувати інформаційно-комунікаційну систему досудового розслідування під час реалізації своїх повноважень, прав та інтересів, передбачених КПК України, за умов та в порядку, що визначені положенням про таку систему²¹.

Окремих успіхів за вказаним напрямом роботи вдалось досягти лише НАБУ, що впровадили в свою діяльність «ECase» – телекомунікаційну систему оптимізації досудового розслідування антикорупційних органів України. Вона наразі інтегрована з Єдиним реєстром досудових розслідувань та системами судових органів, що дозволяє НАБУ, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі та Вищому антикорупційному Суду взаємодіяти онлайн²².

²⁰ Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/> (дата звернення: 29.04.2024).

²¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651– VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.04.2024).

²² Впровадження eCase MS допоможе детективам скоротити тривалість досудового розслідування. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novynu-vprovadzhenya-ecase-ms-dopomozhe-detektyvam-skorotyty-tryvalist-dosudovogo-rozsliduvannya/> (дата звернення: 29.04.2024).

Впевнені, що впровадження аналогічних телекомунікаційних систем з елементами ШІ у всі правоохоронні інституції держави позитивно вплине на оптимізацію процесу досудового розслідування та процесу документування злочинної діяльності загалом, зокрема в контексті оперативності, подолання бюрократичних елементів, яким пронизане досудове розслідування, економії матеріальних та людських ресурсів, спрощення та пришвидшення процесів розгляду процесуальних документів, їх погодження й затвердження тощо.

Детективи НАБУ також були одними з перших серед національних органів досудового розслідування, які почали використовувати технології ШІ під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допитів задля автоматичного транскрибування тексту та автоматичного перетворення аудіо/відео в текст у реальному часі. Це було пов'язано з активним впровадженням з 2019 року в діяльність НАБУ методики процесуального інтерв'ю, однією з обов'язкових умов проведення якої є застосування методу технічної фіксації показань^{23,24}. В умовах цифрової модернізації кримінального процесу протокол уже не є універсальним способом фіксації ходу та результатів процесуальної дії, водночас з урахуванням реалій, у яких діють органи правопорядку в Україні сьогодні, навіть якщо застосовується технічна фіксація показань все одно складається протокол з додатком у вигляді стенограми, відповідно до вимог ст.ст. 104-106 КПК України. Можливість автоматичного транскрибування тексту та автоматичного перетворення аудіо/відео в текст у реальному часі не тільки спрощує створення дослівних текстових записів допиту, але й значно зменшує зусилля органів досудового розслідування. Окрім того, технології ШІ після цього можуть обробляти транскрибований текст, структуруючи та форматуючи його в протокол. Ця обробка може включати ідентифікацію ключових розділів, узагальнення змісту чи навіть виділення окремих питань, згаданих під час допиту. Така автоматизація може значно прискорити процес документування та зекономити час осіб, уповноважених на проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Окрім того, з урахуванням внесення змін до КПК України у зв'язку з веденням воєнного стану, такий протокол в

²³ Рогальська В.В. Реалії та перспективи впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 136-140.

²⁴ Розкажи мені що сталося, або зіймайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. / Ю. Белоусов, О. Броневиська, С. Деркач, В. Луцик, А. Орлеан, В. Рогальська, Т. Філоненко, В. Яворська. К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.

подальшому може використовуватися як доказ в суді (ч. 11 ст. 615 КПК України)²⁵.

Що стосується прийняття рішень за допомогою ШІ, то все більше правників пропонують використовувати ШІ в діяльності не лише представників сторони обвинувачення, що уповноваженні здійснювати досудове розслідування, а і слідчих суддів, зокрема під час виконання ними своїх повноважень на досудовому провадженні, які умовно можна поділити на наступні групи: 1) повноваження під час прийняття рішень щодо застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі усіх запобіжних заходів і поміщення особи до приймального-розподільника для дітей; 2) повноваження під час прийняття рішень щодо проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; 3) повноваження щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 4) повноваження щодо здійснення захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України; 5) повноваження під час вирішення заяв про відвід; 6) повноваження під час прийняття рішень про продовження строків досудового розслідування; 7) повноваження під час розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора; 8) повноваження під час прийняття рішень про знищення, передачу для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника; 9) повноваження під час прийняття рішень щодо встановлення строку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 10) повноваження під час прийняття рішень щодо здійснення спеціального досудового розслідування; 11) повноваження в межах здійснення міжнародного співробітництва; 12) повноваження під час прийняття рішень про конфіскацію речей і предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого²⁶.

Звичайно, ШІ не повинен та не може приймати процесуальні рішення замість суддів, оскільки на сьогодні і національні, і міжнародні нормативно-правові акти регламентують здійснення правосуддя виключно незалежним і неупередженим судом, створеним

²⁵ Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoho%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 29.04.2024).

²⁶ Шаповалова І.С., Рогальська В.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

на підставі закону. ШІ лише пропонується використовувати слідчим суддям для аналізу релевантної судової практики під час підготовки проектів рішень з урахуванням правових позицій національних судів та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Пропонується впровадження аналітичної інформаційної системи, яка, використовуючи наявні рішення ЄСПЛ, що стосуються підстав та меж пропорційності обмеження прав людини, а також їх співмірності діянню, в якому підозрюється або обвинувачується особа, зможе проаналізувати зміст наданої стороною обвинувачення фабули та обставин вчиненого кримінального правопорушення, здійснити кропіткий аналіз на предмет доцільності та пропорційності застосування такого обмеження у конкретному випадку, посилаючись на норми закону та враховуючи наявну судову практику та практику ЄСПЛ. Впровадження такого аналітичного ресурсу, що базується на алгоритмах ШІ – це не лише допоміжний ресурс слідчим суддям, але й інструмент, що дозволить вдосконалити кримінальне судочинство відповідно до вимог міжнародних нормативно-правових актів, які стосуються охорони прав і свобод людини.

Аналіз даних на базі ШІ спроможний допомагати суддям у прийнятті рішень, аналізуючи ризики та надаючи рекомендації. ШІ може допомогти в зменшенні людського фактора та помилок, а також прискоренні розслідувань і судових процесів. Його впровадження може значно покращити здатність судової системи до швидкого збору, аналізу та інтерпретації великих масивів даних. Це особливо важливо в умовах, коли обсяги інформації постійно зростають, судові справи лише накопичуються, а ресурси для їх обробки обмежені. Проте варто розуміти, що будь-які чат-боти з ШІ – це не панацея, коли йдеться про уважне ставлення до процесу формування чи аналізу документів. Людина завжди має перевіряти, чи правильно ШІ згенерував документ або чи правдива інформація, на яку ШІ посилається²⁷.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз реалій і перспектив використання технологій ШІ у документуванні та розслідуванні кримінальних правопорушень дозволив виокремити найбільш пріоритетні напрямки його подальшого застосування у цьому процесі, зокрема:

²⁷ Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/> (дата звернення: 29.04.2024).

1) *аналіз даних*: штучний інтелект може використовуватися для аналізу великих обсягів даних про злочинність загалом, та у кримінальному провадженні зокрема, що допомагає виявляти закономірності та тенденції злочинності, оптимізувати роботу слідчого, прокурора, спланувати подальший план розслідування;

2) *прогнозування та моделювання*: за допомогою штучного інтелекту можна розробляти прогностичні моделі, які допомагають передбачати ризики злочинності у конкретних районах або в певний час, у т.ч. під здійснення досудового розслідування складних, багатоепізодних проваджень;

3) *виявлення відхилень та аномалій*: ШІ може допомогти розпізнати незвичайні моделі у злочинності (зміни у складі, структурі організованої групи, у способах вчинення кримінальних правопорушень, тощо), що дозволяє оперативно реагувати на потенційно небезпечні ситуації;

4) *оптимізація ресурсів*: за допомогою штучного інтелекту можна ефективніше розподіляти сили та інші ресурси для організації та проведення багатоетапних слідчих (розшукових) дій, зокрема оглядів місця події, одночасних обшуків, контролю за вчиненням злочину, проведенням допитів із використанням методу технічної фіксації показань (наприклад, автоматичне транскрибування тексту та перетворення аудіо/відео в текст у реальному часі), а також своєчасного запобігання кримінальним правопорушенням. ШІ дозволяє працювати зі значними масивами даних у рамках подальшого впровадження системи електронного кримінального провадження та функціонування єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи. У свою чергу, такі інструменти як «e-Case», що наразі інтегрована з Єдиним реєстром досудових розслідувань та системами судових органів, мають сприяти оптимізації досудового розслідування не лише підрозділів НАБУ та взаємодіяти онлайн зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою та Вищим антикорупційним Судом, але й інших органів та підрозділів, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних проваджень;

5) *підтримка в прийнятті рішень*: ШІ може надавати аналітичну підтримку правоохоронним органам у процесі вирішення стратегічних питань у сфері боротьби зі злочинністю та під час досудового розслідування, що сприяє у прийнятті обґрунтованих рішень та збільшенні шансів на припинення кримінальних правопорушень, розшук злочинців, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності, а також відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У цьому аспекті перспективним напрямком є застосування ШІ й слідчими суддями під час виконання

ними своїх повноважень на досудовому провадженні, допомагаючи аналізувати ризики та надаючи рекомендації. Це може зменшити людський фактор та помилки, а також прискорити розслідування і судові процеси, суттєво покращити здатність судової системи до швидкого збору, аналізу та інтерпретації великих масивів даних у кримінальному судочинстві.

АНОТАЦІЯ

Доведено, що тематика використання штучного інтелекту правоохоронними органами у своїй діяльності останнім часом набула особливої актуальності не лише через активну цифровізацію всіх сфер суспільного життя, а і у зв'язку з веденням воєнного стану та браку людських ресурсів для обробки значного масиву інформації. Досліджено використання технологій штучного інтелекту в кримінальному процесі під час здійснення досудового провадження. Окремо розглянуто реалії та перспективи його використання в процесі здійснення документування та розслідування кримінальних правопорушень. Зроблено висновок, що штучний інтелект у діяльності правоохоронних органів сьогодні активно використовується під час документування та розслідування кримінальних правопорушень за допомогою різних інструментів та методів, зокрема таких як: аналіз даних, геоінформаційні системи, прогностичне моделювання, обробка природної мови та відеоаналітика. З'ясовано, що важлива умова ефективного використання штучного інтелекту в системі кримінальної юстиції – належне впровадження системи електронного кримінального провадження та належне функціонування єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи, які передбачають оцифрування юридичних процесів та впровадження електронного документообігу. Виокремлено найбільш пріоритетні напрямки подальшого застосування штучного інтелекту під час документування та розслідування кримінальних правопорушень: 1) аналіз даних; 2) прогнозування та моделювання; 3) виявлення відхилень та аномалій; 4) оптимізація ресурсів; 5) підтримка в прийнятті рішень. Закцентовано увагу на чинниках, які негативно впливають на якість та ефективність впровадження технологій штучного інтелекту в діяльність правоохоронних та судових органів на досудовому провадженні, зокрема: відсутність законодавчої регламентації цього питання та неврегульованість питання етичності його використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. AI-Powered Operations, For Every Decision : веб-сайт. // URL: <https://www.palantir.com/> (дата звернення: 29.04.2024).

2. Analytics Software&Solutions : веб-сайт. // URL: https://www.sas.com/en_us/software/stat.html (дата звернення: 29.04.2024).

3. CrimeStat: Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations : веб-сайт. // URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/crimestat-spatial-statistics-program-analysis-crime-incident-locations> (дата звернення: 29.04.2024).

4. Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice, Korean Institute of Criminology, Canada Research Chair in Cybersecurity, ICCS, Université de Montréal, (2018). URL: https://www.academia.edu/40999602/Artificial_Intelligence_in_the_Context_of_Crime_and_Criminal_Justice (дата звернення: 29.04.2024).

5. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). // URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 29.04.2024).

6. i2 Analyst's Notebook : веб-сайт. // URL: <https://i2group.com/i2-analysts-notebook> (дата звернення: 29.04.2024).

7. Splunk : веб-сайт. URL: <https://www.splunk.com/> (дата звернення: 29.04.2024).

8. Впровадження eCase MS допоможе детективам скоротити тривалість досудового розслідування. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-vprovadzhennya-ecase-ms-dopomozhe-detektyvam-skorotyty-tryvalist-dosudovogo-rozsliduvannya/> (дата звернення: 29.04.2024).

9. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoh%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 29.04.2024).

10. Загальний регламент про захист даних (GDPR) // URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 29.04.2024).

11. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 29.04.2024): офіційний веб-портал Національної поліції України URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas->

povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-29042024 (дата звернення: 29.04.2024).

12. Інновації задля ефективного розслідування злочинів окупантів у Криму: прокуратура автономії отримала у користування Clearview AI. URL: https://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=tec&id=332065 (дата звернення: 29.04.2024).

13. Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Страсбург, 28 січня 1981 року) // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 29.04.2024).

14. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 29.04.2024).

15. Костін. А.Є.: Плануємо використовувати більше інструментів на основі штучного інтелекту для збору та аналізу доказів воєнних злочинів. – офіційний веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-planujemo-vikoristovuvati-bilse-instrumentiv-na-osnovi-stuchnogo-intelektu-dlya-zboru-ta-analizu-dokaziv-vojennix-zlociniv> (дата звернення: 29.04.2024).

16. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651– VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.04.2024).

17. Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі: соціологічне дослідження. Міжнародний фонд «Відродження». Прямуємо разом. Центр Дністрянського, Fama.Agency: Київ, 2024. 57 с. URL: <https://dc.org.ua/uploads/material/ai.pdf> (дата звернення: 29.04.2024).

18. Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів – Центр демократії та верховенства права. Центр демократії та верховенства права -. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/> (дата звернення: 29.04.2024).

19. Рогальська В.В. Реалії та перспективи впровадження процесуального інтерв'ю в діяльність органів досудового розслідування. Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (27 лист. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 136-140.

20. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис

узагальноної моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. / Ю. Белоусов, О. Броневицька, С. Деркач, В. Луцик, А. Орлеан, В. Рогальська, Т. Філоненко, В. Яворська. К. : Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.

21. Шаповалова І.С., Рогальська В.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

Information about the authors:

Rohalska Victoriia Victorivna,

Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure and Strategic Investigations, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6265-0469>

Sanakoiev Dmytro Borysovych,

Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Head of the Department of Criminal Procedure and Strategic Investigations, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6783-3168>

Rudenko Artem Valeriiovych,

Investigator of the Investigation Department of the Police Department No. 5 of the Dniprovskiy District Police Department of the Main Police Department in Dnipropetrovsk Region
Dnipro, 49044, Ukraine

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Руфанова В. М.

ВСТУП

Для реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі Стамбульська конвенція), 6 грудня 2017 року Верховною радою України було внесено зміни до Кримінального кодексу України КК України (далі КК). Зокрема, КК було доповнено статтею – 126-1 «Домашнє насильство», якою було криміналізовано різні форми насильства, які вчиняються родинному колі та щодо певних суб'єктів.

З моменту набрання чинності законодавчих змін пройшло понад 5 років. Правозастосовна практика демонструє значну кількість дискусійних та неоднозначних питань, пов'язаних з притягненням до відповідальності за домашнє насильство. Різні аспекти проблематики домашнього насильства висвітлювали у своїх роботах А. Блага, М. Бакаїм, О. Беспаль, О. Біловол, А. Вознюк, І. Гловлюк, О. Дмиращук, О. Дроздов, О. Дудоров, К. Довгунь, Е. Кісілюк, Ю. Ковалик, М. Кузнецов, Н. Ліщук, У. Митник, В. Медведська, О. Перунова, Н. Стасюк, І. Скакун, О. Стапаненко, М. Хавронюк, О. Харитонова, А. Шинкарчук та інші.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці домашнього насильства, соціально-політичні зміни суспільних відносин вимагають постійного моніторингу стану захищеності прав переважно жінок від домашнього насильства. Введення правового режиму воєнного стану, необхідність значної кількості чоловічої частини населення захищати територіальну цілісність та недоторканість України в лавах Збройних сил України, вимушена міграція жінок, напруженні, стресові умови життя населення країни, які постійно знаходиться під загрозою ракетних обстрілів обумовлюють формування нових тенденцій та проявів домашнього насильства як соціально-негативного явища.

Дослідження домашнього насильства через призму кримінально-правового забезпечення запобігання, актуальними вважаємо наступні

аспекти проблематики: а) важливість правильної кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства як на етапі внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі ЄРДР), так і під час здійснення досудового розслідування; б) відмежування домашнього насильства від суміжних складів кримінальних правопорушень; в) підвищення ефективності процесу доказування; г) активізація практики застосування до кривдників запобіжних та обмежуваних заходів; д) подальше впровадження практики допиту дітей у спеціально обладнаних приміщеннях за методикою «Зелена кімната» та в центрах захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя щодо дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель «Барнахус») тощо; е) впровадження методики процесуального інтерв'ю та потерпіло орієнтованого підходу під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

1. Тенденції впливу воєнного стану на стан протидії домашньому насильству

Збройний конфлікт суттєво вплинув на криміногенну ситуацію в Україні. Значна кількість людей вимушено змінили місце проживання. Зростаюча напруга в суспільстві разом з іншими факторами обумовили інтенсивність насильницької поведінки та суттєво погіршили безпекову ситуацію в країні.

Воєнний стан в державі вплинув на всі сфери життя країни. Не є винятком злочинність у сфері сімейних відносин. Так, за офіційними даними Національної поліції України у 2023 р. надійшло понад 291 тис. заяв та повідомлень щодо вчинення домашнього насильства, що на 16 % більше ніж у 2022 р. (244 381). Також у 2023 р. (2 821) на 35 % зросла кількість кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України в порівнянні з попереднім (2022 р. – 1 818). Зросла у 2023 р. і кількість засуджених осіб за вчинення домашнього насильства – на 38 % в порівнянні з 2022 р. Кількість адміністративних правопорушень становила понад 163 тисячі, що свідчить про зростання минулорічного показника на 36%¹. Показники перших двох місяців 2024 року свідчать про те, що в Україні зареєстровано на 56% більше кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством ніж за

¹ Катерина Павліченко. Кількість заяв про вчинення домашнього насильства збільшується. 07.03.2024 <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko> (дата звернення: 16.04.2024).

аналогічний період минулого року. На 21% менше ніж у 2023 р. виявлено адміністративних правопорушень² (див. рис. 1).

Рис. 1.

Однією з тенденцій воєнного стану є те, що збільшилась кількість звернень до поліції з приводу фактів домашнього насильства не від самих постраждалих, а від інших осіб, які зверталися в інтересах постраждалих. Як і в минулі роки постраждалими у 94 % випадків є жінки³.

Очевидним є факт появи такої категорії постраждалих від домашнього насильства як внутрішньо переміщені особи (далі ВПО). Моніторинг вироків суду засвідчив, що у вироків відсутня інформація про статус постраждалої особи, а саме ВПО. Відповідно від цієї категорії осіб зафіксовано 47 526 звернень. Однак, серед тих, хто перебував у ситуації домашнього насильства та потребував допомоги – 14 % це саме ВПО. Із загальної кількості звернень, прагнули отримати безоплатну правовому допомогу у зв'язку з домашнім та гендерно

² МВС та UNFPA визначили напрямки подальшої співпраці щодо протидії домашньому насильству. Департамент комунікації МВС України. 21.03.2024. <https://mvs.gov.ua/news/mvs-ta-unfpa-viznacili-napriamki-podalsoyi-spivpraci-shhodo-protidiyi-domasnyomu-nasilstvu> (дата звернення: 16.04.2024).

³ Марта Змисла. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? 14 березня 2023. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidpovidalnist-za-domashne-nasilstvo-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html>(дата звернення: 13.04.2024).

зумовленим насильством 8 047 осіб, з них 0,4 % становили ВПО. За безоплатною правничою допомогою зверталось 7 потерпілих від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катувань або жорстокого поводження підчас воєнних дій чи збройного конфлікту. Зверталися за допомогою з питань, пов'язаних зі збройною агресією 9 140 осіб. При чому слід відмітити, що географічно найбільше звернень зафіксовано в Дніпропетровській області, що цілком ймовірно пов'язано з масовим переміщенням населення України. Відомо, що в Дніпропетровській області офіційно зареєстровано майже 500 тис. ВПО, від яких надходило 380 573 звернення щодо отримання правничої допомоги^{4,5,6}.

Моніторингове дослідження офіційних даних Національної поліції України та Офісу Генерального прокурора свідчить про поступове зростання кількості обліковуваних кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: 2013 р. – 2247, 2014 р. – 918, 2015 р. – 998, 2016 р. – 1292, 2017 р. – 1341, 2018 р. – 1586, 2019 р. – 2554, 2020 р. – 3972, 2021 р. – 4800, 2022 р. – 3360, 2023 р. – 6 805⁷.

Рівень вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством за 2013-2023 роки представлено нижче у таблиці.

		роки										
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
126-1	Зареєстровано							1068	2213	2432	1498	2705
152	Зареєстровано	508	421	323	349	259	203	355	393	406	250	450
153	Зареєстровано	292	212	192	214	249	253	69	87	85	94	119
154	Зареєстровано	3	6	3	1	6	7	12	8	9	5	3

Дослідження окремих складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, представлений в абсолютних числах кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень

⁴Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Комплексне дослідження 2019-2023 рр. URL : <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-compressed.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

⁵ Дрок І. Врахування гендерного аспекту в роботі керівників підрозділів поліції з внутрішньо переміщеними особами-поліцейськими. : Науковий вісник Ужгородського національного університету. Том 2. № 77. 2023. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283775> (дата звернення: 11.04.2024).

⁶ Березняк В. Права людини в діяльності Національної поліції України: аналіз офіційного дискурсу. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 8-14 URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/NV_4/NV_4-2022-8-14.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

⁷ За офіційним даними з веб-порталу Офісу Генерального прокурора України. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.04.2024)

дозволяє констатувати зростання рівня практично всіх кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством⁸.

Останніми роками спостерігається тенденція до зростання рівня домашнього насильства, зґвалтування, сексуального насильства (див. рис. 1).

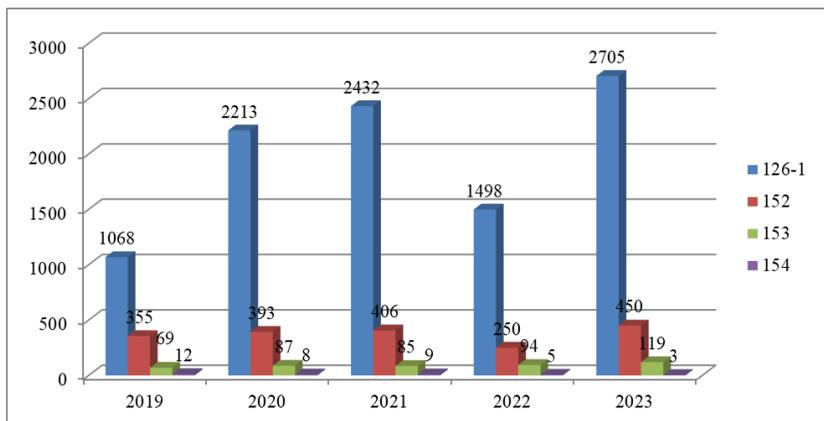

Рис. 1.

Як видно з гістограми період воєнного стану характеризується зростанням кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Щодо структури кримінальних правопорушень, які вчиняються в сімейному середовищі, то за даними Національної поліції у 2023 р. цей показник виглядає наступним чином⁹ (див. рис. 2).

Можемо спостерігати, що в середині групи кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, переважає домашнє насильство (55%) та легкі тілесні ушкодження (35%). Поряд з цим вчиняються побії та мордування, (4%), а також умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тяжкі тілесні ушкодження та умисне вбивство (по 2% відповідно).

⁸ Руфанова В.М. Кримінологічні показники гендерно зумовленого насильства в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 4. URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/nv4/NV_4-2023-123-132.pdf.

⁹ Для побудови даного графіку використовувалися статистичні дані з Єдиного реєстру досудового розслідування кримінальних правопорушень, які обирались за відміткою «пов'язані з домашнім насильством»

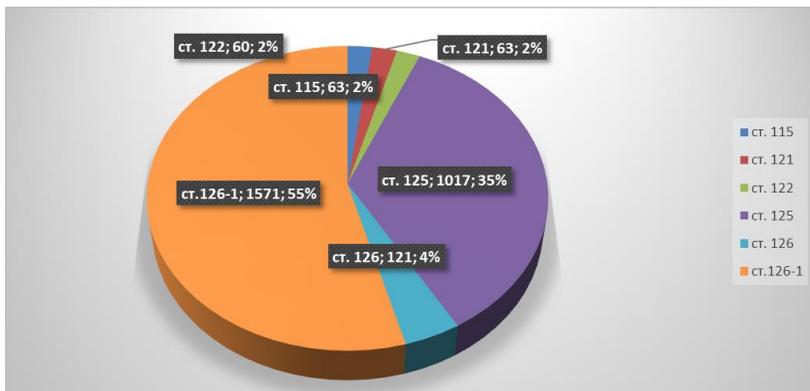

Рис. 2.

Як вже зазначалось в попередніх публікаціях, проведений аналіз вироків, винесених щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством в період за 2017-2021 рр., дозволяє стверджувати, що 21 % всіх вироків винесені по ст. 126-1 КК, 11 % – ст. 152 КК, 10 % – ст. 153 КК та 7% – ст. 127 КК. Тобто, судова практика, підтверджує статистичні дані правоохоронних органів щодо того, що найбільш поширеними проявами кримінальних правопорушень, пов'язаними з домашнім насильством є безпосередньо «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК), «Згвалтування» (ст. 152 КК), «Сексуальне насильство» (ст. 153 КК)^{10,11}.

Під час вимірювання певного виду злочинності доцільним є з'ясування питомої ваги досліджуваної групи кримінальних правопорушень до загального показника злочинності. Розглянемо як змінювалась показник (питома вага) кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

¹⁰ Руфанова В.М. Кримінологічні показники гендерно зумовленого насильства в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 4. URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/nv4/NV_4-2023-123-132.pdf (дата звернення: 4.04.2024)

¹¹ Mariia B Melnyk, Nadiia Stasiuk, Victoriia V Medvedska, Viktoriia M Rufanova, Viktor M Pletenets. European experience of prevention and combating domestic violence. Estudios constitucionales [online]. 2023, vol. 21, n. 2, pp. 195-220. URL : https://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0718-52002023000200195&script=sci_arttext (дата звернення: 4.04.2024)

Питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, та кримінальних правопорушень, вчинених стосовно жінок щодо загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за 2013–2023 роки

	роки										
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Всього обліковано КП	563560	529139	565182	592604	523911	487133	444130	360622	321443	362636	475595
Кількість КП, пов'язаних з домашнім насильством	2247	918	998	1292	1341	1586	2554	3972	4800	3 360	6 805
Питома вага (%)	0,003	0,001	0,002	0,002	0,002	0,003	0,005	0,011	0,014	0,9	1,4
Кількість КП вчинених стосовно жінок	Дані відсутні							73788	59491	58379	107500
Питома вага (%)	-							20,5	16,9	16,3	22,6

Запропонована таблиця даних демонструє, що питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством протягом тривалого часу трималась на стабільно не високих показниках і складала в середньому 0,002 %. Однак у 2021 р. спостерігається суттєве збільшення питомої ваги (0,014) досліджуваної групи кримінальних правопорушень, паралельно зі зменшенням загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У 2022 р. тенденція до зростання зберігається і максимальний показник за останні 11 років спостерігаємо у 2023 р., адже питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством перевищила показник в 1% і становила 1,4 % від загальної кількості обліковуваних кримінальних правопорушень.

Вважаємо, це пов'язано із певними законодавчими змінами, зокрема доповнення КК України ст. 126-1 «Домашнє насильство». Наявність спеціальної норми, на наше переконання, могло суттєво вплинути на статистичний ландшафт злочинності в країні. Поряд з цим, можемо відмітити зростання питомої ваги¹².

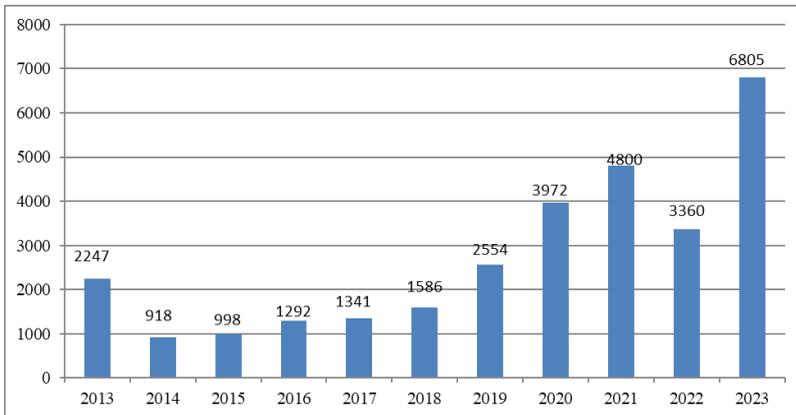
Слід зауважити, що до 2020 р. інформація щодо кількості жінок, які постраждали від кримінальних правопорушень не накопичувалась, що було. На значним недоліком статистичних форм. Така ситуація певним чином свідчить про те, свідчить про те, що ставлення до жінок, як до потерпілих від кримінальних правопорушень було не досить серйозним, правоохоронці не вбачали нагальної проблеми в цьому.

¹² Руфанова В. Уголовно-правовая модель реагирования на домашнее насилие в Украине. *Вестник Академии правоохранительных органов*. Республика Казахстан. с. Косши. № 3 (25) 2022 С. 53-59. URL : https://vestnikacademy.kz/?p=2260&lang=ru#pfbbook-df_2604/7/ (дата звернення: 10.04.2024).

Статистичні дані яскраво свідчать про те, що злочинність щодо жінок не лише не зменшується. Вона характеризується стрімкою динамікою до зростання та збільшенням питомої ваги злочинності щодо жінок в загальній структурі злочинності (2023 р. – 22,6%, що демонструє зростання цього показник на 2,1 % в порівнянні з 2020 р.).

Важливим показником вимірювання злочинності є динаміка, яка дозволяє з'ясувати зміни рівня і структури теперішнього часу до її рівня та структури за попередні періоди. Динаміка дозволяє визначити як саме змінюється злочинність, які фактори на це впливають, сформулювати тенденції, які характеризують злочинність за досліджуваний відрізок часу.

Динаміка кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством за 2019–2023 рр.

Представлена гістограма демонструє, що поступове, щорічне зростання кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. У 2022 р. відмічається зниження кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень на 1440 (-42,8%), що пояснюється початком широкомасштабного вторгнення, масовим переміщенням населення країни, зокрема жінок з дітьми тощо. Однак, вже у 2023 р. відмічається сплеск злочинності і зростання на 3 445 (+50,6%).

Характер злочинності визначається питомою вагою тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, а також суспільною небезпечністю осіб, які їх вчинили до загальної кількості кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили. Говорячи про основні склади кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством,

зазначимо, що за ступенем тяжкості переважна більшість є нетяжкими злочинами. В цілому, питома вага особливо тяжких злочинів складає 13%, тяжких – 31%, а нетяжкі – 56 %.

Тенденціями останніх років також є прагнення законодавця вдосконалити питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Так, на розгляді Верховної Ради України знаходиться проект № 8329 від 02.01.2023 р.¹³. Проект Закону передбачає внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині встановлення адміністративної відповідальності за неповідомлення про вчинення домашнього насильства щодо дитини, сексуальне домагання, окрему статтю за насильство за ознакою статі та іншіе.

Проектом Закону № 5629 від 07.06.2021 пропонуються зміни до Кримінального кодексу України до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству. Зокрема пропонується доповнити перелік обмежувальних заходів заборонаю наблизатися на визначену відстань до особи, яка постраждала від домашнього насильства. При цьому на засудженого покладається обов'язок носити електронний засіб контролю для того, щоб працівники поліції відслідковували та фіксувати наблизення кривдника¹⁴.

Отже, підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що воєнний стан та життя країни в умовах збройного конфлікту здійснили вплив на рівень, динаміку, структуру та характер кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

2. Дискусійні питання, які впливають на кваліфікацію домашнього насильства та кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством

Кожна третя жінка в світі протягом життя зазнавала фізичного або сексуального насильства¹⁵, яке вчиняє переважно інтимний партнер. Насильство щодо жінок і дівчат будучи порушенням прав людини чинить негативний вплив на життя жінок, створюючи перешкоди для

¹³ Проект № 8329 Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41104> (дата звернення: 10.04.2024).

¹⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству. № 5629 від 07.06.2021. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72162 (дата звернення: 14.04.2024)

¹⁵ Violence against women and girls – what the data tell us. October 01, 2022. URL : <https://genderdata.worldbank.org/data-stories/overview-of-gender-based-violence/> (дата звернення 12.04.2024)

повноцінного життя. Насильство має руйнівні короткострокові та довгострокові наслідки для психічного та фізичного здоров'я, які часом зберігаються поколіннями.

Відповідно до п. б) ч. 1 ст. 3 Стамбульської конвенції домашнє насильство – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні¹⁶. Ця норма імплементована в національне законодавство, безпосередньо в Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹⁷.

Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;

¹⁶ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 01.04.2024)

¹⁷ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> Violence against women and girls – what the data tell us. October 01, 2022. URL : <https://genderdata.worldbank.org/data-stories/overview-of-gender-based-violence/> (дата звернення 12.04.2024)

14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;

15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя;

16) інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання.

Незалежно від факту сумісного проживання на момент вчинення кримінального правопорушення, за наявності інших обов'язкових ознак домашнього насильства, діяння буде кваліфіковане за ст. 126-1 КК України.

Законом України «Про запобігання та протидію домашнього насильства» визначено чотири основні форми домашнього насильства:

1. *Психологічне насильство* – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Психологічне насильство призводить до втрати особою почуття власної гідності в наслідок постійної критики, приниження, погрози, обмеження і діях тощо. Психологічне насильство може виражатися в таких діяннях:

- обзиває, ображає або постійно критикує;
- не довірливо, ревниво, зверхньо поводить себе;
- намагається ізолювати від родини чи друзів;
- стежить, куди ви ходите, кому телефонуйте і з ким проводите час;
- забороняє працювати;
- забороняє спілкування з родичами, друзями, колегами;
- контролює фінанси або відмовляється ділитися грошима;
- карає за поведінку, яка не подобається кривднику;
- практикує авторитарні, домінуючі, зверхні стосунки;
- погрожує завдати шкоди особі, дітям, родині чи домашнім тваринам;
- принижує будь-яким способом.

Психологічне насильство призводить до того, що постраждала особа не відчуває себе в безпеці, в наслідок чого вона перебуває в стані психологічної напруги, приниження та переживання, що негативно впливає на ментальне та фізичне здоров'я.

Психологічне насильство може виражатися у переслідуванні (сталкінг) особи з метою контролю за її життям, спілкуванням, переміщенням. Сталкінг може передбачати телефонні дзвінки,

надсилання небажаних листів, подарунків, стеження на роботі, вдома та в інших місцях, які постраждала часто відвідує.

Проблеми доказування психологічного насильства полягають в доведеності того, що воно спричинило психологічні страждання, емоційну залежність постраждалої особи тощо. При цьому, під час підготовки повідомлення про підозру, обвинувального висновку та у вирощі необхідно зазначати, до яких наслідків призвело психологічне насильство. Однак, часто ця вимога ігнорується. Наприклад, у вирощі суду у справі № 751/6326/23 (провадження 1-кп/751/79/24) з зазначено, що *винуватість ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, поза будь-яким сумнівом доведена, оскільки він умисно систематично вчиняв психологічне та фізичне насильство щодо батька, що призвело до психологічних та фізичних страждань потерпілого ОСОБА_6 та погіршення якості його життя*¹⁸.

Інформація, яка б підтверджувала наслідки домашнього насильства, тобто в чому саме виразилося погіршення якості життя, психологічні та психічні страждання у вирощі відсутня.

Більш детальна інформація про шкоду здоров'ю міститься у вирощі Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 23 жовтня 2023 р. № 946/6817/23 (провадження № 1-кп/946/570/23) зазначено, що – *ОСОБА_3, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, діючи цілеспрямовано, з метою приниження честі та гідності потерпілої, на ґрунті особистих неприязних відносин, систематично вчиняла домашнє насильство психологічного характеру щодо своєї матері ОСОБА_6, з якою перебуває у сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої, що виразилось, зокрема, в емоційному виснаженні та напруженні потерпілої, втрати нею позитивних емоцій, перебування у постійному пригніченому стані та втомі*¹⁹.

Тобто, конкретизація наслідків для здоров'я має важливе значення для правильної кваліфікації та призначення справедливого та об'єктивного покарання.

¹⁸ Вирок справа № 751/6326/23 (провадження 1-кп/751/79/24) від 08 лютого 2024 р. м. Чернігів. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/116889143?q=%22%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%22> (дата звернення 2.04.2024).

¹⁹ Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 23 жовтня 2023 р. № 946/6817/23 Провадження № 1-кп/946/570/23. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/114338042?q=%22%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%22> (дата звернення 2.04.2024).

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Фізичне насильство може виражатися в діяннях, коли кривдник (особа, на яку поширюється дія законодавства) чинить щодо особи наступні дії:

- в агресивному стані завдає шкоди майну (кидає предмети, б'є стіни, б'є двері ногами тощо);
- штовхає, ляпає, кусає, б'є або душить;
- кидає особу у небезпечному чи незнайомому місці;
- лякає необережним керуванням;
- використовує зброю, щоб погрожувати або заподіяти біль;
- змушує потерпілу особу залишити свій дім;
- затримує особу власному домі або не дозволяє вийти;
- заважає особі викликати поліцію чи звернутися за медичною допомогою;
- заподіює біль вашим дітям;
- застосовує фізичну силу в сексуальних ситуаціях;
- примушує вживати алкогольні напої/наркотики.

2. *Сексуальне насильство* – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальне насильство може виражатися в наступних діях:

- звинувачує у зраді або часто ревнує до ваших зовнішніх стосунків;
- наполягає, на тому, щоб особа одягалася сексуально;
- ображає з сексуальним підтекстом або називає словами сексуального значення;
- примушує до статевих відносин, маніпулює з метою отримання статевих відносин;
- вимагає статевих зносин, не зважаючи на небажання через хворобу, втому чи інший пригнічений стан;
- навмисно спричиняє біль підчас статевих відносин, в тому числі використовуючи для цього зброю;
- залучає третіх осіб до статевих відносин з вами усупереч вашій волі;

- ігнорує ваші почуття щодо статевих відносин²⁰.

3. *Економічне насильство* – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Економічне насильство може виражатися набувати наступних проявів:

- примушує віддавати всі зароблені гроші;
- не дозволяє працювати;
- обмежує доступ до грошей, активів, кредитів, фінансової інформації;
- примушує до невиконання спільних фінансових зобов'язань.

В загалі, для різних форм та видів домашнього насильства, задля забезпечення повного та об'єктивного формулювання фактів, які доводять наявність обставин домашнього насильства, потребують врахування та детального дослідження:

- обставини, за яких було вчинено домашнє насильство;
- наслідки, які настали для постраждалої особи;
- особа підозрюваного, його/її ставлення, поведінка жінки/чоловіка, сімейні взаємовідносини, чи вважає він/вона насильницькі взаємовідносини нормальною формою взаємовідносин;
- чи зверталась раніше потерпіла особа до поліції, чи було вжито достатньо заходів щодо притягнення підозрюваного до відповідальності;
- чи раніше мало місце притягнення підозрюваного до адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства;
- чи мало місце порушення підозрюваним термінового заборонного чи обмежувального приписів;
- чи є постраждалі діти, чи є розуміння, що існує заборона на фізичні покарання дитини та покарання, які принижують гідність дитини або вчинення домашнього насильства щодо дитини є методом виховання;
- як довго потерпіла особа проживає у насильницьких відносинах;
- чи боїться потерпіла особа підозрюваного, чи вважає його погрози таким, що можуть бути реалізовані;

²⁰ What Is Domestic Abuse? URL : <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse> (дата звернення 05.04.2024)

– чи має підозрюваний доступ до зброї та інше.

Врахування та дослідження вищенаведеної інформації дозволить дізнавачу, слідчому, прокурору та судді сформувані цілісне уявлення про ситуацію, що трапилася, правильно обороти динаміку та алгоритм досудового розслідування, запропонувати постраждалій особі допомогу, визначити необхідність обрання запобіжних заходів до кривдника тощо.

Виходячи з поняття домашнього насильства та переліку суб'єктів, доцільно говорити не тільки про домашнє насильство в розумінні ст.126-1 КК України, але й про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Так, в постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі №453/225/19 від 12 лютого 2020 р. зазначено, що під кримінальне правопорушення, пов'язаним з домашнім насильством, слід розуміти будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу кримінального правопорушення.

При визначенні підстав для закриття кримінального провадження формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язаний із домашнім насильством» слід визнати оціночним поняттям, а не відсилочною нормою лише до ст.126-1КК. Отже, таке поняття не повинно отожднюватися виключно з указаною статтею.

Судом зазначається, що у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язаний із домашнім насильством, за умови, що слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього²¹. Підтвердженням цієї позиції є висловлена думка судді Верховного суду України з приводу того, що термін «кримінальне правопорушення, пов'язаний з домашнім насильством» ширше за «домашнє насильство» в розумінні ст. 126-1 КК. Кримінальні правопорушення, пов'язаний з домашнім насильством, окрім ст. 126-1 КК це також кримінальні правопорушення:

– що містять кваліфікуючу ознаку «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої

²¹ Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. Справа № 453/225/19 провадження № 51-4000кмо19 (дата звернення 16.04.2024)

особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

– кримінальні правопорушення, поєднані з обтяжуючою обставиною, передбаченою в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

– кримінальні правопорушення, які відповідні та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення... у присутності дитини».

Звужене тлумачення та зведення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язаний з домашнім насильством» виключно до ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК, не дає можливості використовувати комплекс механізмів для захисту жертв домашнього насильства, зокрема застосовувати термінові заборонні приписи, обмежувальні заходи тощо²².

Залежно від форми насильства, кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством умовно можемо класифікувати на види:

1) Кримінальні правопорушення, пов'язані з фізичним домашнім насильством (статті 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, КК України).

2) Кримінальні правопорушення, пов'язані з психологічним домашнім насильством (статті 120, 129, 142, 154, 300, 301, 301-1, 303 КК України).

3) Кримінальні правопорушення, пов'язані з економічним домашнім насильством (статті 150, 150-1, 149, 167, 164 КК України).

4) Кримінальні правопорушення, пов'язані з сексуальним домашнім насильством (статті 152, 153, 155, 156, 156-1 КК України).

Для дізнавачів, слідчих, прокурорів та суддів важливо розуміти, що кримінальне правопорушення, пов'язаний з домашнім насильством не зводиться лише до ст. 126-1 КК України. Такі діяння можуть бути кваліфіковані і за іншими статтями КК України, про що вище зазначалось. При цьому, ознака кримінально-протиправного діяння «пов'язане з домашнім насильством» потребує правильного опису та обґрунтування при формулюванні обвинувачення. Це впливає на подальший рух справи та характер заходів, які можуть бути застосовані до кривдника. Має місце практика, коли в повідомленнях про підозру не конкретизується, в чому саме, в яких діях виразилося вчинене насильство, просто перераховуються його види тощо.

²² Постанова ККС ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1322490/> (дата звернення 06.04.2024)

З цього приводу Верховний Суд у Постанові від 28.02.2023 (справа №° 496/4142/14-к, *постанова ККС ВС від 17 червня 2021 р. у справі № 717/764/20*) вказав, що обов'язковою умовою визнання судом кримінального правопорушення (незалежно від його родового чи безпосереднього об'єкта), пов'язаним з домашнім насильством, є відображення зазначеного у формулюванні обвинувачення (у повідомленні про підозру, обвинувальному акті) із встановленням органами досудового розслідування відповідних фактичних обставин (ступінь родинних стосунків або спорідненості між потерпілим та винуватцем, характер насильства тощо). Поряд з цим, на обґрунтованість наявності домашнього насильства у конкретному випадку, впливає доведеність обставин, що підтверджують факт того, що потерпіла від інкримінованого кримінального правопорушення особа у той же час є і жертвою домашнього насильства²³.

Також, якщо дізнавач, слідчий проводять досудове розслідування саме кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, відповідно до ч. 6 ст. 194 КПК України в інтересах потерпілого від такого кримінального правопорушення, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять

²³ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (2018-2022 pp.) URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/2022_09_26_Oglyad_KKS_2018_2022.pdf (дата звернення : 03.04.2024).

небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників²⁴.

Поряд з цим, дослідження матеріалів кримінальних проваджень та судової статистики щодо даної категорії справ, свідчить про низьку активність у призначенні обмежувальних заходів. Інститут запобіжних заходів наразі потребує активізації, адже застосування спеціально визначених в КК України обмежувальних заходів та пробачіючих програм до осіб, які вчинили домашнє насильство покликано стати дієвим інструментом для виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень в майбутньому, а також забезпечення права постраждалої особи на безпеку (див. нижче рис. 1, 2).

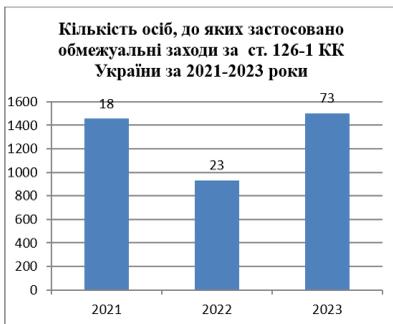

Рис. 1

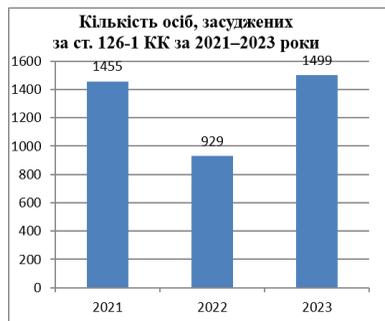

Рис. 2²⁵

Як видно з вищенаведеного, що хоча у 2023 р. в порівнянні з попереднім роком 3 рази збільшилась кількість осіб, до яких було обрано обмежувальні заходи, однак ця кількість є дуже незначною в порівнянні з кількістю засуджених осіб за ст. 126-1 КК України. Також слід враховувати, що це показник лише по ст. 126-1 КК України. Щодо того, до кількох осіб, засуджених за інші кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, призначено обмежувальні заходи і чи призначалися вони взагалі інформація відсутня.

На наше переконання, обрання та призначення обмежувальних заходів у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства є важливою складовою забезпечення принципу людиноцентричності. Тобто, допомагає забезпечити безпеку та гідність особи постраждалої

²⁴ Кримінально-процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.04.2024)

²⁵ Судова влада України. Судова статистика за 2020-2023 рр. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 11.04.2024).

особи від погроз з боку кривдника та ймовірності повторення насильства тощо.

Обов'язковою ознакою домашнього насильства систематичність. Саме систематичність є тією ознакою, за якою можуть відмежовуватися різні кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. У постанові Верховного Суду України від 25 лютого 2021 року № 583/3295/19²⁶ та зазначається, що систематичність утворюють повторюваність тождних або схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначною, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеня агресивності кожного окремого дії, так і від їх кількості.

Пізніше, узагальнивши практику Європейського суду з прав людини, Верховний Суд продовжив свою думку у справі № 725/4683/20 (постанова від 28 лютого 2023 року)²⁷. Зокрема зазначається, що домашнє насильство майже ніколи не становить собою окремих епізод. Воно переважно являє собою кумулятивне та взаємопов'язане фізичне, психологічне, сексуальне, емоційне, вербальне та фінансове насильство щодо близького члена сім'ї чи партнера, наслідки якого виходять за межі обставин окремого епізоду²⁸. Безпосередньо повторення послідовних епізодів насильства в особистих стосунках становить собою контекст і динаміку домашнього насильства²⁹. Воно становить собою триваюче правопорушення, що характеризується продовжуванним зразком поведінки³⁰, в якому кожен окремих інцидент є цеглиною більш загального зразку поведінки³¹.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду за 2023 р. зазначив, що для доведення *систематичності* як ознаки складу домашнього насильства (ст. 126-1 КК) важливими є сам *факт і обставини вчинення окремих його епізодів*. Правові наслідки, які настали чи не настали для кривдника за цими окремими епізодами, а

²⁶ Постанова Верховного Суду України № 583/3295/19 від 21 лютого 2021 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443?fbclid=IwAR2aJUinLcZMPX3XOCAhPmcurEуFAуXpQfYTVUW7O7nklrhO09QsLXyuyg> (дата звернення: 10.04.2024).

²⁷ Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2023 р. Справа № 725/4683/20, провадження № 51-6067км21. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109395413&red=100003cbd45396e5bbe515a272e2750cd706f3&d=5> (дата звернення: 8.04.2024)

²⁸ Volodina v. Russia, no. 41261/17, § 71, 9 July 2019 (дата звернення: 8.04.2024)

²⁹ Kurt v. Austria [GC], no. 62903/15, § 164, 15 June 2021. (дата звернення: 10.04.2024)

³⁰ Valiulienė v. Lithuania, no. 33234/07, § 68, 26 March 2013. (дата звернення: 9.04.2024)

³¹ Galovic v. Croatia, no. 45512/11, § 116, 31 August 2021 (дата звернення: 12.04.2024)

також час, коли такі наслідки настали, не є обставинами, які можуть впливати на доведеність цих епізодів³².

Щодо доказування ознаки систематичності, у постанові від 14 червня 2022 року, справа № 585/3184/20³³, суд зазначив, що домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, і закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування. Зокрема в якості доказів можуть бути надані адміністративні протоколи поліції, обмежувальні приписи, рішення суду в справі про адміністративне правопорушення, тощо, які оцінюються ним у сукупності з іншими доказами, наданими сторонами. Тобто, існуюча практика, щодо наявності не менше двох постанов про притягнення до адміністративної відповідальності для доведення систематичності не передбачена жодним нормативним документом. Рішення суду в справах про адміністративне правопорушення є реакцією на окремий випадок домашнього насильства, який сам по собі не становить кримінального правопорушення, з метою своєчасно та ефективно запобігти подальшій ескалації насильства та захистити жертву.

Отже, домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, тому числі адміністративними протоколами поліції; обмежувальні приписи; рішеннями суду в справах про адміністративне правопорушення тощо. Всі докази оцінюються судом у сукупності з іншими доказами, наданими сторонами³⁴. Поряд з цим, зазначається, що вказівки апеляційних судів на віктимну поведінку потерпілої, спрямовану на конфлікт із засудженим, що викликала невдоволення засудженого і конфлікти з ним, суперечить меті ст. 126-1 КК, яка полягає в захисті жертви домашнього насильства та запобіганні його ескалації. Саме тому важливо більш предметно досліджувати діяння кривдника зокрема наявні в нього важелі впливу на постраждалу особу³⁵.

³² Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_01_06_2023.pdf (дата звернення: 11.04.2024)

³³ Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2023 р. Справа № 725/4683/20, провадження № 51-6067км21<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745> (дата звернення: 11.04.2024)

³⁴ Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 28.02.2023 у справі № 725/4683/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109395413>. chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclefindmkaj/https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_2023.pdf?fbclid=IwAR3K93OdgVVqmcEybY_9cxSeAXb6q3TZlrpo-jZeaI-RhJn10rBfngii0D4 (дата звернення: 10.04.2024).

³⁵ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_01_06_2023.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством це не тільки діяння, передбачені ст. 126-1 КК України, але й інші кримінальні правопорушення, об'єктивні ознаки яких містять хоча б один елемент передбачений ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та вчиненні по відношенню до осіб, передбачених ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від факту спільного проживання.

Підчас досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо домашнього насильства проблемними залишаються питання розмежування домашнього насильства та кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством; доведення ознаки систематичності; не застосування обмежувальних заходів, не напрацьованість практики призначення та виконання покарання у формі апробаційного нагляду. Також мало б позитивний вплив на якість досудового провадження врахування слідчими та прокурорами норм міжнародного права та практики ЄСПЛ, а не лише норм національного законодавства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основними тенденціями протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану є наступні:

1. Поступове зростання кількості заяв та повідомлень про домашнє насильство як від постраждалої особи, так і від інших осіб в інтересах постраждалої особи.

2. Зростання кількості обліковуваних кримінальних правопорушень по ст. 126-1 КК України та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, та відповідно зростання кількості засуджених за них.

3. Активізація звернень безоплатною правничою допомогою боку постраждалих від домашнього насильства.

4. Продовження процесу імплементації норм Стамбульської конвенції у національне законодавство, про що свідчить законопроекти, спрямовані на вдосконалення адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство, врегулювання питання обрання та призначення запобіжних заходів тощо.

5. Активне навчання поліцейських, прокурорів, суддів правильному застосуванню норм національного законодавства, а також активного вивчення та використання в діяльності щодо даної категорії справ рішень Європейського Суду з прав людини тощо.

6. Під час досудового розслідування та судового розгляду виникають дискусійні питання щодо відмежування ст. 126-1 КК від суміжних складів кримінальних правопорушень, доведення ознаки

систематичності тощо. може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, тому числі адміністративними протоколами поліції; обмежувальні приписи; рішеннями суду в справах про адміністративне правопорушення тощо. Всі докази оцінюються судом у сукупності з іншими доказами, наданими стороною.

АНОТАЦІЯ

В роботі проводиться дослідження сучасних тенденцій запобігання домашньому насильству. Акцентується увага на змінах, які вплинули на кримінологічні показники досліджуваного виду злочинності в умовах воєнного стану. Авторка звертає увагу на такі проблеми: а) важливість правильної кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства як на етапі внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі ЄРДР), так і під час здійснення досудового розслідування; б) відмежування домашнього насильства від суміжних складів кримінальних правопорушень; в) підвищення ефективності процесу доказування; г) активізація практики застосування до кривдників запобіжних та обмежуваних заходів тощо.

Зазначається, що кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством це не лише ст. 126-1 КК України. Такі діяння можуть бути кваліфіковані і за іншими статтями КК України, про що вище зазначалось. При цьому, ознака кримінально-протиправного діяння «пов'язане з домашнім насильством» потребує правильного опису та обґрунтування при формулюванні обвинувачення. Це впливає на подальший рух справи та характер заходів, які можуть бути застосовані до кривдника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Катерина Павліченко. Кількість заяв про вчинення домашнього насильства збільшується. 07.03.2024 <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko> (дата звернення: 16.04.2024).

2. МВС та UNFPA визначили напрямки подальшої співпраці щодо протидії домашньому насильству. Департамент комунікації МВС України. 21.03.2024. <https://mvs.gov.ua/news/mvs-ta-unfpa-viznacili-napriamki-podalsoyi-spivpraci-shhodo-protidiyi-domasnyomu-nasilstvu> (дата звернення: 16.04.2024).

3. Марта Змисла. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? 14 березня 2023. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova->

praktika/vidpovidalnist-za-domashne-nasilstvo-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html(дата звернення: 13.04.2024).

4. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Комплексне дослідження 2019-2023 рр. URL : <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-compressed.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

5. Дрок І. Врахування гендерного аспекту в роботі керівників підрозділів поліції з внутрішньо переміщеними особами-поліцейськими. : *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Том 2. № 77. 2023. URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283775> (дата звернення: 11.04.2024).

6. Березняк В. Права людини в діяльності Національної поліції України: аналіз офіційного дискурсу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 8-14 URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/NV_4/NV_4-2022-8-14.pdf (дата звернення: 16.04.2024).

7. Руфанова В.М. Кримінологічні показники гендерно зумовленого насильства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. URL : https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/nv4/NV_4-2023-123-132.pdf. (дата звернення: 14.04.2024)

8. Mariia V Melnyk, Nadiia Stasiuk, Victoriia V Medvedska, Viktoriia M Rufanova, Viktor M Pletenets. European experience of prevention and combating domestic violence. *Estudios constitucionales* [online]. 2023, vol. 21, n. 2, pp. 195-220. URL : https://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0718-52002023000200195&script=sci_arttext (дата звернення: 4.04.2024).

9. Руфанова В. Уголовно-правовая модель реагирования на домашнее насилие в Украине. *Вестник Академии правоохранительных органов*. Республика Казахстан. с. Косши. №3 (25) 2022 С. 53-59. URL : https://vestnikacademy.kz/?p=2260&lang=ru#flipbook-df_2604/7/ (дата звернення: 10.04.2024).

10. Проект № 8329 Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41104> (дата звернення: 10.04.2024).

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо застосування обмежувальних заходів протидії домашньому насильству. № 5629 від 07.06.2021. URL :

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72162 (дата звернення: 14.04.2024).

12. Violence against women and girls – what the data tell us. October 01, 2022. URL : <https://genderdata.worldbank.org/data-stories/overview-of-gender-based-violence/> (дата звернення 12.04.2024).

13. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 01.04.2024).

14. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> Violence against women and girls – what the data tell us. October 01, 2022. URL : <https://genderdata.worldbank.org/data-stories/overview-of-gender-based-violence/> (дата звернення 12.04.2024).

15. Вирок справа № 751/6326/23 (провадження 1-кп/751/79/24) від 08 лютого 2024 р. м. Чернігів. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/116889143?q=%22%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%22> (дата звернення 2.04.2024).

16. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 23 жовтня 2023 р. № 946/6817/23 Провадження № 1-кп/946/570/23. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/114338042?q=%22%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%22> (дата звернення 2.04.2024).

17. What Is Domestic Abuse? URL : <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse> (дата звернення 05.04.2024).

18. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. Справа № 453/225/19 провадження № 51-4000кмо19 (дата звернення 16.04.2024).

19. Постанова ККС ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1322490/> (дата звернення 06.04.2024).

20. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (2018-2022 рр.) URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_09_26_Ogliad_KKS_2018_2022.pdf (дата звернення : 03.04.2024).

21. Кримінально-процесуальний кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
22. Судова влада України. Судова статистика за 2020-2023 рр. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 11.04.2024).
23. Постанова Верховного Суду України № 583/3295/19 від 21 лютого 2021 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443?fbclid=IwAR2aJUinLcZMPX3XOCAhPmcurEyFAyXpQfYTVUW7O7nklr hO09QsLXyтуug> (дата звернення: 10.04.2024).
24. Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2023 р. Справа № 725/4683/20, провадження № 51-6067км21. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109395413&red=100003cbd45396e5bbe515a272e2750cd706f3&d=5> (дата звернення: 8.04.2024).
25. Volodina v. Russia, no. 41261/17, § 71, 9 July 2019 (дата звернення: 8.04.2024).
26. Kurt v. Austria [GC], no. 62903/15, § 164, 15 June 2021. (дата звернення: 10.04.2024).
27. Valiulienė v. Lithuania, no. 33234/07, § 68, 26 March 2013. (дата звернення: 9.04.2024).
28. Galovic v. Croatia, no. 45512/11, § 116, 31 August 2021 (дата звернення: 12.04.2024).
29. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_01_06_2023.pdf (дата звернення: 11.04.2024)

Information about the author:

Rufanova Viktoriia Mykolaivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Criminal Law and Criminology
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ ДІТЬМИ

Савенко В. П., Корогод С. В., Чорна А. Г.

ВСТУП

24 лютого 2022 року в Україні розпочалася широкомасштабна збройна агресія Росії проти України. Збройна агресія Росії спричинила найбільшу гуманітарну катастрофу в Європі з часів Другої світової війни, і 8 мільйонів українців були змушені втекти за кордон, близько 6 мільйонів були переселені всередині країни¹. 2,3 мільйона дітей стали біженцями², тисячі дітей були примусово депортовані на територію Росії, за статистикою Генеральної прокуратури України, станом на 5 квітня 2023 року загинуло 467 дітей, 944 отримали поранення³.

Але попри те, що в країні вже понад рік триває повномасштабна війна, систему правоохоронних органів знову чекає черговий цикл реформ. Так, у листопаді 2022 року Генеральний прокурор України оголосив про початок реалізації Комплексного стратегічного плану реформування правоохоронних органів як складової сектору безпеки та оборони України на 2023-2027 роки⁴. Основним критерієм оцінки ефективності всієї системи правоохоронних органів будуть вироки суддів і захист прав потерпілих, запровадження електронних інструментів, електронного ведення справ тощо. На жаль, не було жодної згадки про запровадження правосуддя, дружнього до дитини. Багато пропозицій щодо розвитку ювенальної юстиції, які були розроблені в рамках Міжвідомчої координаційної ради з питань ювенальної юстиції, не знайшли свого відображення.

Статистика злочинів, скоєних дітьми з початку 2022 року, підкреслює актуальність наведених у звіті даних та розроблених у ньому рекомендацій. Ми спостерігаємо загальну тенденцію щодо

¹ <https://data.unhcr.org/en/documents/details/98163>

² https://lb.ua/society/2022/07/04/522113_kordonom_perebuvaie_ponad_23 mln.html

³ https://t.me/pgo_gov_ua/8932

⁴ <https://sud.ua/uk/news/publication/254562-my-nachinaem-kompleksnuyu-reformu-pravo-okhranitelnykh-organov-andrey-kostin>

помітного зменшення злочинності серед неповнолітніх за роки незалежності України. Статистика злочинів, вчинених неповнолітніми, за 10 місяців 2022 року становить менше 2 000 справ, що майже вдвічі менше, ніж у попередні роки⁵. На рекордне зниження дитячої злочинності вплинуло багато факторів: виїзд майже 25% дитячого населення за кордон, фактичний параліч діяльності ювенальної поліції через активні бойові дії та концентрація її роботи лише на військових злочинах. Усе це засвідчує зменшення навантаження на систему органів кримінальної юстиції щодо дітей, що відкриває вікно можливостей для реформування цієї сфери та запровадження повноцінної системи правосуддя, дружнього до дитини.

У зв'язку з цим питання запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми в умовах війни не втрачають своєї актуальності і потребують наукового узагальнення, що є метою наукового дослідження в межах даної статті.

Стан дослідження проблематики статті. Проблематику окремих питань запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми, у т.ч. силами та засобами поліції досліджували: Дубчак Л.В., Дідківська Г.В., О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда, Мозгова В.А., Литвак О.М., Однолько І.В., Стеблинська О.С., Юзікова Н.С. та ін.

В той же час питання застосування заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності в умовах воєнного стану висвітлені недостатньо та потребують більш широкого дослідження.

Таким чином на досягнення **мети дослідження** – з'ясування системи заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності до виконання наступні **завдання** дослідження: з'ясування правових засад, ресурсів, форм та методів які застосовуються національною поліцією щодо запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми; визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми підрозділами Національної поліції; з'ясування особливостей запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан»).

⁵ https://eppd13.cz/?page_id=1918

1. Стан правового регулювання системи заходів запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та його ефективність

У 2015 році уряд заявив про свою прихильність справі поліпшення системи правосуддя щодо неповнолітніх у країні після затвердження Президентом України Національної стратегії у сфері прав людини⁶. У 2017 році було сформовано Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх⁷. Основне завдання цього допоміжного органу Кабінету Міністрів України – усунення перешкод, які заважають утвердженню в країні доброзичливого правосуддя щодо дітей. 18 грудня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період 2018-2023 років (надалі – Стратегія)⁸. Основними напрямками реалізації Стратегії є:

- запобігання дитячій злочинності;
- захист прав неповнолітніх, притягнутих до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень;
- захист прав дітей у кримінальному процесі: досудове розслідування; судовий розгляд; винесення вироків неповнолітнім і виконання вироків; ресоціалізація неповнолітніх.

Для реалізації Стратегії Кабінет Міністрів України 27 листопада 2019 року затвердив Постанову № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року».

21 січня 2019 року Міністерство юстиції України та Генеральна прокуратура України видали спільний наказ №172/510 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»⁹, що затвердив порядок реалізації цього проекту на основі системи безоплатної правової допомоги. Наразі пілотний проект завершено та розроблено проект Закону України №5617 «Про юстицію, дружню до дитини»¹⁰, який має запровадити всі напрацьовані новели для більш індивідуалізованого та зваженого прийняття рішень щодо притягнення дитини до відповідальності, а також захисту прав

⁶ Посилення гарантій прав дітей в Україні <https://chemonics.com/impact-story/strengthening-childrens-rights-guarantees-in-ukraine>

⁷ <http://en.dejure.foundation/news/what-dejure-foundation-do-to-establish-child-friendly-justice-system>

⁸ Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. Урядовий кур'єр офіційне видання від 22.12.2018. № 243.

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

¹⁰ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137

дитини в контактi з законом. Важливо зауважити, що в законопроектi розкриваються особливостi виведення дитини з кримiнального провадження, умови вiдновного примирення (медiaцiї), гарантiї учасникiв вiдновного примирення (медiaцiї) у кримiнальному провадженнi, порядок проведення вiдновного примирення (медiaцiї) та правових наслiдкiв проходження примирення (медiaцiї), вiдшкодування шкоди при проведеннi вiдновного примирення (медiaцiї), порядок виконання угоди про виведення дитини з кримiнального провадження та правовi наслiдки проходження вiдновного примирення (медiaцiї), виконання iнших вiдновних заходiв, передбачених угодою про виведення дитини з кримiнального провадження.

За минулi десяти роки в Українi було розпочато кiлька реформ, а саме:

- запровадженi Єдинi стандарти навчання фахiвцiв у сферi правосуддя щодо неповнолiтнiх;
 - проведено дослiдження щодо збору даних;
 - вивчено питання щодо створення Єдиного реєстру психологiв;
 - розробленi та прийнятi Методичнi рекомендацiї щодо допиту (опитування) дитини слiдчими та ювенальними полiцейськими, а також розробленi вiдповiднi рекомендацiї для суддiв та прокурорiв;
 - розпочато роботу над створенням iнструментарiю оцiнки ризикiв, який застосовуватимуть ювенальнi полiцейськi.

Цi реформи наближають нас до мiжнародних стандартiв у системi правосуддя стосовно дiтей. Зокрема ухвалення нової правової бази запровадило обмеження на досудове та пiслясудове утримання неповнолiтнiх пiд вартою, передбачило заходи щодо дивергенцiї, впровадило систему ювенальної пробацiї, сприяло обов'язковому наданню правової допомоги дiтям, якi перебувають у конфлiктi з законом, якi беруть участь у судових розглядах, а також розширило права дiтей в освітнiх установах.

У квітнi 2021 року групу з трьох експертiв було залучено Офісом Ради Європи в Українi для розробки Звiту з методологiї аналізу системи правосуддя щодо неповнолiтнiх, якi перебувають у конфлiктi з законом в Українi. У Звiтi з методологiї особлива увага надавалася одному компоненту втілення правосуддя щодо дiтей в Українi: функцiонуванню системи правосуддя щодо неповнолiтнiх, якi перебувають у конфлiктi з законом в Українi в 2021 році. Другий компонент «Правосуддя щодо неповнолiтнiх у конфлiктi з законом» вже був проаналiзований в окремому завданнi Ради Європи (див. Правовий Аналіз роботи моделi «Барнакус» в Українi).

Цілі дослідження:

- отримати дані про доступність та ефективність профілактичних програм, які реалізуються на національному та місцевому рівнях та спрямовані на дітей, батьків/опікунів і громаду;
- оцінити становище та права дітей, позбавлених волі, практику роботи з ними;
- оцінити дотримання прав дітей під час судових проваджень;
- вивчити готовність системи правосуддя застосовувати доброзичливі до дітей практики при роботі з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом;
- ознайомитися та проаналізувати ефективність реабілітаційних програм для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом;
- оцінити наявність спеціалізованої системи правосуддя для роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом;
- проаналізувати наявний незалежний механізм моніторингу та подачі скарг для дітей, позбавлених волі;
- проаналізувати якість збору даних про правосуддя щодо неповнолітніх на центральному рівні, що може посприяти започаткуванню політики, заснованої на даних і дослідженнях.

Та попри значні зрушення на шляху розвитку ювенальної юстиції нагальними залишаються питання винайдення ефективних заходів запобігання вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень неповнолітніми (дітьми) та розробки методичних рекомендацій спрямованих на удосконалення превентивної діяльності поліції спрямованої на мінімізацію ювенальної криміналізації. У зв'язку з цим в межах науково-практичних рекомендацій нами зроблено спробу акумулювати форми, методи та засоби запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами на виокремити особливості діяльності відповідних підрозділів поліції у цій сфері, як суб'єкту наділеного найширшими повноваженнями у цій сфері та розробити відповідні рекомендації для діяльності поліції.

Можуть бути використанні як навчальний матеріал в початковому процесі ЗВО України з особливими умовами навчання для оволодіння знаннями, напрацювання навиків майбутніх поліцейських (курсантів) та діючих поліцейських (в межах підвищення кваліфікації та спеціалізації) щодо вжиття заходів щодо запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами.

2. Система суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо запобігання кримінальним правопорушенням

На передовій цього процесу перебувають органи Національної поліції – саме її працівники та працівниці першими контактують як із

дітьми-порушниками, так і з дітьми-жертвами або свідками злочинів. У 2020 році поліцією зареєстровано майже 3 400 злочинів, скоєних стосовно дітей, з яких 2 200 – розкриті та направлені до суду; дітьми було скоєно майже 4 400 злочинів (майже половина з яких – тяжкі та особливо тяжкі). У 2020 році поліцейські розшукали 14 659 зниклих дітей. Переважна більшість із них самостійно залишали домівки через непорозуміння з рідними. Крім того, в поліції сьогодні є три приймальники-розподільники для дітей (ПРД). У 2020 році в них перебувало 16 дітей, за 6 місяців 2021 року – 11 дітей. Водночас слід розуміти, що офіційна статистика не відображає реальної картини злочинності неповнолітніх – значна кількість навіть тих правопорушень, які були виявлені, залишається поза статистикою.

До набуття чинності Законом України «Про Національну поліцію» поліцейські повноваження щодо роботи з дітьми виконували підрозділи Кримінальної міліції у справах неповнолітніх (КМСН). Питання підпорядкування КМСН завжди було непростим – спочатку їх віднесли до кримінального блоку, згодом – до блоку громадської безпеки. Відповідно до наказу МВС України № 123 від 27 листопада 2015 року «Про затвердження положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України», в структурі Департаменту діє Управління ювенальної превенції. Варто зазначити, що й після набуття чинності згаданим вище законом статус самої поліції превентивної діяльності ще й досі не є чітко визначеним в законодавстві.

Так, сьогодні існує Департамент превентивної діяльності, в складі якого створено Управління ювенальної превенції, наказом МВС № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» визначено основні завдання та повноваження ювенальної превенції. Серед завдань Управління є «підключення», запобігання та припинення домашнього насильства, превентивна робота з дітьми, які можуть бути втягнуті в злочинну діяльність. Але водночас ювенальна поліція не згадується в законі «Про Національну поліцію», її структура, функції, права та обов'язки також не мають чіткого законодавчого визначення. Положення про управління ювенальної превенції відсутнє, що суттєво зменшує ефективність та стабільність роботи служби, як того вимагають міжнародні стандарти. Певним чином це відбивається й на кількості «дитячих» поліцейських, яка залишається недостатньою для України. Так, згідно з даними, які було отримано за запитом у МВС України, в липні 2021 року штатна чисельність працівників ювенальної превенції складала 1 501 посаду, з яких укомплектовано 1 340 (553 чоловіка, 787 жінок). Тож можна зробити висновок, що

впоратися з наявним навантаженням ювенальним поліцейським дуже складно, що впливає на плінність кадрів, на ефективність та мотивацію їхньої роботи.

Основним документом, яким керуються працівники ювенальної превенції, є Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України № 1044 від 19 грудня 2017 року¹¹.

Завданнями підрозділів ювенальної поліції, які зазначені в ньому, є:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їхнього усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

- участь у встановленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отримання даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; – взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей;

- здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Найрозповсюдженою роботою, яку виконує ювенальна поліція, є виявлення адміністративних порушень та складання адміністративних протоколів – це розглядається як захід реагування і профілактики. Як показало дослідження, на думку представників поліції, покаране правопорушення має менше шансів на повторення, а, відповідно, адміністративну практику вважають і заходом профілактичного впливу. Однак слід зазначити, що сама адміністративна практика стосується не лише та й не стільки неповнолітніх, а, в першу чергу,

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

дорослих – батьків або тих, хто скоїв правопорушення стосовно дітей. Більшість дітей найчастіше отримують попередження.

До ключових повноважень ювенальних поліцейських, які вони мають згідно з Наказом, можна віднести:

- планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей;
- контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування;
- вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь;
- притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей;
- унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень;
- участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей;
- сприяння у межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів»;
- затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства. Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття;
- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною;

- відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання;
- виклик дітей та їх батьків, інших законних представників під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, учинене дитиною;
- залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах;
- інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстоко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;
- ініціювання перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування питання про направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги;
- участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до статей 496, 500 Кримінального процесуального кодексу України;
- вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень.

3. Система заходів запобігання кримінальних правопорушень вчинених дітьми

Поліцейські підрозділів ЮП здійснюють такі *заходи індивідуальної профілактики з дітьми*, які перебувають на профілактичному обліку в поліції:

- проводять ознайомлювальні, попереджувальні і виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;
- проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- складають план заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

– вживають інших профілактичних заходів, передбачених законодавством.

Цей документ також важливий тим, що дає визначення поліцейських заходів, які правоохоронці мають використовувати задля захисту дітей. Зауважимо, що деякі з них не є такими, які здійснюються виключно працівниками ювенальної поліції, – до цієї роботи можуть залучатися й інші підрозділи Національної поліції, такі як патрульна поліція, дільничні тощо. Як показали результати дослідження, ювенальні поліцейські скаржаться, що результати роботи, яку вони проводять із дітьми на етапах досудового розслідування, не використовуються в повному обсязі під час судових розглядів. Це може свідчити про низьку взаємодію між ювенальною превенцією та пробацією.

«Поліцейське піклування про неповнолітніх осіб» – це «превентивний поліцейський захід», який застосовується щодо дитини, котра «залишилася без догляду». Він здійснюється «з метою забезпечення її прав і свобод та передбачає передання її батькам, законним представникам або органам опіки та піклування». Найчастіше необхідність у таких діях виникає, коли поліція отримує повідомлення про вчинення домашнього насильства дитиною та стосовно неї. Слід зазначити, що поліцейський у такому випадку повинен провести оцінку ризиків, за результатами якої може бути винесений терміновий заборонний припис, та негайно поінформувати службу у справах дітей про виявлену дитину для організації її соціального захисту. І хоча порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства (наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України №369/180 від 13 березня 2019 року¹² розроблений та затверджений, на практиці він, на жаль, не є широко вживаним. Як показали результати дослідження, ювенальна поліція частіше розраховує на інших суб'єктів – на соціальний захист, освіту, громадські організації, сподіваючись, що там будуть спеціалісти, які володіють відповідними методиками. Це також призводить до того, що в різних регіонах та навіть містах оцінка ризиків проводиться за різними критеріями, про що повідомили респонденти інтерв'ю.

Іншим заходом запобігання вчинення дітьми кримінальних правопорушень відповідно до Наказу є «профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей». Метою

¹² Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України №369/180 від 13 березня 2019 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>.

цієї діяльності поліції є виявлення та усунення причин і умов, які призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень.

Заходи, спрямовані на всіх дітей, які навчаються в тих же навчальних закладах, це – лекції, флешмоби, інтерактивні заняття, воркшопи з тими же дітьми тощо, ну й інша, скажімо так, сторона цієї роботи, це робота з дітьми, які схильні до девіантної поведінки. Вона потребує не загальних профілактичних заходів, а вже більше заходів, спрямованих на індивідуальну роботу з цими дітьми. Тобто профілактика з дітьми, які перебувають на профілактичних обліках у поліції. Це один напрямок превентивної роботи – це взаємодія з громадськістю, робота в громадах, робота з громадськими організаціями, недержавними структурами, вони нас об'єднують в роботі і в сфері загальної профілактики, і індивідуальної. Тому що індивідуальна робота передбачає не тільки роботу поліцейського, а й психолога, й роботу соціальних служб, забезпечення змістовного дозвілля дитини, тобто зміни її поведінки в напрямку позитивному через зайнятість у вільний від навчання час. То в цих сферах ми без органів державної влади, самоврядування, освіти й громадськості ніяк, тому я би це виокремив, як і в законі про Нацполіцію взаємодія з громадськістю виокремлена. За цим напрямком працює не лише ювенальна поліція, а й патрульна поліція – так, її працівники пройшли відповідне навчання та регулярно відвідують школи з лекціями та заняттями в рамках проєкту «Шкільний поліцейській», працюючи за спеціально розробленою методикою за підтримки міжнародних партнерів. Але, на жаль, охоплення цими заходами залишається недостатнім – на це вказали, в першу чергу, самі діти, які скоїли правопорушення.

Саме ювенальна поліція здійснює профілактичний облік дітей, який є фактично взяттям на облік, занесенням інформації про дитину до відповідних баз даних. Ця діяльність сприяє системній роботі з дитиною та в разі якісного її виконання дозволяє відслідковувати життєві обставини дитини та результативність роботи з нею.

Взяттю на профілактичний облік підлягає дитина:

- 1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) звільнена зі спеціальної виховної установи;
- 4) яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні

правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;

5) яка впродовж року два та більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

6) яка впродовж року два та більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;

7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ № 488 від 25 червня 2020 року, підставами для взяття дитини на профілактичний облік є вирок (постанова) суду, що набув(-ла) чинності, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання. На профілактичний облік також беруться діти, звільнені зі спеціальних виховних установ; діти, про яких є матеріали, що підтверджують факт вчинення ними домашнього насильства. Також профілактичному обліку підлягають діти, які впродовж року два та більше разів притягалися до адміністративної відповідальності, або впродовж року два та більше разів самовільно залишали сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей.

Такий облік триває допоки дитині виповниться 18 років або до моменту, коли закінчиться термін покарання, призначений судом. Також дитина знімається з обліку в разі, якщо суд призначає покарання у вигляді позбавлення волі або призначає їй тримання під вартою. В інших випадках (залишення сім'ї, адміністративна відповідальність, булінг) облік триває впродовж року, якщо інцидент не повторювався.

Згідно з даними, отриманими за запитом від Національної поліції, станом на 1 липня 2021 року на профілактичному обліку в органах поліції стояло 1 844 дитини, з яких 469 дівчат та 1 375 хлопців. Серед них лише 17 дітей вчинили кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку. Але ефективність профілактичного обліку проти повторення дитячих правопорушень не є однозначно доведеною – на це вказують досить відмінні дані в різні роки. Так, у 2019 році з 3 671 дитини, які стояли на обліку, 68 вчинили злочин

повторно. У 2020 році з 1 800 дітей, що перебували на обліку, злочин вчинили¹³.

Профілактична робота поліції на сьогодні це:

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід із дитиною за місцем проживання, навчання чи роботи не рідше одного разу на місяць;

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід із батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

- складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

- відвідування дитини за місцем її проживання для з'ясування умов мешкання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень.

Дуже важливим ресурсом для якісного виконання всіх видів робіт із дітьми, які вимагають професійного досвіду та навичок, є міжсекторальна співпраця, зокрема взаємодія з соціальними службами та громадськими організаціями, оскільки індивідуальна чи групова корекційна та профілактична робота з дітьми має здійснюватися саме цими структурами. Сьогодні на практиці якість такої роботи в кожному випадку залежить від бажання конкретного ювенального поліцейського допомогти дітям та від готовності шукати відповідних спеціалістів, налагоджувати з ними контакти та залучати до співпраці. Окремим ризиком та приводом додаткової уваги в цьому випадку стають персональні дані дитини, які фактично залишають замкненою інформаційну систему МВС та переходять до інших організацій.

4. Запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан» та інших спільнот)

Як нами було зазначено вище найбільший негативний вплив на неповнолітнього має соціальне середовище в якому він знаходиться та спілкується (коло спілкування в високому рівні криміногенності – наявність осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності, або схильних до вчинення злочинів).

¹³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2021 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalnipravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Аналітичні дані вказують на те, що більшість – 73% неповнолітніх, які вчиняють кримінальні правопорушення 70% часу проводять в колі друзів, однокласників, компаній по інтересам. Переважна більшість кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми вчиняються неповнолітніми, які проводять 70 % часу на вулицях у відповідних компаніях, тобто як зазначають ЗМІ яких виховує вулиця. Однак така статистика була характерна до появи та розвитку міжнародної мережі інтернет. Сьогодні через мережу інтернет створюються різні соціальні групи по інтересам, в тому числі спільноти які схильні до вчинення кримінальних правопорушень, які долучають до свого загалу неповнолітніх, які в міру свого низького рівня загальної грамотності та обізнаності а також освіти і культури не розуміють ступінь негативних наслідків, які можуть наступити для суспільства та конкретних осіб від їх протиправної поведінки, а вступають до цих груп з метою самовиразитись.

Все це призводить сьогодні до створення агресивно налаштованих молодіжних груп, які схильні та вчиняють кримінальні правопорушення пов'язані з посяганням на життя, здоров'я громадян їх та державну і комунальну власність: влаштування масових безпорядків з нанесення побоїв громадянам, пошкодження комунального майна, викрадення споживчих товарів з закладів торгівлі, підпалів автомобілів та ін. Прикладом створення та діяльності таких молодіжних агресивних груп через мережу інтернет є молодіжний рух з організованими конфліктами так званої «Приватної військової компанії «Редан»», який активізував свою протиправну діяльність в Україні в лютому 2023 в період активних бойових дій спрямованих на захист території України від військового вторгнення росії. Саме така субкультура ПВК «Редан» була створена в росії з метою дестабілізації суспільства в Україні, відволікання правоохоронних органів від захисту територіальної цілісності України на погашення так званих конфліктів в середині країни та дискредитації України та міжнародному рівні з метою відвернення країн партнерів від допомоги Україні.

ПВК «Редан» – це не військова компанія, а агресивна молодіжна субкультура, прихильники аніме, що влаштовують масові бійки. Молоді люди одягають футболки та світшоти із зображенням павуків і цифри 4, що є відсилкою до аніме Hunter x Hunter. «Редан» з'явився у росії у вересні 2022 року. Учасники рф спілкуються в паблику у соціальній мережі «ВКонтакте». Широкої популярності «редани» набули у лютому 2023 року, коли представники субкультури почали влаштовувати масові бійки з футбольними фанатами у московських торгових центрах. За дуже короткий час існування ПВК

«Редан» рух встиг дістатися України, сутички фіксували у декількох містах нашої країни. Учасників субкультури вже помітили у Харкові, Києві, на Закарпатті, в Івано-Франківську, Одесі, Вінниці, Львові, Дніпрі та Полтаві. Наприклад, у Харкові затримали 257 осіб, які планували влаштувати масові бійки, в інших великих містах поліцією було теж затримано велику кількість молоді, які збирались в центральній частині міста і планували вчиняти масові безпорядки. За оперативною інформацією поліції та СБУ пропаганда насильства серед українських підлітків за допомогою створення таких груп – це російська інформаційно-психологічна спецоперація з метою дестабілізації ситуації в нашій державі. Провокування масових бійок серед молоді і підлітків – це спроба російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію та використати дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні і такі спроби можуть мати місце в майбутньому¹⁴.

З урахуванням наявності все нових організаційних форм втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність а саме – створення молодіжних груп з метою вчинення кримінальних правопорушень та дестабілізації правопорядку в Україні нижче необхідно систематизувати передумови (причини), які впливаю на їх формування а також визначити найбільш раціональні та ефективні форм (способи, засоби) їх запобіганню.

Передумови (причини) формування агресивних молодіжних груп кримінального спрямування:

- низький рівень свідомості та прогалини у виховані дитини батьками;
- відсутність належного виховного впливу на неповнолітнього батьками та рідними особами, а саме відсутність: спілкування з дитиною з приводу правил поведінки в суспільстві, привиття відчуття поваги до інших осіб, культури спілкування, рівності людей в своїх правах незалежно від національності, релігії, власних переконань;
- здійснення агресії щодо дитини в сім'ї – ображення, погроза застосування фізичної сили, застосування фізичної сили, обмеження свободи пересування (примусове закривання в приміщенні), приниження та ін.;
- привиття батьками (особливо батьком) культури переваги сили над словом в конфліктних ситуаціях які виникають в неповнолітнього в середовищі його спілкування;

¹⁴ Що таке ПВК «Редан» та як воно пов'язане з аніме та росією/
<https://chas.news/current/scho-take-pvk-redan-ta-yak-vono-povzane-z-anime-ta-rosieyu>

– розбещення фінансами, тобто неконтрольоване виділення кишенькових коштів на потреби дитини, які зводяться до маніпулювання ним цими коштами та витрачання їх на придбання заборонених речей (наркотичних засобів, кастетів, предметів нанесення тілесних ушкоджень, зброї, вибухових засобів);

– неконтрольоване використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропוגуються насильницькі дії щодо людей або тварин);

– відсутність контролю за реєстрацією та активною участю неповнолітніх в соціальних групах інтернет мережі, які пропוגують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень та ін. протиправних діянь;

– відсутність або неналежна якість моніторингу відповідними органами виконавчої влади (Мінцифри, Кіберполіції, аналітичних підрозділів СБУ та ін.) мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь).

– відсутність дієвих заходів відповідальності до даних вищевказаних суб'єктів та ефективних процедур притягнення їх до відповідальності;

– низька якість реалізації превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають застосовувати уповноважені суб'єкти – ювенальна поліція, відділи соціальної та молодіжної політики органів виконавчої влади та місцевого самоврядування%

– особистісні соціально-фізіологічні та психологічні характеристики неповнолітньої особи, які мають схильність до агресивної поведінки (вади здоров'я які зумовлюють агресивну поведінку неповнолітнього визвану зовнішніми подразниками – його образа іншою особою, зроблення йому зауваження, вказування на його фізіологічні вади; взривний характер; здатність накопичування злості; високий рівень порогу заздрості; розмова на болочу тему для неповнолітнього, наприклад, про втрату рідних, та ін.).

ВИСНОВОК

Серед заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами можна виділити наступні: 1) проводити бесіди з батьками та рекомендувати їм звертати увагу на контент, який «споживає» дитина,

і знати її інтереси; 2) рекомендувати разом з дитиною пройти базовий курс кібербезпеки й обговорити його; 3) рекомендувати батькам у яких складна комунікація з підлітками звернутись до практичного психолога закладу освіти, або, наприклад, до фахівців проекту Міністерства освіти і науки України та UNICEF «Поруч», де можна отримати безкоштовну допомогу з метою формування нових життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками; 4) здійснювати профілактичні заходи спрямовані на роз'яснювання неповнолітнім негативних наслідків неконтрольованого використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропугуються насильницькі дії щодо людей або тварин, інших агіосоціальних явищ); 5) здійснювати роз'яснювальні бесіди серед неповнолітніх з метою розпізнавання ними ознак соціальних груп в інтернет мережі, які пропугують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень, сектанського спрямування та ін. протиправних діянь; 6) здійснювати моніторинг мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь); 7) вжиття превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають полягати в відвідуванні місць відпочинку молоді (кафе, барів, нічних клубів) виявляти групи молоді які мають схильність до агресивної поведінки, здійснювати спостереження за їх поведінкою, проводити роботу по роз'ясненню їм законодавства а у випадку вчинення порушення вживати заходів по притягненню до адміністративної чи кримінальної відповідальності; 8) проводити роботу в освітніх закладах з молоддю щодо роз'яснення їм ознак соціальних груп, які мають ознаки секти або груп, які за сутністю своєї діяльності є радикально налаштовані проти правопорядку, роз'яснювати ступінь відповідальності з участь в таких групах і персональну відповідальність їх учасників.

АНОТАЦІЯ

В статті з'ясовано систему заходів запобігання поліції кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності. Визначено правові засади, ресурси, форми та метод, які застосовуються Національною поліцією щодо запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми. Визначено заходи запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми підрозділами Національної поліції. З'ясовано

особливості запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан»).

В результаті дослідження виокремлено заходи запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами, зокрема: 1) проводити бесіди з батьками та рекомендувати їм звертати увагу на контент, який «споживає» дитина, і знати її інтереси; 2) рекомендувати разом з дитиною пройти базовий курс кібербезпеки й обговорити його; 3) рекомендувати батькам у яких складна комунікація з підлітками звернутись до практичного психолога закладу освіти, або, наприклад, до фахівців проекту Міністерства освіти і науки України та UNICEF «Поруч», де можна отримати безкоштовну допомогу з метою формування нових життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками; 4) здійснювати профілактичні заходи спрямовані на роз'яснювання неповнолітнім негативних наслідків неконтрольованого використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропугуються насильницькі дії щодо людей або тварин, інших атисоціальних явищ); 5) здійснювати роз'яснювальні бесіди серед неповнолітніх з метою розпізнавання ними ознак соціальних груп в інтернет мережі, які пропугують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень, сектанського спрямування та ін. протиправних діянь; 6) здійснювати моніторинг мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь); 7) вжиття превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають полягати в відвідуванні місць відпочинку молоді (кафе, барів, нічних клубів) виявляти групи молоді які мають схильність до агресивної поведінки, здійснювати спостереження за їх поведінкою, проводити роботу по роз'ясненню їм законодавства а у випадку вчинення порушення вживати заходів по притягненню до адміністративної чи кримінальної відповідальності; 8) проводити роботу в освітніх закладах з молоддю щодо роз'яснення їм ознак соціальних груп, які мають ознаки секти або груп, які за сутністю своєї діяльності є радикально налаштовані проти правопорядку, роз'яснювати ступінь відповідальності з участь в таких групах і персональну відповідальність їх учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради*. 1984, додаток до № 51.Ст.1122 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 142.
6. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Закон України 18 грудня 2018 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 5. Ст. 33.
8. Конвенція ООН про права дитини 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990–1990 р. № 1. Стор. 205.
9. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. *Урядовий кур'єр офіційне видання* від 22.12.2018. № 243.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.09.2023).
11. Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. Стор. 116. Ст. 1589.
12. Лист МОН України «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству» від ку №1/11 – 5480. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GU-yUiXyeQr3z6X0Mwd7mf2AFVaeGFF5/view> (дата звернення 30.09.2023).

13. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2021 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 30.09.2023).

14. Криминологія: підручник / за заг. ред.. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД, Дакор. 2018. 352с.

15. Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретного соціологічного дослідження : монографія / за заг ред.. професорів В.В. Голіна та В.П. Ємельянов. Харків, 2006. 292 с.

16. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя в системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : *монографія*. Вінниця : Нілан ЛтД, 2017. 220 с.

17. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. №2 (31). С. 142–147.

18. Юзікова Н.С. Проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : *монографія*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. 172 с.

19. Стеблінська О.С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння : *монографія*. Івано-франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірянська друкарня», 2011. 280 с.

20. Литвак О.М., Однолько І.В. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : *монографія*. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 268 с.

21. Андріїв І.К. Причини злочинності неповнолітніх у світлі криминологічних теорій. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2002. Вип. 37. С. 467–475.

22. Подільник О.М. Особливості злочинності неповнолітніх жінок. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. Харків, 2004. Вип. 8. С. 124.

23. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітків в інтернет-мережі. 2016. №3. С. 365–368.

24. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. Київ : Атіка, 2004. 240 с.

25. Дідківська Г. В. Криминогенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх : монографія [Текст] / Г. В. Дідківська. К. : Центр учбов. л-ри, 2016. 204 с.

26. Криминологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

27. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті : досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія [Текст] / [Голіна В. В., Ємельянов В. П., Воднік В. Д. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2006. – 292 с.

28. Туз Н. Д. Причини і умови, що сприяють втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. Митна справа. 2012. № 6(84). С. 125-132.

29. Ювенальна превенція: курс лекцій. В Березняк, ВЮ Хашев. Київ: Алерта, 2021. 134 с.

Information about the authors:

Korohod Svitlana Volodymyrivna,

Doctor of Philosophy in Law,

Teacher of the Department of Criminal Law and Criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6696-6818>

Savenko Victoria Petrivna,

Teacher of the Department of Criminal Law and Criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9245-0997>

Chorna Alina Hennadiivna,

Teacher of the department of criminal law and criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8523-6105>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ступник Я. В.

ВСТУП

Кримінальне провадження, серед усіх інших форм проваджень, передбачає найвищий ступінь втручання держави в права і свободи людини і громадянина. Необхідність додержання пропорційності під час цих обмежень є не лише вимогою закону, а й одним із міжнародних зобов'язань України. Норми КПК України спрямовані на встановлення таких гарантій дотримання прав і свобод, які запобігатимуть їхньому свавільному обмеженню з боку сторони обвинувачення. Невід'ємною складовою забезпечення прав і свобод людини є судовий контроль, що здійснюється слідчими суддями під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, а також при розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення. Без ефективного судового контролю неможливо уявити додержання законності і верховенства права під час досудового розслідування. Ще одним елементом забезпечення прав і свобод під час досудового розслідування є прокурорський нагляд за додержанням законів. Норми КПК України 2012 року становлять собою цілісний механізм, за допомогою втілення якого кримінальне провадження в Україні наближається до загальноновизнаних міжнародних та європейських стандартів дотримання прав і свобод.

Виклики, з якими стикнулася правоохоронна система України після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації в 2022 році, є безпрецедентними. Чимало матеріалів кримінальних проваджень було втрачено внаслідок окупації або знищено під час бойових дій. З'явилася ціла низка нових категорій справ, пов'язаних зі злочинами, що вчиняються в умовах воєнного стану. Значну частину злочинів неможливо ефективно розслідувати через те, що місце злочину, підозрювані, потерпілі і свідки можуть перебувати на тимчасово окупованій території чи в зоні активних бойових дій. Часті

повітряні тривоги і обстріли території України теж перешкоджають співробітникам правоохоронних органів ефективно і своєчасно виконувати покладені на них обов'язки. Наслідки бойових дій впливають також і на роботу судової системи, а отже – і на своєчасність судового контролю за рішеннями, діями і бездіяльністю сторони обвинувачення.

Законодавець був змушений оперативно реагувати на виклики воєнного часу, що призвело до спрощення деяких процедур, що проводяться під час досудового розслідування. Ці зміни надали більше повноважень стороні обвинувачення. Певною мірою такі зміни можна назвати виправданими, особливо враховуючи те, що вони приймалися на початку повномасштабного військового вторгнення. Разом з тим, навіть запровадження воєнного стану не може означати повного обмеження всіх конституційних прав і свобод. Сторона захисту в кримінальному провадженні є об'єктивно слабшою у збиранні доказів та обстоюванні своєї позиції, що особливо проявляється саме на стадії досудового розслідування, коли провадження здійснює не незалежний орган (суд), а сторона обвинувачення, яка за визначенням є зацікавленою в певному результаті кримінального провадження. З урахуванням збільшених процесуальних можливостей сторони обвинувачення логічно постає питання гарантій дотримання прав і свобод підозрюваного та інших осіб, права та свободи яких обмежуються під час досудового розслідування. Тим паче ці гарантії мають бути дотримані в умовах, коли із запровадженням воєнного стану суттєво збільшилися санкції за певні кримінальні правопорушення (до прикладу, всі крадіжки в умовах воєнного стану кваліфікуються не за ч. 1 ст. 185, а щонайменше за ч. 4 ст. 185 КК України). Тому забезпечення прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану є актуальним питанням, що потребує невідкладного дослідження та опрацювання.

1. Аналіз нормативної бази та основних змін до КПК України щодо обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану

Розпочнемо аналіз з положень другого розділу Конституції України. Його норми, що закріплюють права і свободи людини і громадянина (та їхні гарантії), в контексті досліджуваного питання, слід об'єднати у три групи:

1) права, свободи та їхні гарантії, які здійснюються *виключно* у зв'язку з кримінальним переслідуванням. До них належать: презумпція невинуватості (ч. 1-3 ст. 62 Конституції України), заборона використання доказів, одержаних незаконним шляхом (ч. 3 ст. 62),

право на відшкодування шкоди, завданої безпідставним засудженням (ч. 4 ст. 62), свобода від самовикриття (ч. 1 ст. 63), право на захист (ч. 2 ст. 63);

2) права і свободи, які, *зокрема, але не виключно*, здійснюються у зв'язку з кримінальним переслідуванням. До них належать: право на звернення (ст. 40), право на судовий захист (ч. 1 ст. 55), право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (ч. 2 ст. 55), право на звернення до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій (ч. 5 ст. 55), право на відшкодування шкоди, заподіяної державою (ч. 1 ст. 56), право знати свої права і обов'язки (ч. 1 ст. 57), право не бути притягнутим до відповідальності за діяння, що не були правопорушеннями на час їх вчинення (ч. 2 ст. 58), право на професійну правничу допомогу, в тому числі безоплатну, та вільний вибір захисника своїх прав (ч. 1 ст. 59), право не бути притягнутим двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61);

3) права і свободи, які здійснюються без прив'язки до кримінального провадження, але можуть зазнавати обмежень у зв'язку з ним. До них належать: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30), право не зазнавати втручання в особисте і сімейне життя (ст. 32), свобода пересування (ст. 33), право власності (ст. 41), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43).

При цьому, положення ч. 2 ст. 64 Конституції України свідчать про те, що права і свободи, які були включені вище в першу і другу групи – не можуть зазнавати обмежень навіть в умовах воєнного стану¹. В свою чергу, права і свободи, що включені в третю групу – можуть зазнавати обмежень.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) також закріплює права і свободи, які відповідають трьом означеним вище групам. Як правило, під час кримінальних проваджень *зазнають обмежень* права і свободи, передбачені ст.ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції, ст. 1 Додаткового протоколу до Конвенції (право власності), ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування). В свою чергу, у зв'язку з кримінальним переслідуванням *здійснюються* права, свободи і гарантії, передбачені ст.ст. 6 (право на справедливий суд), 7 (заборона покарання без закону

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

та заборона зворотної дії закону, що посилює відповідальність), 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) Конвенції, ст.ст. 2 (право на оскарження у кримінальних справах), 3 (право на відшкодування в разі незаконного засудження), 4 (право не бути притягнутим двічі до відповідальності за одне й те саме правопорушення) Протоколу № 7 до Конвенції. При цьому ст. 15 Конвенції передбачає можливість відступу держави від своїх зобов'язань за Конвенцією в умовах війни (виняток серед названих вище статей становить ст. 7), але «виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом»².

Норми національного законодавства, які визначають особливості обмеження прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, з практичної точки зору доцільно класифікувати **за предметом регулювання** на норми, що врегульовують:

1) особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час воєнного стану;

2) особливості обмежень прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування.

До першої групи норм слід віднести:

1) норми щодо запобіжних заходів і затримання особи:

– заборона застосування інших запобіжних заходів, окрім тримання під вартою, до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 КК України, а також до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 КК України, за наявності будь-якого з ризиків, визначених ст. 177 КПК України (ч. 6, ч. 8 ст. 176 КПК України), а також право слідчого судді не визначати таким особам розмір застави (ч. 4 ст. 183 КПК України);

– додаткова підстава для затримання особи без ухвали слідчого судді на строк до 72 годин під час воєнного стану – якщо виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину (тобто будь-якого злочину, але не кримінального проступку) (абз. 1 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України);

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525.

– можливість дистанційного (з застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку) розгляду слідчим суддею клопотання про обрання запобіжного заходу в разі відсутності об'єктивної можливості доставити затриману особу до слідчого судді в строк 60 годин з моменту затримання (абз. 3 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– можливість продовження строку вручення повідомлення про підозру затриманій особі до 48 годин у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі повідомлення про підозру у строк 24 години з моменту затримання (ч. 7 ст. 615 КПК України);

– можливість неодноразового продовження строку тримання під вартою до одного місяця керівником органу прокуратури (ч. 2 ст. 615 КПК України);

– вирішення прокурором питання про продовження строку тримання під вартою до зупинення досудового розслідування в разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування (п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– виконання керівником органу прокуратури загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини в порядку ст. 206 КПК України в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) норми щодо інших заходів забезпечення кримінального провадження:

– вирішення керівником органу прокуратури питань про привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– здійснення тимчасового доступу до речей і документів, що містять лікарську, банківську таємницю, інформацію операторів та провайдерів телекомунікацій, а також персональних даних осіб – на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, навіть якщо слідчий суддя може виконувати свої повноваження (п. 20-7 розділу XI «Перехідні положення» КПК України).

До другої групи норм слід віднести:

1) правила, які безпосередньо збільшують міру втручання в права і свободи чи обмеження прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на досудовому розслідуванні:

– можливість відстрочення розгляду клопотань сторони захисту, а також відстрочення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування до його завершення, відстрочення розгляду скарг сторони захисту на рішення, дії чи бездіяльність слідчого і

прокурора – в разі відсутності об'єктивної можливості виконання процесуальних дій у строки, визначені КПК України – на строк до 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану (п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– вирішення керівником органу прокуратури питань про проведення допиту під час досудового розслідування в порядку ст. 225 КПК України, про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи, про проведення обшуку, про примусове відбирання біологічних зразків, про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, в разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею цих повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

2) правила, які самі по собі не збільшують міру втручання в права і свободи (їх обмеження), але опосередковано сприяють такому збільшенню:

– запровадження особливостей оцінки доказів на предмет їхньої допустимості в умовах воєнного стану – необхідності врахування при цьому положень ст. 615 КПК України (ч. 5 ст. 87 КПК України);

– можливість використання як доказів показань, отриманих під час допиту на стадії досудового розслідування, якщо такий допит фіксувався за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а щодо підозрюваного – також при обов'язковій участі в такому допиті захисника (ч. 11 ст. 615 КПК України);

– можливість зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у разі, якщо наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України);

– можливість не здійснювати фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, якщо це неможливо з технічних причин (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України);

– можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих (при проведенні безперервного відеозапису) в разі об'єктивної неможливості такого залучення або потенційної небезпеки для їхнього життя чи здоров'я (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України)³.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

Окрім наведеної вище класифікації за предметом регулювання, наведені вище правила за критерієм гіпотези правової норми доцільно поділити на:

1) норми, достатньою умовою для застосування яких є сама по собі наявність воєнного стану, без необхідності використання оціночних понять (ч. 5 ст. 87, ч. 6, ч. 8 ст. 176, ч. 4 ст. 183, абз. 1 п. 6 ч. 1, ч. 2, 11 ст. 615, п. 20-7 розділу XI «Перехідні положення» КПК України);

2) норми, для застосування яких, окрім наявності воєнного стану, необхідна **додаткова підстава, яка формулюється через оціночні поняття**, такі як «відсутність об'єктивної можливості доставлення до слідчого судді», «об'єктивні обставини, що унеможливають вручення повідомлення про підозру», «відсутність об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування», «відсутність об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», «відсутність об'єктивної можливості виконання процесуальних дій», «неможливість фіксування з технічних причин», «об'єктивна неможливість залучення понять» (абз. 1 п. 1, п. 2-5, абз. 3 п. 6 ч. 1, ч. 7 ст. 615 КПК України)⁴.

Іншими словами, правила, що прямо чи опосередковано закріплюють обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, поділяються на умовні та безумовні.

Разом з тим, запроваджуючи додаткові обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, законодавець передбачив також додаткові гарантії дотримання таких прав і свобод. Основних таких гарантій передбачено дві – можливість оскарження до слідчого судді будь-яких рішень, дій чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийнятих або вчинених ним на виконання повноважень, визначених ст. 615 КПК України (ч. 4 ст. 615 КПК України), а також невідкладне повідомлення прокурора вищого рівня і суду про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК України (ч. 3 ст. 615 КПК України)⁵.

2. Узагальнення релевантної судової практики з досліджуваного питання

У зв'язку з тим, що положення ст. 615 КПК України в нинішній редакції (та пов'язані з цією статтею норми) є відносно новими, потрібен час для того, щоб Верховним Судом була сформована

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

усталена практика застосування цієї норми за наслідками перегляду судових рішень, якими закінчується розгляд кримінальних проваджень. Тому наразі стверджувати про наявність усталеної правозастосовчої практики на рівні суду касаційної інстанції ще зарано. Разом з тим, окремі приклади застосування згаданих вище норм вже можна знайти у практиці Верховного Суду.

Варто звернути увагу на правила дії процесуальних норм в часі, що стали предметом застосування у справі № 760/5653/22, переглянутій Верховним Судом 21 грудня 2023 року. У цій справі прокурор приймав рішення про зупинення і відновлення досудового розслідування на підставі положень ст. 615 КПК України вже після того, як строк досудового розслідування закінчився. Суд касаційної інстанції погодився з висновками апеляційного суду про те, що «прийняття процесуальних рішень про зупинення та відновлення досудового розслідування в травні 2022 року, після закінчення 7 березня 2022 року строку досудового розслідування, свідчить про порушення вимог ч. 1 ст. 5, ч. 1 та п. 2 ч. 3 ст. 219, ст. 615 КПК»⁶. Отже, Верховним Судом підтверджено принцип прямої дії процесуальної норми в часі, в тому числі й тих норм, які прямо чи опосередковано закріплюють додаткові обмеження прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Предметом розгляду у Верховному Суді стала також можливість оскарження до слідчого судді постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі ст. 615 КПК України. Звернемо увагу на те, що такі постанови мають ризик суттєвого обмеження прав і свобод підозрюваного, адже під час їх винесення може бути вирішено питання про продовження строку дії запобіжного заходу. Як наслідок, особа перебуває під дією запобіжного заходу в той період, коли жодні слідчі дії в кримінальному провадженні не проводяться, що є суттєвим обмеженням її прав (з ознаками непропорційності таких обмежень). Повертаючись до практики Верховного Суду, проаналізуємо постанову від 6 червня 2023 року у справі № 489/6721/21, в якій суд касаційної інстанції підтвердив можливість оскарження постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України; а отже, за висновками Верховного Суду, – ухвала слідчого судді про скасування такої постанови є такою, що винесена в межах повноважень слідчого судді. Зміст цієї постанови є цінним для правової науки ще й тому, що в п. 27 постанови Верховний

⁶ Постанова Верховного Суду від 21.12.2013 у справі № 760/5653/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3, 4 ст. 191 і ч. 1, 2 ст. 367 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937488>.

Суд наголосив на особливому характері рішень слідчого судді, які призначені для *негайного втручання судової влади в ситуацію, що загрожує порушенням прав і свобод людини*⁷. Разом з тим, зміст ст. 615 КПК України підтверджує, що законодавець в умовах воєнного стану допускає ситуацію, коли таке негайне втручання судової влади може не відбуватися, а критичні для прав і свобод особи рішення можуть прийматися самою стороною обвинувачення в односторонньому порядку.

В одному з кримінальних проваджень розглядалися доводи сторони захисту щодо недопустимості показань свідків, отриманих під час досудового розслідування всупереч вимогам ч. 11 ст. 615 КПК України, а саме – без проведення відеофіксації допиту. В постанові від 20 березня 2024 року у справі № 233/1446/22 Верховний Суд зазначив, що «за положеннями статей 23, 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які було отримано у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Враховуючи викладене, апеляційний суд слушно зауважив, що оскільки свідки (...) були допитані судом безпосередньо в судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження, то посилення захисника в цьому конкретному випадку на приписи ч. 11 ст. 615 КПК України є безпідставними»⁸. Отже, якщо допит свідка під час досудового розслідування було проведено з порушенням ч. 11 ст. 615 КПК України, однак у подальшому цей свідок був допитаний під час судового провадження, то показання такого свідка, отримані безпосередньо судом, визнаються в практиці Верховного Суду допустимими доказами.

Предметом розгляду у Верховному Суді були також доводи сторони захисту щодо порушення порядку застосування запобіжного заходу органами прокуратури в умовах воєнного стану. В постанові від 13 березня 2024 року у справі № 953/3558/22 Верховний Суд висловив висновок про те, що «суд, навівши відповідне обґрунтування, дійшов слушного висновку, що затримання (...) та обрання йому запобіжного заходу постановою заступника керівника Харківської обласної прокуратури від 24 березня 2022 року, враховуючи, що на цей час Київський районний суд м. Харкова здійснював свою роботу (*скоріше*

⁷ Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 р. у справі № 489/6721/21 за касаційною скаргою прокурора на ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження та повернення апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

⁸ Постанова Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 233/1446/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

за все, це технічна описка, малося на увазі – «не здійснював», – авт.), не свідчать про порушення вимог законодавства, з огляду на ст. 615 КПК України»⁹. Тут слід акцентувати увагу, що норма ст. 615 КПК України станом на 24 березня 2022 року мала іншу редакцію і передбачала можливість керівника органу прокуратури обирати (а не лише продовжувати дію) запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. В цих умовах достатнім критерієм правомірності постанови заступника керівника органу прокуратури Верховний Суд визнав те, що місцевий загальний суд на той момент не здійснював свою роботу.

3. Пропозиції щодо врегулювання проблемних питань

Виходячи зі змісту загальної норми ч. 2 ст. 92 КПК України, саме на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести, що докази, здобуті з використанням додаткових повноважень, визначених ст. 615 КПК України, є допустимими. В цих умовах тягар доказування наявності об'єктивних перешкод для застосування загального порядку збирання доказів (таких як відсутність можливості виконання повноважень слідчим суддею, і тому подібних обставин, які були описані в першому підрозділі), безумовно покладається на сторону обвинувачення. Адже якщо прокурор, замість того щоб звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проникнення до житла особа, звертається з таким клопотанням до керівника органу прокуратури, то в подальшому, якщо виявиться, що у слідчого судді в дійсності була об'єктивна можливість виконання своїх повноважень, – то здобуті внаслідок такого обшуку докази мають бути визнані недопустимими на підставі ч. 1, п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України.

На теперішній час, в разі неможливості здійснення судом правосуддя, Верховним Судом практикується видача розпоряджень про зміну територіальної підсудності. Отже така ситуація як «відсутність об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», на практиці може виникнути лише тоді, коли суд вже не працює (наприклад, через потрапляння до зони активних бойових дій), а Верховний Суд ще не видав розпорядження про зміну підсудності справ цього суду. Разом з тим, постає логічне питання, чому законодавець не може передбачити на цей проміжок часу можливість розгляду цих питань слідчим суддею того суду, який є найбільше територіально наближеним до суду, слідчий суддя якого мав би розглядати це питання. Адже саме такий підхід законодавець закріпив

⁹ Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857>.

у ч. 4 ст. 615 КПК України щодо підсудності скарг на рішення, дії чи бездіяльність сторони обвинувачення. В умовах довготривалого воєнного стану законодавцю варто переглянути положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, що не зашкодить інтересам держави і в той же час зробить реальним і здійсненим судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини під час досудового розслідування. До внесення таких змін, прийнятною практикою було б щоденне оновлення та оприлюднення Верховним Судом або Державною судовою адміністрацією України списку судів, в яких слідчі судді не можуть виконувати свої повноваження.

Варто звернути увагу також на положення ч. 2 ст. 615 КПК України, які надають наразі стороні обвинувачення практично необмежене повноваження продовжувати строк дії запобіжного заходу, навіть тоді, коли слідчий суддя може виконувати свої повноваження. Постає логічне питання, чому такі питання як здійснення приводу чи арешт майна (які є менш обтяжливими ніж запобіжні заходи) керівник органу прокуратури може вирішувати лише у виняткових випадках, а для вирішення керівником органу прокуратури такого питання як продовження строку дії запобіжного заходу – жодні виняткові обставини не потрібні? У зв'язку з цим постає питання щодо відповідності чинної редакції ч. 2 ст. 615 КПК України приписам ст. 15 Конвенції, в силу того, що обмеження прав і свобод, закріплене в ч. 2 ст. 615 КПК України шляхом можливості «обходу» судового контролю, має ознаки непропорційного обмеження і не враховує обставин конкретної ситуації. Діючи на випередження і до того моменту як подібні постанови керівників органів прокуратури стануть об'єктом ретельного аналізу з боку Європейського Суду з прав людини, нашій державі необхідно змінити положення ч. 2 ст. 615 КПК України. Щонайменше, слід передбачити винятковий характер здійснення таких повноважень керівником органу прокуратури, але найкращим вирішенням проблеми було б дотримання того самого підходу, який наразі має місце при *обранні* запобіжного заходу.

На думку автора, необґрунтованим з точки зору законодавця було запровадження приписів абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, які передбачають можливість сторони обвинувачення відмовитися від фіксування ходу процесуальних дій технічними засобами в разі неможливості це зробити з технічних причин. Адже сучасний рівень розвитку технологій дозволяє використовувати портативні засоби відеозйомки тривалий час за відсутності постійного джерела електроенергії, використовувати зміновані елементи живлення, генератори тощо. Враховуючи цю обставину, а також складність встановлення такої обставини, як технічна неможливість застосування

технічних засобів, вищезгадана норма КПК України створює ризик отримання недопустимих доказів, тому задля неможливості її використання всупереч завданню кримінального провадження, доцільно це положення виключити з КПК України. До моменту внесення цих змін, з метою уникнення можливого спору про допустимість доказів у подальшому, слід проводити фіксування процесуальних дій технічними засобами в усіх випадках, коли таке фіксування передбачене КПК України.

Важливим процесуальним інструментом, який, з одного боку, дозволяє зафіксувати показання особи на випадок неможливості отримати показання на стадії судового провадження, а з іншого боку – забезпечити дотримання права на захист і на перехресний допит, усунути будь-які форми тиску, пересвідчитися в добровільності та достовірності показань особи – є визначена ст. 225 КПК України процедура, яка дозволяє, як виняток, допитати особу на стадії досудового розслідування слідчим суддею, і ці показання можуть бути потім використані в суді (на відміну від протоколів допиту, які доказового значення в суді не мають через принцип безпосередності дослідження показань). Разом з тим, під час воєнного стану з'явилася норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка містить положення про можливість використання в суді показань, зафіксованих під час досудового розслідування відеозаписом (а для підозрюваного – за участю захисника). В умовах, коли технічні засоби відеоконференцз'язку дозволяють вирішувати слідчим суддею таке питання, як обрання запобіжного заходу (абз. 3 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України), логічним є те, що ці ж самі засоби дозволяють проводити і процесуальну дію, визначену ст. 225 КПК України, тим паче що процедура дистанційного допиту вже була передбачена ст. 232 КПК України для мирного часу. В цих умовах норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка виступає як «сурогат» норми ст. 225 КПК України, містить в собі небезпеку порушення прав і свобод людини, адже:

- допит в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України здійснюється не слідчим суддею, а стороною обвинувачення, яка зацікавлена в результатах провадження (а це відображається на характері запитань, які ставитимуться свідку чи потерпілому, а також на практичній неможливості зняття навідних запитань);

- вказана норма не передбачає жодних гарантій перехресного допиту, тобто участі сторони захисту в проведенні допиту свідків обвинувачення;

- саме по собі застосування відеозапису не може розкрити події, що передували відеозапису, а отже – неможливо достеменно пересвідчитися в тому, чи не здійснювався на потерпілого чи свідка

тиск, чи мали місце підказки певних відповідей, і чи надавали ці особи свої показання добровільно.

Тому, якщо в умовах воєнного стану сторона обвинувачення вважає за необхідне зафіксувати показання особи на випадок неможливості допитати особу в суді, то бажано застосовувати процедуру, визначену ст. 225 КПК України, а не процедуру, визначену ч. 11 ст. 615 КПК України. В свою чергу, у разі проведення допиту за процедурою ч. 11 ст. 615 КПК України, рекомендується здійснювати допит цієї ж особи на стадії судового провадження з огляду на необхідність дотримання принципу безпосередності дослідження показань, а також для дотримання права на захист і на перехресний допит.

ВИСНОВКИ

З'ясовано, що зміни, внесені у кримінальне процесуальне законодавство в умовах воєнного стану, з одного боку, полегшують роботу правоохоронних органів, а з іншого боку, містять ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини. Ці норми, які визначають особливості обмеження прав і свобод людини під час досудового розслідування, можна класифікувати: за предметом регулювання – на норми, що врегульовують особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також норми, що врегульовують особливості обмежень прав і свобод під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час досудового розслідування; за критерієм гіпотези правової норми – на норми, достатньою умовою для застосування яких є сама по собі наявність воєнного стану, без необхідності використання оціночних понять, та норми, для застосування яких, окрім наявності воєнного стану, необхідна додаткова підстава, яка формулюється через оціночні поняття.

Встановлено, що судова практика застосування новітніх обмежень прав і свобод під час досудового розслідування в умовах воєнного стану – ще перебуває на стадії формування. Верховним Судом вже висловлені правові позиції щодо застосування норми ст. 615 КПК України в часі; щодо оскарження постанов слідчого, прийнятих із застосуванням повноважень, передбачених цією статтею; щодо правових наслідків недотримання положень ч. 11 ст. 615 КПК України; щодо процедури обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану стороною обвинувачення без застосування судового контролю з боку слідчого судді.

Виявлено, що в законодавстві необхідно зменшити кількість винятків, коли судовий контроль на стадії досудового розслідування з певних причин не здійснюється. В умовах, коли питання про обрання запобіжного заходу розглядає слідчий суддя, він же об'єктивно може і

розглядати питання про продовження його дії. Слід відійти від застосування конструкції «відсутності об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею», натомість в подібних випадках надавати повноваження з судового контролю слідчому судді найбільш територіально наближеного суду. Норма абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України про можливість нездійснення фіксування процесуальних дій технічними засобами, якщо відсутня технічна можливість – є непотрібною в нинішніх умовах розвитку технологій, та шкодить завданню кримінального провадження. Обставини воєнного стану не можуть обмежувати право особи на захист, а отже – і на перехресний допит свідків сторони обвинувачення, тому процедуру отримання показань, визначену ч. 11 ст. 615 КПК України, не можна використовувати як повноцінну заміну процедури, визначеної ст. 225 КПК України, а тим паче – як заміну принципу безпосередності дослідження показань.

Пропозиції, висловлені в цій статті, пропонується врахувати в законотворчій та правозастосовчій діяльності, а також в подальших дослідженнях. З появою нової судової практики застосування положень ст. 615 КПК України виникне потреба в нових, більш поглиблених, дослідженнях окремих аспектів піднятого в цій статті питання.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемам забезпечення прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах правового режиму воєнного стану. Автор проаналізував особливості кримінального провадження на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану, узагальнив релевантну судову практику з цього питання, дослідив наявні проблеми і запропонував шляхи їхнього вирішення. Необхідністю є пошук балансу між потребою забезпечення ефективної роботи правоохоронної системи, з одного боку, і дотриманням при цьому прав і свобод людини, з іншого. Тим паче, що в умовах воєнного стану право особи на захист не може зазнавати жодних обмежень. Врахування наведених у статті пропозицій дозволить підвищити рівень дотримання принципу верховенства права в кримінальних провадженнях, сприятиме належному виконанню Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини. Окрему увагу приділено необхідності дієвого і своєчасного судового контролю за дотриманням прав і свобод під час досудового розслідування. Також наголошується на необхідності дотримання принципу пропорційності під час втручання в права і свободи на стадії досудового розслідування, на недопущенні поєднання в одній особі функцій обвинувачення і судового контролю. Обґрунтовано актуальну

потребу в перегляді чинних положень ст. 615 КПК України задля дотримання стандартів забезпечення прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

4. Постанова Верховного Суду від 21.12.2013 у справі № 760/5653/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, 3, 4 ст. 191 і ч. 1, 2 ст. 367 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937488>.

5. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 у справі № 489/6721/21 за касаційною скаргою прокурора на ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження та повернення апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

6. Постанова Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 233/1446/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

7. Постанова Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 953/3558/22 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757857>.

Information about the author: Stupnyk Yaroslav Valeriiovych,

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Criminal Law
and Law Enforcement of the Faculty of Law,
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine

СПРОМОЖНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ПРОВЕДЕННІ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Титаренко О. О., Крячко О. І.

ВСТУП

В сучасних умовах триваючої повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації одним з актуальних питань у напрямку посилення стійкості нашої країни залишається інтеграція деокупованих територій в Україну. Цей процес безпосередньо пов'язаний із проведенням відповідних стабілізаційних заходів (дій), які спрямовані на відновлення всіх сфер життєдіяльності цих територій, відновлення функціонування органів влади, забезпечення правопорядку, повернення внутрішньо-переміщених осіб (ВПЛ), відновлення пошкодженої інфраструктури (в т.ч. критичної інфраструктури) та забезпечується відповідними суб'єктами в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану¹. Одразу зазначимо, що перелік та зміст стабілізаційних заходів не є конкретно визначеним в документах і залежить від обсягів повноважень, якими наділені відповідні суб'єкти та наявних у них спроможностей. Так, наприклад, аналіз положень постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486² та розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р³, якими передбачено підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції, а також дії органів виконавчої влади з відновлення цих територій дає можливість визначити наступне: 1) стабілізаційні заходи реалізуються у напрямку

¹ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (в редакції від 19.04.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

² Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2023-%D0%BF#Text>

³ Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р (в редакції від 30.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-%D1%80#n8>

відновлення роботи органів державної влади, безпеки, гуманітарного реагування, відновлення інфраструктури, медичного реагування, економіки, інформаційної політики, соціального захисту населення, задоволення освітніх потреб, надання психологічної підтримки населенню, планування комплексного відновлення територій; 2) коло суб'єктів, які задіюються до реалізації першочергових дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях. Щодо останнього, то до них віднесені наступні суб'єкти: центральні органи виконавчої влади, військові формування, правоохоронні органи, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання. Для сприяння координації діяльності перерахованих суб'єктів з питань відновлення систем життєзабезпечення на деокупованих територіях з вересня 2022 року утворено тимчасовий консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України – Координаційний штаб з питань деокупованих територій⁴.

В той же час в умовах правового режиму воєнного стану важливу роль у забезпеченні стабілізаційних заходів на деокупованих територіях відіграють саме сили оборони, до яких відповідно до чинного законодавства⁵ віднесені: Збройні сили України (ЗСУ), Національна гвардія України (НГУ), Державна прикордонна служба України (ДПСУ), Національна поліція України (НПУ), Служба безпеки України (СБУ), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Головне управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МОУ), а також інші військові формування та правоохоронні органи. В подальшому пропонуємо розглянути спроможності НГУ у забезпеченні стабілізаційних заходів на деокупованих територіях як специфічного суб'єкту, який на відміну від інших складових сил оборони, згідно чинного законодавства, наділений повноваженнями як сфері забезпечення оборони країни, так і в сфері безпеки. Зокрема НГУ виконує не тільки військові функції, а і правоохоронні⁶, що робить його універсальним (цей суб'єкт може бути ефективним як під час воєнного стану, так і в мирний час). Проте є низка питань, які на сьогодні недостатньо врегульовані та потребують свого вирішення, а саме: відсутність нормативного визначення поняття «стабілізаційні заходи (дії)» та його зміст; відсутність єдиних документів

⁴ Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

⁵ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (в редакції від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

⁶ Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII (в редакції від 16.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>.

стратегічного планування (концепція, програма, план заходів з реалізації концепції або програми) з організації та проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях як під час правового режиму воєнного стану, так і повоєнний час.

1. Наявний стан та проблемні питання у проведенні стабілізаційних заходів на деокупованих територіях

Аналіз наявних наукових публікацій з тематики дослідження дає змогу визначити, що основна увага дослідників останнім часом приділялась наступним питанням: 1) виконання завдань правоохоронними органами із забезпечення безпеки на деокупованих територіях, а також протидії злочинам в умовах воєнного стану (О. Бандурка, О. Безпалова, А. Вознюк, С. Гусаров, Л. Демидова, О. Дудоров, М. Колодяжний, А. Коваленко, О. Литвинов, В. Матвійчук, Ю. Орлов, М. Панов, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, А. Політова, В. Сокурєнко, С. Харитонова, В. Шаблистий та інші)^{7,8}; 2) щодо визначення змісту стабілізаційних заходів (дій), відновлення та реінтеграції тимчасово окупованих територій (О. Скобельська, К. Бугайчук, І. Медяник, Г. Єфімов та інші)⁹; 3) дослідженням участі силових структур у стабілізаційних діях (операціях), зокрема НГУ (Ю. Аллеров, О. Кривенко, С. Белай, А. Мисик, Г. Єфімов, С. Годлевський та інші)¹⁰. Щодо останнього, то у працях зазначених авторів переважно звертається увага на сутність, порядок і межі застосування сил безпеки і оборони, зокрема у

⁷ Сокурєнко В. В. Стабілізаційно-транзитивна стратегія протидії злочинності на деокупованих територіях України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 9-18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/827b52c7-48e0-4a0d-aea8-bdee5b867684/content>;

⁸ Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

⁹ Скобельська О.Р. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: поняття та види. *Нове українське право*, Вип. 5, 2023. С. 53-59. URL: DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.8>; Бугайчук К.Л. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: концептуальне розуміння, класифікація, особливості застосування. *Право і безпека – Law and Safety*. 2024. № 1 (92). С. 9-22. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.01>; Єфімов Г.В., Музика О.О., В'яткін Ю.О. Сепаратизм, стабілізаційні дії, територіальна оборона – співвідношення понять, історія та сучасність. *Військово-науковий вісник*. 2020. № 34. С. 27–41. URL: <http://vzv.asv.gov.ua/article/view/219959/219737>.

¹⁰ Годлевський С. Обґрунтування ролі і місця Національної гвардії України в стабілізаційних діях безпекового характеру. *Честь і закон*. 2023. № 2 (85). С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/2/85/282521>; Аллеров Ю. В., Кривенко О. В. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2018. № 3. С. 3-9. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/158986>

стабілізаційних діях в умовах кризових ситуацій різного характеру, в протидії гібридним загрозам, в тому числі на окремі питання визначення ролі НГУ в стабілізаційних діях, які пов'язані з локалізацією збройного конфлікту міжнародного характеру. В той же час визначенню спроможностей НГУ у стабілізаційних заходах на деокупованих територіях в умовах правового режиму воєнного стану (в т.ч. триваючого повномасштабного вторгнення з боку РФ) увага приділяється недостатньо. Хоча відповідний досвід участі НГУ у таких заходах під час проведення Антитерористичної операції (АТО – 2014/2018 рр.) та Операції об'єднаних сил (ООС – 2018/02.2022 рр.) вже напрацьований.

Перш ніж перейти до визначення спроможностей військових частин та підрозділів НГУ у забезпеченні даного напрямку слід звернути увагу на те, що необхідно розуміти під поняттям «стабілізаційні заходи» (стабілізаційні дії), яка мета таких заходів, коло суб'єктів, які забезпечують виконання стабілізаційних заходів (дій). Аналіз наявних досліджень щодо визначення даного поняття показує, що його розглядають як у вузькому, так і широкому значенні.

Так, наприклад, О. Скобельська визначає стабілізаційні заходи як складник реінтеграційного процесу деокупованої території, що включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення безпечних умов життєдіяльності людей, громад, у тому числі організації гуманітарної логістики, відновлення правопорядку та формування стабільної безпеки на цих територіях¹¹. Такий висновок вченою зроблений на підставі аналізу положень постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486, розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р та Тимчасовий бойовий статут Механізованих військ сухопутних військ Збройних сил України¹². Вчена у визначенні даного поняття зробила акцент на деталізацію комплексу заходів, який ним охоплюється, залишивши поза увагою суб'єктів, які реалізують ці заходи.

Більш ширше за змістом визначення стабілізаційних заходів надає К. Бугайчук, визначаючи їх як комплекс узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом заходів, які проводяться уповноваженими суб'єктами сектору безпеки й оборони у

¹¹ Скобельська О.Р. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: поняття та види. *Нове українське право*, Вип. 5, 2023. С. 58. URL: DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.8>

¹² Тимчасовий бойовий статут Механізованих військ сухопутних військ Збройних сил України, затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних сил України від 09 березня 2021 року №152. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/TBS_Mech_trops_1_2021.pdf

взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування на територіях, які перейшли під загальну юрисдикцію України та контроль її органів державної влади після тимчасової окупації¹³. Такий висновок вченим зроблений на підставі дослідження тих самих документів, які були опрацьовані О. Скобельською, а також додатково опрацьований міжнародний досвід забезпечення стабілізаційних заходів військовими та поліцейськими силами країн НАТО у конфліктний та постконфліктний період в окремих країнах, а також Спільна доктрина НАТО щодо забезпечення поліцейської стабілізаційної діяльності (AJP-3.22 / STANAG 2616)¹⁴. Також заслуговує уваги і конкретизація К. Бугайчуком мети проведення стабілізаційних заходів, яка полягає у: стабілізації оперативної обстановки на деокупованій території; забезпечення на цих територіях дії правового режиму воєнного стану; відновленні на цих територіях конституційного ладу, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; забезпеченні соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку цих територій; забезпеченні охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; наданні правової, економічної та соціальної допомоги цивільному населенню; відновленні та забезпеченні публічного порядку та безпеки; створенні умов, що унеможливають повторну окупацію територій; зміцненні довіри населення цих територій до державної влади¹⁵.

Інакший підхід (мілітарний) до розуміння змісту стабілізаційних дій містять керівні документи ЗСУ (перш за все це бойові статuti). Так, відповідно до Бойового статуту механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних сил України (Частина III. Взвод, відділення, екіпаж), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 25.05.2016 № 238, Бойового статуту Сухопутних військ Збройних Сил України (Частина II. Батальйон, рота), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.10 №574, та Тимчасового бойового статуту Механізованих військ сухопутних військ Збройних сил України (Частина I. Бригада), затвердженого наказом командувача Сухопутних військ Збройних сил України від 09 березня 2021 року

¹³ Бугайчук К.Л. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: концептуальне розуміння, класифікація, особливості застосування. *Право і безпека – Law and Safety*. 2024. № 1 (92). С. 14-15. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.01>

¹⁴ STANAG 2616 : IED 2016 / NATO Standard AJP-3.22 Allied Joint Doctrine for Stability Policing (Edition A, Version 1, July 2016). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a821ac2ed915d74e3401bfe/20160801-nato_stab_pol_ajp_3_22_a_secured.pdf

¹⁵ Там же. Бугайчук К.Л.

№ 152, під стабілізаційним діями розуміють особливу форму застосування військ (сил) для стабілізації обстановки у кризовому районі та недопущення ескалації (відновлення) воєнного конфлікту¹⁶.

Наприклад, аналіз положень Стратегії воєнної безпеки України (2021) показав, що стабілізаційні дії виступають складовою ведення операцій (бойових, спеціальних) силами оборони та безпеки на визначеній території чи відповідній зоні відповідальності в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану в Україні¹⁷.

Виходячи зі змісту цих статутів можна визначити, що метою стабілізаційних дій є стабілізація обстановки, недопущення відновлення збройних сутичок, диверсій і терористичних актів тощо у визначеному секторі відповідальності. Також підрозділи ЗСУ ведуть стабілізаційні дії для забезпечення безпеки цивільного населення (відновлення безпекового середовища), у тому числі через відновлення функціонування органів місцевого самоврядування (відновлення державного управління), відновлення інфраструктури на відповідній території та надання гуманітарної допомоги. У разі неможливості підрозділами ЗСУ самостійно стабілізувати обстановку у визначеній зоні, забезпечується підтримка єдності зусиль усіх наявних сил та засобів, в тому числі інших складових сил оборони, що забезпечує досягнення мети стабілізаційних дій.

Як можемо побачити наведене вище поняття стабілізаційних дій має дуальний підхід, а саме поєднує в собі мілітарний і гуманітарний підходи. Це обумовлено функціями та завданнями, які покладаються згідно чинного законодавства та керівних документів ЗСУ на підрозділи ЗСУ та інші військові формування, які виконують завдання з оборони країни в умовах правового режиму воєнного стану. Крім цього в бойових статутах звертається окрема увага на налагодження взаємодії між військовими формуваннями та іншими складовими сил оборони для забезпечення виконання стабілізаційних дій.

¹⁶ Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (Частина II. Батальйон, рота), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.10 №574. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu>; Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних сил України (Частина III. Взвод, відділення, екіпаж), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 25.05.2016 № 238. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu>; Тимчасовий бойовий статут Механізованих військ сухопутних військ Збройних сил України, затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних сил України від 09 березня 2021 року № 152. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/TBS_Mech_trops_1_2021.pdf

¹⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

Так, військові підрозділи під час участі у стабілізаційних діях військ залучаються для виконання завдань з: 1) посилення охорони та прикриття визначених ділянок державного кордону; 2) ізоляції кризового району; 3) протидиверсійної боротьби; 4) охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій; 5) підтримки безпеки на маршрутах руху колон; 6) виконання режимних заходів; 7) надання гуманітарної допомоги населенню.

В подальшому слід розуміти, що стабілізаційні заходи, які проводяться на деокупованих територіях, є складовою реінтеграційного процесу цих територій і передують відновлювальним заходам. Фактично можна побудувати наступну логічну схему етапності виконання заходів на деокупованих територіях в умовах правого режиму воєнного стану: «стабілізаційні заходи» + «відновлювальні заходи» = «реінтеграція деокупованих територій».

Не менш важливим є питання суб'єктів, які забезпечують проведення стабілізаційних заходів. З аналізу наведених раніше бойових статутів ЗСУ, положень постанов Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486 та від 10 вересня 2022 р. № 1021 (Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій), розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р, законів України «Про національну безпеку України», «Про правовий режим воєнного стану», Стратегії воєнної безпеки України випливає, що до суб'єктів, які залучаються для проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях у межах визначеної компетенції віднесені: Кабінет Міністрів України (у т.ч. профільні міністерства), Рада Національної безпеки та оборони України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Збройні Сили України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, розвідувальні органи України (зокрема ГУР МОУ), обласні держадміністрації (військово-цивільні адміністрації), інші державні органи та органи місцевого самоврядування, волонтерські організації та міжнародні інституції через які надається міжнародна гуманітарна допомога на відновлення деокупованих територій.

В той же час всі ці суб'єкти можна поділи на дві основні групи: суб'єкти, які реалізують спеціальні стабілізаційні заходи (спеціальні суб'єкти) та суб'єкти, які реалізують загальні стабілізаційні заходи (загальні суб'єкти). Зокрема до спеціальних суб'єктів, які здебільшого

виконують стабілізаційні заходи мілітарного та правоохоронного характеру на цих територіях відносяться: ЗСУ, НГУ, ДПСУ, НПУ, СБУ, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, розвідувальні органи. Інші суб'єкти здійснюють свої функції із проведення стабілізаційних заходів у взаємодії з цими органами. Далі розкриємо зміст загальних та спеціальних стабілізаційних заходів.

Так, до загальних стабілізаційних заходів відносять: забезпечення умов для стабільного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, соціально-економічного розвитку деокупованих територій; відновлення діяльності комунальних підприємств, установ та організацій, закладів освіти та охорони здоров'я; відновлення роботи критичної інфраструктури; надання гуманітарних послуг населенню¹⁸.

До спеціальних стабілізаційних заходів, які проводяться на цих територіях відносять: посилення охорони та захист державного кордону (якщо деокупована територія прикордонна); тимчасова ізоляція деокупованої території; охорона й оборона важливих об'єктів і комунікацій; підтримка безпеки на маршрутах руху; реалізація режимних заходів; здійснення цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій; забезпечення публічної безпеки та порядку, попередження, запобігання і припинення кримінальних правопорушень.

2. Роль та спроможності підрозділів Національної гвардії України у реалізації безпекових заходів на деокупованих територіях

Далі розглянемо, спроможності саме НГУ у забезпеченні стабілізаційних заходів на деокупованих територіях в умовах правого режиму воєнного стану. Відповідно до Доктрина діяльності національної гвардії України (2023 р.)¹⁹ НГУ виконує завдання з відсічі і стримування збройної агресії шляхом ведення оборонних, наступальних, стабілізаційних та спеціальних дій у рамках оперативного підпорядкування (оперативного контролю або оперативної взаємодії) командувачу (командиру) угруповання сил

¹⁸ Скобельська О.Р. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: поняття та види. *Нове українське право*, Вип. 5, 2023. С. 53-59. URL: DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.8>; Бугайчук К.Л. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: концептуальне розуміння, класифікація, особливості застосування. *Право і безпека – Law and Safety*. 2024. № 1 (92). С. 9-22. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.01>

¹⁹ Доктрина діяльності національної гвардії України (ВКП НГУ 1-00), затверджена Наказом командувача Національної гвардії України 22.12.2023 № 1097. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-nacjonalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf>

оборони, на якого покладено завдання з підготовки та проведення операції (бойових та спеціальних дій), виконання окремих завдань.

Підрозділи НГУ систематично залучаються до проведення стабілізаційних дій на звільнених територіях²⁰. Зокрема, силами оборони від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року було звільнено від російських окупантів до 2000 населених пунктів, в яких згодом проводились (проводяться) стабілізаційні заходи.

В сучасних умовах НГУ як один з основних спеціальних суб'єктів виконання стабілізаційних заходів спроможний виконувати як спеціальні стабілізаційні заходи, так і сприяти виконанню загальних стабілізаційних заходів. Так, наприклад, даний суб'єкт з подвійними функціями (військова та правоохоронна) виконує наясогодні наступні заходи (за напрямками):

1) у напрямку забезпечення безпеки цивільного населення на деокупованих територіях: роззброєння цивільного населення, яке перебувало під окупацією; посилення контролю кордону спільно з ДПСУ (якщо деокупована територія є прикордонною); забезпечення безпеки та свободи пересування цивільного населення; підтримка програм ідентифікації (під час фільтраційних заходів); захист VIP-персоналу та важливих об'єктів (в т.ч. критичної інфраструктури); розмінування території. Наприклад, на відміну від НГУ, підрозділи ЗСУ мають обмежені можливості щодо проведення роззброєння, реінтеграції та розмінування деокупованих території, що обумовлено необхідністю ведення оборонних/наступальних дій на інших ділянках фронту для звільнення захоплених противником територій та виконання головних завдань з оборони країни як головного актора серед наявних сил оборони.

2) у напрямку забезпечення громадської безпеки і порядку (включаючи попередження, профілактику та виявлення кримінальних правопорушень): частково це заходи, які охоплюються Stability Policing (поліцейські стабілізаційні дії) та передбачені NATO Standard AJP-3.22 (Allied Joint Doctrine for Stability Policing/ Об'єднана доктрина Альянсу щодо забезпечення стабільності)²¹ і пов'язані з проведенням фільтраційних заходів, патрулювання, виявлення та пошук осіб

²⁰ Забезпечення стабільності на деокупованих територіях: заступниця Голови КМЄС та делегація Європейських Сил Жандармерії відвідали Снігурівку (02.2024). URL: <https://salo.li/295905c>; Бригадний генерал Півненко: Нацгвардія готова до впровадження передових підходів та досвіду ЄС щодо правоохоронної діяльності та проведення стабілізаційних дій (13.10.2023). URL: <https://salo.li/2b40179>

²¹ STANAG 2616 : IED 2016 / NATO Standard AJP-3.22 Allied Joint Doctrine for Stability Policing (Edition A, Version 1, July 2016). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a821ac2ed915d74e3401bfe/20160801-nato_stab_pol_ajp_3_22_a_secured.pdf

причетних до колабораційної діяльності, діяльності НЗФ та військових формувань сил противника, вчинення воєнних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки України, проведення комплексу заходів з недопущення вчинення терористичних актів, поширення фактів незаконного обігу зброї, переміщення осіб, узятих під варту, та засуджених з цих територій до кримінально-виконавчих установ (враховується безпечність місць їх розташування), профілактична робота з релігійними, етнічними групами населення, які незадоволені державною владою України.

3) у напрямку забезпечення оборони деокупованої території у разі ускладнення оперативної обстановки на фронті (динамічної зміни лінії фронту), появи потенційної загрози повторної окупації території силами противника: заходи, які мають переважно воєнний характер²² і полягають у боротьбі з диверсійними силами противника, охороні й обороні військових колон і об'єктів критичної інфраструктури, фільтраційних заходах, режимних, ударно-пошукових діях, проведення наступальних дій самостійно та/або спільно з підрозділами ЗСУ (іншими силами оборони), проведені гуманітарних та відновлювальних заходів тощо.

4) у напрямку забезпечення загальних стабілізаційних заходів, даний суб'єкт бере участь у діях спрямованих на відновлення роботи органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій), органів місцевого самоврядування, об'єктів критичної інфраструктури, налагодження взаємодії з місцевим населенням, відновлення транспортної інфраструктури, відновлення телекомунікаційної інфраструктури, задоволення базових гуманітарних потреб населення деокупованих територій. Також у даному напрямку НГУ організовує цивільно-військове співробітництво після відновлення роботи військово-цивільних адміністрацій (СІМІС НГУ). СІМІС НГУ спрямоване на забезпечення ефективності процесів координації та взаємодії між підрозділами НГУ і суб'єктами цивільного суспільства в районах дислокації військових частин та виконання завдань з метою забезпечення виконання службових та бойових завдань, сприяння роботі органів державної влади, підвищення рівня ситуаційної обізнаності командирів НГУ щодо цивільних аспектів оперативного середовища в районі виконання завдань, так і безпосередньо здійснюють позитивний формуючий вплив на місцеве населення,

²² Годлевський С. Обґрунтування ролі і місця Національної гвардії України в стабілізаційних діях безпекового характеру. *Честь і закон*. 2023. № 2 (85). С. 13. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/2/85/282521>

сприяють формуванню національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичному вихованню цивільного населення²³.

Є важливим, що військові частини та підрозділи НГУ при реалізації спеціальних стабілізаційних заходів як воєнного, так і правоохоронного характеру виконують їх у тісній взаємодії з іншими спеціальними суб'єктами (ЗСУ, ГУР МОУ, ДПСУ, НПУ, СБУ, іншими правоохоронними органами), коло яких буде залежати від часових показників тривалості стабілізаційних та відновлюваних заходів на деокупованих територіях²⁴.

3. Чи може Національна гвардія України бути головним суб'єктом, який координує проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях?

Важливим питанням щодо організації проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях залишається визначення головного суб'єкту, якій координує діяльність інших спеціальних суб'єктів між собою та їх взаємодію з загальним суб'єктами стабілізаційної діяльності (іншим органами державної влади та місцевого самоврядування / військово-цивільними адміністраціями). Здавалось на перший погляд, що це питання на сьогодні вже вирішено у зв'язку з утворенням Координаційного штабу з питань деокупованих територій при Кабінеті Міністрів України²⁵. Проте його діяльність на сьогодні здебільшого спрямована на забезпечення організації виконання тих стабілізаційних та відновлювальних заходів, які визначені постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486 та розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р. Але слід враховувати той факт, коли саме (в яких часових межах) і на якому етапі (під час якої фази) може бути реалізований комплекс стабілізаційних заходів на деокупованій території з врахуванням потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз, які можуть привести до повторної окупації території.

²³ Доктрина діяльності національної гвардії України (ВКП НГУ 1-00), затверджена Наказом командувача Національної гвардії України 22.12.2023 № 1097. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-nacjonalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf>; Доктрина "Цивільно-військове співробітництво", затверджена Головнокомандувачем Збройних сил України від 02.07.2020. URL: <http://surl.li/havfl>

²⁴ Титаренко О.О. Проблемні питання запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С.31-36. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.6>

²⁵ Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій: постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2022-%D0%BF#Text>

Аналіз наявних наукових публікацій показав, що дослідники здебільшого уникають цього питання, що пов'язане, на наше переконання, з відсутністю на даний момент єдиної нормативно-правової бази, окремого міжвідомчого та/або державного стратегічного документу (концепція, доктрина, стратегія, програма), який би враховував або був адаптований до NATO Standard AJP-3.22 (STANAG 2616 : 1ED 2016)²⁶.

Виходячи з наявних керівних документів ЗСУ, військове командування в умовах правового режиму воєнного стану є головним суб'єктом із здійснення завдань оборони країни та відповідних стабілізаційних заходів на деокупованих територіях. Даний суб'єкт організовує, координую роботу як підрозділів ЗСУ, так і інших військових формувань, правоохоронних органів з виконання стабілізаційних дій у безпековій та оборонній сферах.

В сучасних умовах на відповідних ділянках фронти такими головними суб'єктами виступають ОСУВ (оперативно-стратегічне угруповання військ), ОТУВ (оперативно-тактичне угруповання військ), ОУВ (оперативне угруповання військ). Вони забезпечують виконання стабілізаційних заходів: 1) під час військових операцій (відіграють головну координуючу роль); 2) в період між військовими операціями (відіграють головну координуючу роль); 3) в постконфліктний період. Щодо останнього, то роль військового командування ЗСУ у проведенні стабілізаційних заходів поступово буде переходити з першого плану на другий у зв'язку з завершенням правового режиму воєнного стану, вихід на кордони 1991 року та необхідністю відновлення боєздатності у постійних пунктах дислокації. В постконфліктний період головним суб'єктом стабілізаційних заходів та відновлення на деокупованих територіях може виступати органи державної влади та місцевого самоврядування.

Щодо можливої головної, координуючої ролі НГУ у забезпеченні безпекових, стабілізаційних заходів під час виникнення кризових ситуацій у середині держави, в тому числі під час збройного конфлікту неміжнародного характеру (далі – ЗКНХ), представляє інтерес наукове дослідження С. Годлевського²⁷. Автор акцентує увагу на тому, що НГУ має гібридну військово-поліцейську структуру, містить у своєму

²⁶ STANAG 2616 : 1ED 2016 / NATO Standard AJP-3.22 Allied Joint Doctrine for Stability Policing (Edition A, Version 1, July 2016). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a821ac2ed915d74e3401bfe/20160801-nato_stab_pol_ajp_3_22_a_secured.pdf

²⁷ Годлевський С. Обґрунтування ролі і місця Національної гвардії України в стабілізаційних діях безпекового характеру. *Честь і закон*. 2023. № 2 (85). С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/2/85/282521>

складі військовій частини оперативного призначення, з охорони громадського порядку, з охорони важливих об'єктів тощо, оснащена відповідним озброєнням, спеціальними засобами, військовою та спеціальною технікою, має органи управління, здатні ефективно взаємодіяти з формуваннями як сил безпеки і оборони, так і з органами державної влади / місцевого самоврядування й місцевим населенням. Наявна чинна нормативно-правова база дозволяє застосовувати НГУ в ситуаціях, коли застосування ЗСУ є не виправданим з огляду на наявні безпекові загрози²⁸. З урахуванням вимог законодавства, особливостей сучасного безпекового середовища України й основних чинників, що впливають на застосування сил безпеки, переліку необхідних завдань і заходів з локалізації конфлікту й стабілізації обстановки, а також аналізу наявних спроможностей сил безпеки і оборони, автор уточнив роль і місце НГУ в локалізації ЗКНХ залежно від його масштабу й інтенсивності, характеру дій НЗФ. Зокрема, дослідник аргументовано довів, що у разі виникнення на території України ЗКНХ низької, середньої та високої інтенсивності, НГУ виступає як головний виконавець, а інші спеціальні суб'єкти (СБУ, НПУ, ДПСУ, ЗСУ) – це сили підтримки і забезпечення. Зазначається, що за цих умов створюється Міжвідомче оперативне угруповання сил безпеки з максимальним залученням сил та засобів НГУ, органи і підрозділи інших структур переходять в оперативне підпорядкування командувачу від НГУ²⁹. Проте, у разі загрози зовнішньої агресії – головним виконавцем реалізації завдань і заходів з оборони й стабілізації обстановки виступає ЗСУ, а НГУ разом з іншими спеціальними суб'єктами НПУ, СБУ, ДПСУ складають сили підтримки та забезпечення. Щодо останньої ситуації, то можемо зауважити, що ЗСУ не повинно тривалий час відповідати за стабілізаційні заходи на деокупованих територіях у зв'язку з необхідністю ведення оборонних та наступальних дій. Головну роль підрозділи ЗСУ можуть відігравати до заключного етапу проведення військової операції зі звільнення відповідної території від сил противника, потім відповідні повноваження можуть бути делеговані як раз НГУ, як спеціальному суб'єкту з військово-поліцейськими (правоохоронними) функціями.

Також, якщо будуть випадки деокупації прикордонних територій, то враховуючи функціонал, якими наділена ДПСУ згідно чинного законодавства, саме цей суб'єкт повинен бути головним у проведенні стабілізаційних заходів на цих територіях, а інші спеціальні суб'єкти

²⁸ Там же. С. 15.

²⁹ Там же. С. 15.

залучаються до стабілізаційних дій як сили підтримки та забезпечення. Свого роду відбувається розумна ситуативна зміна ролей серед спеціальних суб'єктів стабілізаційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Сьогодні відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «стабілізаційні заходи». Спостерігається ситуація, коли цей термін розкривається вченими та у наявних національних документах як в широкому, так і вузькому значенні, а в окремих бойових статутах ЗСУ визначення «стабілізаційних заходів» має мілітарний підхід і пов'язаний із застосуванням військ (сил) для стабілізації обстановки у кризовому районі та недопущення ескалації (відновлення) воєнного конфлікту.

В узагальненому виді стабілізаційні заходи можна визначити як комплекс заходів, який реалізується спеціальними та загальними суб'єктами в умовах правового режиму воєнного стану, спрямованих на забезпечення відновлення органів державної влади та місцевого самоврядування на деокупованих територіях, безпеки населення, відновлення правопорядку, функціонування об'єктів життєзабезпечення населення, соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку цих територій, унеможливлення повторної окупації.

На сьогодні в Україні відсутній базовий документ, яким би регулювалась питання проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях в умовах правового режиму воєнного стану. В даному напрямку для врегулювання цього питання є обґрунтованою позиція вчених щодо взяття за основу Спільної доктрина НАТО щодо забезпечення поліцейської стабілізаційної діяльності (AJP-3.22 / STANAG 2616) або, як варіант, розробка на його основі ЗСУ за участю інших зацікавлених суб'єктів сил оборони, національної доктрини адаптованої під наші безпекові реалії. Зауважимо, що станом на грудень 2023 року вимоги цього керівного документу НАТО (AJP-3.22 / STANAG 2616) ще не впроваджені в національних нормативних документах³⁰.

Стабілізаційні заходи, які проводяться на деокупованих територіях, є складовою реінтеграційного процесу цих територій в Україні і передре відновлювальним заходам.

Всі суб'єкти, які залучаються до стабілізаційних заходах можна поділи на дві основні групи: суб'єкти, які реалізують спеціальні стабілізаційні заходи (спеціальні суб'єкти) та суб'єкти, які реалізують

³⁰ Перелік стандартів та керівних документів НАТО, вимоги яких впроваджено в національних нормативних документах (станом на 12.2023). URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/Standart_NATO_Dod.pdf

загальні стабілізаційні заходи (загальні суб'єкти). До спеціальних суб'єктів, які здебільшого виконують стабілізаційні заходи мілітарного та правоохоронного характеру на цих територіях відносяться: ЗСУ, НГУ, ДПСУ, НПУ, СБУ, ДСНС, розвідувальні органи. Інші суб'єкти здійснюють свої функції із проведення стабілізаційних заходів у взаємодії з цими органами.

Військові підрозділи (ЗСУ, НГУ, ДПСУ) під час участі у стабілізаційних діях військ залучаються для виконання завдань з: 1) посилення охорони та прикриття визначених ділянок державного кордону; 2) ізоляції кризового району; 3) протидиверсійної боротьби; 4) охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій; 5) підтримки безпеки на маршрутах руху колон; 6) виконання режимних заходів; 7) надання гуманітарної допомоги населенню.

Встановлено, що НГУ як один з основних спеціальних суб'єктів виконання стабілізаційних заходів спроможний виконувати як спеціальні стабілізаційні заходи, так і сприяти виконанню загальних стабілізаційних заходів. НГУ як суб'єкт з подвійними функціями (військова та правоохоронна) спроможний виконувати комплекс заходів за наступними напрямками: 1) у напрямку забезпечення безпеки цивільного населення на деокупованих територіях; 2) у напрямку забезпечення громадської безпеки і порядку (включаючи попередження, профілактику та виявлення кримінальних правопорушень); 3) у напрямку забезпечення оборони деокупованої території у разі ускладнення оперативної обстановки на фронті (динамічної зміни лінії фронту), появи потенційної загрози повторної окупації території силами противника; 4) у напрямку забезпечення загальних стабілізаційних заходів.

Військові частини та підрозділи НГУ при реалізації спеціальних стабілізаційних заходів як воєнного, так і правоохоронного характеру виконують їх у тісній взаємодії з іншими спеціальними суб'єктами (ЗСУ, ГУР МОУ, ДПСУ, НПУ, СБУ, іншими правоохоронними органами), коло яких буде залежати від часових показників тривалості стабілізаційних та відновлюваних заходів на деокупованих територіях.

Головну роль у забезпечують виконання стабілізаційних заходів, координації діяльності інших спеціальних суб'єктів на деокупованих територіях відіграють ЗСУ, зокрема: 1) під час військових операцій (ЗСУ відіграють головну координуючу роль); 2) в період між військовими операціями (ЗСУ відіграють головну координуючу роль); 3) в постконфліктний період (ЗСУ відіграють другорядну роль). Інші спеціальні суб'єкти (НГУ, СБУ, НПУ, ДПСУ) виступають в якості сил підтримки і забезпечення стабілізаційних заходів. Проте, задля «розвантаження» ЗСУ від другорядних функцій пов'язаних із проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях

повноваження головного суб'єкту з їх забезпечення можуть бути делеговані НГУ як спеціальному суб'єкту з військово-поліцейськими (правоохоронними) функціями.

АНОТАЦІЯ

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні набирає актуальності питання організації та забезпечення проведення відповідними суб'єктами стабілізаційних заходів на деокупованих територіях, які спрямовані на відновлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, створення безпечних умов для повернення внутрішньо-переміщених осіб, відновлення всіх сфер життєзабезпечення звільненої території, забезпечення громадської безпеки та порядку. В той же час сьогодні виникає питання щодо чіткого розуміння повноважень та спроможностей цих суб'єктів (зокрема ЗСУ, НГУ, ДПСУ, НПУ) в процесі реалізації стабілізаційних заходів задля уникнення небажаного дублювання функцій, розпорошення сил та засобів, які необхідні для виконання завдань сил оборони в умовах повномасштабної агресії з боку російської федерації. Зокрема це стосується стабілізаційної діяльності такого спеціального суб'єкту як НГУ, який відповідно до чинного законодавства виконує як військові, так і правоохоронні функції.

Встановлено, що на сьогодні відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «стабілізаційні заходи». В узагальненому виді стабілізаційні заходи можна визначити як комплекс заходів, який реалізується спеціальними та загальними суб'єктами в умовах правового режиму воєнного стану, спрямованих на забезпечення відновлення органів державної влади та місцевого самоврядування на деокупованих територіях, безпеки населення, відновлення правопорядку, функціонування об'єктів життєзабезпечення населення, соціально-економічного відновлення та подальшого розвитку цих територій, унеможливлення повторної окупації.

Звертається увага на загальну проблему в унормуванні даного виду мілітарно-гуманітарної діяльності, що пов'язано з відсутністю в Україні базового документу, яким би регулювалась питання проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях в умовах правового режиму воєнного стану. В даному напрямку підтримується позиція вчених щодо доцільності розробки національного документу на основі Спільної доктрина НАТО щодо забезпечення поліцейської стабілізаційної діяльності (АJP-3.22 / STANAG 2616).

Головну роль у забезпечують виконання стабілізаційних заходів, координації діяльності інших спеціальних суб'єктів на деокупованих територіях відіграють ЗСУ. Інші спеціальні суб'єкти (НГУ, СБУ, НПУ,

ДПСУ) виступають в якості сил підтримки і забезпечення стабілізаційних заходів.

Встановлено, що НГУ як один з основних спеціальних суб'єктів з подвійними функціями в межах стабілізаційної діяльності на деокупованих територіях спроможний виконувати комплекс заходів за наступними напрямками: 1) у напрямку забезпечення безпеки цивільного населення на деокупованих територіях; 2) у напрямку забезпечення громадської безпеки і порядку (включаючи попередження, профілактику та виявлення кримінальних правопорушень); 3) у напрямку забезпечення оборони деокупованої території у разі ускладнення оперативної обстановки на фронті (динамічної зміни лінії фронту), появи потенційної загрози повторної окупації території силами противника; 4) у напрямку забезпечення загальних стабілізаційних заходів.

Запропоновано задля «розвантаження» ЗСУ від другорядних функцій пов'язаних із проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях повноваження головного суб'єкту з їх забезпечення делегувати НГУ як спеціальному суб'єкту з військово-поліцейськими (правоохоронними) функціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (в редакції від 19.04.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2023-%D0%BF#Text>

3. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1219-р (в редакції від 30.09.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-%D1%80#n8>

4. Про утворення Координаційного штабу з питань деокупованих територій: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2022-%D0%BF#Text>

5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (в редакції від 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

6. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII (в редакції від 16.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

7. Сокурєнко В. В. Стабілізаційно-транзитивна стратегія протидії злочинності на деокупованих територіях України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 9-18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/827b52c7-48e0-4a0d-aea8-bdee5b867684/content>

8. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

9. Скобельська О.Р. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: поняття та види. *Нове українське право*, Вип. 5, 2023. С. 53-59. URL: DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.5.8>

10. Бугайчук К.Л. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях: концептуальне розуміння, класифікація, особливості застосування. *Право і безпека – Law and Safety*. 2024. № 1 (92). С. 9-22. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.01>

11. Єфімов Г.В., Музика О.О., В'яткін Ю.О. Сепаратизм, стабілізаційні дії, територіальна оборона – співвідношення понять, історія та сучасність. *Військово-науковий вісник*. 2020. № 34. С. 27–41. URL: <http://vov.asv.gov.ua/article/view/219959/219737>

12. Годлевський С. Обґрунтування ролі і місця Національної гвардії України в стабілізаційних діях безпекового характеру. *Честь і закон*. 2023. № 2 (85). С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/2/85/282521>

13. Аллеров Ю. В., Кривенко О. В. Роль і місце Національної гвардії України у структурі сектору національної безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2018. № 3. С. 3-9. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/158986>

14. Тимчасовий бойовий статут Механізованих військ сухопутних військ Збройних сил України, затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних сил України від 09 березня 2021 року №152. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/TBS_Mech_trops_1_2021.pdf

15. STANAG 2616 : 1ED 2016 / NATO Standard AJP-3.22 Allied Joint Doctrine for Stability Policing (Edition A, Version 1, July 2016). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a821ac2ed915d74e3401bfe/20160801-nato_stab_pol_ajp_3_22_a_secured.pdf

16. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України (Частина II. Батальйон, рота), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.10 №574. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu>

17. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних сил України (Частина III. Взвод, відділення, екіпаж), затверджений наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил

України від 25.05.2016 № 238. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/documents/statut-zsu>

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України": Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

19. Доктрина діяльності національної гвардії України (ВКП НГУ 1-00), затверджена Наказом командувача Національної гвардії України 22.12.2023 № 1097. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkr-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf>

20. Забезпечення стабільності на деокупованих територіях: заступниця Голови КМЕС та делегація Європейських Сил Жандармерії відвідали Снігурівку (02.2024). URL: <https://salo.li/295905c>

21. Бригадний генерал Півненко: Нацгвардія готова до впровадження передових підходів та досвіду ЄС щодо правоохоронної діяльності та проведення стабілізаційних дій (13.10.2023). URL: <https://salo.li/2b40179>

22. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво», затверджена Головнокомандувачем Збройних сил України від 02.07.2020. URL: <http://surl.li/havfl>

23. Титаренко О.О. Проблемні питання запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях України. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С.31-36. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.6>

24. Перелік стандартів та керівних документів НАТО, вимоги яких впроваджено в національних нормативних документах (станом на 12.2023). URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/Standart_NATO_Dod.pdf

Information about the authors:

Тютаренко Олександр Олександрович,

Doctor of Science in Law, Associate Professor,
Senior research assistant of the Research Laboratory of troops training
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
7, Oborony Kyieva str., Kyiv, 03179, Ukraine

Крыачко Олександр Іванович,

Head of the Research Laboratory of troops training
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
7, Oborony Kyieva str., Kyiv, 03179, Ukraine

НАУКОВА ПОЛЕМІКА ВІДНОСНО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чаплинський К. О., Воліков Т. А., Єфімов М. М.

ВСТУП

Власність займає особливе місце у приватному та суспільному житті громадян. Майже кожна людина протягом життя стикається з певними проблемами, пов'язаними з її власністю. Власність є тим базисом, що гарантує незалежність та життєздатність економіки будь-якої держави, забезпечує існування та розвиток суспільства загалом. Право власності, гарантії недоторканості приватної власності, її ефективний і надійний захист є неодмінним чинником існування правової демократичної держави. Ст. 41 Конституції України визначає непорушність права власності та наголошує, що кожен громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Забезпечення цієї норми, захист права власності від злочинних посягань є одним з важливих завдань правоохоронних органів. Однак на сьогодні ще не можна з впевненістю стверджувати, що українське законодавство в повній мірі регулює питання збереження права власності, а правоохоронні органи забезпечують гарантії прав власників від злочинних посягань.

В той же час, розслідування кримінальних правопорушень проти власності має свою специфіку. Вказаний фактор ще й обумовлюється вчиненням досліджуваних протиправних діянь в умовах воєнного стану. Адже у визначених умовах збільшується кількість розбоїв та шахрайств, а зменшується кількість крадіжок та грабежів. Це пояснюється наступними факторами: по-перше, громадяни в більшості своїй знаходяться вдома; по-друге, наявність зброї, яка знаходиться в незаконному обігу, збільшується; по-третє, зростає кількість вчинення Інтернет-шахрайств.

Крім того, слід наголосити, що досліджувана категорія протиправних діянь характеризується відповідною слідовою картиною. Для прикладу, при вчиненні крадіжок, грабежів та розбоїв залишається відносно велика кількість матеріальних та ідеальних слідів. Особливо це стосується умов воєнного стану, адже зараз

розбійні напади, з огляду на велику кількість незареєстрованої вогнепальної зброї та вибухових приладів, стають ще небезпечнішими, ніж в мирний час. А вже при скоєнні шахрайських дій (особливо з використанням електронно-обчислювальної техніки) зостається в основному ідеальна інформація, а також віртуальні сліди. Тому вірно підібрані тактичні прийоми при проведенні першочергових слідчих (розшукових) дій є вагомим передумовою для успішного завершення кримінальних проваджень за фактом учинення кримінальних правопорушень проти власності. З огляду на вказане, опрацювання окресленої проблематики на разі є досить нагальним та актуальним.

1. Теоретико-правові основи криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти власності, їх поняття та ознаки

Визнання права власності основним природним правом людини бере початок з шістнадцятого століття та пов'язано з іменем видатного англійського теоретика права, мислителя, Джона Локка. Її волевиявлення й достоїнства. У своїх працях «Про власність», «Два трактати про правління», «Досвід про людський розум» автор зазначав, що від народження людина має три природних права: право на свободу; право на життя та право на власність. Таку парадигму він визначав найважливішим принципом філософії лібералізму й ідеології демократичного суспільства. На думку Джона Локка, власність людина набуває шляхом виконаної добровільно роботи, а власність є тим початковим виміром свободи людини, з якої починається вся система природного права. Право власності невід'ємно від людини, а закон будь-якої країни повинен охороняти права її громадян¹.

Історія законодавства щодо охорони права власності налічує багато віків. У Кодексі законів вавилонського царя Хамурапі, укладеному близько 1757 року до н.е. у § 6-126 однією з груп злочинів визначали крадіжки та порушення договірних взаємовідносин. Пошук викраденого майна входило в обов'язки старости громади – рабіанума (§ 23). При виконанні своїх обов'язків староста громади отримував його опис, встановлював індивідуальні ознаки, був обізнаний у методах пошуку та знав юридичну процедуру. Перша римська кодифікація права під назвою «Закони 12 таблиць» датовано близько середини п'ятого століття до н. е. включала відповідальність за посягання на власність: пошкодження чужого майна та крадіжку. Для

¹ Воліков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

майнових відносин епохи «Законів 12 таблиць» характерно широке поширення приватної власності, включаючи земельну. У давньому Римі під власністю розуміли абсолютне і повне право користуватися та розпоряджатися речами, але з обмеженнями, що встановлені договором².

Важливим джерелом права Стародавнього Єгипту була «Книга Мертвих» у якій описано сорок два найтяжчі злочини, в тому числі майнові: крадіжка, грабіж, обважування, обман, знищення чужого майна, за які невідворотно наступало суворе покарання³. В літературі описано процес розслідування крадіжок з гробниць, що було розповсюджене у той час. З чотирьох гробниць вископоставлених «співачок верховної жриці Амона-Ра» у дві проникли злодії, про що зазначалось так: «було виявлено, що в них у всі проникли злодії; вони вирили тіла померлих з їхніх трун та з їхніх пелен, кинули їх на землю, вкрали домашнє начиння, що було поховано з ними, а також золото, срібло та коштовності, знайдені в їхніх пеленах». Злодіїв, що зламали гробницю було вісім, вони були негайно взяті під варту. Серед них були муляри, і, очевидно, саме вони прорубали підземний хід у внутрішню частину гробниці. Вони були допитані, тобто «були биті ціпками і долонями, і ступнями». Під впливом цього жорстокого покарання вони зізналися, що пройшли хід у піраміду і знайшли в ній тіла царя та цариці. Вони сказали: «Ми відкрили труни та пелени, в яких вони лежали. Ми знайшли шляхетну мумію царя... з довгим ланцюгом золотих амулетів на шії; голова була вкрита золотом. Шляхетна мумія цього царя була вся вкрита золотом, і його труна була вкрита золотом зовні та всередині і прикрашена дорогоцінним камінням. Ми зірвали золото, що знайшли на шляхетній мумії цього бога. Ми знайшли дружину царя, вбрану так само, і зірвали все, що знайшли на ній. Ми спалили її пелени, і ми також вкрали домашнє начиння, яке знайшли при них, і посудини, золоті та срібні. Потім ми поділили все це між собою. Ми розділили на вісім частин золото, яке знайшли на цьому бозі, мумії, амулети, прикраси». Їхня винність нарешті була встановлена, і тепер «великі князі» виконали все, що могли зробити в цьому випадку, оскільки вирок, що визначає

² Воліков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

³ Бандурка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / під ред. О. М. Бандурки, Д. В. Швець, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка. Харків: Майдан, 2020. 618 с.

покарання, мав виголосити сам фараон, якому вони разом із князями міста відразу ж надіслали офіційний звіт про цей допит⁴.

Розглядаючи витoki зародження та становлення законодавства щодо захисту права власності та відповідно методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності, потрібно зазначити період X–XV століть князівського правління на українських землях. Серед рукописів, що дійшли до наших часів, «Руська Правда» була першим стародавнім пам'ятником права слов'ян, в якому значне місце відводилося кримінально-правовій охороні власності. Норми «Руської Правди» захищали рухому та нерухому приватну власність, регламентували порядок її передачі у спадщину, за зобов'язаннями та договорами. Разом з тим, у першому джерелі українського права закріплювався лише певний перелік злочинів без будь-якої їх систематизації. Майнові злочини по «Руській Правді» включали: розбій, крадіжку, знищення чужого майна, ушкодження межових знаків, викрадення, підпал, конокрадство, як особливий вид крадіжки, крадіжку холопа, злісну несплату боргу. Проте у статті «Про Человеце» згадувалось і про шахрайство: «...особа, яка обманом отримала гроші та намагається сховатися в іншій землі, не може користуватися довірою, так само, як і тать (злодій)». Основною диференціюючою ознакою був предмет злочинного посягання, яким вважались земля, худоба (окремо увага приділялась коням), тварини, морські та річкові судна, предмети господарського обороту та інші речі. Злочини проти власності каралися штрафом («продажем»), розмір якого диференціювався у залежності від тяжкості (1, 3, 12 гривень). Продаж надходив у скарбницю, потерпілий одержував грошове відшкодування за заподіяний збиток («урок»). Процес розслідування мав форму «гоніння сліду», що полягала в пошуку злочинця та доказів. За відсутністю в Древній Русі спеціальних пошукових органів і осіб, «гоніння сліду» здійснювали потерпілі, їхні близькі, добровольці з членів громади. Система доказів за «Руською Правдою» складався з: показів свідків, очевидців злочину («видоків»); поручителів («послухів»); речових доказів («поличное»); іспиту вогнем, залізом, водою («ордалий»); присяги⁵.

У період козацької доби відповідальність за посягання на власність регулювалась нормами звичаєвого права. До злочинів проти власності належали неповернення боргу, крадіжка, розбій. Розрізнялися

⁴ Ерман А. Держава, армія та суспільство Древнього Єгипту. URL : <https://www.e-reading-lib.com/chapter.php/1005286/9/adolf-erman-gosudarstvo-armiya-i-obschestvo-drevnego-egipta.html> (дата звернення – 20.03.2024).

⁵ Руська Правда – видатний політичний документ в історії України <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4662/> (дата звернення – 24.03.2024).

крадіжка особистого та майна товариства, відповідно чого й призначалось покарання. Виділялися також окремі склади пограбування, розбою, крадіжки⁶.

Оскільки частина території України знаходилась на території Австро-Угорської імперії, на ній діяло австрійське та угорське законодавство. Зокрема, «Францішкана» діяла на території Буковини та Галичини, а «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» 1879 р. діяло на Закарпатті, яким, доречі, досить чітко було визначено поняття вимагання та грабежу. У першому десятиріччі ХХ ст. в Україні з'являються науково-практичні видання з розслідування кримінальних правопорушень, зокрема праці Г. Брейтмана, В. фон Ланге, Г. Рудого. Праця Г. Брейтмана «Злочинний світ. Нариси з побуту професійних злочинців» (1901 р.) присвячена тактичним прийомам, які використовують професійні злочинці: кишенькові злодії («марвіхери», «мийники»), аферисти, конокради, шахраї тощо. Книга колишнього начальника харківської розшукової поліції В. фон Ланге «Злочинний світ. Мої спогади про Одесу та Харків» (1906 р.) належить до публіцистичного жанру. Поряд з цим, у ній автор не тільки розповів про техніку розкриття того чи іншого правопорушення, а й докладно охарактеризував злочинців різних категорій, в тому числі: убивць, розбійників, грабіжників, крадіїв, шахраїв, фальшивомонетників, винокурів, розкриваючи професійні таємниці їх злочинної діяльності. У 1905 р. за розпорядженням київського поліцмейстера завідувач розшукового відділення колезький секретар Г. Рудий видав «Звіт про діяльність розшукового відділення київської міської поліції за 1902, 1903 і 1904 рр.». За обсягом і змістом ця праця більше нагадувала наукову монографію, ніж службовий документ. Звіт складається з 12 глав, де крім питань організації та діяльності розшукового відділення розглядається методика розслідування знищення майна шляхом підпалу, конокрадства, крадіжок, бродяжництва, жебрацтва тощо, а також чинники, що заважають успішному розслідуванню злочинів⁷.

З 1991 р. в Україні розпочався період лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям 11.09.2001 р. чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), у якому норми, направлені на охорону власності закріплено у розділі VI Особливої частини Норми чинного КК України. спираються на положення ст. 41

⁶ Захарченко П. П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. Київ : Університет «Україна», 2005. 280 с.

⁷ Волюков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

Конституції України, у якій зазначається, що «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. ... Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним»^{8,9}.

Перш ніж розкривати юридичне поняття «право власності» потрібно зазначити, що існує поняття власності як економічної категорії, що є матеріальною основою будь-якого суспільства. Власність у економічному значенні є регулятором відносин між людьми з приводу матеріальних благ, що полягають у їх приналежності одній або декільком особам і, відповідно, у їх відчуженні від інших. Тобто власність виражає ставлення певних осіб до матеріальних благ як до таких, що належать тільки їм. Приналежність чи привласнення матеріальних благ є сутністю економічних відносин власності, що складаються між людьми. Привласнення або утворення матеріальних благ є нічим іншим як процесом перетворення суспільством природних багатств у певні блага та розподіл їх між членами цього суспільства. Виробництво та привласнення матеріальних благ є сутністю людської діяльності. Привласнення матеріальних благ є наступним після виробництва процесом та представляє собою розподіл добутого між окремими особами, групами, класами або всім суспільством. Формою привласнення є як безпосередній розподіл, так і обмін товарами та продукцією між споживачами і виробниками. Привласнення продукту закінчується процесом його особистого споживання. Взаємопов'язані процеси виробництва, привласнення, розподілу, обмін і споживання матеріальних благ складають сукупність відносин власності в діяльності людей. Зміст економічних відносин власності полягає в можливості особи, яка володіє матеріальними благами використати своє майно виключно за своїм бажанням незалежно від волі іншої особи¹⁰.

⁸ Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 10.04.2024).

⁹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення – 10.04.2024).

¹⁰ Воліков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

Поняття права власності є, насамперед, інститутом цивільного права. Саме тому визначення права власності міститься у Цивільному кодексі України: «правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору» (ст. 316). Зміст права власності полягає у тому, що «власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном» (ст. 317). Здійснення права власності регламентовано ст. 319 Цивільного кодексу України: «1. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. 2. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. 3. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. ... 5. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. 6. Держава не втручається у здійснення власником права власності»¹¹.

Раніше в наших дослідженнях ми визначали наступні ознаки кримінальних правопорушень (зокрема, проти моральності), як-от: транснаціональний характер вчиненого діяння; протиправність і винність діяння (дії чи бездіяльності); суспільна небезпечність або суспільна шкідливість; суб'єкт кримінального правопорушення; специфічна сфера діяльності, якій наносять шкоду; охорона кримінальним законодавством окремої сфери суспільних відносин¹².

Водночас, специфікою кримінальних правопорушень проти власності є те, що для їх визначення потрібні знання й інших галузей: цивільного та господарського права, кримінології, економіки, юридичної психології тощо. Щодо кримінально-правової кваліфікації, зазначимо основні положення, що характеризують склад кримінальних правопорушень проти власності. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом, як частина економічних

¹¹ Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 11.04.2024)

¹² Сфімов М. М. Наукові диспути щодо визначення дефініції та ознак кримінального правопорушення проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 201–207. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-201-207> https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2/макет_НВ_3-2022-201-207.pdf

відносин, як основа економічної системи держави¹³. Юридичним вираженням відносин власності є право власності, що відповідно до названих нами вище статей Цивільного кодексу України є правом власника на володіння, користування та розпоряджання своїм майном за своєю волею незалежно від волі інших осіб. Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування: грабіж, розбій, погроза знищення майна, вимагання можуть бути життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність особи. При знищенні чи пошкодженні майна додатковими факультативними об'єктами є громадська безпека, громадський порядок, довілля тощо¹⁴.

Специфіка предмета й об'єкта кримінальних правопорушень проти власності визначає їх загальні суб'єктивні й об'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони склад переважної більшість зазначених правопорушень є матеріальним, тобто їх обов'язковою ознакою є спричинення суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди в певному розмірі відносинам власності та причинний зв'язок між такими наслідками і суспільно небезпечним діянням. Тому, закінченими вони є з моменту настання цієї шкоди. Однак, для закінчення таких правопорушень як вимагання, розбій, погроза знищення майна (усічені склади злочинів) не потрібно фактичного настання шкоди. Із суб'єктивної сторони більшість злочинів проти власності характеризуються прямим умислом, при якому особа усвідомлює, що посягає на чужу власність, на яку вона не має права, передбачає спричинення матеріальної шкоди та прагне цього, одночасно бажаючи власного незаконного збагачення¹⁵. Корисливий мотив і мета як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони більшості складів кримінальних правопорушень проти власності полягає в тому, що на вчинення суспільно небезпечного посягання на власність спонукає прагнення особи до наживи (мотив кримінального правопорушення), шляхом протизаконного обернення чужого майна на свою користь чи користь іншої особи (мета кримінального правопорушення). Заволодіння у такий спосіб чужим майном дає

¹³ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

¹⁴ Воліков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

¹⁵ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

реальну можливість особі протиправно володіти, користуватись і розпоряджатись таким майном як своїм власним¹⁶. Певні особливості суб'єктивної сторони мають кримінальні правопорушення, передбачені статтями 194, 196, 197 КК України, на що ми звернемо увагу пізніше при детальному їх розгляді.

З аналізу кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти власності науковцями запропоновано їх визначення як суспільно небезпечні та протиправні діяння, що, порушують право власності, спричиняють майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів¹⁷.

2. Окремі аспекти організації та планування розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану

Серед основних аспектів організації та планування розслідування кримінальних правопорушень ми вважаємо за доцільне розглянути аналіз первинної інформації, типові слідчі ситуації, а також взаємодію окремих підрозділів правоохоронних органів.

Відносно аналізу первинної інформації, необхідно зауважити, що це обов'язковий захід початку будь-якого кримінального провадження, який потребує від уповноважених осіб максимально зваженого рішення. Відповідно до ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування¹⁸. Тобто досудове розслідування по задумці законодавця повинно розпочинатися з

¹⁶ Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник / за ред. В. В. Топчія. Ірпінь, 2021. Видавець ТОВ «ТВОРИ». 411 с.

¹⁷ Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник / за ред. В. В. Топчія. Ірпінь, 2021. Видавець ТОВ «ТВОРИ». 411 с.

¹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23.03.2024).

конкретного моменту. В той же час, ми розуміємо, що до внесення відомостей в ЄРДР можливе проведення ряду заходів.

В розрізі зазначеного, ми підтримує позицію В. Д. Берназа, який зауважував на обов'язковій наявності таких елементів, що забезпечать найбільш правильну організацію і планування розслідування: аналіз первинної інформації; висунення версій та визначення напрямків розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій; виявлення, фіксація, збирання, вилучення, перевірка, оцінка та закріплення фактичних даних та формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження¹⁹.

Аналіз кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану дозволив нам зробити висновок, що первинна інформація, яка була підставою для внесення відомостей в ЄРДР, надходить у правоохоронні органи з наступних джерел:

- а) заяви, листи й повідомлення, що надійшли від громадян (81 %);
- б) повідомлення працівників установ і організацій (8 %);
- в) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень (6 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) та розшукових заходів (5 %).

Крім того, ми поділяємо думку В. В. Тищенко, який акцентував увагу на тому, що під час аналізу первинної інформації по вчиненому протиправному діянню потрібно реалізувати наступні заходи: виявлення та фіксація доказової інформації відносно кримінального правопорушення, яке розслідується по «гарячих слідах»; вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація; з'ясування й оцінка вже сформованої слідчої ситуації; виявлення джерел інформації про розслідуване протиправне діяння; визначення напрямку розслідування та розробка його плану; обрання форми та методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативнорозшукову роботу; пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого кримінального правопорушення; збирання та вивчення відомостей про особистість потерпілого; пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, які вчинили протиправне діяння, їх розшук і затримання²⁰. При розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану, наведений перелік заходів є ідентичним.

¹⁹ Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.

²⁰ Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

Усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, що залишаються невідомими для слідчого. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі провадження²¹.

Починаючи розгляд типових слідчих ситуацій зазначимо, що, як влучно відмічає група науковців (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв), процес вчинення кримінальних правопорушень підпорядковується об'єктивним закономірностям, можна спостерігати деякі схожі ситуації, які складаються при розслідуванні окремих видів протиправних діянь. Автори вказують, що такі ситуації називають типовими, що дозволяє розробляти для їх вирішення набори типових дій уповноваженої особи. Також дослідники наголошують на тому, що необхідно розкривати особливостей тактики найбільш характерних слідчих (розшукових) дій на рівні типових слідчих ситуацій, тобто з урахуванням багатоваріантності обставин розслідування, що підвищує практичну цінність методичних розробок, які повинні відображати не усереднене, а таке, що наближується до конкретного вирішення завдань розслідування. Крім того, науковці акцентують увагу на тому, що методики розслідування містять рекомендації з питань побудови версій, типових для окремих видів кримінальних правопорушень, тому при їх побудові поряд з урахуванням особливостей, характерних для даного виду протиправних діянь, до уваги беруться конкретні слідчі ситуації, що виникають у процесі розслідування. Приміром, автори відмічають серед них такі як побудову версій про характер кримінального правопорушення та винних осіб²². А вже В. А. Журавель формулює визначену категорію як «...наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення й аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан

²¹ Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с. ISBN 978-966-992-383-7

²² Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2017. 474 с.

розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному)»²³.

Підсумовуючи, сформулюємо авторське визначення типової слідчої ситуації – це сукупність умов на конкретний момент розслідування кримінального правопорушення, яка впливає на вибір алгоритму дій уповноважених осіб для оптимального вирішення завдань кримінального провадження²⁴.

Розглянемо класифікації типових слідчих ситуацій при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень проти власності. Зокрема, В. В. Пяковський серед типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування крадіжок вирізняє такі: «1. Факт крадіжки встановлено і підозрюваного затримано з речовими доказами або за «гарячими слідами». Як правило, це ті випадки коли інформування про проникнення злочинця до приміщення здійснюється за допомогою заздалегідь встановлених у ньому засобів охоронної сигналізації чи інформація надходить від конкретних очевидців злочину, які часто самостійно або з участю працівників поліції затримують злочинців з викраденим майном. Основне тактичне завдання в даній ситуації – зафіксувати сліди злочину... 2. Факт крадіжки встановлено, є відомості про особу злочинця (або групу злочинців), проте ніхто не затриманий. У розслідуванні ситуації визначальним чинником є час. Дії слідчого і співробітника оперативного підрозділу мають відзначатися максимальною оперативністю і спрямованістю на збирання пошукової інформації шляхом короткого опитування очевидців про кількість, індивідуальні прикмети зовнішності злочинців (стать, вік, особливі прикмети, одяг тощо), в якому напрямку вони зникли, можливі місця їх знаходження, а також характер чи специфічні ознаки викраденого ними майна... 3. Факт крадіжки встановлено, але дані про злочинця відсутні. Така слідча ситуація в інформаційному плані є найменш сприятливою, а в організаційному – найскладнішою. Основні завдання – встановлення особи, яка вчинила крадіжку, і виявлення викраденого майна. Для цього можуть проводитися тактичні операції «Збирання відомостей про злочинця» і «Розшук викраденого майна»²⁵.

А вже О. Л. Мусієнко при розслідуванні шахрайства виділила наступні групи слідчих ситуацій: «1) невідомі: особа шахрая, особа

²³ Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 102–108.

²⁴ Воліков Т. А. Наукові диспути стосовно типових слідчих ситуацій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7. С. 250–260. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-250-260](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-250-260)

²⁵ Криміналістика підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. В. Пяковський та ін. Харків : Право, 2020. 752 с.

потерпілого, мотив вчинення обману; 2) невідомі: особа потерпілого, особа шахрая; 3) невідомі: особа злочинця, мотив вчинення обману; 4) невідома: особа шахрая; 5) невідомі: особа потерпілого, мотив вчинення обману; 6) невідома: особа потерпілого; 7) невідомий: мотив вчинення обману; 8) відомо: особа потерпілого, особа шахрая, мотив вчинення обману²⁶.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень нами було зроблено висновок, що серед типових слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану, існують наступні:

– правопорушники затримані на місці події, є достатні відомості відносно обставин та факту вчинення протиправного діяння в умовах воєнного стану – 5 %;

– правопорушники затримані під час реалізації тактичної операції «Розшук правопорушників по «гарячих слідах», є достатні відомості відносно обставин та факту вчинення протиправного діяння в умовах воєнного стану – 11 %;

– правопорушники зникли з місця події, є достатні відомості відносно обставин та факту вчинення протиправного діяння в умовах воєнного стану, є потерпілий та свідки – 38 %;

– правопорушники зникли з місця події, є неповні відомості відносно обставин та факту вчинення протиправного діяння в умовах воєнного стану, наявний потерпілий, свідки відсутні – 32 %;

– кримінальне правопорушення було вчинено в умовах воєнного стану з використанням інформаційно-комунікаційних мереж або технологій, наявний потерпілий, свідки відсутні – 14 %²⁷.

Слід зазначити, що механізм взаємодії уповноваженої особи з органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має ґрунтуватися на дотриманні системи принципів, які забезпечують своєчасне та ефективне вирішення поставлених перед ними завдань. До основних, на нашу думку, належать такі принципи: законності; повага і дотримання прав і свобод людини і громадянина; гуманізм; відповідність результатів взаємодії розслідуванню конкретного протиправного діяння; поєднання індивідуальної та колективної співпраці; чітке розмежування компетенції кожної з взаємодіючих сторін; безперервність взаємодії протягом усього розслідування; інтереси сторін у досягненні поставленої мети; своєчасний обмін інформацією між суб'єктами взаємодії про відомі обставини, які можуть мати значення для розслідування; нерозголошення сторонами

²⁶ Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

²⁷ Воліков Т. А. Наукові диспути стосовно типових слідчих ситуацій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7. С. 250–260. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-250-260](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-250-260)

оперативно-розшукової інформації та інформації розшуку, а також вжиття заходів щодо забезпечення збереження такої інформації²⁸.

З приводу сутності взаємодії правоохоронних органів, то ми підтримуємо позицію вчених-криміналістів (Р. І. Благута, О. М. Дуфенюк, Є. В. Пряхін), які однією з важливих умов досягнення успіху в розслідуванні протиправних діянь визначають взаємодію органів, які беруть участь у цій діяльності. У протидії злочинності, як доречно наголошують вказані автори, правоохоронні органи становлять єдину систему та здійснюють свої функції відповідно до Конституції України й інших законів. Водночас правоохоронна система характеризується тим, що до її складу входять управлінські структури різної відомчої підпорядкованості. Спільність мети, завдань, принципів і характеру діяльності пов'язують їх у цілісну систему. Це стосується й органів і посадових осіб, які реалізують свої повноваження під час досудового розслідування, проблема взаємодії яких є нині актуальною, оскільки безпосередньо пов'язана із посиленням ефективності боротьби зі злочинністю²⁹.

Отже, нами було сформульовано авторське визначення взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів як заснованої на нормативно-правових актах, а також узгодженої за метою та умовами, діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні окремих підрозділів, яка відображається в максимально ефективному поєднанні властивих їм методів та засобів, що спрямовані на попередження і розслідування протиправних діянь під єдиним управлінням уповноваженої особи³⁰.

Стосовно форм взаємодії ми поділяємо позицію науковців, які процесуальні та непроцесуальні (організаційні) форми. Зокрема, вчені-криміналісти стверджують, що процесуальні форми є тим видом кримінально-процесуальних правовідносин, які регламентовані чинним законодавством, тобто закріплені в нормах права. Ця форма взаємодії стосується питань: а) передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки правопорушення для вирішення питання про початок досудового розслідування; б) проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативним підрозділом узгоджених оперативно-

²⁸ Chaplynskiy, K., Yefimov, M., Pletenets, V., Harashchuk, D., Demchenko, I. Features of interaction between law enforcement agencies during the investigation of criminal offenses according to international standards. *Cuestiones Politicas*. 2023. Volume 41. Issue 76. pp. 469–481. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.27>

²⁹ Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.: за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

³⁰ Єфімов М. М., Чаплинський К. О. Наукові диспути щодо сутності взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції у процесі доказування при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 630–633. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/152> http://lsej.org.ua/4_2023/152.pdf

розшукових заходів; в) проведення оперативно-розшукових заходів у справі, в якій не встановлена особа, яка вчинила правопорушення; г) виконання доручень слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інші³¹.

Згідно з нормами КПК України до процесуальних форм взаємодії необхідно віднести такі: надання допомоги слідчому, дізнавачу під час проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД), НСРД (ст.ст. 40, 40-1 КПК України); доручення та вказівки слідчого, дізнавача стосовно проведення СРД, НСРД (ст.ст. 40, 40-1, 246 КПК України); фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення СРД, НСРД (ст. 252 КПК України)³².

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів дав можливість виокремити наступні процесуальні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності:

а) здійснення доручення уповноваженої особи стосовно реалізації СРД або НСРД (91 %);

б) виконання розшукових заходів для встановлення осіб, що вчинили визначені протиправні діяння, а також надання уповноваженій особі інформації про їх результати (68 %);

в) допомога уповноваженій особі під час проведення окремих СРД, НСРД (61 %).

З приводу основних організаційних форм взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, наприклад, В. Д. Пчолкін виокремив наступні: ознайомлення уповноваженої особи з оперативними матеріалами в межах, передбачених відомчими нормативними актами; спільне планування СРД та оперативно-розшукових заходів; погодження роботи слідчих і оперативних працівників при плануванні рішень окремих завдань по кримінальному провадженню; проведення спільних нарад суб'єктів взаємодії для аналізу результатів спільної роботи по кримінальному провадженню та визначення заходів по усуненню виявлених недоліків; спільна діяльність слідчих і оперативно-розшукових підрозділів на початковому та наступних етапах розслідування; створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням; взаємний обмін інформацією про результати розслідування після

³¹ Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

³² Єфімов М. М., Чаплинський К. О. Наукова полеміка стосовно основних форм взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції у процесі доказування при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5. С. 304–317. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)-304-317](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)-304-317)

порушення справи, проведення невідкладних СРД і оперативно-розшукових заходів, з урахуванням чого можуть вноситися корективи у спільний план подальшого розслідування; спільні виїзди уповноваженої особи та оперативних працівників для проведення процесуальних дій³³.

Аналіз опитування працівників правоохоронних органів дав можливість виокремити наступні організаційні форми взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності:

- а) спільне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) (57 %);
- б) колегіальне обговорення та оцінювання даних, отриманих під час проведення розшукових заходів, стосовно їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР (71 %);
- в) взаємний обмін інформацією між працівниками підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ і організацій під час розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії (89 %);
- г) консультавання (59 %).

3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану

Говорячи про конкретні СРД, які варто проводити на початковому етапі в кримінальних провадженнях визначеної категорії, то, на нашу думку, серед них найбільш важливими є огляд місця події, допит та одночасний допит раніше допитаних осіб.

Відносно визначення поняття огляду, то, наприклад, В. Ю. Шепітько формулює його як слідчу (розшукову) дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єкта з метою виявлення слідів та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі³⁴. Все ж таки, найбільш точною ми вважаємо дефініцію надану Є. І. Макаренком, як-от: невідкладна слідча (розшукова) дія, спрямована на безпосереднє встановлення, сприйняття, дослідження та фіксацію обстановки місця події (стану, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, що перебувають на місці події), слідів кримінального правопорушення та інших фактичних даних, які в сукупності дозволяють зробити ґрунтовний висновок

³³ Пчолкін В. Д., Еченко В. М. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС. *Вісн. Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України* : спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

³⁴ Криміналістика : підручник / За ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2001. 682 с.

щодо характеру, механізму та мотивів протиправного діяння, особи правопорушника та інших обставин, які підлягають доказуванню у разі початку досудового розслідування³⁵.

Крім того, В. П. Корж наводить наступний перелік інформації, яку можуть отримати уповноважені особи, виконуючи вищеперераховані завдання: «...1. Про особу злочинця: а) кількість осіб, які вчинили злочин; б) приблизний вік злочинців: дорослі чи неповнолітні; в) їх фізичні дані (зріст, фізична сила тощо); г) стан здоров'я, зокрема, наявність поранення, хвороби, фізичних вад; д) наявність певних злочинних навичок; є) професія злочинця – дані, які характеризують особливості психіки осіб, які вчинили злочин: жорстокість, боягузтво, обережність; з) дані, що свідчать про підготовку до злочину: ознайомлення з режимом роботи в установі, наявністю охорони, спостереження за потерпілим, та його житлом, вивчення шляхів підходу і відходу з місця злочину тощо; 2. Предмет злочинного посягання: а) речі, предмети, гроші, цінності, що належали потерпілому; б) вартість викраденого; в) особливості викрадених речей, предметів – їх родові та індивідуальні ознаки»³⁶.

З огляду на зазначені позиції, сформулюємо завдання, які необхідно вирішувати під час проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. Серед них було виокремлено наступні: чи було вчинено кримінальне правопорушення; чи є місце події місцем вчинення протиправного діяння; яким чином правопорушники здійснювали проникнення (крадіжка), як підходили до потерпілого (грабіж, розбій) та як зникали після вчинення протиправного діяння; які знаряддя протиправного діяння були застосовані (вогнепальна зброя, вибухові пристрої чи речовини); чи були застосовані транспортні засоби; яка кількість осіб була на місці події та їх прикмети; цілі та мотиви правопорушників; скільки часу вчинялось протиправне діяння; коли було вчинено кримінальне правопорушення проти власності; які межі місця події; які дії реалізовувались правопорушниками для приховання слідів протиправного діяння; чи залишив правопорушник якісь предмети на місці події (знаряддя вчинення, частини одягу або інші предмети); чи могли зостатися якісь сліди на тілі або одязі правопорушника; чи є

³⁵ Макаренко Є. І. Огляд місця події: довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. 210 с.

³⁶ Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації: науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків: 2018. 264 с.

відомості, які засвідчують обставини, що сприяли або перешкоджали вчиненню або прихованню протиправного діяння³⁷.

Потрібно наголосити, що огляд місця події є незамінною слідчою (розшуковою) дією, адже дані, отримані при його проведенні, здебільшого неможливо виявити в будь-якому іншому місці, одержати шляхом проведення інших процесуальних дій. Численні дані слідчої та судової практики свідчать про те, що найменше зволікання з виконанням невідкладних дій негативно позначається на якості розслідування. Адже обстановка на місці події може швидко змінитися, а сліди протиправного діяння – зникнути; злодії отримують можливість знищити сліди, які викривають їх у вчиненні кримінального правопорушення, заховати або реалізувати викрадене, змінити місце проживання тощо. Крім того, потерпілі та свідки із часом забувають обставини його вчинення і не можуть пригадати на допиті важливі для справи подробиці, які раніше ними могли бути повідомлені. Тому чим меншим буде проміжок часу між отриманням повідомлення про вчинений злочин і проведенням невідкладних СРД, тим повнішим і ціннішим можуть бути дані, отримані в результаті розслідування³⁸.

Також слід зазначити, що об'єктами огляду при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності можуть бути: приміщення (квартира, будинок садибного типу, дача, складське приміщення, офіс фірми чи підприємства; майстерня, гараж, підвал тощо); ділянка місцевості; знаряддя вчинення злочину; службова документація (при привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем); підроблені документи та засоби комп'ютерної техніки (при вчиненні шахрайства) тощо. Організація і тактика проведення огляду в умовах воєнного стану, на нашу думку, залежить від місця розташування об'єктів огляду відносно місця проведення воєнних дій. На жаль, сьогодні в Україні небезпечних місць немає, але, на нашу думку, умовно можна розрізнити за зонами небезпеки територію, що знаходиться під обстрілом ствольної артилерії, та зону, по якій можливо завдати удару з використанням ракетної техніки (зона непрямой загрози). Зрозуміло,

³⁷ Воліков Т. А. Актуальні питання проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2023. № 7. С. 321–331. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-421-431](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-421-431)

³⁸ Чаплинський К. О., Кобзар О. Ф. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

що у зоні безпосереднього зіткнення жодних слідчих (розшукових) дій проводиться не може³⁹.

Крім того, стосовно особливостей огляду місця крадіжки варто зауважити, що він проводиться послідовно, цілеспрямовано, із застосуванням методів виявлення слідів ніг, рук, знарядь злому, якщо правопорушник долав будь-які перешкоди, вилучаються об'єкти з можливими мікрослідами на них. Увагу треба приділяти предметам, що могли бути залишені правопорушником: шарф, рукавички, запальничка, носовичок тощо. Одночасно з оглядом місця події слід організувати роботу кінолога, доручити працівникам оперативних підрозділів провести опитування сусідів, родичів потерпілого з метою встановлення можливих свідків-очевидців з тих, що проживають або працюють у безпосередній близькості від місця крадіжки, зібрати відомості про осіб, які могли вчинити протиправне діяння, встановити місце їх перебування⁴⁰.

В свою чергу, Б. Ю. Бистрицький говорить про те, що «...до проведення огляду можуть, на розсуд слідчого, залучатися потерпілі, свідки й затримані неповнолітні. Участь потерпілого у проведенні огляду зумовлена встановленням обставин крадіжки. Потерпілі можуть визначити, які предмети були переміщені. На цих об'єктах і доцільно зосередити пошук слідів рук злочинців. Крім того з'ясується, які предмети зникли, їхні характеристики, наявні документи. В результаті цього значно підвищується швидкість отримання орієнтуючої інформації, що забезпечує швидкість розкриття й розслідування крадіжки. Ці особи можуть бути корисними у визначенні меж місця події, виявленні окремих слідів і предметів або ознак їх знищення. Також вони можуть звертати увагу слідчого на ті або інші сліди та предмети, їхні ознаки й особливості, які вони вважають важливими для кримінального провадження»⁴¹.

Відносно проведення огляду місця події під час розслідування розбоїв вважаємо доречною позицію Г. В. Щербакова, який наголошує на тому, що його характерною особливістю є потреба розширення меж огляду шляхом включення прилеглої місцевості, у тому числі можливих шляхів відходу правопорушників, що сприяє виявленню та

³⁹ Воліков Т. А. Організація і тактика проведення невербальних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти власності у воєнний час. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвипуск № 2. С. 305–311. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-178-184>

⁴⁰ Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 278 с. ISBN 978-617-645-483-0

⁴¹ Бистрицький Б. Ю. Тактика огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 166–170.

фіксації слідів і речових доказів. Автор відмічає, що «...для того щоб приховати сліди злочину, злочинці, залишаючи місце злочину, намагаються позбутися від предметів, одягу, ушкоджених або забруднених під час розбійного нападу, викинути чи знищити їх. Викрадені внаслідок нападу речі злочинці зазвичай оглядають неподалік від місця вчинення злочину, де виймають цінні речі, наприклад із сумочки або барсетки, а самі сумки та барсетки викидають. Викладене свідчить про необхідність ретельного огляду прилягаючої місцевості, у тому числі розташованих неподалік від місця вчинення злочину кущів, де могли стежити за жертвою нападники. Дуже важлива присутність при здійсненні огляду місця події експерта-криміналіста у зв'язку з тим, що при розбійних нападах виявлення і фіксація слідів доволі складний процес та вимагає застосування спеціальних засобів»⁴².

Стосовно допиту та одночасного допиту раніше допитаних осіб в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії, одразу слід наголосити, що їх проведення відрізняється не тільки в процесуальному, але і тактичному плані. З приводу переліку організаційно-підготовчих заходів визначимо серед них наступні:

- повне та всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження;
- прийняття рішення про проведення допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);
- визначення часу та місця проведення допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);
- встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню;
- проведення додаткового допиту;
- визначення осіб, між якими буде проведено одночасний допит раніше допитаних осіб та черговості їх допиту;
- добір учасників для проведення допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);
- психологічна підготовка учасників допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);
- визначення та підготовка технічних засобів фіксації допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);
- створення сприятливих умов допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб);

⁴² Щербакова Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 213 с.

– складання плану допиту (одночасного допиту раніше допитаних осіб)⁴³.

Серед тактичних прийомів допиту слід визначити наступні:

- встановлення психологічного контакту;
- постановка уточнюючих (деталізуючих, додаткових) запитань;
- використання різного темпу допиту (форсований, уповільнений або змішаний);
- пред'явлення речових доказів;
- оголошення показань інших осіб;
- ознайомлення з протоколом огляду;
- оголошення висновку експерта⁴⁴.

В свою чергу, одночасний допит раніше допитаних осіб є досить важливою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності. Завдяки його проведенню можна усунути протиріччя в показаннях учасників кримінального провадження⁴⁵.

Вказана процесуальна дія проводиться для встановлення наступних обставин: з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних осіб та їх усунення; викриття одного із допитуваних в дачі неправдивих (неповних) показань; перевірка правдивості показань раніше допитаних осіб; подолання добросовісних помилок допитуваного; психологічний вплив на несумлінного учасника СРД з метою схилення його до дачі правдивих показань; зміцнення вольових якостей та позицій сумлінного учасника СРД; виявлення і встановлення доказів та нових обставин, що мають значення для кримінального провадження; перевірка та оцінка криміналістичних версій; додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних; посилення позиції певних учасників СРД, які давали правдиві показання та ін.⁴⁶

⁴³ Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

⁴⁴ Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 266–276.

⁴⁵ Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 305–311. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-4-305-311>

⁴⁶ Чаплинський К. О. Проблемні питання тактики проведення очної ставки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 353–359.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу історії розвитку уявлень щодо поняття права власності та його кримінально-правову охорону, можна зробити висновок, що власність була та залишається базисом, що стимулює розвиток суспільства, гарантує незалежність та життєздатність економіки будь-якої держави. Аналізуючи думки учених і чинне законодавство, виходячи з предмета і об'єкта, а також суб'єктивних та об'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності, можна визначити кримінальні правопорушення проти власності як суспільно небезпечні протиправні діяння, що вчиняються переважно шляхом активних дій відповідним суб'єктом і наносять шкоду відносинам права власності та посягають на державне, приватне або колективне майно або спонукають до дій майнового характеру, що спричиняють суспільно небезпечні наслідки у вигляді позбавлення права потерпілої сторони у володінні, користуванні та розпоряджанні своїм майном.

Визначено підстави внесення відомостей в ЄРДР за фактом вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Також було надано авторське визначення дефініцій типової слідчої ситуації та взаємодії окремих підрозділів правоохоронних органів. Крім цього, виділено типові слідчі ситуації розслідування визначеної категорії протиправних діянь та встановлено процесуальні та непроцесуальні (організаційні) форми взаємодії підрозділів правоохоронних органів.

Зазначено, що на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану, найбільш поширеними СРД є огляд місця події, допит та одночасний допит раніше допитаних осіб. Сформульовано завдання, які необхідно вирішувати під час проведення огляду місця події. Крім того, було вирішено об'єкти, які підлягають огляду, та особливості його проведення. Визначено організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту та одночасного допиту раніше допитаних осіб. Наведено перелік тактичних прийомів допиту, а також з'ясовано для встановлення яких обставин проводиться одночасний допит раніше допитаних осіб.

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах воєнного стану досить нагальним вбачається створення дієвих методик розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Серед них вагоме місце займають і протиправні діяння проти власності. В представлений роботі було надано формулювання кримінальних правопорушень проти власності. Крім того, було опрацьовано окремі аспекти організації та планування

розслідування. Зокрема, була надана характеристика аналізу первинної інформації та типовим слідчим ситуаціям. Також з'ясовано поняття та форми взаємодії окремих підрозділів правоохоронних органів. Встановлено обов'язкові СРД початкового етапу розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії. Серед них виокремлено та охарактеризовано огляд місця події, допит та одночасний допит раніше допитаних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / під ред. О. М. Бандурки, Д. В. Швець, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка. Харків : Майдан, 2020. 618 с.

2. Берназ В. Д. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.

3. Бистрицький Б. Ю. Тактика огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 166–170.

4. Воліков Т. А. Актуальні питання проведення огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2023. № 7. С. 321–331. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-421-431](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-421-431)

5. Воліков Т. А. Наукові диспути стосовно типових слідчих ситуацій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7. С. 250–260. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-250-260](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-250-260)

6. Воліков Т. А. Організація і тактика проведення нонвербальних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти власності у воєнний час. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвипуск № 2. С. 305–311. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-178-184>

7. Воліков Т. А. Поняття та ознаки кримінального правопорушення проти власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3. С. 522–536. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-522-536](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-522-536)

8. Ерман А. Держава, армія та суспільство Древнього Єгипту. URL : <https://www.e-reading-lib.com/chapter.php/1005286/9/adolf-erman-gosudarstvo-armiya-i-obschestvo-drevnego-egipta.html> (дата звернення – 20.03.2024).

9. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с. ISBN 978-966-992-383-7

10. Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 278 с. ISBN 978-617-645-483-0

11. Єфімов М. М. Наукові диспути щодо визначення дефініції та ознак кримінального правопорушення проти моральності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 3. С. 201–207. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-3-201-207>https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/3_ua_n2/макет_НВ_3-2022-201-207.pdf

12. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 305–311. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-4-305-311>

13. Єфімов М. М., Чаплинський К. О. Наукова полеміка стосовно основних форм взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції у процесі доказування при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 5. С. 304–317. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5\(11\)-304-317](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-5(11)-304-317)

14. Єфімов М. М., Чаплинський К. О. Наукові диспути щодо сутності взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції у процесі доказування при розслідуванні злочинів у сфері інтелектуальної власності. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 630–633. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/152>
http://lsej.org.ua/4_2023/152.pdf

15. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 102–108.

16. Захарченко П. П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дист. навч. Київ : Університет «Україна», 2005. 280 с.

17. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення – 10.04.2024).

18. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації: науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків : 2018. 264 с.

19. Криміналістика підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. / В. В. Пяковський та ін. Харків : Право, 2020. 752 с.

20. Криміналістика : підручник / За ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2001. 682 с.

21. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

22. Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник / за ред. В. В. Топчія. Ірпінь, 2021. Видавець ТОВ «ТВОРИ». 411 с.

23. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

24. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення – 10.04.2024).

25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 23.03.2024).

26. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Частина II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 474 с.

27. Макаренко Є. І. Огляд місця події : довідник дільничного інспектора міліції. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. 210 с.

28. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

29. Пчолкін В. Д., Ечченко В. М. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС. *Вісн. Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України* : спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

30. Руська Правда – видатний політичний документ в історії України <https://osvita.ua/vnz/reports/history/4662/> (дата звернення – 24.03.2024).

31. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

32. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 11.04.2024)

33. Чаплинський К. О., Кобзар О. Ф. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

34. Чаплинський К. О. Проблемні питання тактики проведення очної ставки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 353–359.

35. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

36. Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 266–276.

37. Щербаківа Г. В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених з метою заволодіння приватним майном громадян : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. зі спеціальності 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 213 с.

38. Chaplynskyi, K., Yefimov, M., Pletenets, V., Harashchuk, D., Demchenko, I. Features of interaction between law enforcement agencies during the investigation of criminal offenses according to international standards. *Cuestiones Politicas*. 2023. Volume 41. Issue 76. pp. 469–481. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.27>

Information about the authors:

Chaplynskyi Kostiantyn Oleksandrovych,

Doctor of Law Sciences, Professor,

Head at the Department of Criminalistics and Pre-medical Training

Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Volikov Taras Anatoliyovych,

Candidate of Law Sciences,

Doctoral Student at the Department of Criminalistics and Pre-medical

training

Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Yefimov Mykola Mykolayovych,

Doctor of Law Sciences, Professor,

Professor at the Department of Criminalistics and Pre-medical Training

Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Шаблюстий В. В., Шевченко С. І., Березняк В. С.

ВСТУП

Відповідно до ст. 2 Конституції України, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою¹. Даний атрибут (цілісність і недоторканість територій) властивий будь-якій сучасній незалежній суверенній державі.

Акти делінквентної поведінки, що посягають на недоторканість державних кордонів та забезпечення прикордонної безпеки, щороку фіксуються на території більшості держав світу, що пов'язано з глобалізацією світу та, як наслідок, розвитком транснаціональної злочинності.

У лютому 2014 р. російська федерація розпочала гібридну війну проти України, яка супроводжувалась тимчасовою окупацією окремих територій України, веденням активних бойових дій на території Донецької та Луганської областей, рядом інформаційних атак та пропагандистських кампаній на дипломатичних майданчиках². Дані події стали потужним детермінантом поширення названої групи правопорушень.

24 лютого 2022 р. рашисти, розгорнувши проти України широкомасштабну війну, вкотре продемонстрували світові, що російська федерація – це варварське територіальне утворення з імперськими амбіціями, яке вирішує свої внутрішні соціально-економічні та політичні проблеми шляхом захоплення чужих територій та народів³. Щодня держава-окупант посягає на ряд

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

² Березняк В. С. Запобігання шахрайству в Інтернеті. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 190-196.

³ Березняк В. С. Запобігання шахрайству в Інтернеті. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 192.

соціальних цінностей, поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність. Серед них і така складова національної безпеки як прикордонна безпека та недоторканість державних кордонів.

Ст. 17 Основного закону передбачає, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом⁴. Одна з головних ролей у забезпеченні прикордонної безпеки відповідно до чинного законодавства належить правоохоронним органам системи МВС України (у першу чергу Державна прикордонна служба України та Національна поліція). Саме від ефективності діяльності даних суб'єктів протидії злочинності залежить рівень злочинності у названій сфері суспільних відносин.

З огляду на викладене вище важливим є посилення рівня взаємодії правоохоронних органів системи МВС України між собою та з іншими суб'єктами протидії злочинності в частині забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів, розробка та модернізація заходів протидії цим деліктам в умовах широкомасштабної війни.

Проблемні питання, пов'язані із забезпеченням прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів, у своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як Т. В. Аверочкіна, О. В. Ананьїн, О. В. Андрушко, А. М. Бабенко, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, О. Т. Басараб, В. В. Березенко, В. П. Бірюков, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, Л. В. Дорош, В. В. Ємельяненко, О. В. Ільченко, А. В. Калініна, Р. А. Каложний, А. В. Коваленко, М. Г. Колодяжний, В. К. Колпаков, І. Ф. Корж, Д. А. Купрієнко, Ю. Б. Курилюк, І. П. Кушнір, Н. Р. Лашук, Ю. О. Михайлова, В. І. Олефір, А. М. Орлеан, Р. С. Орловський, О. О. Пашенко, В. В. Федосєєв, А. М. Черняк, В. В. Чумак, А. М. Шульга та ін.

Безумовно, роботи названих вище науковців дозволили суттєво модернізувати наявні та виробити нові напрямки протидії правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. Водночас, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану постає нагальна

⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

потреба у проведенні аналізу питання запобігання названим деліктам правоохоронними органами системи МВС України.

1. Детермінанти правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканності державних кордонів

Будь-які кримінальні правопорушення вчиняються під впливом тих чи інших детермінантів⁵. У кримінології під категорією «детермінанти», як правило, розуміють певні причини та умови вчинення акту делінквентної поведінки⁶.

Між причинами та умовами вчинення кримінальних правопорушень існує стійкий взаємозв'язок, через що доцільним є проведення комплексного дослідження відповідних чинників у розрізі дослідження детермінантів правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканності державних кордонів.

Сьогодні очевидним є факт того, що для окремих актів делінквентної поведінки, що посягають на прикордонну безпеку та недоторканість державних кордонів, потужним детермінантом виступає широкомасштабна війна, яку сусідня терористична держава розпочала проти України у лютому 2022 р.

Так, наприклад, у 2020 р.⁷ обліковано 278 випадків вчинення кримінальних правопорушень за ст. 332 КК України (у 90 з них особі вручено повідомлення про підозру).

У наступному (2021 р.)⁸ кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень даного виду збільшилася на 15 % та дорівнювала 327 (у 119 з них особам вручено повідомлення про підозру).

З початком широкомасштабної війни кількість облікованих кримінальних правопорушень у вигляді незаконного переправлення осіб через державний кордон України збільшилася майже у чотири рази порівняно з попереднім роком. Зокрема, у 2022 р.⁹ кількість зареєстрованих актів деліктної поведінки даного виду дорівнювала

⁵ Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI–XIX століть. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2017. № 1 (15). С. 200.

⁶ Шаблістий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. С. 8.

⁷ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855.

⁸ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627.

⁹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.

1225 випадкам (з них у 590 кримінальних правопорушень особам вручено повідомлення про підозру).

Протягом 2023 р.¹⁰ кількість зареєстрованих випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332 КК України, збільшилась ще на 53 % (2301 випадок), що, знову ж таки, пов'язано з діями держави-терориста, спрямованими проти основ національної безпеки України¹¹. Додамо, що лише у 1547 з них особам вручено повідомлення про підозру.

Таким чином за період з 2020 по 2021 рр. (включно) на території України було обліковано 605 випадків вчинення кримінальних правопорушень за ст. 332 КК України (у 209 з них особам вручено повідомлення про підозру), тоді як у період з 2022 по 2023 рр. (включно) – 3526 (з них у 2137 випадках особам вручено повідомлення про підозру)¹².

Викладені вище статистичні показники свідчать про те, що кількість облікованих кримінальних правопорушень у вигляді незаконного перетинання осіб через державний кордон України у період повномасштабного вторгнення російської федерації збільшилась майже у 6 разів. Очевидно, що відповідна динаміка – результат впливу названого детермінанту злочинів.

Проаналізувавши диспозицію ст. 332-2 КК України «Незаконне перетинання державного кордону України» можна одразу ж припустити, що відповідні акти протиправної поведінки стали більш поширеними під час ведення державою-агресором широкомасштабної війни проти нашої Батьківщини¹³. Розглянемо детальніше вказане питання.

Відповідно до офіційних статистичних даних, наданих Офісом Генерального прокурора України¹⁴, у 2020 р. на території України зареєстровано 35 кримінальних правопорушень у вигляді незаконного

¹⁰ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804.

¹¹ Каторкін Р. А. Окремі питання кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 219.

¹² Шаблистий В., Чорна О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення у кримінальному провадженні : монографія. Дніпро : Біла К.О., 2020. С. 132.

¹³ Каторкін Р.А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу: монографія; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Шаблистого. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. С. 128.

¹⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855.

перетинання державного кордону України (з них у 25 особам вручено повідомлення про підозру).

У наступному році¹⁵ кількість зареєстрованих випадків вчинення названого виду злочинів дещо зросла (37 кримінальних правопорушень (з них у 19 особам вручено повідомлення про підозру).

Широкомасштабна війна, яку російська федерація розв'язала проти України у лютому 2022 р., суттєво вплинула на динаміку поширення цього суспільно небезпечного діяння. Так, у названому році¹⁶ кількість облікованих випадків вчинення даного злочину збільшилася більш ніж удвічі – до 75 (з них у 29 особам вручено повідомлення про підозру)¹⁷.

Самовіддані дії Збройних сил України, інших, утворених відповідно до чинного законодавства України військових формувань, правоохоронних органів системи МВС України та всього Українського народу призвели до того, що російський окупант не тільки не досягнув поставлених цілей, але і був вибитий з багатьох раніше окупованих ворогом територій нашої Батьківщини. Наразі є очевидним факт того, що перемога України над російською федерацією – це лише питання часу. Очевидно, що попереду ще ціла низка складних та, на превеликий жаль, кровопролитних кампаній, тривожних та безсонних ночей, гірких втрат та непростих рішень, проте наша держава не тільки вистоїть, але і вижене окупанта зі своєї території. З метою досягнення вказаних цілей щодня приймається ряд важливих рішень у сфері забезпечення національної безпеки України. Зокрема, після того, як рашисти були вибиті з багатьох територій України, розпочалася масштабна робота з посилення охорони та оборони контрольованих ділянок державного кордону, що межують з республікою білорусь та російською федерацією. Так, на півночі нашої Батьківщини створені надійні оборонні редути, які не дають можливості окупантам здійснити повторні злочинні акти на відповідних напрямках¹⁸.

¹⁵ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627.

¹⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.

¹⁷ Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-36>.

¹⁸ Berezniak V., Demicheva. A., Furfaro R.D. Violations of human rights by the russian federation during full-scale armed aggression against Ukraine. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Volume 3, № 1. P. 218. URL: https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/3_1/218-229.pdf DOI: 10.31733/2786-491X-2023-1-218-229.

Вказані факти призвели до суттєвого зниження рівня поширеності офіційно зареєстрованих фактів незаконного перетинання державного кордону України у 2023 р. У даному році обліковано 16 злочинів за ст. 332-2 КК України (з них у 9 особам вручено повідомлення про підозру)¹⁹.

Не дивлячись на це окремо зауважимо, що в умовах широкомасштабної війни злочини у вигляді незаконного перетинання державного кордону України несуть високий рівень латентності через тимчасову втрату контролю над окремими ділянками державного кордону²⁰. Відтак, реальна кількість фактів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-2 КК України, є значно вищою.

З викладеного слідує, що у 2020-2021 рр. в нашій державі було зафіксовано 72 випадки незаконного перетинання державного кордону України (у 44 з них особам вручено повідомлення про підозру), тоді як у 2022-2023 рр. – 91 (з них у 38 особам було вручено повідомлення про підозру).

Наведені статистичні дані свідчать про те, що широкомасштабна війна стала детермінантом поширення актів деліктної поведінки, передбачених ст. 332-2 КК України (офіційна кількість зареєстрованих злочинів даного виду за останні два роки збільшилась на 21%)²¹.

Протягом 2020 р.²² у нашій державі обліковано 94 злочинів у виді порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (з них у 33 особам вручено повідомлення про підозру).

У наступному році²³ кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 333 закону про кримінальну

¹⁹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804.

²⁰ Шаблістий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Торгівля людьми як делікт, що посягає на безпекове середовище. Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 208. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-363-7-10>.

²¹ Шаблістий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 737. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-33>.

²² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855.

²³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627.

відповідальність, зменшилась на 24 випадки (з них у 25 особам вручено повідомлення про підозру).

З початком широкомасштабної війни кількість зареєстрованих випадків вчинення названого вище акту протиправної поведінки суттєво зменшилась (до 34)²⁴. При цьому, лише у 7 випадках особам вручено повідомлення про підозру.

Частково даний факт пояснюється суттєвим посиленням боротьби зі злочинністю даного виду в умовах сьогодення. В нових реаліях, коли протидія адміністративним та кримінальним правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів набула стратегічного значення, зловмисникам було складно втілити свої наміри у життя.

Втім, як відомо, злочинність доволі швидко підлаштовується під ті чи інші фактори²⁵. Яскравим підтвердженням цієї тези слугують статистичні дані за 2023 р. в частині поширення актів протиправної поведінки у вигляді порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. Так, у даному році на території України зафіксовано 56 кримінальних правопорушень даного виду (з них у 15 особам вручено повідомлення про підозру)²⁶.

Отже, у період з 2020 по 2021 рр. (включно) в нашій державі було обліковано 164 факти вчинення злочину, передбаченого ст. 332-2 КК України (з них у 57 особам вручено повідомлення про підозру), тоді як у період з 2022 по 2023 рр. – 90 відповідних фактів (з них у 22 особам вручено повідомлення про підозру).

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок, що широкомасштабна війна – це потужний фактор, який негативно впливає на поширеність окремих актів делінквентної поведінки (при цьому не тільки кримінальних, але і адміністративних правопорушень) у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. У деяких випадках цей детермінант може

²⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.

²⁵ Березняк В. С. Роль наставництва у підготовці працівників Національної поліції. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 330.

²⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804.

виступати не тільки умовою вчинення відповідного акту деліктної поведінки, але і безпосередньою причиною²⁷.

Як вдало зазначають автори підручника «Профілактика злочинів» (за заг. ред. О. М. Джужи), за сферами поширення та змістом фактори поширення названих вище деліктів можна поділити на: 1) соціально-економічні; 2) політичні; 3) організаційно-управлінські; 4) правові; 5) морально-психологічні та інші²⁸.

В умовах сьогодення кожен з перелічених факторів, як правило, діє комплексно з іншим потужним детермінантом, проаналізованим вище, – широкомасштабною війною. Розглянемо окремі з них.

Негаразди в економічній та соціальній сферах ведуть до виникнення протиріч і конфліктних ситуацій, які стимулюють зростання криміналізації суспільства. Серед населення виникають прошарки, які живуть за межею бідності, бездомні, безробітні, розчаровані в цінностях, що захищає закон, і готові на будь-які, в тому числі протиправні, способи задоволення своїх потреб. Вони потрапляють у гострі, стресові ситуації і зазнають різного роду морально-психологічних принижень²⁹.

З 24 лютого 2022 р. українська економіка зазнала потужних ударів з боку ворога: блокування українських портів, тимчасове припинення цивільного авіасполучення, удари по цивільній інфраструктурі, окупація окремих територій нашої держави тощо. Все це не могло не відобразитись на добробуті громадян. Станом на сьогоднішній день суттєво призупинився ріст заробітної плати та зросли ціни на товари і послуги, ряд українців втратили власну роботу. Зрозуміло, що в таких умовах маргінально налаштовані громадяни все частіше вдаються до спокуси задовольнити власні потреби у незаконний спосіб. Серед таких способів і вчинення актів делінквентної поведінки у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів.

Як вдало наголошують автори підручника «Профілактика злочинів» (за заг. ред. О. М. Джужи), економічними чинниками, які можуть виступати загальними причинами і умовами нелегальної міграції та причинами й умовами злочинності мігрантів є, зокрема: нестабільна економічна ситуація в державі; зниження рівня життя

²⁷ Shablysty V. V., Kosiachenko K. E., Berezniak V. S., Katorkin R. A. & Konopelskyi V. Y. Activities of international medical and humanitarian non-governmental organizations in Ukraine under the conditions of martial law. *Christian Journal for Global Health*. 2023, 10(1). P. 38. DOI: <https://doi.org/10.15566/cjgh.v10i1.749>.

²⁸ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с. URL: https://pidru4niki.com/1748101249672/pravo/prichini_umovi_nelegalnoyi_migratsiyi.

²⁹ Ibid.

громадян, яке супроводжується безробіттям, не виплатою зарплатні, позбавленням соціальних пільг, утворює соціальну основу детермінації злочинів, пов'язаних із задоволенням природних життєвих потреб населення; нелегальна міграція як форма організованої злочинності посідає одне з перших місць за прибутковістю; значний сектор тіньової економіки (можливість тривалий час нелегально працювати на ринках, приміром на ринку «7 км» в Одеській області, у будівництві тощо); масове прибуття мігрантів значно погіршує умови життя корінного населення, загострює соціальні конфлікти між місцевими жителями і приїжджими; слабе матеріальне забезпечення державних органів і установ, які займаються нелегальною міграцією; відносно дешеві соціальні послуги; висока вартість депортації нелегальних мігрантів (депортація одного нелегального мігранта з України, коштує близько 1000 доларів США); поширення корупції та зловживань у сфері контролю та запобігання нелегальній міграції, корупційні дії посадовців щодо приховування нелегальних мігрантів, їх легалізації, безпосереднє прикриття злочинних угруповань, які займаються контрабандою людей; наявність суперечностей, коли на фоні збільшення кількості заможних і багатих людей, зростання їхніх прибутків багато державних службовців, наділених повноваженнями у забезпеченні охорони кордону, не мають навіть помірного достатку³⁰.

В умовах дії на території України правового режиму воєнного стану дана група чинників (принаймні більша частина з них) лише збільшує свій рівень впливу на суспільство. Зокрема, як було сказано вище, в державі зростають проблеми у секторі економіки, через що ряд громадян з антисоціальною установкою вдаються до незаконних способів задоволення власних протиправних інтересів. Крім того, окремі категорії населення користуються наявною ситуацією та організовують незаконні схеми переправлення громадян через державний кордон, прагнучи у такий спосіб незаконно збагатитись.

Окремим негативним чинником у групі економічних чинників відіграє явище корупції³¹. Саме корупція – одна найбільших проблем розвитку будь-якого суспільства³². Не дивлячись на фактор широкомасштабної

³⁰ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с. URL: https://pidru4niki.com/1748101249672/pravo/prichini_umovi_nelegalnoi_migratsiyi.

³¹ Шаблистий В. В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 1. С. 230-233

³² Шаблистий В.В., Каторкін Р.А. Чи має право на існування в Україні покарання у вигляді смертної кари. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип 20. Ч. 1 Том 4. С. 94.

війни, на превеликий жаль, в Україні продовжують фіксуватись корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією. З метою протидії явищу корупції важливо продовжувати реалізовувати започатковані реформи та вживати ефективні заходи із запобігання названому виду злочинності³³.

До факторів правового характеру, які мають форму соціальних передумов нелегальної міграції, слід віднести: неналежне забезпечення реалізації в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших інститутів держави та суспільства принципів верховенства права та законності; поширений правовий нігілізм як з боку осіб, які нелегально перетинають кордон України, так і з боку посадових та службових осіб, які мають організувати і забезпечувати заходи запобігання нелегальній міграції; відсутність у багатьох випадках передбачених законом можливостей задоволення громадянами-іноземцями своїх життєвих потреб легальним способом³⁴.

До числа перелічених факторів також можна додати недостатній рівень кваліфікації окремих суб'єктів запобігання правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. З метою протидії названому детермінанту важливо постійно розвивати якість освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що готують кадри для правоохоронних органів системи МВС України³⁵, гармонійно поєднувати теоретичні та практичні напрямки підготовки правоохоронців, застосовувати під час навчання передовий досвід зарубіжних держав, надавати змогу здобувачам вищої освіти використовувати всі переваги академічної мобільності тощо³⁶.

Окремим негативним детермінантом поширення правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів виступає російська інформаційна кампанія проти України. Щодня російські пропагандистські ресурси закликають українців покидати свої домівки та незаконно переправлятися через державний кордон під приводом «рятування від нацистської влади».

³³ Шевченко С.І. Історія становлення та розвитку інституту амністії на українських землях. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 71-79.

³⁴ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джуца, В. В. Василевич, О. Ф. Гада та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джуци. К.: Атіка, 2011. 720 с. URL: https://pidru4niki.com/1748101249672/pravo/prichini_umovi_nelegalnoyi_migratsiyi.

³⁵ Morhunov Oleksandr, Artemenko Ihor, Sobol Yevhen, Bobryshova Lilia, Shevchenko Serhiy. Methodological principles of studying the essence of public administration bodies as subjects of administrative procedural law. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. № 76. P. 453–468. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.26>.

³⁶ Юнін О. С. Щодо проблем кадрової роботи в органах внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 2. С. 129–131.

При цьому, відповідні, відверто божевільні (як і вся російська інформаційна машина), заклики та гасла супроводжуються численними фейками, які так чи інакше здатні вплинути на окремі категорії громадян.

2. Напрямки запобігання правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканності державних кордонів правоохоронними органами системи МВС України

Відповідно до ст. 2 Закону України від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ «Про державний кордон України», захист державного кордону України є невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки і полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Ця діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом життя комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів³⁷.

Викладене вище вкотре підкреслює факт того, що посягання на суспільні відносини у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканності державних кордонів заподіює шкоди національній безпеці держави, а відтак питання захищеності державного кордону відноситься до числа пріоритетних в Україні.

Захист державного кордону здійснюють загальні та спеціальні суб'єкти протидії злочинності, серед яких важлива роль відведена діяльності правоохоронних органів системи МВС України³⁸.

У ст. 2 згаданого вище нормативно-правового акта також зазначається, що охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а в підводному та повітряному просторі – Збройними Силами України спільно з Державною прикордонною службою України, відповідно до наданих

³⁷ Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-ХІІ// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.

³⁸ Шаблистий В.В. Проблеми кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні у сфері протидії злочинам проти власності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 141-149.

їм повноважень заходів з метою забезпечення недоторканності державного кордону України³⁹.

Зауважимо, що перелічені суб'єкти не є вичерпними. Зокрема, також важлива роль в забезпеченні прикордонної безпеки відведена Національній поліції України, громадським формуванням тощо.

З метою забезпечення на державному кордоні України належного порядку Кабінетом Міністрів України встановлюється прикордонна смуга, а також можуть установлюватися контрольовані прикордонні райони⁴⁰.

Як було вказано вище, напрямки запобігання правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканності державних кордонів у своїй діяльності реалізують ряд загальних та спеціальних суб'єктів. Відповідні заходи можна диференціювати на загальні та індивідуальні⁴¹.

До числа загальних заходів запобігання вказаній групі актів делінквентної поведінки відносяться:

1. Ідентифікація детермінантів адміністративних та кримінальних правопорушень у сфері недоторканності державних кордонів.

Будь-який акт делінквентної поведінки – результат впливу на суб'єкта кримінальних або адміністративних правопорушень тих чи інших факторів. Своєчасне виявлення детермінантів названих правопорушень дозволяє сформулювати комплекс ефективних заходів, спрямованих на недопущення (або, принаймні, покращення динаміки їх поширення) в майбутньому вчинення відповідних суспільно небезпечних (шкідливих) діянь.

Важливість вказаного напрямку запобігання актам протиправної поведінки підкреслюється положеннями п. 2 ч. 1 ст. 23 Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію», відповідно до якого виявлення детермінантів правопорушень та життя комплексу заходів щодо їх усунення – одне з головних повноважень поліції.

Таким чином, правоохоронним органам системи МВС України (Національна поліція, Державна прикордонна служба України) для виконання завдань із забезпечення прикордонної безпеки, недоторканності державних кордонів, необхідно приділяти якомога більше уваги питанню аналізу причин та умов поширення названої

³⁹ Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Юнін О. С. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 18.

групи актів делінквентної поведінки та виробленню на підставі такого аналізу дієвих заходів щодо нейтралізації (усунення) відповідних факторів.

2. Аналіз наявних напрямів запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням, рівня їх ефективності та можливих напрямків модернізації.

Проведення вказаних вище досліджень дозволяє своєчасно сформулювати проблемні питання, які наразі наявні у сфері протидії названим актам делінквентної поведінки, та виробити шляхи їх вирішення.

Окремо додамо, що в контексті реалізації вказаного вище напрямку запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки, недоторканості державних кордонів, доречним виглядає також аналіз зарубіжного досвіду регулювання відповідальності за ці діяння. Відповідна робота дозволить зекономити час та кошти на модернізацію вітчизняного законодавства, віднайти найбільш ефективні моделі протидії названим негативним явищам.

3. Проведення правоохоронними органами системи МВС України заходів профілактики з різними групами населення. Вказаний захід можна диференціювати на наступні напрямки:

1) проведення профілактичної роботи у закладах освіти. Як відомо, молодь – це майбутнє держави, тому формування правосвідомого суспільства неможливе без виховання суспільства.

Результати соціологічного опитування, проведеного серед здобувачів вищої освіти перших курсів одного із закладів вищої освіти свідчать про те, що більшість студентів вважають себе патріотами України (87,70%). При цьому, переважна кількість опитаних – 98,6% визначила для себе поняття «патріотизм». Серед критеріїв, за якими респонденти визначали для себе поняття «патріотизм», першу п'ятірку очолюють національна самосвідомість, гордість за приналежність до своєї нації, народу – 66,4%, повага до Конституції України, законів України, державної символіки – 64,4%, любов до рідної домівки, міста, країни – 56,2%, готовність до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України – 39,7%, бажання трудитися для процвітання Батьківщини, для того, щоб держава, де те живеш, була самою авторитетною, самою міцною та шанованою у світі – 32,9%⁴².

⁴² Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація: навч. посіб. / кол. авт.; ред. А.С. Фоменко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2022. С. 111.

На думку здобувачів вищої освіти на формування їхніх патріотичних поглядів більшою мірою вплинули родина – 58,9% та школа, заклади вищої освіти – 44,5%. Інші альтернативи отримали вдвічі меншу кількість виборів респондентів. Але, слід звернути увагу, що найменші показники мають такі альтернативи, як релігійні організації (церква, тощо) – 0,7%, ЗМІ – 3,4%, та громадські організації (добровільні об'єднання громадян) – 0,7%.

Серед позицій, якими студенти найбільше пишаються як громадяни України, частіше зустрічаються такі – армія України, захист кордонів – 81,5%, історія країни – 43,2%, приналежністю до своєї нації – 37,0%.

Головна емоція, яку опитані відчувають, думаючи про Україну сьогодні – це гордість – відповідь 59,6% студентів.

Також в опитуванні йшлося про позицію опитаних з приводу того, хто не має права називатися патріотом. Це питання викликало певні труднощі у здобувачів вищої освіти, але більша частина з них – 21,9% вважають, що патріотом не може бути людина, яка не знає історії своєї країни⁴³. Серед альтернатив, які отримали більш-менш вагомі показники, можна звернути увагу ще на такі: патріотом не може бути той, хто критикує владу своєї країни – 13,7% та не знає тексту гімну своєї країни – 11,0%.

На запитання «У чому проявляється справжній патріотизм саме у Вашій родині?» опитані дали такі відповіді – у святкуванні державних свят, історичних подій та ювілеїв – 47,9%, у розмовах та бесідах зі знайомими на різні патріотичні теми – 36,3%, у роботі з повною віддачею сил за своєю спеціальністю – 29,5%⁴⁴.

Участь у заходах патріотичного чи військово-патріотичного характеру за останні 2–3 роки опитані брали досить рідко – 20,5%. Серед тих, хто часто чи регулярно брав участь у вказаних заходах, зафіксовано 29,4%. Майже третина респондентів – 28,8% не брала участь у жодних патріотичних заходах.

Щодо патріотичного досвіду, який мають опитані, то у відповідях на це питання, насамперед, йшлося про готовність взяти на себе

⁴³ Березняк В. С., Сальнікова М. А. Домашнє насильство: до проблематики питання через призму кримінального законодавства. Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах : Матеріали 92 Міжнар. науково-практ. конф., 25 жовт. 2019 р. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4867/1/7.pdf>.

⁴⁴ Березняк В.С., Шаблістий В.В., Каторкін Р.А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні / Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs) : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 83. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7882/16460-1>.

відповідальність – 58,9%, спроможність дотримуватись законів та захищати права людини – 43,8%, здатність розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів – 34,2%.

На думку 79,5% студентів, сьогодні у нашій країні потрібно приділяти більше уваги патріотичному вихованню молоді.

Респонденти вважають, що для національно-патріотичного виховання молоді потрібно підтримувати молоде покоління українців на державному рівні (стипендії, програми для придбання житла, тощо) – 36,3% та поглиблювати знання про Україну, її спадщину, символіку тощо – 29,5%.

Посилення уваги до патріотичного виховання є можливим завдяки зустрічам з ветеранами, героями – 82,9%, літературі патріотичної спрямованості – 64,4%, військово-спортивним іграм та виставкам патріотичної спрямованості – по 63,0%. Але доцільним є також вивчення факторів, які найбільш негативно впливають на формування патріотизму і можуть нівелювати зусилля у патріотичному вихованні. До них опитані відносять, перш за все, бездуховність, жорстокість, безкультур'я, знецінення моральних норм – 60,3%, відсутність перспектив в державі для молоді – 36,3%, низький рівень життя та неповажне ставлення до держави та її соціальних інститутів – по 31,5%⁴⁵.

Таким чином, не дивлячись на доволі високий рівень патріотизму серед молодого покоління українців, робота у напрямку національно-патріотичного виховання має здійснюватись на постійній основні з урахуванням умов сьогодення.

2) проведення потужних інформаційних кампаній⁴⁶. Як неодноразово зазначалося вище, російська федерація в ході широкомасштабної війни проти України використовує цілий комплекс заходів, спрямованих на ослаблення нашої держави як ззовні (безпосередньо військова кампанія, атаки на дипломатичних майданчиках, інформаційні кампанії тощо), так і зсередини (підкуп та вербування громадян України тощо). У таких умовах вкрай важливо нівелювати роботу російської пропагандистської машини, спрямовану на дестабілізацію ситуації всередині держави шляхом інформаційного впливу на громадян України. Зокрема, російські так звані «змі» активно поширюють наступні тези: «росія – це братня республіка, яка

⁴⁵ Ревіна Г. В. Розвиток сфери національно-патріотичного виховання та стан сформованості громадянської ідентичності населення України: аналітичний звіт. Дніпро, 2023. С. 19.

⁴⁶ Buletsa S., Drozd O., Yunin O., Mohilevskyi L. Medical error: civil and legal aspect. *Georgican medical news*. 2018. № 3 (276). P. 156. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23514>.

прийшла на територію України з метою захисту українського народу від захопивших владу неонацистів», «російська федерація неодмінно переможе у цій війні», «всіх українців з числа чоловічої статі неодмінно мобілізують на фронт, де їх чекатиме загибель, тому єдиний можливий спосіб вижити – якомога швидше покинути територію України» тощо.

Очевидно, що переважна більшість українців усвідомлюють, що вказані гасла – це плід нездорової уяви рашистів, втім, на превеликий жаль, окремі вразливі категорії населення, все ж таки, потрапляють під вплив російської пропаганди та вчиняють акти делінквентної поведінки⁴⁷. Так, наприклад, окремі громадяни України, керуючись мотивом страху бути мобілізованим до лав ЗСУ або інших, утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань, з метою незаконного залишення території нашої держави вчиняють адміністративні та (або) кримінальні правопорушення у сфері недоторканості державних кордонів. У даному контексті для зниження ризиків вчинення відповідних актів суспільно небезпечної (шкідливої) поведінки важливо проводити інформаційно-роз'яснювальні кампанії у ЗМІ, в рамках яких розкривати основні положення Законів України від 25.04.1992 № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу», від 21.10.1993 № 3543-ХІІ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», від 06.12.1991 № 1932-ХІІ «Про оборону України» тощо, положення чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України в частині регулювання юридичної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних (шкідливих) діянь у сфері охорони державної таємниці.

4. Посилення взаємодії з іншими суб'єктами (загальними та спеціальними) у сфері протидії адміністративним та кримінальним правопорушенням⁴⁸. Ефективний рівень протидії актам делінквентної поведінки можливий лише за умови системності такої роботи та тісної взаємодії всіх суб'єктів. У даному аспекті важливим є посилення взаємодії між Державною прикордонною службою України та Національною поліцією України з одного боку і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку і державного кордону – з іншого.

⁴⁷ Sydorova, E., Yunin, O., Zhuravlov, D., Fomenko, A., & Shevchenko, S. (2022). Historical prerequisites for the formation of the foundations of the modern humanitarian policy of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11(58), P. 28. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.58.10.3>.

⁴⁸ Шевченко С. І. Особливості забезпечення публічного порядку поліцейськими підрозділами зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 63.

Важливими суб'єктами протидії актам делінквентної поведінки у сфері недоторканості державних кордонів є Державна прикордонна служба України та Національна поліція України, які відносяться до числа правоохоронних органів системи МВС України⁴⁹.

Для забезпечення ефективної взаємодії названих вище правоохоронних органів та забезпечення виконання покладених на них функцій, Міністерством внутрішніх справ України в сучасних реаліях, коли російський агресор розгорнув повномасштабну військову кампанію проти нашої держави, було розроблено Порядок організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму (далі – Порядок), затверджений наказом МВС від 15.11.2022 р. № 740 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 29.11.2022 за № 1502/38838).

Відповідно до названого вище підзаконного акта, основними формами взаємодії органів (підрозділів) Держприкордонслужби та Національної поліції України є:

1. Проведення спільних операцій та інших заходів, спільне місце несення служби прикордонних нарядів органів (підрозділів) охорони державного кордону та нарядів органів (підрозділів) Національної поліції України.

Станом на сьогоднішній день ведеться активна робота щодо посилення названого напрямку взаємодії. Зокрема, активну участь в охороні державного кордону беруть поліцейські з числа постійного та перемінного складу закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання⁵⁰.

Як зазначає керівництво Державної прикордонної служби України, досвід залучення постійного та перемінного складу ЗВО зі специфічними умовами навчання у прикордонних областях до охорони публічного порядку та безпеки позитивно впливає на динаміку зменшення правопорушень у сфері прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. Відповідні заходи не тільки позитивно впливають на правосвідомість потенційних правопорушників (останні, побачивши значну кількість правоохоронців у форменому однострої можуть відмовитись від наміру вчинити акт делінквентної поведінки через страх бути затриманими), але і дозволяють здобувачами вищої освіти набути

⁴⁹ Шаблюстий В. В., Коломієць В. Ю. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України: монографія. Дніпро : видавець Біла К. О., 2020. С. 10.

⁵⁰ Lukina, T.; Shevchenko, S.; Shulga, N.: et al. State educational policy for ensuring the quality of pedagogy: global trends and Ukrainian experience, *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11 (1), 2021, P. 38.

необхідних практичних навичок, які знадобляться їм під час роботи у відповідних органах та підрозділах системи МВС України⁵¹.

2. Проведення спільних навчань (тренувань) щодо порядку дій сил та засобів органів (підрозділів) Держприкордонслужби та Національної поліції України під час запобігання та недопущення протиправної діяльності в прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі⁵².

Реалізація відповідного напрямку роботи дозволяє підвищити рівень взаємодії названих суб'єктів протидії злочинності, злагоджено координувати свої дії під час забезпечення охорони державного кордону та, тим самим, суттєво підвищувати рівень ефективності боротьби з названими суспільно небезпечними діяннями.

3. Обмін інформацією (у тому числі оперативною) про обстановку на державному кордоні України, у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах⁵³.

Надання відповідної інформації дозволяє правоохоронним органом своєчасно та пропорційно відреагувати на можливі загрози, вжити необхідні заходи, спрямовані на припинення адміністративних та (або) кримінальних правопорушень тощо⁵⁴.

4. Проведення спільних нарад із питань запобігання та недопущення протиправної діяльності в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах⁵⁵.

В умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, викликаного широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, реалізація перелічених вище заходів є вкрай важливою, адже дозволяє органам та підрозділам Національної поліції та Державної прикордонної служби ефективно протистояти правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів.

⁵¹ Порядок організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ МВС від 15.11.2022 р. № 740 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-22#Text>.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Шевченко С. І. Місце комплексного явища «забезпечення публічного порядку» в поліцейській діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2017. № 2. С. 192.

⁵⁵ Порядок організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ МВС від 15.11.2022 р. № 740 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-22#Text>.

Таким чином, робота правоохоронних органів системи МВС України в частині запобігання актам делінквентної поведінки у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів в умовах широкомасштабної війни вимагає вжиття цілого комплексу заходів, спрямованих на усунення детермінантів та недопущення випадків вчинення правопорушень даного виду⁵⁶.

ВИСНОВКИ

Правопорушення у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів несуть високий рівень суспільної небезпеки, який в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, введеного через підступне розгортання російської федерацією широкомасштабної війни проти України у лютому 2022 р., в рази збільшується.

Щодня російські окупанти, нехтуючи положеннями цілої низки міжнародних нормативно-правових актів та принципами існування та розвитку сучасного демократичного суспільства, посягають на різні складові національної безпеки – у тому числі на групу суспільних відносин у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. У зв'язку із цим робота із запобігання вказаній групі актів делінквентної поведінки набуває пріоритетного значення.

Станом на сьогоднішній день існує ціла низка детермінантів правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів, головними з яких є: широкомасштабна війна, яку розгорнула російська федерація проти України; соціально-економічні фактори (втрата громадянами своїх робочих місць, окупація державою-терористом окремих територій України, удари рашистів по об'єктам цивільної (у тому числі енергетичної) інфраструктури, зростання цін та тарифів, корупція); недостатній рівень кваліфікації окремих суб'єктів протидії злочинності; маргіналізація суспільства тощо.

Основними напрямками запобігання правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів правоохоронними органами системи МВС України виступають: ідентифікація детермінантів правопорушень даного виду та вироблення дієвих заходів із запобігання актам делінквентної поведінки; аналіз наявних напрямків протидії вказаним правопорушенням; проведення правоохоронними органами системи МВС профілактики з різними групами населення; посилення взаємодії

⁵⁶ Юнін О.С. Пріоритетність захисту прав та законних інтересів людини в діяльності поліції. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 405.

між різними суб'єктами протидії злочинності (у тому числі здійснення спільного патрулювання); використання зарубіжного досвіду регулювання юридичної відповідальності за вчинення протиправних діянь даного виду тощо.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено аналізу питання запобігання правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів правоохоронними органами системи МВС України.

Встановлено, що в умовах широкомасштабної війни рівень суспільної небезпеки правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів суттєво збільшився. Доведено, що одними з основних суб'єктів протидії актам делінквентної поведінки у цій сфері виступають правоохоронні органи системи МВС України.

Зазначається, що війна стала потужним детермінантом поширення правопорушень у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів. Вказаний негативний фактор діє в комплексі з іншими причинами та умовами злочинності. До числа основних детермінантів поширення названих деліктів відносяться: соціально-економічні проблеми; недостатній рівень кваліфікації окремих суб'єктів протидії злочинності; маргіналізація суспільства; недоліки у сфері національно-патріотичного виховання; російська пропаганда тощо.

Наголошується, що напрямками запобігання правоохоронними органами системи МВС України правопорушенням у сфері забезпечення прикордонної безпеки та недоторканості державних кордонів є: визначення причин та умов поширення цих деліктів; аналіз зарубіжного досвіду регулювання зазначеного питання; посилення взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березняк В. С. Запобігання шахрайству в Інтернеті. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 190-196.

2. Березняк В. С. Роль наставництва у підготовці працівників Національної поліції. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 330–331.

3. Березняк В. С., Сальнікова М. А. Домашнє насильство: до проблематики питання через призму кримінального законодавства. Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в

сучасних умовах : Матеріали 92 Міжнар. науково-практ. конф., 25 жовт. 2019 р. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4867/1/7.pdf>.

4. Березняк В.С., Шаблистий В.В., Каторкін Р.А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні / Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs) : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 79-102. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7882/16460-1>.

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855.

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627.

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262.

8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804.

9. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація: навч. посіб. / кол. авт.; ред. А.Є. Фоменко. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2022. 236 с.

10. Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI–XIX століть. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2017. № 1 (15). С. 199–206.

11. Каторкін Р. А. Окремі питання кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 215-221.

12. Каторкін Р.А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу: монографія; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Шаблистою. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2022. 268 с.

13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

14. Порядок організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ МВС від 15.11.2022 р. № 740 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-22#Text>.

15. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-ХІІ// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.

16. Профілактика злочинів: Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. К.: Атіка, 2011. 720 с. URL: https://pidru4niki.com/1748101249672/pravo/prichini_umovi_nelegalnoyi_migratsiy.

17. Ревіна Г. В. Розвиток сфери національно-патріотичного виховання та стан сформованості громадянської ідентичності населення України: аналітичний звіт. Дніпро, 2023. 31 с.

18. Шаблистий В. В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 1. С. 230-233.

19. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

20. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph*. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 736-760. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-33>.

21. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Торгівля людьми як делікт, що посягає на безпекове середовище. *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine : Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 205-229. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-363-7-10>

22. Шаблистий В. В., Коломієць В. Ю. Тілесне ушкодження як злочин проти життя та здоров'я людини за кримінальним правом України: монографія. Дніпро : видавець Біла К. О., 2020. 164 с.

23. Шаблистий В., Чорна О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення у кримінальному провадженні : монографія. Дніпро : Біла К.О., 2020. 164 с.

24. Шаблистий В.В. Проблеми кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні у сфері протидії злочинам проти власності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 141-149.

25. Шаблистий В.В., Каторкін Р.А. Чи має право на існування в Україні покарання у вигляді смертної кари. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип 20. Ч. 1 Том 4. С. 92–95.

26. Шевченко С. І. Місце комплексного явища «забезпечення публічного порядку» в поліцейській діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2017. № 2. С. 192–198.

27. Шевченко С. І. Особливості забезпечення публічного порядку поліцейськими підрозділами зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 62–68.

28. Шевченко С.І. Історія становлення та розвитку інституту амністії на українських землях. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 71-79.

29. Юнін О. С. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 15–21.

30. Юнін О. С. Щодо проблем кадрової роботи в органах внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 2. С. 129–131.

31. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph*. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-36>

32. Юнін О.С. Пріоритетність захисту прав та законних інтересів людини в діяльності поліції. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 401-405.

33. Berezniak V., Demicheva, A., Furfaro R.D. Violations of human rights by the russian federation during full-scale armed aggression against Ukraine. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Volume 3, № 1. P. 218-229. URL: https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/3_1/218-229.pdf DOI: 10.31733/2786-491X-2023-1-218-229.

34. Buletsa S., Drozd O., Yunin O., Mohilevskyi L. Medical error: civil and legal aspect. *Georgican medical news*. 2018. № 3 (276). P. 156-161. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23514>.

35. Lukina, T.; Shevchenko, S.; Shulga, N.: et al. State educational policy for ensuring the quality of pedagogy: global trends and Ukrainian experience, *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11 (1), 2021, P. 38-44.

36. Morhunov Oleksandr, Artemenko Ihor, Sobol Yevhen, Bobryshova Lilia, Shevchenko Serhiy. Methodological principles of studying the essence of public administration bodies as subjects of administrative procedural law. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. № 76. P. 453–468. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.26>.

37. Shablysty V. V., Kosiachenko K. E., Berezniak V. S., Katorkin R. A. & Konopelskyi V. Y. Activities of international medical and humanitarian non-governmental organizations in Ukraine under the conditions of martial law. *Christian Journal for Global Health*. 2023, 10(1). P. 33-42. DOI: <https://doi.org/10.15566/cjgh.v10i1.749>

38. Sydorova, E., Yunin, O., Zhuravlov, D., Fomenko, A., & Shevchenko, S. (2022). Historical prerequisites for the formation of the foundations of the modern humanitarian policy of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11(58), P. 28-38. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.58.10.3>.

Information about the authors:

Shablysty Volodymyr Viktorovych,

Doctor of Law, Professor,
Director of the Educational-and-Scientific Institute
of Law and Innovative Education
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Shevchenko Serhii Ivanovych,

Candidate of Law, Associate Professor,
Deputy Director of the Educational-scientific Institute
of Distance Learning and Skills Upgrading
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Berezniak Vasyl Serhiiovych,

Doctor of Law, Senior Researcher,
Head of the Department of Criminal Law and Criminology
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВопорушення: НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

Юнін О. С.

ВСТУП

Серед органів адміністративно-деліктної юрисдикції, які розглядають справи про адміністративні правопорушення та виносять рішення у цих справах найбільшими повноваженнями наділені органи Національної поліції. Необхідність здійснення порівняльного дослідження особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, а також порядку оскарження їх застосування в Україні та зарубіжних країнах зумовлений прагненням адаптації національного законодавства до стандартів ЄС а також необхідністю впровадження в діяльність поліції України передових світових практик поліцейської діяльності.

Слід зауважити, що порівняльний аналіз особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в Україні та окремих зарубіжних країнах був частковим предметом дослідження в межах більш широкої правової проблематики застосування заходів адміністративної відповідальності та їх ефективності в наукових працях багатьох учених: О. М. Бандурки, В. О. Басс, С. Г. Брателя, С. І. Браткова, О. І. Безпалової, О. В. Джафарової, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, С. Ф. Константінова, О. В. Кузьменко, М. В. Лошицького, Т. П. Мінки, Р.В. Миронюка, В. І. Олефіра, І. Д. Пастуха, М. В. Плугатира, В. В. Сокурєнка, О.С. Юніна та ін. В той же час окремому системному аналізу особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення та порядку їх оскарження в Україні та окремих зарубіжних країнах було приділено не достатньої уваги, що і зумовлює актуальність дослідження цієї тематики в межах наукової статті.

На виконання мети дослідження нижче ми спробуємо поставити та вирішити ряд наукових задач, а саме: з'ясувати стан законодавчого забезпечення застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення та порядку їх оскарження в Україні та в провідних зарубіжних країнах, на які Україна орієнтується в своїх європейських напрямках розвитку; визначити повноваження поліцейських по застосуванню даних заходів впливу на порушників в цих країнах, оцінити їх ефективність, виокремити передові європейські практики діяльності поліції в цьому напрямку та виокремити окремі пропозиції для підвищення ефективності діяльності поліції України.

1. Законодавче забезпечення застосування поліцейських заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в Україні

Аналіз нормативних джерел, які регламентують повноваження поліцейських в Україні щодо застосування заходів адміністративної відповідальності, вказує, що основними з них є такі:

1) КУПАП, який в розділі 3, 4 регламентує порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення та оскарження рішень по застосуванню адміністративних стягнень¹;

2) Закон України «Про Національну поліцію», яким визначені повноваження поліцейських по оформленню матеріалів справ про адміністративні правопорушення, які виявляються ними та за якими поліцейські застосовують заходи адміністративної відповідальності²;

Особливості процедури оформлення поліцейськими матеріалів справ про адміністративні правопорушення, їх розгляду та прийняття і виконання рішень регламентуються відомчими НПА, зокрема: наказом МВС України від 7 листопада 2015 року № 1395 «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі»³; наказом МВС від 6 листопада 2015 року № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 №8073X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073110#Text>.

² Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58019#Text>.

³Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: Наказ МВС України від 07.11.2015 № 1395. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z140815/print1443124473335521>.

поліції»⁴, наказом МВС від 13 січня 2020 року № 113/34396 «Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі»⁵.

Слід зазначити, що широта суспільних відносин, які перебувають під охороною поліції, обумовила значно більший, порівняно з іншими галузевими органами, обсяг її юрисдикційних повноважень. Відповідно до чинного законодавства (ст. 222 КУпАП) поліції надано право розглядати і вирішувати справи про досить широке коло адміністративних правопорушень. До їх числа віднесено справи про: порушення громадського порядку, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту, правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, а також про незаконний відпуск і незаконне придбання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів (в частині перевищення нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах транспортних засобів). Хоча поліція вирішує значну кількість справ про адміністративні правопорушення, все ж важливою особливістю її адміністративно-юрисдикційної діяльності є те, що домінуючим напрямком цієї діяльності є забезпечення публічної безпеки і порядку⁶.

2. Особливості процедури застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в Україні

Аналіз процедурного законодавства, а зокрема розділів 3, 4 КУпАП дає можливість встановити, що поліцейські застосовують заходи адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, підвідомчість яких встановлена ст. 222 КУпАП за двома процедурами: загальною та спрощеною.

Загальна процедура передбачає такі дії поліцейського:

1) виявлення правопорушення (встановлення юридичного складу правопорушення), відповідно до його кваліфікації за загальною частиною КУпАП;

⁴ Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : від 06 листоп. 2015 р. № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.

⁵ Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі : наказ МВС України від 13 січ. 2020 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0113-20>.

⁶ Адміністративноюрисдикційна діяльність міліції громадської безпеки: навч. посіб. / С.М. Алфьоров, Т.П. Мінка, Р.В. Мироноук; за заг. ред. С.М. Алфьорова; Дніпропетр. держ. унт внутр. справ. Харков: Право, 2014. 304 с. С. 34.

2) встановлення особи правопорушника (на підставі пред'явлення ним документів, які підтверджують його особистість) або встановлення особистості за інформаційними базами, до яких мають доступ поліцейські;

3) фіксація факту адміністративного правопорушення в процесуальному документі – протоколі про адміністративне правопорушення;

4) зібрання доказів вчиненого особою правопорушення: на підставі встановлення та опитування свідків правопорушення, потерпілої особи у випадку її наявності та самого порушника; проведення огляду та вилучення речей та документів у особи; складення схеми дорожньо-транспортної пригоди; направлення матеріалів для проведення експертизи (наприклад, за наркотичними засобами);

5) оформлення матеріалів справи про адміністративне правопорушення (узагальнення зібраних процесуальних документів);

6) направлення матеріалів для розгляду за підвідомчістю: до керівника органу поліції, якщо посадова особа поліцейський, який виявив, зафіксував правопорушення та оформляв матеріали справи не наділений повноваженнями щодо її розгляду; до суду (через керівника поліції), якщо дана категорія справи підвідомча суду на підставі ст. 221 КУпАП;

7) розгляду справи посадовою особою поліцейським або керівником поліції у строки та у порядку визначеному КУпАП, як правило в 15 денний строк з викликом особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення;

8) винесення рішення посадовою особою поліцейським або керівником поліції за результатом розгляду справи (як правило про застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу);

9) супроводження розгляду справи про адміністративне правопорушення в суді (надання додаткових матеріалів, забезпечення явки та приводу учасників судового розгляду);

10) забезпечення виконання рішення суду про застосування адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту (супроводження особи до місць відбування адміністративного арешту).

Крім загальної процедури притягнення особи поліцейським до адміністративної відповідальності, законодавством визначені підстави та процедура спрощеного провадження, яка урегульована ст. 279-1 КУпАП.

Спрощене провадження по оформленню матеріалів справи про адміністративне правопорушення поліцейськими здійснюється за таких підстав та за наступною процедурою:

1) Підставою застосування спрощеного провадження є виявлення адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху зафіксовано в автоматичному режимі або якщо порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів зафіксовано в режимі фотозйомки (відеозапису), тобто тільки у випадку вчинення порушення у сфері безпеки дорожнього руху;

2) У разі виявлення даного порушення за даними фото відеофіксації у випадку наявності порушника поліцейський вносить відразу постанову у справі про адміністративне правопорушення та вручає її копію особі, яка вчинила правопорушення для виконання;

3) У разі виявлення порушення правил дорожнього руху засобами автоматичної фото відеофіксації, у випадку відсутності порушника але наявності автомобіля засобом якого було вчинено це порушення, поліцейський зобов'язаний розмістити на лобовому склі транспортного засобу копію постанови про притягнення до адміністративної відповідальності (якщо технічні можливості дозволяють встановити відповідальну особу, на місці вчинення правопорушення) або повідомлення про притягнення до адміністративної відповідальності (якщо технічні можливості не дозволяють встановити відповідальну особу, на місці вчинення правопорушення);

4) У разі виявлення порушення правил дорожнього руху засобами автоматичної фото відеофіксації, у випадку відсутності порушника та автомобіля засобом якого було вчинено це порушення, поліцейський зобов'язаний за даними Єдиного державного реєстру транспортних засобів, а також у разі необхідності – за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань встановити відповідальну особу, власника або володільця транспортного засобу. Даній особі направляється повідомлення про притягнення її до адміністративної відповідальності. Повідомлення про притягнення до адміністративної відповідальності має містити також інформацію про порядок виконання адміністративного стягнення, у тому числі реквізити для сплати 50 відсотків розміру штрафу протягом 10 банківських днів з дня вчинення відповідного правопорушення, що вважатиметься виконанням адміністративного стягнення у повному обсязі. Разом з цим уповноважений поліцейський, який займається оформленням порушень правил дорожнього руху, зафіксованих технічними засобами вносить постанову про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, або за порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в

режимі фотозйомки (відеозапису), яка виноситися без участі особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Інформація про дане правопорушення та винесена постанова про накладення адміністративного стягнення не пізніше наступного робочого дня з дня встановлення відповідальної особи, вноситься до Реєстру адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху;

5) Добровільне завчасне виконання постанови поліцейського про накладення адміністративного стягнення протягом 10 днів з моменту винесення передбачає можливість пільгової сплати штрафу – в розмірі 50 відсотків розміру штрафу. У випадку несплати штрафу протягом 10 днів постанова про його накладення надсилається відповідальній особі по місцю її проживання (реєстрації)⁷ та має бути виконана протягом 5 днів.

Окремо главою 24 КУпаП передбачено порядок оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення, винесених поліцейськими, він має такі особливості:

1) зазвичай постанова у справах про адміністративні правопорушення, винесена поліцейським оскаржується особою щодо якої вона винесена;

2) скаргу на постанову поліцейського по справі про адміністративне правопорушення може бути подано протягом десяти днів з дня винесення постанови, а щодо постанов по справі про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі – протягом десяти днів з дня набрання постановою законної сили.

3) суб'єктом розгляду скарги є або вищестоящий орган (вищестояща посадова особа, як правило керівник відділу поліції) або районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, який розглядає скаргу у порядку адміністративного оскарження, визначеного Кодексом адміністративного судочинства України (далі – КАСУ)⁷;

4) скарга подається в орган (посадовій особі), який виніс постанову по справі про адміністративне правопорушення та протягом трьох діб надсилається разом із справою органу (посадовій особі), правомочному відповідно її розглядати;

5) особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від сплати державного мита;

⁷ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

6) скарга на постанову поліцейського по справі про адміністративне правопорушення розглядається в десятиденний строк з дня її надходження;

7) в результаті розгляду скарги на постанову поліцейського по справі про адміністративне правопорушення може бути винесено одне з таких рішень: залишення постанови без зміни, а скаргу без задоволення; скасовування постанови і надіслання справи на новий розгляд; скасовування постанови і закриття справи; зміна заходу стягнення в сторону його пом'якшення;

8) копія рішення по скарзі на постанову поліцейського по справі про адміністративне правопорушення протягом трьох днів надсилається особі, щодо якої її винесено.

Нижче на виконання задач дослідження в межах даної наукової статті доцільно здійснити аналіз особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в зарубіжних країнах та з'ясувати можливості впровадження його в Україні.

3. Особливості застосування поліцейським заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в країнах Західної Європи

Аналіз розгляду справ про адміністративні правопорушення органами та підрозділами поліції в країнах Західної Європи доцільно, на нашу думку, почати з огляду їх адміністративно-деліктне законодавство, що регулює процес здійснення позасудового розгляду справ про адміністративні правопорушення. Процесуальне адміністративно-деліктне законодавство вказаних країн є неоднорідним у контексті правової природи, ступеня систематизації, обсягу повноважень адміністративних органів, проте процедура застосування адміністративних стягнень для всіх держав стала єдиною підставою для відокремлення адміністративно-деліктного права від кримінального права⁸. Для правового поля західноєвропейських держав в більшості випадків адміністративну відповідальність за правопорушення застосовують адміністративні органи в позасудовому порядку. Суди в переважній більшості здійснюють лише правосуддя, а в адміністративно-деліктній сфері, вони уповноважені лише на надання дозволу щодо застосування заходів примусу і перегляду рішень органів публічної адміністрації щодо призначення стягнень.

⁸ Абдулкадірова Е. Е. Regulatory support of patrol police activities during the disposal of legal proceedings. Вісник національної академії внутрішніх справ. 2017. № 4 (105). С. 228–236.

Попри відмінності в позасудовій процедурі застосування стягнень, переважна більшість держав намагаються системно врегулювати її на законодавчому рівні. Ідеться, передусім, про Німеччину, Австрію, Швейцарію, Італії, Іспанію та Португалію, у яких впроваджено окремі закони з урегульованою процедурою притягнення осіб до адміністративної відповідальності⁹. У Франції, Бельгії та Греції основи процедури були сформовані та продовжують базуватися на практиці адміністративних трибуналів і державних рад цих країн. Натомість Данії не виділено окремо адміністративно-деліктний процес, його правове регулювання урегульовано в межах загального кримінального процесу. У державах з відокремленим адміністративно-деліктним правом провадження із застосування санкцій є похідним від загальної адміністративної процедури і на нього поширюються положення адміністративно-процесуальних законів¹⁰. До прикладу, в Іспанії в одному законодавчому акті об'єднано регулювання загального й деліктного провадження¹¹. В країнах з адміністративним деліктним

⁹ Administrative Procedure Act: Germany Law : from 25 May 1976. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Germany/Germany_Administrative%20Procedures%20Act%20VwVfG%201976_amended%202016.pdf.

Questionnaire on the Independence and efficiency of administrative Justice : Austria : web site. URL: <https://www.aeaj.org/page/Questionnaire-on-the-Independence-and-efficiency-of-administrative-Justice--Austria>.

The Swiss Legal System and Research : web site. URL: <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Switzerland.html>.

Administrative Procedure Act: Italy Law : from 7 August 1990. No. 241. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Italy/Italy_Administrative%20Procedure%20Act%20No.%20241%20of%201990_amended%202016.pdf.

On Legal Regime of Public Administration and Administrative Procedure: Spanish Law: from 26 November 1992. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Spain/Spain_Law%2030-1992%20on%20the%20Legal%20Regime%20of%20the%20Public%20Administration%20and%20Common%20Administrative%20Procedure%201992.pdf.

Code of Administrative Procedure: Portugal : from 7 January 2015. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/COI/COI%20Laws/Portugal/Portugal_Code%20of%20Administrative%20Procedure_2015.pdf.

¹⁰ Hugo Flavier, Charles Froge. Administrative justice in France. Between singularity and classicism. *Brics Law Journal*. 2016. Vol. 3. № 2. P. 80–111.

Lust S. Administrative law in Belgium. *Administrative law of the European Union, its member states and the United States: a comparative analysis*. Antwerpen: Intersentia, 2007. P. 5–60.

Questionnaire on the Independence of administrative Justice: Greece : web site. URL: <https://www.aeaj.org/page/Questionnaire-on-the-Independence-of-administrative-Justice-Greece>.

¹¹ The Administrative Justice in Spain: Current Situation and Challenges. URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/The_Administrative_Justice_in_Spain_Current_Situation.pdf.

правом кримінально-правового характеру (Німеччина, Швейцарія, Італія, Португалія) кримінально-процесуальні норми поширюються на процедуру застосування адміністративних стягнень. У системах окремої адміністративно-деліктної процедури повноваження адміністративних органів щодо застосування примусових заходів до осіб є більш обмеженими та передбачають обов'язкове отримання попереднього дозволу суду. Спільними для адміністративних органів європейських країн є можливості затримувати осіб, яких застали на місці вчинення адміністративного правопорушення, допитувати осіб, проводити експертизи, оглядати місця подій. Проте характерною для західноєвропейського адміністративного законодавства є обов'язкова прив'язка застосовуваних примусових заходів до фактів учинення адміністративних правопорушень, тобто застосування заходів адміністративного примусу поза адміністративно-деліктною процедурою є мінімальним.

У всіх країнах забезпечуються права особи, яка притягається до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, тому під час таких проваджень гарантується реалізація таких прав: бути повідомленим про суть звинувачення, застосованих щодо нього або його майна заходів, дату розгляду справи органом; отримувати правову допомогу захисника; збирати докази і подавати їх для розгляду до відповідного органу; висловлюватися з приводу обвинувачення; подавати скаргу на рішення адміністративного органу, за винятком спрощених проваджень. Загальним правилом для держав є можливість проведення спрощених проваджень у разі визнання особою своєї вини в учиненні адміністративного правопорушення та згоди на сплату штрафу як адміністративного стягнення. У складних випадках є необхідність проведення органами й підрозділами поліції повного провадження зі здійсненням значної кількості процесуальних дій, а за потреби – проведення усного слухання. Для порушника досить часто спрощене провадження означає можливість сплати мінімального розміру санкції, що, водночас, позбавляє права надалі подавати скаргу на результати спрощеного провадження в суд або вищий адміністративний орган. Зокрема в Австрії передбачено навіть три різновиди спрощеного провадження, на місці без складання процесуальних документів; на місці зі складанням одного процесуального документа – квитанції про штраф; у відділку поліції з відібранням пояснення від особи¹².

¹² The Development of Austrian Administrative Law : web site. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002085236202800210?journalCode=rash>.

Окрім цього законодавство держав гарантує право осіб і визначає механізми оскарження рішень поліцейських про застосування адміністративних санкцій, способи оскарження залежать від правового змісту провадження. Натомість у країнах з деліктним провадженням кримінально-правового характеру допускається лише судове оскарження рішень, а в системі відокремленого процедурного адміністративно-деліктного права передбачається адміністративне й судове оскарження до адміністративного суду або суду загальної юрисдикції.

Правова природа і зміст процедурного адміністративно-деліктного законодавства в східноєвропейських державах залежать від співвідношення матеріального кримінального й адміністративно-деліктного права. У правових системах держав з відносно відокремленим правом про адміністративні делікти (Польща, Чехія і Словаччина) провадження здійснюється за загальними правилами адміністративного процесу. Лише в Чехії та Словаччині закон про проступки встановлює особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення порівняно із Законом про адміністративне провадження. Водночас польське законодавство не визначає особливостей регулювання процедури застосування адміністративних стягнень, їх передбачено в Кодексі про адміністративне провадження¹³. Інші країни з окремим адміністративно-деліктним правом (Литва, Латвія) не поширили дію своїх адміністративно-процесуальних законів на адміністративно-деліктні процедури¹⁴. У державах із широким кримінальним правом, яке охоплює право про адміністративні правопорушення (Естонія, Болгарія, Словенія, Хорватія), на здійснення провадження поширюються положення кримінального процесу. Закони про проступки цих країн лише визначають особливості провадження щодо накладення санкцій. Цим пояснюється роль суду в провадженні й повноваження адміністративних органів з розгляду адміністративних правопорушень. Участь суду в провадженні про проступки є

¹³ The Approach to Administrative Law in Poland and the United Kingdom : web site. URL: <https://www.jstor.org/stable/760355?seq=1>.

Чехія [Czech Administrative Law – Legal regulation of procedure language in administrative proceedings : web site. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/>.

Administrative Procedural Code: Slovakia Law : from 1 January 1968. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b50410.html>.

¹⁴ Administrative justice in Europe: Report for Lithuania. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/lithuania_en.pdf.

Administrative Violations Code: Latvia Law : from 7 December 1984. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FD/FD%20Laws/Latvia/Latvia_Administrative%20Violations%20Code_1985,%20amended%202016_LV.pdf.

аналогічним ролі суду в кримінальному провадженні. Він вирішує справу по суті і надає дозволи адміністративним органам на обмеження прав і свобод осіб з метою проведення ефективного розслідування справ¹⁵.

Литва і Латвія також донині залишають у судів повноваження з розгляду справ про адміністративні правопорушення. Але підготовлена в Латвії Концепція законопроекту про адміністративні стягнення засвідчує необхідність позбавлення суду повноважень з розгляду таких справ, оскільки це суперечить природі адміністративних деліктів і відповідальності за них. У Хорватії та Сербії створено окрему систему судів для розгляду справ про адміністративні правопорушення. У Болгарії, Словенії та Естонії справи про адміністративні правопорушення розглядають суди, які мають право здійснювати кримінальне провадження.

У державах із широким кримінальним правом повноваження адміністративних органів розглядати справи про адміністративні правопорушення може сприйматися як отримання ними певного законодавчого дозволу разом із судовими органами притягувати порушників до адміністративної відповідальності, але з використанням інструментів кримінального процесу. Зокрема, адміністрація має право накладати санкції лише у вигляді грошових штрафів і попереджень, застосування інших санкцій за вчинення адміністративних правопорушень є виключною прерогативою судів. Лише в Республіці Хорватія державні обвинувачі мають право застосовувати в адміністративному порядку, крім грошових покарань, заходи безпеки у вигляді позбавлення фізичної особи звань, права обіймати посаду або здійснювати діяльність, позбавлення юридичної особи права здійснювати діяльність, впровадження іноземця з держави, вилучення предметів, позбавлення права керування транспортним засобом тощо.

¹⁵ Erusk K. Administrative Law Reform in Estonia: Legal Policy Choices and Their Implementation. *Juridica international*. 2004. Vol. 9. P. 52–62. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/ji_2004_1_52.pdf.

Administrative Procedure Code: Bulgaria Law : from 12 July 2006. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Bulgaria/Bulgaria_AdminProcedureCode_2006_amended2016.pdf.

Administrative justice in Europe: Report for the Republic of Slovenia. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/slovenia_en.pdf.

General Administrative Procedure Act: Republic of Croatia : from 27 March 2009. URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/16474>.

ВИСНОВКИ

Здійснивши аналіз особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в Україні та зарубіжних країнах ми прийшли до такого висновку. Повноваження поліції України щодо оформлення та розгляду справ про адміністративні правопорушення та щодо застосування заходів відповідальності за їх вчинення є значно ширшими, порівняно з деякими аналогічними поліцейськими підрозділами інших країн, які ми розглянули вище, оскільки вітчизняне законодавство наділило поліцію досить широкими адміністративно-деліктними повноваженнями: від складення протоколу про адміністративне правопорушення, зібрання доказової бази, застосування затримання особи, огляду та вилучення речей і документів, тимчасового затримання транспортних засобів до застосування адміністративних стягнень – переважно штрафу. На відміну поліцейські більшості європейських країн наділені повноваженнями щодо запобігання правопорушенням, їх виявлення та фіксації факту їх вчинення у відповідному протоколі (акті), тобто фактично висування підозри у їх вчиненні, остаточне рішення щодо визнання вини особи у вчиненні правопорушення та застосування стягнення застосовують судові органи. В той же час як певний орієнтир для удосконалення діяльності поліції України може слугувати діяльність поліції Австрії щодо наділення досить широкими повноваженнями щодо застосування суттєвих штрафних стягнень до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, які за своєю сутністю наближені до кримінальних проступків.

Оскільки найширшими адміністративно-деліктними повноваженнями наділені поліцейські щодо виявлення, фіксації порушень правил дорожнього руху та притягнення осіб до адміністративної відповідальності нижче з урахуванням зарубіжного досвіду, висловимо окремі пропозиції щодо удосконалення правових та організаційних механізмів забезпечення реалізації їх повноважень у цій сфері, зокрема:

1. Однією із проблем притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ПДР зафіксовано в автоматичному режимі є ідентифікація водія, який вчинив таке порушення, яка в більшості випадків не можлива, ідентифікаційним елементом фіксації є відповідний транспортний засіб (за номерним знаком). А відтак адміністративну відповідальність в даному випадку несе відповідальна особа – фізична особа або керівник юридичної особи, за якою зареєстровано транспортний засіб.

З метою дотримання прав громадян в діяльності поліції та з урахуванням зарубіжного досвіду в межах національної правової доктрини та практики застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення ПДР зафіксованого в автоматичному режимі доцільно встановити наступне:

По-перше, за вчинення правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі притягувати до відповідальності не власника транспортного засобу, а водія – особу, яка фактично керувала транспортним засобом в момент фіксації правопорушення за допомогою технічного засобу, працюючого в автоматичному режимі. Після фіксації правопорушення, транспортний засіб підлягає зупиненню, а в разі неможливості цього зробити, обов'язок встановити особу правопорушника покладається на відповідний підрозділ Національної поліції. При цьому ідентифікація особи, яка керує транспортним засобом в момент фіксації правопорушення технічним засобом, що працює в автоматичному режимі може здійснюватись шляхом використання посвідчення водія з чіпом, на якому містилась би відповідна інформація про водія. Для цього, на законодавчому рівні необхідно встановити обов'язок водія закріплювати посвідчення водія у верхній частині вітрового скла транспортного засобу;

По-друге, встановити адміністративну відповідальність власника транспортного засобу за неналежну передачу транспортного засобу для керування іншій особі або ухилення від внесення відомостей про належного користувача відповідного транспортного засобу до Єдиного державного реєстру транспортних засобів.

По-третє, врегулювати процедуру звільнення власника транспортного засобу від відповідальності в разі: протиправного вилучення транспортного засобу чи його номерних знаків з володіння власника; перебування за кермом транспортного засобу на законних підставах іншої особи. При цьому обов'язок надання доказів щодо своєї непричетності до вчиненого правопорушення покладається на власника транспортного засобу.

2. Враховуючи відсутність відповідальності за порушення правил дорожнього руху, що спричинило потерпілому тілесні ушкодження легкого ступеня тяжкості, запропоновано усунути дану прогалину в законодавстві, шляхом внесення змін до статті 124 КУпАП, а саме доповнити її частиною другою, в якій передбачити відповідальність за дане діяння.

3. З метою ефективної протидії керуванню транспортними засобами в стані сп'яніння запропоновано конкретні заходи, такі як: 1) встановлення диференціації відповідальності залежно від ступеня

сп'яніння особи, яка керує транспортним засобом; 2) розробити та затвердити на рівні наказу Міністерства охорони здоров'я України методiku проведення медичного огляду на стан сп'яніння; 3) нормативно закріпити перелік наркотичних засобів та інших речовин, а також їх кількісний показник в крові при якому заборонено керувати транспортним засобом; 4) законодавчо встановити можливість усувати водія від керування транспортним засобом до одержання результатів огляду водія на стан сп'яніння, але не більше ніж на 24 години.

4. Запровадити за прикладом Румунії, Словенії, Іспанії та ін. країн ЄС в навчальний процес підготовки поліцейських (рівня бакалавр, молодший бакалавр) та підготовки (підвищення кваліфікації) патрульних поліцейських тренінгових програм з оформлення матеріалів справ про порушення ПДР в нетипових ситуаціях в навчально-практичних полігонах, які розробляються та мають діяти в системі ЗВО МВС.

АНОТАЦІЯ

Метою статті є дослідження особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, а також порядку оскарження їх застосування в зарубіжних країнах та впровадження його в Україні.

На виконання мети дослідження в статті було поставлено та вирішено ряд наукових задач, а саме: з'ясовано стан законодавчого забезпечення застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення та порядку їх оскарження в Україні та в провідних зарубіжних країнах, на які Україна орієнтується в своїх європейських напрямках розвитку; визначено повноваження поліцейських по застосуванню даних заходів впливу на порушників в цих країнах, оцінено їх ефективність, виокремлено передові європейські практики діяльності поліції в цьому напрямку та виокремлено окремі пропозиції для підвищення ефективності діяльності поліції України.

Здійснивши аналіз особливостей застосування поліцейськими заходів адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення в Україні та зарубіжних країнах ми прийшли до такого висновку. Повноваження поліції України щодо оформлення та розгляду справ про адміністративні правопорушення та щодо застосування заходів відповідальності за їх вчинення є значно ширшими, порівняно з деякими аналогічними поліцейськими підрозділами інших країн, які ми розглянули вище, оскільки вітчизняне законодавство наділило поліцію досить широкими

адміністративно-деліктними повноваженнями: від складення протоколу про адміністративне правопорушення, зібрання доказової бази, застосування затримання особи, огляду та вилучення речей і документів, тимчасового затримання транспортних засобів до застосування адміністративних стягнень – переважно штрафу. На відміну поліцейські більшості європейських країн наділені повноваженнями щодо запобігання правопорушенням, їх виявлення та фіксації факту їх вчинення у відповідному протоколі (акті), тобто фактично висунення підозри у їх вчиненні, остаточне рішення щодо визнання вини особи у вчиненні правопорушення та застосування стягнення застосовують судові органи. В той же час як певний орієнтир для удосконалення діяльності поліції України може слугувати діяльність поліції Австрії щодо наділення досить широкими повноваженнями щодо застосування суттєвих штрафних стягнень до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, які за своєю сутністю наближені до кримінальних проступків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073110#Text>.
2. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58019#Text>.
3. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі: Наказ МВС України від 07.11.2015 № 1395. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z140815/print1443124473335521>.
4. Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : від 06 листоп. 2015 р. № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.
5. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі : наказ МВС України від 13 січ. 2020 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0113-20>.
6. Адміністративноюрисдикційна діяльність міліції громадської безпеки: навч. посіб. / С.М. Алфьоров, Т.П. Мінка, Р.В. Миронюк; за заг. ред. С.М. Алфьорова; Дніпропетр. держ. унт внутр. справ. Харков: Право, 2014. 304 с.

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

8. Абдулкадірова Е. Е. Regulatory support of patrol police activities during the disposal of legal proceedings. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 228–236.

9. Administrative Procedure Act: Germany Law : from 25 May 1976. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Germany/Germany_Administrative%20Procedures%20Act%20VwVfG%201976_amended%202016.pdf.

10. Questionnaire on the Independence and efficiency of administrative Justice : Austria : web site. URL: <https://www.aeaj.org/page/Questionnaire-on-the-Independence-and-efficiency-of-administrative-Justice--Austria>.

11. The Swiss Legal System and Research : web site. URL: <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Switzerland.html>.

12. Administrative Procedure Act: Italy Law : from 7 August 1990. No. 241. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Italy/Italy_Administrative%20Procedure%20Act%20No.%20241%20of%201990_amended%202016.pdf.

13. On Legal Regime of Public Administration and Administrative Procedure: Spanish Law: from 26 November 1992. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Spain/Spain_Law%2030-1992%20on%20the%20Legal%20Regime%20of%20the%20Public%20Administration%20and%20Common%20Administrative%20Procedure%201992.pdf.

14. Code of Administrative Procedure: Portugal : from 7 January 2015. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/COI/COI%20Laws/Portugal/Portugal_Code%20of%20Administrative%20Procedure_2015.pdf.

15. Hugo Flavier, Charles Froge. Administrative justice in France. Between singularity and classicism. *Brics Law Journal*. 2016. Vol. 3. № 2. P. 80–111.

16. Lust S. Administrative law in Belgium. Administrative law of the European Union, its member states and the United States: a comparative analysis. Antwerpen: *Intersentia*, 2007. P. 5–60.

17. Questionnaire on the Independence of administrative Justice: Greece : web site. URL: <https://www.aeaj.org/page/Questionnaire-on-the-Independence-of-administrative-Justice-Greece>.

18. The Administrative Justice in Spain: Current Situation and Challenges. URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/The_Administrative_Justice_in_Spain_Current_Situat.pdf.

19. The Development of Austrian Administrative Law : web site. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002085236202800210?journalCode=rasb>.

20. Peculiarities of application by police measures of administrative responsibility for committing offenses and procedures of appeals on their application (Myroniuk R. V., Myroniuk S. A.). Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options : Collective monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. 600 p.

21. Erusk K. Administrative Law Reform in Estonia: Legal Policy Choices and Their Implementation. *Juridica international*. 2004. Vol. 9. P. 52–62. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/ji_2004_1_52.pdf.

22. Administrative Procedure Code: Bulgaria Law : from 12 July 2006. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/FOI/FOI%20Laws/Bulgaria/Bulgaria_AdminProcedureCode_2006_amended2016.pdf.

23. Administrative justice in Europe: Report for the Republic of Slovenia. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/slovenia_en.pdf.

24. General Administrative Procedure Act: Republic of Croatia : from 27 March 2009. URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/16474>.

25. Efficiency of administrative justice in Germany : Web Site. URL: <https://www.aeaj.org/page/Efficiency-of-administrative-justice-in-Germany>.

26. The Development of Austrian Administrative Law : web site. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002085236202800210?journalCode=rasb>.

27. Заросило В. О. Порівняльний аналіз діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн в питаннях виявлення та припинення адміністративних правопорушень. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. Вип. 1. С. 26–29.

28. Іванов І. Є. Шляхи перейняття зарубіжного досвіду щодо проваджень у справах про адміністративні проступки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. Вип. 2. С. 255–258.

Information about authors:

Yunin Oleksandr Serhiyovych,

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Vice-Rector of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4846-2573>

INFORMATION SECURITY OF THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF THE MARTIAL STATE

Sobakar A. O., Nestertsova-Sobakar O. V.

INTRODUCTION

One of the important functions of any social system is information provision of its activity. This activity is aimed at the successful completion of relevant tasks. The practice of combating crime convincingly shows the need to improve the system of information support of law enforcement agencies, which in turn significantly determines the effectiveness of the entire law enforcement system of the country. The information support system provides information support to law enforcement agencies in the detection and prevention of crimes, the identification and search of criminals, provides multi-purpose statistical, analytical and reference information.

The modern level of society's development is characterized by a rapid increase in the flow and volume of information, the complication of mechanisms for managing social processes and phenomena. In the new conditions of work of law enforcement agencies, when the basis of their activity is the prevention and forecasting of offenses, the detection of crimes, there is a constant trend of further increasing the amount of information on the causes of individual crimes and the conditions that contribute to their commission, on the search for the most effective forms and methods of their prevention, etc.¹⁶.

The increasing complexity and variety of criminal and administrative offenses in the modern world have created an urgent need to introduce innovative technical solutions into the activities of law enforcement agencies. This opens new opportunities for law enforcement institutions to use analytical tools, artificial intelligence and other advanced technologies to increase efficiency and effectiveness in the fight against crime. The

¹⁶ Комісаров О.Г. Повноваження Національної поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. *Придніпровський правничий часопис* : науковий журнал. 2016. № 1 (1). URL: https://dpuvs.in.ua/wp-content/uploads/files/PPCh/1_2016.pdf; Собакар А.О. Використання в службово-бойовій діяльності Національної поліції інформаційних ресурсів. *Придніпровський правничий часопис* : науковий журнал. 2016. № 2 (2). URL: https://dpuvs.in.ua/wp-content/uploads/files/PPCh/2_2016.pdf

effectiveness of combating it largely depends on the information provision of law enforcement agencies¹⁷.

Internet technologies in today's world play an important role in the investigation of crimes and provide law enforcement agencies with important tools to detect, investigate and stop criminal activity. The effectiveness of the use of Internet technologies in investigations allows us to respond to modern challenges and criminal schemes, often using high-tech methods¹⁸. Such activity acquires special urgency and necessity in the conditions of the legal regime of martial law caused by the armed aggression of the Russian Federation against our country.

The above shows the urgent need to find new ways of providing information for the activities of law enforcement agencies in the conditions of the legal regime of martial law and in peacetime, including by studying foreign experience in this regard and implementing its positive developments in the law enforcement practice of Ukraine.

1. Normative principles, the current state and the basis of the problem of information support for the activities of law enforcement agencies under the conditions of the legal regime of martial law

Protection of information security to a certain extent is separated from state activity and covers a whole complex of complex social processes. Thus, the global nature of this function is emphasized. The main subject of information security policy is, first of all, the state. The institutional mechanism of state policy is implemented, first of all, in the organization of the system of competent state administration bodies. Thus, the institutional mechanism of the state policy of information security is a special state-legal phenomenon due to the state nature, social-functional role, goals and content of this policy.

The so-called «force agencies» are an integral element of the information security mechanism, because they have at their disposal the most powerful and effective means of applying state coercion in the information sphere. The accuracy of the assessment of the operational situation, the completeness and correctness of the relevant decisions, the direction of the planning of operational and search measures, the clarity of the tasks assigned to the executors, the effectiveness of control and the

¹⁷ Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів URL:<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cff3ee6a-12d1-4da1-8ec8-cd1c15f3a36f/content>

¹⁸ Жмуровська К. Р., Грищенко Д. О. Роль сучасних технологій у розкритті та розслідуванні злочинів: виклики та перспективи для Національної поліції України. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України: матеріали Науково-практичної конференції* (Львів, 22 грудня 2023) / упорядник: Т. В. Магеровська. Львів : ЛьВДУВС, 2024. С. 62.

achievement of the final result of the detection and prevention of crimes depend on the information received in a timely manner.

The satisfaction of information needs can be ensured both by a relatively small increase in the volume of the data array, and by significantly increasing the complexity of data processing and use, from enterprises and organizations, ministries and agencies, regional management bodies, as well as the creation of effective systems of storage, search and data processing based on modern information technologies.

The issue of the existence and improvement of the system of information support for the activities of law enforcement agencies becomes even more urgent during the operation of the legal regime of martial law and the investigation of criminal proceedings related to war crimes. It is difficult to obtain information about persons and their actions, who are either not in the territory of Ukraine at all, or are located hundreds of kilometers from the serviced territory of the unit, as well as bringing them to justice without proper justification of guilt. The solution to this issue depends entirely on the system of information support for the activities of law enforcement agencies. It unites the entire information space of bodies and divisions of various law enforcement structures, and first of all the National Police, and allows obtaining information that, without the existence of this system, was obtained through the use of large material and human resources¹⁹.

It should be noted that the Decree of the President of Ukraine "On the unified computer information system of law enforcement agencies in the fight against crime" dated January 31, 2006 № 80/2006 introduced the creation of the Unified computer information system of law enforcement agencies in the fight against crime²⁰. The unified information space of law enforcement agencies includes such technical elements as databases and databases, technologies for their management and use, information and telecommunication systems and networks²¹. The informatization of law enforcement activities should not lag behind the informatization of society. With the development of society, the forms of implementation, special methods and means of law enforcement activities must be improved. Effective counteraction to highly developed criminal activity is impossible without information and technological rearmament of law enforcement

¹⁹ Попович М. І. Організація інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності підрозділів МВС України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів. *Європейські перспективи*. 2014. №. 7. С. 145–151.

²⁰ Про єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю: Указ Президента України від 31 січня 2006 року № 80/2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/2006#Text>

²¹ Петровський О. Проблемні питання формування єдиного інформаційного простору правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 145.

agencies. It should be emphasized that, as experts emphasize, the behavior of violators in the informational cyber environment changes according to the level of awareness of information protection methods and depends on the behavior of information owners²². Thus, cybercriminals, making the most of the topic of the pandemic, since its beginning are increasingly using new methods of conducting cyber attacks, which forces national governments to implement additional countermeasures, maintaining access to the necessary devices, the proper functioning of all electronic resources and systems necessary for life and work²³. A person must possess not only computer literacy - knowledge about the purpose and capabilities of a computer for processing information, the ability to use common programs, but also have a high level of information technology culture²⁴. Today, this requirement is especially relevant for law enforcement officers. A mandatory condition for increasing the efficiency of the use of information systems in the activities of law enforcement agencies is the search for fundamentally new ways of organizing work with information resources, the standardization of which is aimed at creating and harmonizing a single information space of law enforcement agencies, necessary for the main users to receive in real time the necessary integrated information about criminal offenses and the persons who committed them²⁵. According to Section II. «Instructions on the procedure for the use of the information system of the International Criminal Police Organization - Interpol by law enforcement agencies of Ukraine» «Law enforcement agencies of Ukraine are obliged to ensure effective protection of information received and transmitted using the information system of Interpol»²⁶.

At the legislative level, today the issues of information and analytical support of the National Police of Ukraine are most fully regulated. In

²² Баландіна Н.М., Василенко М.Д., Слатвінська В.М., Сисоєнко С.В. Підходи до моделювання поведінкових проявів у соціальному інжинірингу в інтересах захисту інформації. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія технічні науки*. Вип. 4. 2020. С. 62

²³ Стратегія кібербезпеки України (2021–2025 роки). URL : https://www.nbo.gov.ua/files/2021/STRATEGIYA%20KYBERBEZPEKI/proekt%20strategii_kyberbezpeki_Ukr.pdf

²⁴ Баландіна Н.М., Слатвінська В.М. Інформаційна культура інформатизованого суспільства. Міжнародна науково-практична конференція «*Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*» (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : (м. Одеса, 21 травня 2021). 2021. Т. 1. С. 618.

²⁵ Булаєв В.П. Теоретико-методологічні засади дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності інформаційних служб системи МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 155.

²⁶ Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 17 серпня 2020 року № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>

particular, Art. 25 of the Law of Ukraine «On the National Police» defines the powers of the police in the field of information and analytical support. It was determined that the police carries out information and analytical activities exclusively for the implementation of its powers in the following areas: 1) forms databases (banks) of data included in the unified information system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; 2) uses data bases (banks) of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other state authorities; 3) carries out information search and information analytical work; 4) carries out information interaction with other state authorities of Ukraine, law enforcement agencies of foreign countries and international organizations; 5) submits to the Unified State Register of conscripts, conscripts and reservists. The police can create its own databases necessary to ensure the daily activities of police bodies (facilities, institutions) in the field of labor, financial, management relations, document circulation relations, as well as interdepartmental information and analytical systems necessary for the implementation of the powers entrusted to it²⁷. At the same time, recent special studies have established that the system of state bodies and their operational units, whose duties include the fight against crime, is cumbersome and ineffective. Operative and investigative activities in Ukraine at this time are carried out by eleven state law enforcement agencies (the National Police, the bodies of the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service, the State Bureau of Investigation, the State Border Service, the State Security Department, revenue and tax authorities, bodies of penal institutions and investigators detention centers, the intelligence agency of the Ministry of Defense, the National Anti-Corruption Bureau, the Bureau of Economic Security).

Currently, the regulatory basis of information support for the activities of law enforcement agencies in the conditions of the legal regime of martial law is made up of such legislative and sub-legal normative legal acts as: Law of Ukraine dated July 5, 1994 «On the Protection of Information in Information and Telecommunication Systems»²⁸, Law of Ukraine dated October 2, 1992 «On Information»²⁹, Law of Ukraine dated February 4, 1998 «On the National Informatization Program»³⁰, Regulations on the information and telecommunications system «Information Portal of the National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of

²⁷ Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

²⁸ Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>

²⁹ Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

³⁰ Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>

Internal Affairs of Ukraine dated August 3, 2017 No. 676³¹, Regulations on the information and telecommunications border control system «Hart-1» of the State Border Service of Ukraine, approved by order of the Administration of the State Border Service of Ukraine dated September 30, 2008 №. 810³², Instructions for the formation and maintenance of the «SLID» information subsystem of the information and telecommunication system «Information portal of the National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated March 16, 2020 № 257³³, Instructions for the formation and management of the information subsystem «Road traffic accident» of the information and telecommunications system «Information portal of the National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated July 15, 2020 № 533³⁴, Instructions for the formation and management of the information subsystem «Harpoon» of the information and telecommunication system «Information portal of the National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated June 13, 2018 № 497³⁵, Instructions for the formation and management of the information subsystem «Atrium» of the information and telecommunications system «Information Portal of the National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 11, 2019 № 1032³⁶, Instructions for the formation and maintenance of the information subsystem «Unified accounting» of the information and telecommunications system «Information portal of the

³¹ Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджене наказом МВС України від 03 серпня 2017 р. № 676, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 28 серпня 2017 р. № 1059/30927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17>

³² Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України, затверджене наказом Адміністрації Державної прикордонної служби 30 вересня 2008 року № 810 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-08>

³³ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 р. № 257 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20>

³⁴ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Дорожньо-транспортна пригода» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 15 липня 2020 року № 533 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-20>

³⁵ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Гарпун» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 13 червня 2018 року № 497 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-18>

³⁶ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 11 грудня 2019 року № 1032 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0217-20>

National Police of Ukraine», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated June 14, 2019 № 508³⁷, тощо.

Filling the EIS of the Ministry of Internal Affairs by police officers is carried out using the information and communication system «Information portal of the National Police of Ukraine» in accordance with the Regulation on the information and communication system «Information portal of the National Police of Ukraine» approved by the order of the Ministry of Internal Affairs № 676 dated 03.08.2017, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on August 28 2017 under № 1059/30927³⁸.

According to Clause 2 of Chapter IV of the Regulation, the administrator of the IPNP system is an authorized structural division of the apparatus of the central management body of the National Police of Ukraine. According to Clause 4 of the Regulation on the Department of Information and Analytical Support of the National Police of Ukraine (hereinafter - DIAP), approved by the order of the National Police of Ukraine № 77 of January 31, 2020 (as amended), DIAP is the unit responsible for the organization (implementation) of development, implementation, support (administration) of information systems³⁹.

So, in order to provide information about persons involved in military aggression (servicemen of the armed forces of the Russian Federation, members of illegal armed formations, private military companies, collaborators, etc.) and events related to the commission of criminal offenses by the specified category of persons on the territory of Ukraine, DIAP on the central server software and technical complex of the «IPNP» system developed and put into operation the «War Criminal» information subsystem (hereinafter referred to as «War Criminal» IP).

The functionality of the IP «War Criminal» provides for real-time filling of the data bank with information about the specified persons and events, with the possibility of its addition and review at the same time by all users of the «IPNP» system, who have been granted appropriate access, including units of the criminal police and investigation as the Central the police management body, as well as territorial bodies; integration of entered information with information available in other subsystems, in particular

³⁷ Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 14 червня 2019 року № 508 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#Text>

³⁸ Наказ МВС України від 03.08. 2017 № 686 «Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>

³⁹ Наказ Національної поліції України 31.01.2020 року № 77 «Про затвердження Положення про Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України». 2020. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-preprod/sites/1/Docs/Struktura/Polohena11.pdf>

«Single accounting», «Criminal statistics», «Search», «Recognition», etc.; filling out the information card with information about the likely location, biometric (including with the possibility of adding photos, video images) and anthropological data, belonging to a certain military formation in the relevant period of time, pages in social networks, family ties and other related information about a person with subsequent high-quality and instant output of information, systematization and graphic display on a map of the area, in the context of various analytical solutions⁴⁰.

In addition, the National Police of Ukraine initiated the unification of information related to the armed military aggression of the Russian Federation held by the Security Service of Ukraine, the Prosecutor General's Office, the State Bureau of Investigation, the Armed Forces of Ukraine, the Main Intelligence Directorate of the Ministry of Defense of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine in the specified information subsystem, which enables employees of the criminal police units in real time when documenting crimes to receive available information and communicate with the specified law enforcement agencies.

Thus, the Department of Information and Analytical Support of the National Police granted appropriate access to enter and view information in the IP «War Criminal» of the «IPNP» system both to employees of the criminal police of the National Police and to employees of the specified departments.

Despite the systematic measures aimed at creating the legal and organizational foundations of information support for the activities of law enforcement agencies, the main problems in this area still remain: 1) the imperfection of the regulatory and legal framework, which does not clearly define the scope, order, mechanism, regulations and standards of information interaction, including at the international level; 2) the absence of a single authorized body (subdivision) that would coordinate the information interaction of all law enforcement agencies; 3) lack of a special unit for the organization of interdepartmental and interstate information interaction; 4) lack of a secure telecommunications network between law enforcement and other state bodies with sufficient bandwidth; 5) lack of standard software; 6) insufficient budgetary funding for the development of

⁴⁰ Наказ МВС України від 14.06.2019 № 508 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційнокомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#n14>; Наказ МВС України від 28.06.2023 № 534 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення бази даних «Розшук» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1486-23#Text>

information technologies for the National Police; 7) insufficient level of technical and personnel support⁴¹.

The solution to these problems is seen at the level of unification of digital radio communication between the units of the National Police of Ukraine and the State Emergency Service of Ukraine; organizations of intelligence-led police activity – ILP (Intelligence-Led Policing); providing an assessment of threats of serious crimes and organized crime according to the SOCTA (Serious And Organized Crime Threat Assessment) methodology⁴² etc.

It should be noted that the availability of information is an integral guarantor of the effectiveness of the functioning of law enforcement agencies, in particular, their counteraction to crime under the conditions of the legal regime of martial law. The availability of information makes it possible to determine the prospects for changes in the scope of work of law enforcement agencies, to draw conclusions about which areas of work should be focused on, which regions, objects and industries require greater preventive influence, how to most rationally distribute forces and means, how to use what corrections need to be made in the forms and methods of their work. It is also necessary to admit that the process of introducing information technologies in law enforcement agencies is only gaining strength and is not perfect, however, the changes taking place in society recently, life in the conditions of the legal regime of martial law, require determining promising directions for improving information systems in law enforcement activities, which in turn, it will help to overcome obstacles and increase the effectiveness of combating crime.

2. Information provision and coordination of the activities of law enforcement agencies under the conditions of the legal regime of martial law

Information support for the activities of law enforcement agencies is an extensive complex system that covers the following areas:

– analysis of statistical information on the state, structure and dynamics of criminal offenses collected by law enforcement agencies and the Prosecutor General's Office;

– analysis of information about the circumstances, methods of committing ideological and cultural-educational collaborationism, administrative and military-political collaborationism, economic (economic) collaborationism;

⁴¹ Нікулін Є. Ю. Зміст інформаційного забезпечення органів Національної поліції України. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 225.

⁴² Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf

– inclusion in the process of analysis and synthesis of information accumulated in centralized, statistical, operational and other records of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as other law enforcement agencies;

– use of information contained in databases owned by other state bodies and non-state institutions and organizations (state treasury service, banking institutions, pension fund, state migration service, databases of employee working time records, databases of personalized records of employee access to which - any information systems, databases of video surveillance systems for objects, databases of sessions of all types of communication services provided to the population, databases of providers that provide Internet services to their users, etc.);

– the use of modern communications to create conditions for the logical and technical unification of various information arrays when solving accounting and registration problems⁴³.

The National Police, as the leading subject of ensuring public safety and order in the state, also works with information of a different nature, including information related to the sphere of state sovereignty, its economic, informational, and environmental security, and therefore, in addition to publicly available information, the National Police Ukraine must adhere to special regimes established by the state for certain types of information in terms of its accumulation, distribution and storage. Such regimes regarding information in a generalized form create the legal construction of "information with limited access".

The diversity of information with limited access, which circulates in the bodies of the National Police of Ukraine, creates prerequisites for further scientific research in the specified field. In particular, the question of the procedure for the accumulation, use and provision of access to such information becomes relevant.

The Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as a body that coordinates and directs the activities of the National Police, also issues orders regarding the circulation of information with limited access and organizes and monitors their implementation in subordinate central executive bodies.

Within the scope of its competence, the Central Administration of the Security Service of Ukraine submits to the President of Ukraine proposals for the issuance of acts on the preservation of state secrets, which are mandatory for implementation by state administration bodies, enterprises,

⁴³ Бондар В. Інформаційне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 36-41.

institutions, organizations and citizens. By the way, the President of Ukraine also issues relevant decrees regarding information with limited access, the provisions of which must be implemented by all bodies and units of the National Police of Ukraine, for example, regarding the transfer of state secrets to a foreign state or international organization, regarding the provision of access to state secrets to foreigners and stateless persons.

In addition, the National Police system takes appropriate organizational and material-technical actions aimed at ensuring the circulation of information with limited access, namely: implementation of material and financial support of documentary support units and units of regime and technical protection of information, holding meetings, working meetings, exchange of work experience, etc.

Martial law, among other things, affects the information sphere. Although according to Article 34 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to freely collect, store, use and disseminate information orally, in writing or in another way - at their choice. The exercise of these rights may be limited by law in the interests of national security, territorial integrity or public order in order to prevent riots or crimes, to protect public health, to protect the reputation or rights of others, to prevent the disclosure of information obtained in confidence, or to maintain authority and impartiality of justice⁴⁴.

We note that the measures of the legal regime of martial law include the regulation of the work of providers of electronic communication networks and/or services, printing companies, publishing houses, television and radio organizations, television and radio centers and other enterprises, institutions, organizations and institutions of culture and mass media in accordance with the procedure determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine. information, as well as the use of local radio stations, television centers and printing houses for military needs and conducting explanatory work among the troops and the population; ban on the operation of receiving and transmitting radio stations for personal and collective use and the transmission of information through computer networks (Article 8 «Measures of the legal regime of martial law» of the Law of Ukraine «On the legal regime of martial law»)⁴⁵.

In addition to measures of general effect, it is worth pointing out the changes in the information field aimed at the settlement of individual issues. For example, on May 27, 2022, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted Resolution № 627 «Certain issues of stay on the territory of Ukraine of

⁴⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

⁴⁵ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

foreigners and stateless persons who arrived in Ukraine to work as a correspondent or representative of foreign mass media»⁴⁶.

The signing by the President of Ukraine of Decree No. 152/2022 dated March 19, 2022, which implemented the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 «Regarding the implementation of a unified information policy under martial law» should be considered an important legislative amendment under such extraordinary conditions»⁴⁷.

Solving the tasks of implementing a unified information policy in the conditions of martial law by law enforcement agencies involves joint coordination measures and information and analytical support in terms of ensuring:

- the unity of management of the processes of formation, management and use of information resources based on a single interdepartmental normative legal act of national importance;
- coverage of all spheres and branches of law enforcement activity with an information resource;
- rational use of factual data and information in the detection, disclosure and investigation of criminal offenses based on a comprehensive system of knowledge about the properties of registration objects;
- implementation of the block-hierarchical principle of building databases, their structuring and typification;
- integration of records into a single information field, and fields into a single information resource of law enforcement agencies of state and international importance to create the possibility of end-to-end searches;
- organization of connections of disparate information with the possibility of transition from one object space to another with the possibility of obtaining the so-called "dossier" on the object of registration;
- maintenance of information resources in an up-to-date state in the conditions of war, which requires reproducibility, optimality of the number of formalized and entered parameters, search algorithms;
- adequacy of information stored in records, objects of registration;

⁴⁶ Деякі питання перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2022-%D0%BF#Text>

⁴⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#Text>

– integration of information systems of law enforcement agencies and automated information systems that provide the final stage of identification of the object according to the requested information⁴⁸.

3. International standards and global practices of informational interaction of law enforcement agencies regarding the provision of public safety in the conditions of the complication of the security component

The need for close and collective cooperation of states, taking joint measures to prevent and fight crime at the international level is an urgent task of law enforcement agencies of Ukraine. International cooperation in this area is the activity of states, the actions of which are aimed at preventing, stopping and solving crimes, searching for guilty persons and bringing them to justice, exchanging useful information and acquired experience. A significant contribution to this sphere is made by international organizations, one of which is the International Organization of the Criminal Police (Interpol), which forms an institute of international cooperation in the field of law enforcement. Trends in modern crime necessitate the creation of effective international mechanisms for closer cooperation between states in the fight against it. The analysis of these trends and the agreements concluded in this area shows that currently international cooperation in the fight against crime is a complex systemic phenomenon, the content of which, among other things, consists of measures agreed between states to provide assistance in the investigation of criminal cases and the implementation of criminal prosecution and investigation of international crimes, prosecution and punishment of persons guilty of committing them, enforcement of criminal penalties⁴⁹. International criminal activity is determined as one of the separate areas of organized crime, which is defined by a system of professionally organized and conspiratorial criminal groups engaged in interregional or international criminal activity aimed at a certain type of activity (trafficking in people, illegal drug trafficking, arms smuggling), with the aim of constantly

⁴⁸ Бондар В. Інформаційне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 36-41.

⁴⁹ Сіяняський К.В. Міжнародне співробітництво у галузі правоохоронної діяльності. *Electronic Sumy State University Institutional Repository*: зб.матеріалів доп. учасн. наук.практ. конф. Суми. 2008. С. 1-2.

receiving profits for this activity, as well as using state structures in their interests⁵⁰.

The main directions of international cooperation in countering crimes committed by organized criminal groups are: detection and documentation of facts of money laundering received by members of organized groups and criminal organizations, as well as activities of criminal groups and criminal organizations together with law enforcement agencies of foreign countries; exchange of information with international law enforcement organizations and law enforcement agencies of other states regarding members of criminal groups and criminal organizations that are involved in the commission of crimes and have interstate ties⁵¹.

Therefore, we can conclude that the main role of Interpol is to ensure and develop international police cooperation, and the activities of this Organization are aimed at protecting and observing human rights, as well as creating services that contribute to the prevention and cessation of crimes. Ukraine is a state that is a member of Interpol.

In the international cooperation of law enforcement agencies, special multilateral agreements of Ukraine are used to combat specific types of criminal offenses, in particular: the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds of Crime; Criminal Convention on Combating Corruption; The UN Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol to Prevent and Suppress Trafficking in Persons, Especially Women and Children, and its Punishment and Others. International cooperation is also carried out with the help of bilateral agreements between Ukraine and other states. Examples can be: Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on legal assistance and legal relations in civil and criminal cases; Agreement between Ukraine and Canada on mutual assistance in criminal cases; Treaty between Ukraine and the People's Republic of China on extradition; Agreement between Ukraine and the Arab Republic of Egypt on mutual legal assistance in criminal cases; Agreement between Ukraine and the Syrian Arab Republic on legal relations and mutual legal assistance in civil and criminal matters and others⁵². The principles of providing legal assistance in criminal cases are contained in universal conventions and numerous international agreements that contain provisions on cooperation in the fight against one or another type of transnational crime and

⁵⁰ Гула Л.Ф. Міжнародне співробітництво у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. С. С. 306-307.

⁵¹ Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ від 13.06.1956 р. № 995_142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text

⁵² Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник; пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Феникс, 2011. С. 139.

complement each other in this area, as well as in national legislation. Bilateral agreements on mutual legal assistance are also important. These treaties provide for legal assistance on a wide range of issues, including the provision of bank account information, the provision of copies of certain government documents, including police reports, and the «freezing» and repatriation of stolen property of treaty countries. At one time, the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters of April 20, 1959 was an important step in the development of the regulation of legal assistance in criminal matters⁵³, which was later supplemented by two protocols caused by practical necessity, and the Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters dated January 22, 1993⁵⁴. The mentioned conventions laid the basis for the cooperation of states: treaties on mutual legal assistance laid the basis for information exchange through the measures provided for in Article 22 of the European Convention on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters⁵⁵. It is worth paying attention to the fact that most types of international legal assistance, as well as international cooperation in its broadest sense, consists in providing various types of information related to the investigated criminal offense. At the same time, the legislator takes into account not only the interests of the persons who conduct the pre-trial investigation, but also the person who is accused of committing it or suffered from such an act⁵⁶.

It should be noted that after the open expansion and military invasion of the territory of Ukraine by the Russian Federation, for the purpose of documenting mass facts of war crimes on the territory of our state together with international law enforcement and human rights institutions, a method of recording open digital data is used in accordance with the Berkeley Protocol. The latest on Open Digital Data Investigations describes the professional standards that should be applied when identifying, collecting, preserving, analyzing and presenting digital information in the public domain and when used in international criminal and human rights investigations. In addition, the Protocol emphasizes standards for the investigation of violations of international law, including human rights violations, and violations of international criminal law, including war

⁵³ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036

⁵⁴ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009

⁵⁵ Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. Oxford : University Press, 2012. P. 213.

⁵⁶ Ковальова О.В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень: дис. ... докт. юрид. наук / спец. 12.00.07. Кропивницький, 2023. С. 303-306.

crimes, crimes against humanity, and genocide. The guidelines provided for in the Protocol may be applied to other types of investigations, including for national or municipal courts⁵⁷.

There are several examples of countries in the world where it was possible to successfully take measures to provide information for the activities of law enforcement agencies, including:

- Singapore, which is known for its high quality of police work and modern technologies used in its activities. In particular, they implemented a video surveillance system that covers almost the entire country, and also use unmanned aerial vehicles for patrolling and surveillance;

- Germany, which is known for its modern technologies in law enforcement activities, because its subjects actively use high-quality communication technology, which allows rapid exchange of information and coordination of their actions. In addition, they use modern cars and special equipment to effectively perform their duties;

- Japan, which has been using smart video surveillance cameras that can recognize faces and automatically detect suspicious activity for many years;

- USA, many municipalities of which use modern video surveillance systems, license plate recognition technologies and data transmission systems for police cars. In addition, some cities are implementing artificial intelligence technologies to analyze data and predict crime⁵⁸.

In the conditions of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the cooperation of the operational divisions of the National Police with other law enforcement agencies of Ukraine and international law enforcement organizations, as well as organizations for the exchange of operative and investigative information, is of particular relevance in countering the activities of criminal communities and bringing "thieves in law" to criminal responsibility. In particular, within the framework of the «Millennium» project, the National Police of Ukraine cooperates with 42 Interpol member states in the fight against transnational Eurasian organized crime with the aim of preventing the spread and neutralization of influential Eurasian criminal groups from the countries of Eastern Europe and the Caucasus region on the territory of the European Union, which are engaged in drug trafficking, people, vehicles and firearms, financial crime and legalization (laundering) of criminal proceeds⁵⁹.

⁵⁷ Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: практичний посібник. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wpcontent/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol- Ukrainian.pdf>

⁵⁸ What Are Police Like in Other Countries? Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/how-police-compare-different-democracies>

⁵⁹ Project Millennium helps countries identify the people and companies behind transnational Eurasian organized crime URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Organizedcrime/Project-Millennium>

According to the results of the SOCTA-2021 survey conducted by Europol, billions of euros of illegal profits obtained by organized crime in the European Union were invested in the legal economy, all forms of organized crime deeply affect society and have a direct negative impact on the everyday life of citizens, the economy, state institutions and the rule of law⁶⁰.

CONCLUSION

Information support for the activities of law enforcement agencies is a set of methods, measures, means of various nature that ensure the creation and functioning of information technologies, as well as their effective use to solve the tasks assigned to them to protect human rights and freedoms, repel armed aggression, etc.

Information provision is an integral component of the effective activity of law enforcement agencies. It consists in creating conditions for collecting, processing, storing, analyzing and using the necessary information to perform the tasks and functions assigned to them. Information provision of law enforcement agencies includes several key aspects, including:

- formation of information resources and databases through the creation and maintenance of records, registers, data banks regarding persons who have committed offenses, search for persons, missing persons, stolen vehicles, etc.;
- use of modern information technologies and software complexes for processing information, conducting analytical work, modeling situations, etc.;
- organization of electronic document circulation, information exchange between various law enforcement agencies and their divisions to ensure efficiency and coordination of actions;
- implementation of information protection tools to ensure information security, prevent leakage of confidential data;
- establishment of channels for receiving operational information from the public, confidential sources, mass media;
- use of technical means of recording information (video, audio) during investigative and search activities;
- improvement of computer literacy and information culture of law enforcement officers through education and training of specialists;

Adequate information support allows law enforcement agencies to better perform crime prevention tasks, increases the efficiency and validity of decision-making in conditions that require a quick response.

⁶⁰ EUROPOL. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment 2021. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of Europe's Economy and Society by Organised Crime URL: <https://www.europol.europa.eu/>

The issue of improving the information provision of law enforcement agencies is becoming particularly urgent. Very important characteristics of the collected information should be completeness, reliability, availability, relevance, accuracy. This can become almost the main factor that will contribute to the activity of law enforcement agencies, because in the conditions of the legal regime of martial law, the high quality of information support of law enforcement agencies is a guarantee of their effective activity, and therefore the improvement of the state of protection of the rights and freedoms of people and citizens in the state.

SUMMARY

In the scientific work, based on a detailed analysis of existing approaches to understanding information, information security, and information support of law enforcement agencies, appropriate author's definitions are provided that meet the requirements of the time and take into account the circumstances associated with the challenges of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and the action on its territory for more than two years the legal regime of martial law. The peculiarities of the legal regulation of information provision of the activities of law enforcement agencies in the conditions of martial law are characterized. The regulatory principles, the current state and the basis of the problem of information support for the activities of law enforcement agencies under the conditions of the legal regime of martial law are highlighted. The components of information support and the legal status of the relevant subjects of the law enforcement sphere, whose activities in the conditions of the legal regime of martial law, require coordination and coordinated information interaction, are considered. Particular attention is paid to a detailed analysis of international standards and positive world practices of information interaction of law enforcement agencies regarding the provision of public safety in the conditions of the complication of the country's security component. There are examples of countries where it was possible to successfully take measures to provide information for the activities of law enforcement agencies.

The key aspects of information support for the activities of law enforcement agencies and the ways of its improvement under the conditions of the legal regime of martial law are determined.

REFERENCES

1. Баландіна Н.М., Василенко М.Д., Слатвінська В.М., Сисоєнко С.В. Підходи до моделювання поведінкових проявів у соціальному інжинірингу в інтересах захисту інформації. *Вісник*

Черкаського державного технологічного університету. Серія технічні науки. Вип. 4. 2020. С. 57–66.

2. Баландіна Н.М., Слатвінська В.М. Інформаційна культура інформатизованого суспільства. Міжнародна науково-практична конференція «*Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру*» (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. (м. Одеса, 21 травня 2021). 2021. Т. 1. С. 616–618.

3. Бондар В. Інформаційне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 36-41.

4. Булаєв В.П. Теоретико-методологічні засади дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності інформаційних служб системи МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 153–162.

5. Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник; пер. с англ. С. В. Саяпина. Одесса : Феникс, 2011. 910 с.

6. Гула Л.Ф. Міжнародне співробітництво у протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними групами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. С. 302-307.

7. Деякі питання перебування на території України іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації: постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2022-%D0%BF#Text>

8. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036

9. Жмуровська К. Р., Грищенко Д. О. Роль сучасних технологій у розкритті та розслідуванні злочинів: виклики та перспективи для Національної поліції України. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України*: матеріали Науково-практичної конференції (Львів, 22 грудня 2023) / упорядник: Т. В. Магеровська. Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 62.

10. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cff3ee6a-12d1-4da1-8ec8-cd1c15f3a36f/content>

11. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf

12. Ковальова О.В. Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень: дис. ... докт. юрид. наук / спец. 12.00.07. Кропивницький, 2023. 475 с.

13. Комісаров О.Г. Повноваження Національної поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. *Придніпровський правничий часопис : науковий журнал*. 2016. № 1 (1). URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/PPCh/1_2016.pdf

14. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009

15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

16. Краснова В.В. Інтерпол як міжнародна правоохоронна організація. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності*: зб. матеріалів. доп. учасн. XXV наук.-практ. конф. Харків. 2018. С. 32-34.

17. Нікулін Є. Ю. Зміст інформаційного забезпечення органів Національної поліції України. *Юридична наука*. 2020. № 3. С. 222-230.

18. Перепьолкін С.М., Паршутін Є.Г. Міжнародне співробітництво у сфері правоохоронної діяльності: навч. посіб. ДДУВС. Дніпро, 2018. 112 с.

19. Петровський О. Проблемні питання формування єдиного інформаційного простору правоохоронних органів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 145–148.

20. Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України, затверджене наказом Адміністрації Державної прикордонної служби 30 вересня 2008 року № 810 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1086-08>

21. Попович М. І. Організація інформаційного забезпечення оперативного-розшукової діяльності підрозділів МВС України у протидії незаконному обігу наркотичних засобів. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 145–151.

22. Про єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю: Указ Президента України від 31 січня 2006 року № 80/2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/2006#Text>

23. Про затвердження Інструкції з формування та ведення бази даних «Розшук» інформаційно-комунікаційної системи

«Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ МВС України від 28 червня 2023 року № 534 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1486-23#Text>

24. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 11 грудня 2019 року № 1032 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0217-20>

25. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Гарпун» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 13 червня 2018 року № 497 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0787-18>

26. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Дорожньо-транспортна пригода» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 15 липня 2020 року № 533 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-20>

27. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 р. № 257 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20>

28. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ МВС України від 14 червня 2019 № 508 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19#n14>

29. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>

30. Про затвердження Положення про Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України: Наказ Національної поліції України 31 січня 2020 року № 77 URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-preprod/sites/1/Docs/Struktura/Polohena11.pdf>

31. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ

МВС України від 03 серпня 2017 року № 676 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text>

32. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05 липня 1994 року № 80/94-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр>

33. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року № 2657-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

34. Про Національну поліцію: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

35. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>

36. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#Text>

38. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: практичний посібник. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wpcontent/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

39. Сінянський К.В. Міжнародне співробітництво у галузі правоохоронної діяльності. *Electronic Sumy State University Institutional Repository*: зб. матеріалів доп. учасн. наук. практ. конф. Суми. 2008. С. 1-2.

40. Собакарь А.О. Використання в службово-бойовій діяльності Національної поліції інформаційних ресурсів. *Придніпровський правничий часопис : науковий журнал*. 2016. № 2 (2). URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/PPCh/2_2016.pdf

41. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ від 13.06.1956 р. № 995_142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text

42. Стратегія кібербезпеки України (2021–2025 роки). URL : https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/STRATEGIYA%20KYBERBEZPEKI/proekt%20strategii_kyberbezpeki_Ukr.pdf

43. Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. Oxford : University Press, 2012. 512 p.

44. EUROPOL. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment 2021. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of

Europe's Economy and Society by Organised Crime URL:
<https://www.europol.europa.eu/>

45. Project Millennium helps countries identify the people and companies behind transnational Eurasian organized crime URL:
<https://www.interpol.int/Crimes/Organizedcrime/Project-Millennium>

46. What Are Police Like in Other Countries? Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/how-police-compare-different-democracies>

Information about the authors:

Sobakar Andrii Oleksiovych,

Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative Law,
Process and Administrative Activities
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7618-0031>

Nestertsova-Sobakar Oleksandra Volodimirivna,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of Civil Law
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0712-4076>

NOTES

NOTES

**ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
TO ENSURE PUBLIC SAFETY AND ORDER DURING
THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW**

Scientific monograph

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2024. gada 30. maijs
Tirāža 150 eks.